Občianske združenie Kolýsočka – Kolíska
SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove

Ľuba Kráľová

Špecifické problémy jazykovej a národnej sebareflexie Rusínov v minulosti a súčasnosti

Preklad rusínskeho textu:
„Ja vám poviem, ako to je:
Rusíni sú národ šikovný a raz by sa mohli presadiť aj medzi ostatnými európskymi kultúrnymi národmi. Len keby neboli stále ako tí Rusnáci.“ (Fedor Vico)

Občianske združenie Kolíska
Колысочка

Prešov 2025

© Autorka: PhDr. Mgr. Ľuba Kráľová, Ph.D.
Špecifické problémy jazykovej a národnej sebareflexie Rusínov v minulosti a súčasnosti

Recenzentky: doc. PhDr. Anna Plišková, PhD.; PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.
© Autorom kresieb z dlhodobého rusínskeho seriálu Iľko Sova z Bajusova
je Fedor Vico (2020 – 2025). Na obálke karikatúra zo strany 127.

Zodpovedná redaktorka: PhDr. Mgr. Ľuba Kráľová, Ph.D.
Jazyková redaktorka: Mgr. Stanislava Spáčilová, PhD.
© Technický redaktor, grafik, obálka: Sergej Pančák
© Vydalo OZ Kolýsočka – Kolíska ako svoju 18. publikáciu
s podporou SNM – Múzea rusínskej kultúry v Prešove.

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín, 2025.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja
na základe Zmluvy č. VV-MVP-24-0243.

Túto publikáciu ani žiadnu jej časť nie je možné reprodukovať bez súhlasu majiteľa autorských práv.
Vydanie: prvé
Prešov 2025

ISBN 978-80-8244-008-2

Venovanie

mojim nežijúcim rodičom Márii Fesičovej a Andrejovi Fesičovi,
ktorí u mňa vypestovali úctu
k našim rusínskym predkom a lásku k rusínskemu jazyku,

našim deťom Slávke a Brankovi,
môjmu manželovi Jozefovi, ktorých milujem,

a
všetkým Rusínom, ktorí nezabudli na odkaz svojich predkov
a ostali Rusínmi.

Preklad z rusínskeho jazyka:
„Nás Rusnákov je tak málo, že na majstrovstvách Európy by sme nemohli postaviť ani futbalovú jedenástku. A keď to tak pôjde ďalej, tak si už nekopneme ani doma.“

Obsah

Zoznam grafov a tabuliek 6
Predslov 10
Úvod 12
1 Kultúrna a jazyková rozmanitosť – základná hodnota demokratickej plurality spoločnosti a kultúrneho dedičstva ľudstva 23
1.1 Jazyk a národná identita 23
1.2 Ochrana zanikajúcich jazykov 31
1.3 Jazykovo-etnická revitalizácia – príklady zo sveta a z domova 38
1.4 Diskriminácia na jazykovo-etnickom základe 41

2 Národnostná štruktúra obyvateľstva Slovenskej republiky v sčítaniach obyvateľov, domov a bytov od roku 1991 do roku 2021 a aktuálny stav 44
2.1 Postavenie Rusínov v národnostnej štruktúre Slovenskej republiky v priebehu sčítaní od roku 1991 do roku 2021 45
2.2 Národnosť a ďalšia národnosť v sčítaní obyvateľov v roku 2021 50
2.3 Materinský jazyk vo vzťahu k národnosti v jednotlivých sčítaniach obyvateľov Slovenskej republiky 54
2.4 Ďalšia národnosť a materinský jazyk v sčítaní obyvateľov Slovenskej republiky v roku 2021 59

3 Národnostná štruktúra obyvateľstva v Prešovskom kraji 61
3.1 Výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2021 z hľadiska sídelnej a národnostnej štruktúry obyvateľstva Prešovského kraja podľa jednotlivých okresov 64
3.2 Národnostné zloženie vybraných miest a obcí severovýchodného Slovenska od roku 1881 po súčasnosť v okresoch Prešovského kraja s najvyšším zastúpením rusínskej národnostnej menšiny 65
3.2.1 SNINA ako okresné sotácke mesto v rusínskom regióne 65
3.2.2 ULIČSKÉ KRIVÉ ako jedna z malých obcí okresu Snina 67
3.2.3 ULIČ ako stredisková obec v okrese Snina 69
3.2.4 KOLONICA ako jedna z pôvodne rusínskych obcí v okrese Snina s vysokým podielom slovenskej národnosti po roku 1950 70
3.2.5 MEDZILABORCE ako okresné mesto v regióne s najvyšším pomerom rusínskeho obyvateľstva na Slovensku 72
3.2.6 ZBUDSKÁ BELÁ ako vymierajúca rusínska obec v okrese Medzilaborce 74
3.2.7 ČIRČ ako rozvíjajúca sa obec v okrese Stará Ľubovňa 75
3.2.8 KAMIENKA ako rozvíjajúca sa obec v okrese Stará Ľubovňa 77

4 Terénny sociologický výskum jazykovej a národnej sebareflexie Rusínov na Slovensku 79
4.1 Cieľ výskumu 79
4.2 Metodika výskumu 80
4.3 Základné identifikačné osobnostné znaky. Opis výberovej vzorky 81

4.3.1 Pohlavie ... 81
4.3.2 Trvalé bydlisko respondentov, miesto narodenia, miesto trávenia mladosti ... 83
4.3.3 Sociálny status respondentov ... 86
4.3.4 Vek ... 86
4.3.5 Vzdelanie ... 89
4.3.6 Vierovyznanie ... 96
4.3.7 Rozloženie respondentov podľa ich národnosti ... 104
4.4 Národnosť otca a matky v porovnaní s národnosťou respondenta/respondentky ... 105
4.5 Asimilácia Rusínov podľa deklarovaného materinského jazyka naprieč generáciami ... 108

5 Všeobecné postoje Rusínov na Slovensku k svojej národnej identite a k svojmu spisovnému jazyku ... 111
5.1 Vzťah Rusínov k svojmu spisovnému jazyku ... 112
5.2 Historické okolnosti straty národnej identity Rusínov na Slovensku podľa deklarovanej národnosti ... 121
5.3 Všeobecné postoje k národnostnej identite Rusínov na Slovensku v odpovediach na otvorené otázky dotazníka ... 129
5.4 Uplatňovanie alebo neuplatňovanie garantovaných ľudských práv na Slovensku vo vzťahu k Rusínom ... 134
Záver ... 144
Príloha 1. Dotazník ... 150
Príloha 2 ... 160
Literatúra ... 165
Internetové zdroje ... 174
Bakalárske a diplomové práce ... 181

Zoznam grafov a tabuliek

Zoznam grafov

Graf 1 Rozloženie respondentov podľa pohlavia ... 82
Graf 2 Trojgeneračná migrácia Rusínov z vidieka do miest ... 84
Graf 3 Distribúcia respondentov podľa sociálneho statusu ... 86
Graf 4 Distribúcia respondentov podľa veku ... 87
Graf 5 Rozloženie respondentov podľa výšky dosiahnutého vzdelania ... 91
Graf 6 Štruktúra populácie SR podľa vierovyznania alebo jeho absencie na základe sčítania obyvateľov v roku 2021 ... 97
Graf 7 Rozloženie respondentov podľa národnosti ... 104
Graf 8 Rozloženie výberového súboru podľa národnosti otca respondentov ... 106
Graf 9 Rozloženie výberového súboru podľa národnosti matky respondentov ... 106
Graf 10 Rozloženie respondentov vo výberovom súbore podľa ich materinského jazyka ... 109
Graf 11 Rozloženie respondentov podľa jazyka, ktorým sa rozprávajú doma s rodičmi ... 109
Graf 12 Rozloženie respondentov podľa jazyka, ktorým sa rozprávajú doma s deťmi ... 110

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1 Národnostná štruktúra obyvateľstva v SR podľa jednej národnosti – sčítanie obyvateľov, domov a bytov (SODB) (2001, 2011, 2021) ... 46
Tabuľka 2 Štruktúra obyvateľstva SR podľa deklarovaného materinského jazyka – sčítanie obyvateľov, domov a bytov (SODB) (2001, 2011, 2021) ... 48
Tabuľka 3A Národnosť a ďalšia národnosť podľa sčítania obyvateľstva z roku 2021 ... 52
Tabuľka 3B Národnosť a ďalšia národnosť podľa sčítania obyvateľstva z roku 2021 ... 53
Tabuľka 4 Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka rusínskeho a ukrajinského a národnosti rusínskej, ukrajinskej a slovenskej – sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2001) ... 54
Tabuľka 5 Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka rusínskeho a ukrajinského a národnosti rusínskej, ukrajinskej a slovenskej – sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2011) ... 55
Tabuľka 6 Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka rusínskeho a ukrajinského a národnosti rusínskej, ukrajinskej a slovenskej – sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2021) ... 57
Tabuľka 7 Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka a národnosti – sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2021) ... 58
Tabuľka 8 Ďalšia národnosť a materinský jazyk podľa sčítania obyvateľov z roku 2021 ... 60
Tabuľka 9 Okresy Prešovského kraja podľa národnostného zloženia obyvateľstva v sčítaní obyvateľov, domov a bytov (2021) ... 64
Tabuľka 10 Národnostná štruktúra v meste Snina od roku 2001 do roku 2021 ... 66
Tabuľka 11 Národnostná štruktúra v obci Uličské Krivé od roku 1881 do roku 2021 ... 67
Tabuľka 12 Národnostná štruktúra v obci Ulič od roku 1881 do roku 2021 ... 70

Tabuľka 13 Národnostná štruktúra v obci Kolonica v okrese Snina od roku 1881 do roku 2021 ... 71
Tabuľka 14 Národnostná štruktúra v meste Medzilaborce od roku 2011 do roku 2021 ... 73
Tabuľka 15 Národnostná štruktúra v obci Zbudská Belá v okrese Medzilaborce od roku 1881 do roku 2021 ... 74
Tabuľka 16 Národnostná štruktúra v obci Čirč v okrese Stará Ľubovňa od roku 1881 do roku 2021 ... 76
Tabuľka 17 Národnostná štruktúra v obci Kamienka v okrese Stará Ľubovňa od roku 1881 do roku 2021 ... 77
Tabuľka 18 Miesto mladosti ... 83
Tabuľka 19 Trvalé bydlisko respondentov v roku 2015 ... 83
Tabuľka 20 Miesto narodenia respondentov ... 83
Tabuľka 21 Trvalé a prechodné bydlisko ... 85
Tabuľka 22 Názory respondentov kategorizovaných podľa veku na to, že Rusíni na Slovensku strácajú povedomie o svojej národnej príslušnosti pre historické okolnosti a mnohí z nich sa považujú skôr za Slovákov ako za Rusínov ... 88
Tabuľka 23 Výsledky analýzy rozptylu – vplyv veku na sledované aspekty etnickej identity ... 89
Tabuľka 24 Obyvateľstvo podľa pohlavia a stupňa najvyššieho dosiahnutého vzdelania (SODB 2011) ... 90
Tabuľka 25 Obyvateľstvo podľa národnosti a stupňa najvyššieho dosiahnutého vzdelania (SODB 2011) ... 92
Tabuľka 26 Obyvateľstvo podľa národnosti a stupňa najvyššieho dosiahnutého vzdelania (SODB 2021) ... 93
Tabuľka 27 Obyvateľstvo SR podľa vierovyznania v roku 2011 a 2021 ... 97
Tabuľka 28 Zloženie výberovej vzorky podľa vierovyznania ... 100
Tabuľka 29 Obyvateľstvo SR podľa gréckokatolíckeho a pravoslávneho vierovyznania a bez vierovyznania a podľa národnosti (SODB 2021) ... 101
Tabuľka 30 Obyvateľstvo SR podľa gréckokatolíckeho a pravoslávneho vierovyznania a bez vierovyznania a podľa národnosti a ďalšej národnosti (SODB 2021) ... 103
Tabuľka 31 Rozloženie výberovej vzorky podľa národnosti respondentov a národnosti ich otca ... 107
Tabuľka 32 Rozloženie výberovej vzorky podľa národnosti respondentov a národnosti ich matky ... 108
Tabuľka 33 Rodičia by zapísali svoje deti na vyučovanie rusínskeho jazyka vo svojej obci ... 113
Tabuľka 34 Zloženie výberovej vzorky podľa odpovedí na otázku *V ktorom roku bol kodifikovaný rusínsky jazyk ako spisovná norma pre Rusínov na Slovensku po roku 1990?* ... 115
Tabuľka 35 Názory respondentov na dôležitosť kodifikácie spisovného rusínskeho jazyka v roku 1995 z pohľadu skupín kategorizovaných podľa veku respondentov ... 117
Tabuľka 36 Názory respondentov na dôležitosť kodifikácie spisovného rusínskeho jazyka v roku 1995 z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov ... 118

Tabuľka 37 Názory respondentov na neexistenciu rusínskeho školstva v SR ako príčinu straty povedomia o národnej príslušnosti z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov ... 122
Tabuľka 38 Názory respondentov na všeobecnú neznalosť vlastných dejín ako príčinu straty povedomia o národnej príslušnosti z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov ... 123
Tabuľka 39 Percipovaná priemerná miera straty povedomia o vlastnej národnej príslušnosti u Rusínov na Slovensku, keď mnohí z nich sa považujú skôr za Slovákov ako za Rusínov ... 123
Tabuľka 40 Názory respondentov na historické okolnosti postavenia Rusínov po druhej svetovej vojne – konkrétne na stratu územia Podkarpatskej Rusi a jej pričlenenie k ZSSR ako príčinu straty povedomia o národnej príslušnosti – z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov ... 124
Tabuľka 41 Názory respondentov na proces asimilácie Rusínov s väčšinovým národom na Slovensku z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov ... 131
Tabuľka 42 Rusíni na Slovensku nevymierajú ... 132
Tabuľka 43 Vnímaná priemerná miera vymierania Rusínov na Slovensku podľa znakov ... 133
Tabuľka 44 Rozloženie výberového súboru podľa odpovedí na otázku o legislatívnom rámci pre dvojjazyčné tabule obce (i v jazyku národnostnej menšiny) ... 135
Tabuľka 45 Názory respondentov na hranicu počtu obyvateľov konkrétnej národnostnej menšiny potrebnú na osadenie dvojjazyčnej tabule na označenie obce z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov ... 136
Tabuľka 46 Názory respondentov na počet škôl s vyučovacím jazykom rusínskym z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov ... 138
Tabuľka 47 Názory respondentov na dôležitosť prijatia zákona NR SR o národnostných menšinách z pohľadu skupín kategorizovaných podľa veku ... 138
Tabuľka 48 Názory respondentov na potrebu škôl s vyučovacím jazykom rusínskym pre deti Rusínov na Slovensku z pohľadu skupín kategorizovaných podľa veku ... 140
Tabuľka 49 Rozloženie výberového súboru podľa názoru na ústretovosť národnostnej politiky štátnych inštitúcií SR ... 140
Tabuľka 50 Percipovaná miera existencie dôvodov, pre ktoré by Rusíni na Slovensku mali v súčasnosti získať politický status vymierajúceho národa ... 141
Tabuľka 51 Vnímaná miera národnostných práv ako základných ľudských práv každého občana SR ... 142

Mapa 1 ... 61
Mapa 2 ... 119

Fotka zo slávnostného aktu kodifikácie rusínskeho jazyka 27. 1. 1995 na vysokoškolskom internáte Družba v Bratislave, Jaroslav Sisák číta Deklaráciu ... 111
Fotka doc. PhDr. Vasiľa Jabura, CSc. – kodifikátora rusínskeho jazyka ... 112
Fotka doc. PhDr. Juraja Paňka, CSc. – kodifikátora rusínskeho jazyka ... 112

Preklad:
„V poslednom čase je stále viac a viac seminárov, vedeckých konferencií a kongresov o Rusínoch, len nás Rusínov je stále menej a menej.“

Predslov

Táto kniha sa rodila dlho. Desať rokov. V roku 2015 som na požiadanie pána Janka Lipinského a Združenia inteligencie Rusínov Slovenska uskutočnila autorský sociologický výskum o bariérach v etnickom sebauvedomení či etnickej sebareflexii Rusínov na Slovensku. Dovtedy som sa Rusínmi a ich postavením v strednej Európe vedecky nezaoberala. Kým som učila na viacerých univerzitách východného Slovenska, nemusela som prezentovať navonok svoju rusínsku podstatu. Keď som však v roku 2011 stratila prácu vysokoškolskej učiteľky sociológie a verejnej politiky, uvažovala som, čomu sa venovať ďalej. Akousi náhodou som sa najprv ocitla pri zakladaní strany Náš kraj, ktorá mala ambíciu zastupovať Rusínov v slovenskom parlamente, dva roky som ju dokonca viedla, no po neúspešnom kandidovaní do NR SR v roku 2012 som zo strany odišla. V roku 2013 sme s Hankou Servickou, známou rusínskou speváčkou ľudových piesní, založili Občianske združenie Kolŷsočka – Kolíska, v ktorom sme sa ako prvé v rusínskom občianskom sektore venovali rusínskym deťom. Potom prišla ponuka na realizáciu autorského terénneho sociologického výskumu asimilácie Rusínov na Slovensku.

Odvtedy uplynulo práve desať rokov. Pár rokov pred dôchodkom som dostala šancu pracovať pre Rusínov v SNM – Múzeu rusínskej kultúry v Prešove, kde som sa o nás Rusínoch dozvedala mnoho nového. Začala som si klásť množstvo otázok, ktoré som už nemala komu zo svojich najbližších položiť. Moji starí rodičia aj rodičia odišli dávno predtým, než som nastúpila do múzea, a tak som si sama kládla otázky, analyzujúc sčítania obyvateľov, domov a bytov na Slovensku od roku 1991 do roku 2021 a čítajúc novú odbornú literatúru. Pýtala som sa kolegov z rôznych rusínskych profesionálnych aj občianskych organizácií – Vymierame my Rusíni v Európe? Naše deti po rusínsky už zväčša nehovoria, nepoznajú azbuku, pretože máme málo rusínskych škôl na Slovensku. Čo to pre nás znamená?

Pred rokom som podala projekt na vydanie mojej vlastnej vedeckej monografie na Fond na podporu kultúry národnostných menšín (ktorý podporil vydanie 19 kníh v rámci OZ Kolŷsočka – Kolíska), aby som mohla uzavrieť kruh začatý v roku 2015. V sociológii sú desaťročné výskumné cykly prípustné. Pred rokom ma oslovili z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave, aby som sa ako zamestnankyňa SNM – Múzea rusínskej kultúry v Prešove zapojila do ich skúmania jazykovej emergencie. Rada som súhlasila. Myslela som si, že doplním niektoré svoje zistenia z vlastného výskumu a bude to stačiť na vydanie knihy. Po rozhovoroch s doktorkou Jaroslavou Rusinkovou z daného ústavu som zistila, že vzťah jazyka a etnickej identity chápem veľmi konzervatívne a tvrdošijne obhajujem jednoznačný vplyv ovládania rusínskeho jazyka na pochopenie a prijatie rusínskej národnej identity. Svoj omyl som pochopila vďaka viacerým rozhovorom s Jarkou Rusinkovou a čítaním ňou odporučených publikácií. Za jej rady a usmernenia jej veľmi pekne ďakujem. Vzťah jazyka a etnicity je natoľko mnohovrstevný, že ma na chvíľu úplne pohltil.

Veľká vďaka patrí aj mojim oponentkám, univerzitnej profesorke Anne Pliškovej a univerzitnej docentke Kvetoslave Koporovej, ktoré oponovali ešte moju bakalársku a diplomovú prácu (vychádzajúce takisto z môjho autorského výskumu z roku 2015) v Ústave rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove.

Skoro dokončenú knihu som začala dopracúvať a dopĺňať, a tak vznikli prvé dve nové kapitoly. Keď som prvýkrát poslala svoju „definitívnu verziu" knihy jazykovej redaktorke doktorke Stanislave Spáčilovej, s ktorou spolupracujem roky, myslela som si, že v pokoji obe strávime vianočné sviatky. No mýlila som sa. Odrazu som začala nachádzať pre mňa stále nových a nových zaujímavých autorov a neustále som niečo v „definitívnych" verziách knihy dopisovala. Preto som nesmierne vďačná jazykovej redaktorke knihy Stanke Spáčilovej za jej nekonečnú trpezlivosť, s ktorou prijímala moje nové a nové verzie knihy, až som jej naozaj definitívnu verziu poslala deň pred Štedrým večerom 2025.

Taktiež som rada, že som pred časom objavila talentovaného prešovského výtvarníka, grafika našich posledných kolŷsočkových kníh Sergeja Pančáka, ktorý taktiež so stoickým pokojom prijal informáciu, že opäť bude graficky upravovať moju knihu počas vianočných sviatkov, aby ju mohli v Tlačiarni svidníckej, s. r. o., vytlačiť ešte koncom roka 2025.

Moje poďakovanie patrí v neposlednom rade Fedorovi Vicovi, ktorý mi dovolil uverejniť v knihe svoje karikatúry z cyklu *Iľko Sova z Bajusova*, ktoré považujem za kvintesenciu mojich siahodlhých úvah a výskumných zistení a za priam geniálnu karikatúrnu skratku našich rusínskych neduhov aj našej mentality.
Ďakujem všetkým spomenutým kolegom za pomoc pri písaní a dokončení mojej novej knihy po štrnástich rokoch mimo akademického prostredia a pri zamyslení sa nad tým, či Rusíni v strednej Európe vymierajú alebo nie, nad tým, čo znamená prirodzená asimilácia rusínskej národnostnej menšiny s väčšinovým národom, na území ktorého žije stále v akomsi marginálnom postavení, pričom Slováci a Rusíni žijú vedľa seba v relatívnej zhode celé stáročia. Stačili však štyri desaťročia politickej indoktrinácie a zákazu rusínskej menšiny v bývalom socialistickom Československu, aby aj Slováci zabudli, že Rusíni nie sú Ukrajinci.
Môže etnická menšina prežiť v súčasnom postmodernom svete bez vlastného štátu? Verím, že áno.

Úvod

Slovenská republika je multikultúrna, multietnická a multikonfesionálna krajina, ktorú tvoria príslušníci väčšinového slovenského národa spolu s príslušníkmi národnostných menšín, s ktorými sú si rovní v dôstojnosti i právach.

V SR v dôsledku historického vývoja žije vedľa seba mnoho rôznych národností. Úplná a efektívna rovnosť medzi príslušníkmi národnostných menšín a osobami patriacimi k národnej väčšine nie je zabezpečená vo všetkých oblastiach hospodárskeho, sociálneho, politického a kultúrneho života dokonale. O prehlbovanie rovnosti medzi národmi a národnosťami v SR sa však môžu usilovať samotní príslušníci jednotlivých národnostných menšín žijúcich na Slovensku a požadovať ju od svojho demokratického štátu. Na území SR sú dlhodobo garantované dôstojné podmienky na rozvoj každej národnostnej menšiny. Ústava SR garantuje rovnoprávnosť príslušníkov väčšiny s príslušníkmi menšín, vylučuje akúkoľvek formu diskriminácie založenú na pohlaví, rase, farbe pleti, jazyku, viere a náboženstve, politickom či inom zmýšľaní, na národnom alebo sociálnom pôvode, príslušnosti k národnosti alebo etnickej skupine, majetku, rode alebo na inom postavení a garantuje uplatňovanie špecifických menšinových práv, prostredníctvom ktorých sa zohľadňujú osobitné podmienky života a kultúry príslušníkov národnostných menšín (Ústava SR, 2. hlava, Základné práva a slobody, 1. oddiel, čl. 12, § 1, 2, 3, 4).

Posledná novelizácia Ústavy SR schválená ústavnou väčšinou v NR SR (teda 90 hlasmi poslancov) 26. 9. 2025 však nadraďuje náš ústavný zákon nad európske zákony definovaním dvoch pohlaví v ústave, ktorými sú podľa ústavnej väčšiny slovenských zákonodarcov iba muž a žena. Pôvodný text ústavy bol abstraktne demokratický, táto posledná novelizácia obmedzuje práva LGBTI+ komunity a queer ľudí na Slovensku, čím obmedzuje demokraciu ako takú v našej krajine pre všetkých jej občanov, pretože vyčleňuje a dehonestuje tých občanov SR, ktorí sa necítia ani mužom, ani ženou. Toto je nebezpečný precedens, pretože takáto cesta od demokracie k autoritárskym režimom je v celom 20. storočí v Európe dobre známa. Ak začne politický režim obmedzovať práva akejkoľvek časti svojich občanov, začne sa prepadať od demokracie k autoritarizmu a neskôr k totalitarizmu (gradovanie autoritárskych a nakoniec výlučne totalitárnych tendencií v dejinách Slovenského štátu od roku 1939 do roku 1945; podobné zosilňovanie totalitárnych charakteristík politického režimu v Nemecku od nástupu Hitlera k moci v roku 1933 až do jeho konca v máji 1945; nástup stalinizmu v roku 1924, po Leninovej smrti, vyvrcholil Stalinovou smrťou v roku 1953, no bol od samého začiatku po boľševickej revolúcii v Rusku v roku 1917 nástupom totalitarizmu).

Rusíni v krajinách socialistického bloku v strednej Európe po druhej svetovej vojne sú jasným svedectvom autoritársko-totalitárneho zovretia v podobe štyridsaťročného zákazu tejto národnostnej menšiny (od roku 1952 do novembra 1989) v socialistickom Československu, ako aj zákazu gréckokatolíckej cirkvi v tom istom Československu v rokoch 1950 – 1968 a etnocídy Lemkov v Poľsku v rokoch 1944 a 1945 s vyvrcholením v Akcii Visla v roku 1947, čo boli tvrdé zásahy do národnostných práv tejto menšiny.

Násilné likvidovanie, utláčanie, zakazovanie či vylučovanie hocakej sociálnej skupiny z celku populácie v spoločnosti je vždy represívnym opatrením a vedie zákonite k obmedzeniu demokracie ako takej aj v ostatných oblastiach spoločnosti. V prípade novelizácie Ústavy SR z 26. 9. 2025 ide o hrubý zásah do demokratických práv jednej z komunít občanov Slovenska. Veríme, že sa tento stav po nových parlamentných voľbách v roku 2027 vráti na Slovensku k pôvodným európskym zásadám vzájomnej tolerancie, bezkonfliktného spolunažívania všetkých občanov krajiny bez rozdielu rasy, národnosti, rodu, pohlavia či sexuálnej orientácie a k liberálno-demokratickým hodnotám a zvyklostiam.

Právo používať jazyk národnostnej menšiny je základné ľudské právo, t. j. je neodcudziteľné, nepremlčateľné, neodňateľné a nezrušiteľné a nemôže byť predmetom referenda (2. hlava, čl. 12 ods. 1, 2, 3; 5. hlava, čl. 93 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky).[1] Ústava SR meritórne nevymedzuje národnostnú

1 *Ústava Slovenskej republiky.* [online]. [cit. 2025-04-10]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/

menšinu. Druhá hlava Ústavy SR s názvom Základné práva a slobody vo štvrtom oddiele definuje práva národnostných menšín a etnických skupín iba v dvoch článkoch. Podľa článku 33 príslušnosť k národnostnej menšine nesmie byť nikomu na ujmu a článok 34 príslušníkom národnostnej menšiny zaručuje právo na všestranný rozvoj, t. j. rozvoj vlastnej kultúry, používanie materinského jazyka, združovanie sa a zakladanie vzdelávacích a kultúrnych inštitúcií. Národnostné menšiny majú právo na osvojenie si štátneho jazyka, na vzdelanie v materinskom jazyku, jeho používanie v úradnom styku a právo participovať na riešení menšinových záležitostí.[2] Výkon práv príslušníkov menšín nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej celistvosti SR a k diskriminácii ostatného obyvateľstva. Ako to pregnantne vyjadril Viliam Fábry (1995, s. 8), „[p]ostavenie menšín je (...) vyjadrené rovnováhou medzi ich lojalitou voči štátu a právami, ktoré im tento štát zaručuje".

Na Slovensku bolo v 90. rokoch 20. storočia uznaných deväť národnostných menšín, rusínska bola jednou z nich (Prokop, 1994, s. 3). Do roku 2023 SR oficiálne uznala trinásť národnostných menšín,[3] v roku 2023 bola v SR uznaná za oficiálnu národnostnú menšinu aj vietnamská menšina a v roku 2025 dokonca aj goralská menšina (Šurábová, 2025). Napriek tomu, že samotní Gorali na Slovensku o sebe vyhlasujú, že sú Slováci,[4] ich aktivisti presadili vo vláde SR sťaby svoj menšinový status, vyhlásený premiérom Robertom Ficom na výjazdovom zasadnutí vlády v Červenom Kláštore, čo medzi inými národnostnými menšinami na Slovensku vyvolalo podozrenie z účelového konania (Škvarna, 2025).

Rusínska národnostná menšina je od roku 2011 treťou najväčšou národnostnou menšinou na Slovensku, keď v sčítaní obyvateľov predišla českú národnostnú menšinu (pozri výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov z roku 2011 a 2021 o počte príslušníkov národnostných menšín v SR analyzované nižšie v tejto knihe).

Podľa § 1 zákona č. 184/1999 o používaní jazykov národnostných menšín SR uznáva na účely tohto zákona deväť oficiálnych jazykov národnostných menšín,[5] ktorými „rozumie kodifikovaný alebo štandardizovaný jazyk tradične používaný na území Slovenskej republiky jej občanmi patriacimi k národnostnej menšine, ktorý je odlišný od štátneho jazyka".

Preambula zákona č. 184 z roku 1999 o používaní jazykov národnostných menšín s novelizovanou verziou k 1. 9. 2024 „vychádza z Ústavy Slovenskej republiky a medzinárodných dohôd, ktorými je Slovenská republika viazaná, a oceňuje význam materinských jazykov občanov Slovenskej republiky, ktorí sú osobami patriacimi k národnostnej menšine, ako prejav kultúrneho bohatstva štátu, majúc na zreteli vytvorenie demokratickej, tolerantnej a prosperujúcej spoločnosti v podmienkach integrujúceho sa Európskeho spoločenstva, uvedomujúc si, že slovenský jazyk je štátnym jazykom Slovenskej republiky a je želateľné ustanoviť používanie jazykov občanov Slovenskej republiky, ktorí sú osobami patriacimi k národnostnej menšine". Tento zákon č. 184/1999 s časovou verziou predpisu účinnou od 1. 9. 2024 zrušil zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 191/1994 Z. z. o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín, v duchu ktorého sa obce označovali v jazyku národnostnej menšiny na samostatných dopravných značkách označujúcich začiatok obce a koniec obce vtedy, keď v nich príslušníci národnostnej menšiny tvorili najmenej 20 % obyvateľstva. Pokrokom v prijímaní jazykových zákonov bolo prijatie novelizácie zákona č. 184/1999[6] z 25. mája 2011, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení zákona č. 318/2009 Z. z.

2 Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky. In: Zbierka zákonov č. 588/2001, čiastka 229, s. 6055 – 6071. Pozri aj Plišková (2015b), zákon č. 184 z 10. 7. 1999, zákon o používaní jazykov národnostných menšín, § 1 a ďalšie alebo aj zákon č. 270 z 15. 11. 1995, zákon o štátnom jazyku, § 3, 4, 5 a ďalšie.

3 Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za rok 2013 (2014, s. 25), a to maďarskej, rómskej, rusínskej, českej, ukrajinskej, chorvátskej, ruskej, nemeckej, poľskej, srbskej, bulharskej, židovskej a moravskej.

4 *Gorali (poľsko-slovenské pomedzie).* [online]. [cit. 2025-04-22]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Gorali_(po%C4%BEsko-slovensk%C3%A9_pomedzie)

5 A to bulharský, český, chorvátsky, maďarský, nemecký, poľský, rómsky, rusínsky a ukrajinský jazyk.

6 Zákon č. 184 z 10. 7. 1999, Zákon o používaní jazykov národnostných menšín, § 2 Používanie jazyka menšiny v úradnom styku.

a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, ktoré nariaďovali označovať názvy obcí na dopravných značkách na začiatku a konci obce v jazyku príslušnej národnostnej menšiny vtedy, keď „občania Slovenskej republiky, ktorí sú osobami patriacimi k národnostnej menšine a majú trvalý pobyt v danej obci, tvoria podľa dvoch po sebe nasledujúcich sčítaní obyvateľov v obci najmenej 15 % obyvateľov". 25. 1. 2023 poverená úradnícka vláda Ľudovíta Ódora schválila nové nariadenie vlády SR č. 35/2023 Z. z. s účinnosťou od 1. 3. 2023. Ním sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania SR patriaci k národnostnej menšine s trvalým pobytom v danej obci tvoria podľa dvoch po sebe nasledujúcich sčítaní obyvateľov najmenej 15 % obyvateľov.[7] V daných obciach majú menšiny právo používať menšinový jazyk v úradnom styku. Vďaka zníženiu kvóty na používanie menšinového jazyka v obci z 20 % na 15 % sa na Slovensku zvýšil počet národnostných obcí zo 638 na 763 obcí, teda o 125, v ktorých sa bude používať päť menšinových jazykov na označenie tabúľ s názvom obce na začiatku a na konci obce, a to maďarský, rómsky, rusínsky, ukrajinský a nemecký jazyk. Ostatné národnostné menšiny nemajú ani jednu obec, kde by jej členovia tvorili 15 % obyvateľov obce. Toto zvýšenie sa udialo hlavne vďaka nárastu rusínskych obcí, ktorých počet vzrástol o 88. Spolu budú mať Rusíni 154 obcí (Медвідь, 2023a, s. 1 – 2), v ktorých budú slovenské a rusínske názvy obcí na tabuliach na začiatku a na konci obce a rusínsky jazyk v nich bude úradný. (Možno bude zaujímavé pre čitateľa/čitateľku tohto textu prečítať si, aké mali názory respondenti/respondentky analyzovaného terénneho sociologického skúmania v roku 2015 na označovanie názvu obce v štátnom jazyku a v jazyku rusínskej národnostnej menšiny, ktorým sa zaoberáme v piatej kapitole tejto knihy.) Silná asimilácia rusínskeho obyvateľstva na území Slovenska s väčšinovým slovenským národom podnietila rôzne rusínske organizácie ku kultúrno-osvetovej, ale i bádateľskej činnosti medzi Rusínmi na Slovensku. Medzi takéto aktivity možno zaradiť iniciatívu Združenia inteligencie Rusínov Slovenska (ZIRS) z roku 2015 na uskutočnenie terénneho sociologického výskumu s názvom *Zisťovanie bariér v sebareflexii vlastnej identity u Rusínov a ich súvislosť s (ne)uplatňovaním garantovaných ľudských práv na Slovensku*. Realizácia tohto terénneho sociologického výskumu bola finančne podporená Ministerstvom zahraničných vecí a európskych záležitostí SR. V tejto knihe venujeme danému výskumu tretiu, štvrtú a piatu kapitolu.

Výskum bol zameraný na skúmanie postojov Rusínov na Slovensku (zvlášť na severovýchode Slovenska) k strate ich národnej identity ako starobylého európskeho národa a k asimilácii s väčšinovým národom. Etnická sebaidentifikácia Rusínov na Slovensku po roku 1990 začala nadobúdať obrodzujúce prvky (kodifikácia rusínskeho jazyka ako spisovnej normy na Slovensku, narastanie počtu Rusínov hlásiacich sa k rusínskej národnosti a k rusínskemu jazyku ako k svojmu materinskému jazyku počas posledných štyroch sčítaní – v sčítaní ľudu v roku 1991 a v sčítaniach obyvateľov, domov a bytov na Slovensku v rokoch 2001, 2011 a 2021). Napriek tomu reálny počet Rusínov hovoriacich aktívne po rusínsky na Slovensku klesá tak, že sa oprávnene pýtame, či im v priebehu niekoľkých nasledujúcich desaťročí alebo niekoľkých generácií nehrozí zánik. Klesá hlavne počet mladých a najmladších Rusínov, ktorí by ovládali svoj materinský jazyk tak, ako ovládajú jazyk svojej vlasti, t. j. jazyk slovenský. Zároveň nestúpa počet Rusínov, ktorí by ovládali svoj jazyk v hovorenej i písomnej podobe, pretože rusínske školstvo na Slovensku v podstate neexistuje. Inde ako v škole sa však s písomnou podobou spisovného rusínskeho jazyka od roku 1995, teda od roku jeho kodifikácie, nemajú kde príslušníci rusínskeho národa na Slovensku oboznámiť. Vytvára sa tak začarovaný kruh postupného strácania pocitu vlastnej národnej príslušnosti a neochoty jeho prekonania otváraním škôl s vyučovacím jazykom rusínskym alebo s vyučovaním jazyka rusínskeho. Len v školách s vyučovacím jazykom rusínskym sa deti Rusínov môžu učiť o svojej neľahkej až tragickej histórii, len v školách s vyučovacím jazykom rusínskym alebo nanajvýš s vyučovaním jazyka rusínskeho sa môžu dozvedať o tajoch svojho bohatého a krásneho materinského jazyka, len v škole s vyučovacím jazykom rusínskym môžu spoznať svoju národnú literatúru a stať sa patriotmi hrdými na výrazné a významné osobnosti svojich dejín a svojej kultúry. Neochota vyjsť z tohto bludného kruhu je založená práve na nepoznaní vlastnej histórie a vlastného jazyka v písomnej podobe u mnohých kompetentných osôb rusínskeho pôvodu, pričom

7 *Nariadenie vlády č. 35/2023 Z. z.* [online]. [cit. 2025-04-22]. Dostupné na: https://www.epi.sk/zz/2023-35

pod kompetentnými osobami máme na mysli starostov a starostky v rusínskych obciach, primátorov v mestách, kde žije značná časť rusínskeho obyvateľstva, ako aj riaditeľov a riaditeľky materských, základných, ale aj stredných škôl v regiónoch obývaných Rusínmi na severovýchode Slovenska, ale často i funkcionárov rozličných rusínskych organizácií, ktorí na budovanie rusínskeho školstva v podstate rezignovali.

Vybudovanie rusínskeho školstva chápeme ako základnú prioritu všetkých budúcich snažení o obrodu rusínskeho elementu na severovýchode Slovenska. Tlak zdola zo strany občianskeho rusínskeho sektora na štát, aby vytváral zákonné podmienky, ku ktorým sa sám zaviazal,[8] a aby ponukou škôl s rusínskym vyučovacím jazykom predchádzal dopyt po nich, by sa mal snúbiť s osvetovou činnosťou rusínskej politickej lokálnej samosprávy a vedenia škôl v rusínskych regiónoch. Zároveň je potrebné presviedčať rodičov Rusínov, aby svoje deti zapisovali do škôl s vyučovacím jazykom rusínskym alebo s vyučovaním jazyka rusínskeho, alebo, prinajmenšom, aby si ich deti okrem angličtiny a iných jazykov v škole vyberali ako nepovinný predmet rusínsky jazyk. Rodičia Rusíni u svojich detí totiž často uprednostňujú pri vzdelávaní všetko, len nie výučbu materinského jazyka. Dokonca aj v prípadoch, keď si deti samy vyberú výučbu rusínskeho jazyka, rodičia im ju mnohokrát zakazujú.

V tejto práci sa venujeme rusínskej národnostnej menšine, jej sebauvedomovaniu a následne reflektovaniu vlastnej národnej identity, preto sa v prvej kapitole budeme zamýšľať nad vzťahom pojmov **národnosť**, **identita** a **jazyk** a nad možnosťami revitalizácie zanikajúcich jazykov, medzi ktoré podľa viacerých znakov patrí v súčasnosti aj rusínsky jazyk. Je jazyk jediným faktorom určujúcim národnú identitu alebo je to oveľa komplikovanejšie? S národnou identitou, pocitom prináležitosti k určitému etnickému celku, úzko súvisí aj chápanie pojmov národ, národnosť, etnické povedomie. Pojmy národ, etnicita, národnosť úzko súvisia s pojmom identita, s uvedomením si vlastnej národnej identity ako jednej z kolektívnych identít.

Klasik slovenskej sociológie „Anton Štefánek definoval národ ako historicky sa utvárajúci celok. Napriek tomu, že aj iné sociálne útvary, napríklad cirkev, hospodárske celky, spolky, vojenské útvary, až napokon štáty“ (Turčan – Klobucký, 2004, s. 86), sú rovnaké komunity ako národ, ten v sebe zahŕňa jedno špecifikum. Národy sú podľa Štefánka akýmsi prirodzeným pokračovaním primárnej sociálnej skupiny – rodiny. „V procese formovania národa integračnú úlohu zohráva vedomie spolupatričnosti členov etnického celku a vôľa túto integráciu udržať. Každý národ, každé etnikum si v tomto zmysle uctieva svojich predkov, hrdinov a významných predstaviteľov svojho rodu, z ktorých sám vzišiel, a zachováva tak povedomie svojho pôvodu vo svojej kultúre, vo svojich tradíciách“ (Turčan – Klobucký, 2004, s. 86). Význam Štefánkovho chápania národa spočíva v snahe odmýtizovať tento pojem od zdrojov nacionalizmu. Uvedené znaky integrujú a zjednocujú príslušníkov určitého národa ako nositeľov svojbytnej kultúry a zároveň ich diferencujú, odlišujú od iných národov, nositeľov inej svojbytnej kultúry.

Podľa francúzskeho vedca Ernesta Renana je „národ duša, duchovný princíp. Túto dušu vytvára minulosť a prítomnosť. Minulosť je vytváraná spoločným vlastníctvom bohatých spomienok, prítomnosť je terajší súhlas, prianie žiť spolu, vôľa nadviazať na spoločne prijaté dedičstvo. (...) Zo všetkých

8 „Slovenská republika je multikultúrna krajina, na území ktorej sa používa okrem štátneho jazyka niekoľko ďalších jazykov. Niektoré z týchto jazykov majú postavenie jazykov národnostných menšín. Jazyky národnostných menšín potrebujú špeciálnu ochranu zo strany štátu v súvislosti s ich postavením (menší počet používateľov, nedostatočne vybudovaná jazyková infraštruktúra a pod.). Základ tejto špeciálnej ochrany tvorí Ústava SR a niekoľko medzinárodných dohovorov, ktorými je SR viazaná a ktoré garantujú slobodu používania jazykov národnostných menšín na celom území SR slovom i písmom v súkromí i na verejnosti, bez zasahovania.“ – Správa o postavení a právach národnostných menšín (2012, s. 83) [online]. [cit. 2025-04-10]. Dostupné na: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3561/sprava_o_postaveni_a_pravach_prislusnikov_narodnostnych_mensin_za_rok_2012.pdf?csrt=15778783541504200785, pozri viac v čl. 10 ods. 1 Rámcového dohovoru na ochranu národnostných menšín (oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR, č. 160/1998/Z. z.) [online]. [cit. 2025-04-10]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1998/160/

kultov je kult predkov najlegitímnejší, naši predkovia nás urobili tým, čím sme. Hrdinská minulosť, veľké osobnosti, sláva (tým myslím tú skutočnú), to všetko tvorí kapitál, z ktorého postavíme ideu národa“ (Renan, 2003, s. 33).

Pre našu prácu bude dôležité odlíšiť dve krajné pozície v chápaní etnicity a etnickej príslušnosti.

Tradičná, čisto „národná“ koncepcia vznikla na prelome 18. a 19. storočia, keď vznikajú moderné štáty, a plne sa rozvinula v epoche nemeckého romantizmu v 19. storočí na základe herderovskej koncepcie národa. V tejto koncepcii sa hovorí o národnom vedomí, t. j. uvedomovaní si národnej príslušnosti, ktorá sa formuje na základe jazyka, kultúry a mravov, ktoré sú v tomto hodnotiacom rámci považované za objektívne a odveké kategórie, za nespochybniteľnú, priam posvätnú hodnotu a trvalý fenomén.

Druhý krajný pól **postmoderného chápania etnicity** nekladie etnické vedomie nad občianske či etatistické a všeobecne ľudské cítenie, pretože takéto chápanie národa považuje za abstrakciu, umelý a kultúrne reprodukovaný, no prežitý sociálny konštrukt (Šatava, 2009, s. 14 – 15).

Mária Homišinová, Viera Bačová a Miroslav Frankovský (2004, s. 313 – 315) uvádzajú iné protikladné chápanie etnicity – primordiálne a inštrumentálne.

Podľa **primordiálneho, esenciálneho chápania** je podstatou etnicity vzájomná hlboká blízkosť, spriaznenosť, príbuzenstvo, sebaurčenie, rovnaká kultúra (jazyk, náboženstvo, hodnoty, normy), teritoriálne znaky (krajina, národnosť) a biologické znaky (predkovia, rasa, kmeň). Tieto znaky sú dané, nespochybniteľné, jednotlivec sa o ne nepričinil, len sa do istého etnika narodil. Etnická identita je jednotlivcovi daná práve tak, ako mu je primordiálne, teda navždy, dané členstvo v spoločenstve, do ktorého sa narodil (Homišinová – Bačová – Frankovský, 2004, s. 313). Takéto chápanie etnicity a etnického povedomia je silne motivujúce v čase, keď je národné spoločenstvo ohrozené. Ak je to prípad Rusínov, v živote ktorých sa v celej strednej Európe začínajú prejavovať znaky vymierania, je možno pochopiteľné, prečo viaceré rusínske organizácie tretieho sektora zdôrazňujú práve takéto chápanie rusínskej etnicity a identity.

V **inštrumentálnom, situacionistickom prístupe** sa etnická identita chápe ako racionálna reakcia na požiadavky situácie alebo sociálny tlak zvnútra spoločenstva alebo zvonku. Etnická identita nie je dopredu a navždy jedincovi daná. Je konštruovaná v priebehu jeho vývinu a môže sa počas života jednotlivca meniť, keď sa on tak rozhodne. U moderného a hlavne postmoderného človeka je etnická identita iba jednou z mnohých identít, ktorých dôležitosť sa mení v priebehu celého individuálneho života (Homišinová – Bačová – Frankovský, 2004, s. 313 – 315). Takéto chápanie etnickej identity v súčasnosti úzko súvisí aj s možnosťou výberu dvoch národností v poslednom sčítaní obyvateľov, bytov a domov na Slovensku, s ktorou sa stotožnila väčšina obyvateľov SR, ktorí si vybrali rusínsku národnosť ako jednu z dvoch (39 810 obyvateľov oproti 23 746 obyvateľom, ktorí si vybrali iba jednu, a to rusínsku národnosť). Aj jedni, aj druhí obyvatelia SR, ktorí si vybrali rusínsku národnosť v sčítaní z roku 2021 v akomkoľvek poradí, v akomkoľvek počte, to urobili na základe vlastného rozhodnutia a vlastného výberu, pretože národnostná identita sa v súčasnej postmodernej demokratickej republike už chápe ako vec individuálneho rozhodnutia (a toto rozhodnutie sa môže dokonca v priebehu života meniť).

Primordialisti sa silne identifikujú so svojím národom, štátom, rodnou zemou a územím národa, inštrumentalisti sú flexibilní a po prekonaní rôznych krízových životných situácií menia aj svoje chápanie etnickej identity. Oficiálna etnická ideológia na Slovensku má od roku 1993 v podstate do súčasnosti prevládajúci primordiálny charakter. Je potrebné pritom poznamenať, že životná pozícia ľudí s primordiálnym chápaním etnicity je jednoduchšia ako u inštrumentalistov. Vnímajú veci tak ako ich rodičia, vnímajú ich rovnako počas celého svojho života. Ich etnické, ale aj politické identity majú väčšiu podporu od vládnucich slovenských elít a sú menej ohrozované. Inštrumentalisti sa odlišujú od pozície svojich rodičov a od svojho minulého chápania etnického povedomia, prechádzajú rôzne úspešnými obdobiami svojho života, po ktorých menia svoje chápanie národnej identity. Sú často rozčarovaní politickou situáciou na Slovensku a ich chápanie vlastnej komplexnej identity je omnoho zraniteľnejšie a komplikovanejšie ako u primordialistov (Homišinová – Bačová – Frankovský, 2004,

s. 314 – 315). Z takto opozitne chápanej etnickej identity sme vychádzali pri konštruovaní výskumného nástroja (dotazníka) v terénnom výskume, ktorý sme realizovali v roku 2015.

Na jednej strane sme chceli pochopiť, ako respondenti výberového súboru hovoria o svojej etnicite, ako ju prežívajú, **ako pociťujú svoju národnú identitu znútra**, keď im ju nik nevnucoval a keď si ju emocionálne, ale i racionálne uvedomujú a slobodne o nej rozhodujú ako suverénni jednotlivci v demokratických politických režimoch. Každý jednotlivec sa v demokratických krajinách môže prihlásiť v sčítaní obyvateľov k takej národnosti, akú sám uzná za vhodnú, ktorú vníma ako svoju vlastnú, lebo sa s ňou identifikuje. Nik nemá právo jednotlivcovi v demokratickom politickom režime etnicitu nanucovať a to, či ju vníma v zhode so svojím materinským jazykom alebo s jazykom svojej vlasti, alebo mimo nich, je jeho suverénne a slobodné rozhodnutie.

Zároveň sme pri kvótnom, teda zámernom výbere respondentov z radov Rusínov na severovýchode Slovenska potrebovali vyselektovať aj tých, ktorí už svoju etnicitu chápu ako slovenskú, pritom však všetkých predkov majú Rusínov. Pri tvorbe výberovej vzorky sme preto na druhej strane vychádzali aj z názoru, že **národnosť môže byť jednotlivcovi pripísaná zvonku** podľa spoločných kultúrnych a etnologických znakov, podľa spoločnej kolektívnej či rodinnej histórie, historickej pamäti, podľa predstáv o spoločnom pôvode a pôvode predkov (spoločný materinský jazyk, ktorý používajú starí rodičia a rodičia, lebo boli či sú Rusínmi, spoločná kultúra, náboženstvo, tradície, obyčaje, symboly) či podľa vonkajších znakov, akými sú reč, odev, architektúra, mentalita (Fedor, 2024, s. 13). Ak má jednotlivec všetkých predkov Rusínov (z otcovej aj matkinej strany), ktorí každodenne vo svojej komunikácii používajú rusínsky jazyk/dialekt svojich rodičov a starých rodičov, ctí si tradície a zvyky svojich predkov a správa sa podľa nich, možno ho zaradiť medzi Rusínov, možno ho zvonku považovať za Rusína, aj keď sa sám so svojou rusínskou etnicitou nestotožňuje.

Nemali sme v žiadnom prípade za cieľ vnucovať svojim respondentom vnímanie ich národnej identity. Potrebovali sme však čo najhlbšie pochopiť príčiny či dôvody ich **asimilácie so slovenskou majoritou**. Zložité je to v tom, že ak sa rodičia a starí rodičia so svojimi deťmi a vnukmi už nerozprávajú svojím nárečím, ale jazykom slovenskej majority, na území ktorej Rusíni žijú, potom sa ich deti a vnuci subjektívne nemusia cítiť Rusínmi, pretože neovládajú jazyk svojich predkov (nie z vlastnej vôle, ale z vôle svojich rodičov a prarodičov, nech už tá rodičovská vôľa bola vyvolaná akoukoľvek motiváciou). A v tom momente sa vnútorné (nazvime to aj implicitné) pociťovanie vlastnej národnej/národnostnej identity, jej sebauvedomovanie a prežívanie neprekrýva s tým, za koho môže daného jednotlivca považovať okolitá verejnosť (explicitné pripisovanie znakov národnosti jednotlivcovi aj skupine).

Práve takéto implicitné a explicitné chápanie národnosti bolo základom pre výber respondentov do nášho výberového súboru. Anketári vyberali len respondentov, ktorí hovorili po rusínsky alebo tvrdili, že ich rodičia či starí rodičia sú Rusíni a že majú rusínske korene. Práve tento trojgeneračný výber respondentov nám umožnil pochopiť postupujúcu asimiláciu Rusínov s väčšinovým národom na Slovensku smerom od najstarších generácií k najmladším.

Príslušníci rusínskej národnostnej menšiny na Slovensku celé stáročia obývali a obývajú kompaktné územie na severovýchode Slovenska, kedysi Horného Uhorska, no aktívnych používateľov rusínskeho jazyka v každodennom kontakte v domácnostiach aj na verejnosti v posledných desaťročiach neustále ubúda. Napriek tomu rusínska národnostná menšina zaznamenáva nárast svojich príslušníkov od sčítania k sčítaniu po Nežnej revolúcii, t. j. od roku 1991, 2001 až po sčítanie v roku 2011 a 2021. V roku 2011 už patrili Rusíni k tretej najpočetnejšej národnostnej menšine na Slovensku, po maďarskej a rómskej (pozri tabuľky 1 a 3A), a to nie preto, že sa Rusínov na Slovensku rodí stále viac, ale preto, lebo si čím ďalej, tým viac ich príslušníkov uvedomuje svoje národné korene. Napriek tomu žije na Slovensku mnoho potomkov Rusínov, ktorí síce hovoria po rusínsky, avšak sami sa cítia Slovákmi. Žije tu aj mnoho takých Rusínov, ktorí sa síce cítia Slovákmi, avšak za svoj materinský jazyk považujú jazyk rusínsky.

Z nášho autorského sociologického výskumu (Kráľová, 2015) vyplynulo, že najmä najmladší potomkovia Rusínov nepriznávajú svoju príslušnosť k národnosti svojich predkov. Túto skutočnosť manifestujú preferovaním slovenského jazyka v komunikácii na verejnosti.

Z hľadiska vekovej štruktúry sa v roku 2001 hlásilo k rusínskej národnosti najviac obyvateľov vo veku od 50 do 54 rokov a najmenej vo veku od 0 do 4 rokov, ale aj do 10 rokov, t. j. deti obyvateľov vo veku od 50 do 54 rokov (sami Rusíni ako rodičia už svoje deti neidentifikovali s rusínskou národnosťou). V rokoch 2011 a 2021 sa tento trend nezmenil, mladí potomkovia rusínskych rodičov neidentifikovali svoje deti s rusínskou národnosťou, tým viac, ak žijú v zmiešanom manželstve, či už je Rusínom manžel, alebo Rusínkou manželka, očividne svoje deti identifikovali so slovenskou národnosťou.

Proces etnickej sebaidentifikácie Rusínov na Slovensku po roku 1989 charakterizujú obrodzujúce prvky – napríklad kodifikácia rusínskeho spisovného jazyka na Slovensku a následné vydávanie kníh, novín a rôznych publikácií v rusínskom spisovnom jazyku; premenovanie Ukrajinského národného divadla na Divadlo Alexandra Duchnoviča; PUĽS už nie je ukrajinský, ale Poddukliansky umelecký ľudový súbor; ale i nárast počtu Rusínov hlásiacich sa k rusínskej národnosti počas štyroch sčítaní obyvateľstva v rokoch 1991, 2001, 2011 a 2021. Pri poslednom sčítaní obyvateľov v roku 2021 však náhle a výrazne klesol počet obyvateľov SR, ktorí sa prihlásili k rusínskemu jazyku ako k svojmu materinskému jazyku. Klesá hlavne počet mladých a najmladších Rusínov, ktorí by ovládali svoj materinský jazyk tak, ako ovládajú štátny jazyk, t. j. slovenský. Zároveň nestúpa výraznejšie ani počet Rusínov, ktorí by ovládali svoj materinský jazyk v písomnej podobe, pretože rusínske školstvo na Slovensku, ako spomíname vyššie, živorí alebo prežíva v minimálnej možnej miere, keď možno de facto konštatovať, že rusínske školstvo na Slovensku v podstate neexistuje. Inde ako v škole sa však s písomnou podobou spisovného rusínskeho jazyka od roku 1995 nemajú kde deti príslušníkov rusínskej národnostnej menšiny na Slovensku oboznámiť.

V tejto knihe predstavíme čitateľovi **v prvej kapitole** už spomínaný vzťah medzi jazykom a etnicitou, medzi jazykovou a kultúrnou rozmanitosťou ako základ demokratickej plurality v spoločnosti a kultúrneho dedičstva ľudstva a prinesieme príklady jazykovej revitalizácie v prípadoch, keď hrozil zánik niektorého jazyka na našej planéte. **V druhej kapitole** priblížime národnostnú štruktúru obyvateľstva na Slovensku v priebehu štyroch sčítaní obyvateľov, bytov a domov od roku 1991 do roku 2021, pričom sa, prirodzene, zameriame na postavenie Rusínov v sociálnej štruktúre Slovenska. Zaujímali nás hlbšie, kombinované alebo krížové vzťahy vplyvu pohlavia, veku, dosiahnutého vzdelania či veľkosti sídla, v ktorom Rusíni žijú, na prihlásenie sa k národnosti svojich predkov. Identifikačné znaky sme analyzovali navzájom a vo vzťahu k vybraným sídlam prostredníctvom vlastných výpočtov, vlastných tabuliek, v ktorých porovnávame výsledky jednotlivých sčítaní medzi sebou. Všetky tabuľky a grafy v celom texte sú autorské, pričom vznikli zozbieraním údajov zo všetkých sčítaní či správ o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín vydávaných Úradom vlády SR každý rok a z vlastného výskumu.

V tretej kapitole sa venujeme analýze výsledkov sčítaní obyvateľov v Prešovskom kraji, v ktorom žili a žijú Rusíni koncentrovane niekoľko storočí (samozrejme, s iným geografickým názvom). Vychádzali sme z unikátnej publikácie s názvom *Národnostná menšina pred zánikom?* (2011) od Mikuláša Mušinku a Alexandra Mušinku. Autori v nej zozbierali údaje zo sčítaní 260 rusínskych obcí, v ktorých sa k rusínskej národnosti hlásila väčšina obyvateľov obce za posledných 120 rokov, teda od roku 1881 do roku 2001. Žiaľ, už v samotnom podtitule publikácie (*Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2001*) autori prestupujú pravidlá vedeckého skúmania národnosti či národnostných menšín, keď rusínske obce vyhlásili za rusínsko-ukrajinské. Obaja sú známi presadzovaním ideologického konštruktu Rusín-Ukrajinec, hoci práve spomínanou publikáciou dokazujú verejnosti i vedeckému svetu, že Rusíni sa v drvivej väčšine hlásili k svojim predkom od začiatku sčítaní v Rakúsko-Uhorsku, od konca 19. storočia do roku 1950. Vtedy stalinská národnostná politika vo vzťahu k Rusínom (v socialistickom Československu založená na ich násilnej ideologickej ukrajinizácii) vyvolala jav dobre známy v sociológii R. K. Mertona ako nezamýšľané dôsledky ľudského správania, v tomto prípade silnú asimiláciu Rusínov nie so vzdialeným a cudzím ukrajinským národom, ako sa o to usilovali československí komunisti, ale s blízkou slovenskou majoritou.

Napriek týmto falošným ideologickým premisám otca a syna Mušinkovcov nám poslúžila ich publikácia na to, aby sme mohli preskúmať stav prihlasovania sa k rusínskej menšine v šiestich vybraných

rusínskych obciach – v Uličskom Krivom, Uliči, Kolonici (v okrese Snina), Zbudskej Belej (v okrese Medzilaborce), v Čirči a v Kamienke (v okrese Stará Ľubovňa), ďalej v jednom rusínskom meste – v Medzilaborciach, a v jednom sotáckom meste – v Snine, v okresnom meste na severovýchode Slovenska, kde sa za Sninou smerom k poľským a ukrajinským hraniciam začína kompaktný rusínsky región. Po zlikvidovaní jednej časti tohto regiónu, keď bola vybudovaná priehrada Starina na pitnú vodu,[9] sa do Sniny prisťahovalo množstvo Rusínov zo siedmich zlikvidovaných rusínskych obcí, takže počet Rusínov sa v tomto malom sotáckom meste zákonite zvýšil.

Vývoj národnostnej štruktúry vo vybraných obciach je výrazne ovplyvnený politickými udalosťami v Československu v 50. rokoch 20. storočia, keď ľudia zo strachu pred ďalšími perzekúciami volili ľahšiu cestu a prihlásili sa k slovenskej národnosti. Tieto udalosti ovplyvnili podľa nášho názoru aj neochotu Rusínov rozprávať sa so svojimi deťmi po rusínsky, ako aj to, že sa báli (dnes sa skôr hanbia) hovoriť na verejnosti po rusínsky (viac o tom pozri v 5. kapitole). Tento strach plynúci zo zákazu rusínskej národnostnej menšiny v 50. rokoch 20. storočia sa hlboko zakorenil v mysliach a vedomí Rusínov, ktorí sa vo väčšine prípadov nakoniec podrobili a začali sami o sebe uvažovať ako o Slovákoch, menšina z nich dodnes o sebe uvažuje ako o Ukrajincoch. Spôsobila to štyridsaťročná ideologická a politická indoktrinácia. Po revolúcii v roku 1989, keď nastupujúce štáty – Česká a Slovenská Federatívna Republika a v roku 1993 samostatná Slovenská republika – uznali Rusínov za samostatnú národnostnú menšinu, sa z pohľadu majority rozdelila jedna národnostná menšina na dve. Väčšina predstaviteľov tej istej národnostnej menšiny sa vníma ako Rusíni, menšina ako Ukrajinci. Za toto rozpoltenie však nenesú vinu Rusíni, len ich nepochopiteľný zákaz v roku 1952. Je pre nich nepochopiteľný aj fakt, že mnohí predstavitelia slovenskej majority ich aj 35 rokov po uznaní za samostatnú národnostnú menšinu nazývajú Ukrajincami.

Zákaz rusínskej národnostnej menšiny v ČSSR nastal podľa Ľudovíta Haraksima (1993b, s. 71) reálne vtedy, keď „[p]redsedníctvo Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (KSS) prijalo uznesenie o zavedení ukrajinčiny ako vyučovacieho jazyka na rusínskych školách (28. júna 1952), na ktorých sa dovtedy vyučovalo buď rusky (v rusínizovanej ruštine), buď v miestnom rusínskom nárečí". Od roku 1952 do roku 1989 sa prestalo používať etnonymum Rusín a prívlastok rusínsky, ktorý sa viaže k danému etnonymu, pretože Rusíni sa z večera do rána na základe politického rozhodnutia KSS, ovplyvneného direktívnym riadením z Kremľa, mali stať odrazu Ukrajincami a ich „materinským" jazykom sa týmto politickým nariadením mal stať jazyk ukrajinský. Rusínom začali dokonca násilím vpisovať do občianskych preukazov národnosť ukrajinskú, aj keď s tým nesúhlasili, pričom jediným východiskom pre mnohých Rusínov bolo napísanie si slovenskej národnosti nielen sebe do občianskych preukazov (keď národnosť bola ich povinnou súčasťou), ale aj do krstných listov svojich detí. Ako uvádzame vyššie, stalo sa to, čo významný americký sociológ Robert King Merton ešte v roku 1936 vo svojej štúdii *The Unanticipated Consequences of Purposive Social Action (Neočakávané dôsledky účelového konania)* nazval nezamýšľanými alebo neúmyselnými dôsledkami ľudského správania,[10] keď sa v bežnej sociálnej realite často udejú situácie, ktoré neboli cieľom nikoho z aktérov, a predsa vznikli. Lingvisti to nazývajú „neintenčný výsledok intenčnej činnosti", ktorým charakterizujú aj samotný jazyk. Ako píše slovenský jazykovedec Juraj Dolník (2013), jazyk nevznikol preto, že ľudia chceli stvoriť jazyk, ale vznikol ako vedľajší dôsledok ich komunikácie. „Zodpovedá to tomu, že prirodzený jazyk nevznikol na základe nejakého plánu, premysleného zámeru, lež v komunikačnej činnosti, v ktorej sa sledovali komunikačné zámery. Neúmyselným efektom komunikačných udalostí bolo, že sa vytvoril systém jazykových prostriedkov – jazyk (pravda, konštituovanie jazykového systému je zložitejšie; tu ide o jeden závažný aspekt vzchádzania jazyka). Jazyk je teda prírodný objekt aj objekt tretieho druhu" (Dolník, 2013, s. 107). Nevznikol teda ako účelový umelý artefakt.

Totalitárna stalinská národnostná politika v ľudovodemokratickom Československu v 50. rokoch 20. storočia alebo sovietske „riešenie" národnostnej otázky Rusínov v Československu (Magocsi, 2025, s. 1)

9 *Starina.* [online]. [cit. 2025-04-22]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Starina_(vodn%C3%A1_n%C3%A1dr%C5%BE)

10 *Robert King Merton.* [online]. [cit. 2025-04-22]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Robert_King_Merton

mali za cieľ z Rusínov vytvoriť Ukrajincov, no stalo sa to, čo nik z radov KSČ vtedy nepredpokladal. Za takmer štyridsať rokov nútene trvajúcej a neprerušovanej ukrajinizácie rusínskeho obyvateľstva v Československu (jún 1952 – november 1989) sa Rusíni stotožnili skôr s identitou slovenského majoritného národa, na území ktorého žili, a len menšina z nich sa prihlásila k ukrajinskej národnosti. Po roku 1990, po opätovnom uznaní Rusínov za samostatnú národnostnú menšinu v bývalej Českej a Slovenskej Federatívnej Republike, a následne v roku 1993 v samostatnej Slovenskej republike sa mnoho Rusínov opäť vrátilo k svojej rusínskej identite. Väčšia časť z nich však ostala už pri svojej novej slovenskej identite. Násilná totalitárna (50. roky 20. storočia) či autoritárska (70. – 80. roky 20. storočia) národnostná politika voči Rusínom v strednej Európe (v Československu zákaz rusínskej menšiny od roku 1952 až po november 1989, v Poľsku deportácie Lemkov – 1944, 1945, 1946 a Akcia Visla[11] v roku 1947 – násilné vysťahovanie Rusínov/Lemkov z ich odvekých sídel na juhovýchode Poľska do ZSSR alebo k západným hraniciam s Českom a Nemeckom, teda etnocída Lemkov v Poľsku) viedla namiesto ukrajinizácie rusínskeho obyvateľstva k jeho slovakizácii či polonizácii. Len násilné pričlenenie Podkarpatskej Rusi k ZSSR 29. júna 1945 bez vedomia a želania Rusínov, čo možno do istej miery nazvať rusínskym Mníchovom, viedlo k ukrajinizácii rusínskeho obyvateľstva na území ZSSR, konkrétne na území Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky.

Navyše, v pamäti mnohých Rusínov žijúcich na východe Slovenska, na hranici s Ukrajinou, celý život pretrvával strach z toho, že mocnosti opäť niekedy rozhodnú, že najvýchodnejšia časť Slovenska, a to rusínske obce, budú opäť niekedy v budúcnosti pripojené k Ukrajine. Počas kampane strany Náš kraj pred sčítaním obyvateľov v roku 2011 sme zažili nepochopiteľné situácie, keď sa vyše 80-roční obyvatelia rusínskych obcí Ubľa, Dúbrava, Šmigovec, Ruský Hrabovec, Ruská Bystrá, Ulič, Uličské Krivé, Nová Sedlica či Zboj, Ruský Potok, Ruská Volová, Klenová, Kalná Roztoka, Stakčín a iných rusínskych obcí pri slovensko-ukrajinskej hranici báli aj anonymne prihlásiť sa k rusínskej národnosti v sčítaní obyvateľov, bytov a domov v roku 2011, a to len preto, aby ich región náhodou niekedy v budúcnosti nepripojili k Ukrajine, ako sa to stalo s celou Podkarpatskou Rusou – od Veľkého Berezného po Chust či Rjachiv. Ešte 66 rokov po tomto rusínskom Mníchove sa obyvatelia prihraničných oblastí báli toho, že ich niekedy v budúcnosti pripoja k Ukrajine. Strach je však zlý radca, lebo keby sa mocnosti aj rozhodli opäť deliť a ukrajovať z územia slabšieho štátu, slovenská národnosť rusínskeho obyvateľstva v slovensko-ukrajinskom pohraničí by nič nezmohla proti politickému rozhodnutiu prideliť porobené územie tej či onej strane.

Na základe politického rozhodnutia umelo vznikli v severovýchodnom cípe Slovenska dve národnosti – ukrajinská a rusínska, hoci autochtónnou menšinou tohto územia so stáročnou minulosťou (prvé písomné zmienky o Rusínoch v Karpatoch v strednej Európe pochádzajú zo 14. či 15. storočia, no podľa profesora P. R. Magocsiho sú preukázateľné znaky ich prítomnosti v tomto regióne dokonca už v 5. – 6. alebo v 9. storočí) je len jedna, a to rusínska.[12]

11 *Operace Visla.* [online]. [cit. 2025-04-22]. Dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/Operace_Visla; *Deportácia Rusínov z Poľska do neznáma.* [online]. [cit. 2025-04-22]. Dostupné na: https://www.prohuman.sk/socialna-praca/deportacia-rusinov-z-polska-do-neznama; *Etnická čistka pri slovenských hraniciach.* [online]. [cit. 2025-04-22]. Dostupné na: https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/427756-etnicka-cistka-pri-slovenskych-hraniciach/

12 Rusíni na svoje označenie používali aj používajú viacero etnoným. Okrem názvu Rusín, ktorý im dal Alexander Duchnovič vo svojej básni *Я Русин был, єсьм і буду – Ja som bol Rusín, som aj budem,* ktorej slová sa stali slovami súčasnej rusínskej hymny, používajú množstvo iných etnoným. Hovorovo je rozšírené etnonymum Rusnak/Rusnačka. V minulosti si hovorili rus´kyj – руськый – „мы руськы люде, котры маєме свою руську вір і славиме руськы святкы", preto aj názvy pôvodne rusínskych obcí nesú v sebe adjektívum Ruský, Ruská, Ruské (Ruský Hrabovec, Ruský Potok, Ruská Poruba, Ruská Nová Ves, Ruská Bystrá, Ruské Pekľany, Ruský Kručov, Ruské, Ruská atď.). Do roku 1918 sa používali označenia Uhrorus, Karpatorus, karpatský Rusín. Pre súčasné pochopenie vlastnej identity Rusínov je podstatné poznanie, že pred rokom 1918 nikdy naši predkovia nepoužívali pomenovanie Ukrajinec/Ukrajinka, ukrajinský (Haraksim, 1993b, s. 71; Їай, 2010, s. 76; Духнович, 2023, s. 55) a od 50. rokov 20. storočia nepoužívajú na svoje označenie pojem Rus, rus´kyj.

V štvrtej a piatej kapitole sa venujeme analýze vlastného, teda autorského sociologického výskumu (Kráľová, 2015) uskutočneného v roku 2015 na požiadanie Združenia inteligencie Rusínov Slovenska, aby sme my Rusíni na Slovensku lepšie pochopili mechanizmus bariér vnímania vlastnej identity a príčin postupujúcej asimilácie Rusínov so slovenskou väčšinou. Výsledky autorského výskumu sme už využili pri písaní bakalárskej aj diplomovej práce (Kráľová, 2020; 2022), ktoré sa stali základom napísania tohto textu. V súvislosti s výsledkami sčítania obyvateľov, bytov a domov v roku 2021 sa ukázali výsledky daného výskumu stále aktuálne, ba možno ešte aktuálnejšie ako pri sčítaní obyvateľov v roku 2011. Najväčším problémom Rusínov v Európe, zvlášť na Slovensku, je strata vlastnej identity zapríčinená neznalosťou materinského jazyka u nastupujúcich generácií Rusínov. Už český filozof Ladislav Klíma, ktorého cituje Dušan Kováč (1993), uvádza, aké je ťažké byť malým európskym národom,[13] nieto ešte národnostnou menšinou žijúcou na území majoritného národa. Negatívna konotácia sa skrýva v samotnom pojme menšina, lebo byť jej súčasťou je vždy ťažšie ako byť súčasťou väčšiny, preto mnohí rodičia, príslušníci hocktorej národnostnej menšiny (to znamená aj rusínskej), chránia svoje deti aj tak, že ich vychovávajú ako príslušníkov väčšiny, nie svojej vlastnej menšiny. Nerozprávajú sa s nimi od narodenia jazykom svojich predkov, ale jazykom majoritného národa svojej vlasti, lebo je to pragmatické. Ak však chceme, aby sa rusínsky jazyk zachoval aj v ďalekej budúcnosti, je potrebné usilovať sa o jeho záchranu z viacerých dôvodov – z dôvodu uchovania súboru poznania, ktorý so sebou nesie, ale aj z dôvodu uchovania kultúrnej rozmanitosti na Slovensku či v strednej Európe, čo obohatí aj kultúru väčšinových národov, na území ktorých Rusíni žijú. Hoci vzťah jazyka a národa nie je kauzálny, podpora zachovania rusínskeho jazyka v Európe môže pozitívne ovplyvňovať etnickú sebaidentifikáciu jeho nositeľov.

Leoš Šatava, uznávaný český autor píšuci o národnostných menšinách v Európe (pozri Šatava, 1987a, 1987b, 1994, 1998, 2009, 2022), dokonca rozlišuje pravé národnostné menšiny s presahom či enklávami etník, ktoré majú svoj vlastný štát a presahujú na územie iného štátu, z čoho logicky vyplýva, že etniká bez vlastného štátu by podľa autora nemali byť etnikami v pravom slova zmysle (Šatava, 2022, s. 19).

13 V roku 1918, keď L. Klíma vyslovil svoj názor na to, že byť príslušníkom malého národa nie je vôbec závideniahodným osudom, pojem národnostná menšina ešte nebol frekventovaný tak ako po roku 1918, keď vstúpil do politologického slovníka po rozpade Rakúsko-Uhorska vo všetkých nástupníckych štátoch, v ktorých sa mnohé národy stali početnými národnostnými menšinami za hranicami svojho materského národa.

Leoš Šatava etniká bez vlastného štátu považuje za „hendikepované“, pričom sú veľmi rôznorodé a zásadným rozlišujúcim prvkom by mala byť politická sformovanosť a stupeň garantovaných politických, jazykových a kultúrnych práv (Šatava, 2022, s. 19 – 20).

Podľa Toma Triera (1999, s. 9) zas možno národnostné menšiny rozlišovať podľa toho, či majú materské krajiny, ako napríklad Maďari v Rumunsku či na Slovensku, Nemci v Rusku alebo Rusi v Litve. Iné národnostné menšiny nemajú svoj materský štát a môžu žiť buď na území jedného štátu (ako napríklad Korzičania vo Francúzsku), alebo na území dvoch štátov (napríklad Baskovia v Španielsku a vo Francúzsku alebo Frízovia v Nemecku a Holandsku), no iné menšiny žijú roztrúsene na území viacerých štátov, čo je prípad Rusínov v Karpatoch v strednej Európe, ale aj Arómanov (Valachov) na Balkáne alebo Rómov po celej Európe. A práve posledná kategória etnických a národnostných skupín je najviac ohrozená asimiláciou, a teda zánikom ich jazyka, ale aj ostatných kultúrnych znakov, ktoré zohrávajú dôležitú úlohu pri odovzdávaní kultúrnej identity národnostnej menšiny budúcim generáciám.

1 Kultúrna a jazyková rozmanitosť – základná hodnota demokratickej plurality spoločnosti a kultúrneho dedičstva ľudstva

1.1 Jazyk a národná identita

Podľa Jiřiny Hůrkovej a Aleny Vodákovej je jazyk systém znakov (primárne zvukových, sekundárne písaných), ktorý primárne slúži na dorozumievanie, čím plní komunikačnú funkciu v určitom spoločenstve. Jazyk národný, ktorým sa dorozumievajú príslušníci určitého národa, je jeden z podstatných znakov (popri znakoch geomorfologických, ekonomických a sociálno-kultúrnych), ktorými sa väčšinou, ale nie vždy, odlišuje jeden národ od druhého národa. Vedomie príslušnosti k istému národu sa okrem iných faktorov (tradície, náboženstvo, územie, podvedomý aj vedomý pocit spolupatričnosti k etnickému celku, prežívanie spoločného osudu, spoločnej histórie atď.) opiera o existenciu a používanie národného jazyka, ku ktorému si vytvárajú príslušníci daného národa počas svojho života citovú väzbu ako k materinskému jazyku. Materinský jazyk je jazyk, ktorým sa jednotlivec naučil hovoriť ako prvým jazykom, v ktorom obyčajne myslí a používa ho každodenne vo svojej rodine, vo svojom súkromí, pretože je mu najbližší. Materinský jazyk svedčí o tom, že jazykové a národné spoločenstvá majú k svojim národným jazykom nielen racionálny vzťah (nástroj myslenia a spoločného dorozumievania), ale i hlboký citový vzťah. Materinský jazyk, ak je aj národným jazykom, má v sebe silu integrovať príslušníkov národa do jedného celku (Hůrková – Vodáková, 1996, s. 458 – 459). V národnooslobodzovacích hnutiach národov sa zrodilo presvedčenie o formotvornej a prevládajúcej úlohe jazyka pri konštituovaní národov. S vývojom spoločnosti aj vied o človeku smerom k 21. storočiu sa vedci zhodujú na tom, že jazyk je dôležitý, dokonca dominantný, no nie jediný faktor tvorby národného povedomia či sebauvedomenia príslušnosti k národnej kolektivite, teda národnej identity.

Slavomír Ondrejovič upozorňuje, že „pri vymedzovaní identity sa často uvádza, že jedným z najrelevantnejších či dominantných znakov identity (personálnej či skupinovej), v našom prípade etnickej identity, je jazyk“ (Ondrejovič, 2008, s. 75), ale moderný lingvistický výskum túto koreláciu nepotvrdil v absolútnom slova zmysle, len v jeho relatívnej miere. Etnicitu je možné chápať ako uvedomenie si a prežívanie príslušnosti k etnickému (národnému) spoločenstvu. Podľa Václava Hubingera etnicitu ako takú možno charakterizovať ako „vzájomne prepojený systém kultúrnych (materiálnych aj duchovných), rasových, jazykových, v niektorých príp adoch i teritoriálnych faktorov, historických osudov a predstáv o spoločnom pôvode, pôsobiacich v interakcii a formujúcich etnické vedomie človeka, jeho etnickú identitu a orientáciu. Pre uznanie uvedených faktorov ako etnicky príznačných je nevyhnutná ich hromadnosť, s ktorou je spojený pocit súnaležitosti, trvalosť (prechádzanie z generácie na generáciu), všeobecná zrozumiteľnosť a prijateľnosť a vzájomná komplementárnosť“ (Hubinger, 1996, s. 276). Ak sa etnická identita medzigeneračne reprodukuje na princípe tradície, zabezpečuje sa tým jej kontinuita a stabilita. „V dôsledku pôsobenia vývinových činiteľov, rôznych migrácií a interetnických vzťahov identita podlieha rozmanitým zmenám v čase a priestore, čoho prejavom sú etnické procesy typu adaptácie, akulturácie, asimilácie a integrácie“ (Ondrejovič, 2008, s. 75).

Pod **adaptáciou** sociológovia rozumejú „proces aj výsledok procesu zmien v správaní, v štruktúre spoločenských skupín, v sociálnej organizácii alebo v kultúre, ktoré prispievajú k prežitiu, fungovaniu alebo udržiavaniu rovnováhy so sociálnym a prírodným prostredím. Všeobecne je to schopnosť indivídua alebo skupiny prežiť v danom sociálnom a prírodnom prostredí“ (Petrusek, 1996a, s. 40 – 41). Vo vzťahu k etnickej identite je adaptácia viac spojená s jej inštrumentálnym chápaním ako primordiálnym. Človek sa adaptuje na spoločenské prostredie aj tým, že si počas života mení svoju etnickú identitu.

Podľa Lucie Molnár Satinskej (2025) môže mať človek počas života viac národností podľa toho, či to bolo preňho výhodné alebo nevýhodné v danej životnej etape, ako sa vtedy cítil a k čomu sa hlásil. „Národnosť je veľmi premenlivá kategória, preto sú údaje o materinskom jazyku alebo o používaných jazykoch presnejšie" (Mikušovič, 2025, s. 21). Tento lingvistický poznatok je dôležitý aj pre Rusínov, aby pochopili, čo v skutočnosti znamená znižovanie počtu obyvateľov na Slovensku, ktorí aktívne používajú rusínsky jazyk ako svoj materinský.

Akulturácia[14] je klasický sociologický pojem, ktorý vede o spoločnosti predložili v roku 1936 R. Redfield, R. Linton a M. J. Herskovits; ďalej G. P. Murdock v roku 1955; G. D. Spindler v tom istom roku; W. Mühlmann, E. W. Müller v roku 1977; A. Smith v roku 1981.[15] Podľa ich názoru dochádza k akulturácii vtedy, keď „skupiny jednotlivcov pochádzajúcich z rôznych skupín vstupujú do stáleho, bezprostredného kontaktu a ten vedie k zmene pôvodných kultúrnych vzorcov správania jednej alebo oboch skupín. Z tohto hľadiska je akulturácia spojená predovšetkým s difúziou kultúrnych prvkov a kultúrnych komplexov a s migráciou etník v priestore" (Soukup, 1996, s. 47 – 48). Pojem akulturácia znamená proces kultúrnej zmeny vyvolanej difúziou kultúrnych elementov pri kontakte dvoch alebo viacerých pôvodne autonómnych sociokultúrnych systémov.[16]

14 Základnou a najpodstatnejšou formou kultúrnej zmeny, ktorá určuje špecifickosť, svojbytnosť, svojráznosť, neopakovateľnosť ľudských spoločenstiev a kultúr, je nepochybne inovácia, zmena vzniknutá, rozšírená a rozvinutá v danom spoločenstve. Stále sa rozširujúce kontakty medzi ľudskými spoločenstvami však úplne vylučujú, aby sa jednotlivé kultúry vzájomne neovplyvňovali. Nie je to vlastné ľudskej kultúre, a keby to tak bolo, zrejme by sme ešte dnes otesávali pazúrik. Reálny a nevyhnutný kontakt medzi kultúrami je základom kultúrnej difúzie, prenosu kultúrnych elementov a akulturácie, t. j. ich prijatia a osvojenia v iných spoločenstvách a ich integrácie do iných, odlišných kultúr (Kráľová, 2004, s. 112; 2006, s. 121). Lucia Molnár Satinská (2025, s. 171) definuje akulturáciu podľa Viery Bačovej ako zmeny v kultúrnych postojoch, hodnotách a v správaní, ktoré sú výsledkom kontaktu medzi dvoma rozličnými kultúrami.

15 Bohumil Geist (1992, s. 19) chápe akulturáciu v štyroch rôznych významoch. Zdôraznime dva z nich. Je to v prvom rade proces sociálneho učenia, ktorým si jednotlivec alebo skupina osvojuje charakteristické znaky cudzej kultúry po priamej a dlhotrvajúcej interakcii s inou (cudzou) kultúrou, a zároveň je to aj odovzdávanie kultúry z generácie na generáciu.

16 K difúzii kultúrnych elementov dochádza alebo môže dochádzať len preto, že kultúry sú nerovnocenné. Kultúrne centrá, teda kultúry, z ktorých sa kultúrne elementy či komplexy šíria, sú vyššie, vyspelejšie; kultúry prijímacie sú nižšie, menej vyspelé. Potiaľto je celá úvaha v zásade korektná. Prenos kultúrnych komplexov z jednej kultúry do druhej obvykle skutočne predpokladá vyššiu vývojovú vyspelosť kultúry odovzdávajúcej. Nekorektnosť sa začína vtedy, keď sa vyhlási, že vývojová vyspelosť je trvalým znakom určitého kultúrneho okruhu, pretože je biologicky, rasovo podložená. Takto koncipovaný difuzionizmus vyvracajú podrobnejšie vedecké analýzy. Je dokázané, že oblasti, z ktorých sa kultúrne elementy šírili, sa v čase menili, že predchádzajúce centrá sa zmenili na periférie a periférie na centrá. Prenos jednotlivých kultúrnych znakov nepredpokladá existenciu centra v zmysle vyššej vyspelosti kultúry ako celku. Jednotlivý kultúrny element totiž môže preberať i vývojovo vyspelejšia kultúra od kultúry menej vyspelej. Ako príklad možno uviesť inšpiráciu moderného výtvarníctva umeleckými artefaktmi prírodných národov. Kultúrne ovplyvňovanie je zriedkakedy jednosmerné, obvykle ide o vzájomnú interakciu kultúr, pričom však vplyv jednej kultúry býva silnejší než vplyv druhej kultúry. Ako príklad môže poslúžiť vývoj rímskej kultúry v období helenizmu, vzájomný vzťah medzi rímskou a gréckou kultúrou a medzi kultúrou grécko-rímskou a kultúrami tzv. barbarskými.

Predpokladom prijatia kultúrneho elementu alebo kultúrneho komplexu je existencia toho, čo by sme mohli nazvať štrukturálnou pripravenosťou prijímajúcej kultúry. V prijímajúcej kultúre musí existovať potreba určitého kultúrneho elementu. Ak nejestvuje taká potreba, potom je kultúrny element prijatý buď iba vonkajškovo (nie je interiorizovaný), alebo pri vnucovaní silnejším spoločenstvom môže zmeniť pôvodnú funkciu, alebo nie je prijatý vôbec. Samotný proces prijatia kultúrneho elementu je práve pre nevyhnutnosť štrukturálnej pripravenosti prijímajúcej kultúry svojím spôsobom tvorivým procesom. Nejde zväčša iba o pasívne prijímanie, ale o aktívne osvojenie, úpravu, premenu alebo v krajnom prípade dokonca o zmenu významu (funkcie) daného kultúrneho elementu.

Poznáme štyri základné formy kultúrnej difúzie: a) priamu difúziu, b) difúziu sprostredkovanú migráciou, c) difúziu agresiou, d) stimulačnú difúziu (viac pozri Kráľová, 2004, s. 112 – 114; 2006, s. 121 – 123).

Ak proces kultúrnej zmeny v istej kultúre, ktorej nositeľom je určitá národná kolektivita, nastáva pod vplyvom silnejšej a dominantnejšej civilizácie, môže dôjsť k modifikácii a transformácii alebo dokonca k úplnej asimilácii kultúrnych vzorcov, hodnôt, ideí pôvodných kultúr, ak je kultúrna zmena nanútená dominantnou civilizáciou pôvodnej civilizácii[17] (Soukup, 1996, s. 48). **Asimiláciu** je potom možné chápať ako proces, ktorým sa obvykle minoritná alebo migrujúca skupina prostredníctvom kontaktov s väčšou, silnejšou, majoritnou skupinou stáva súčasťou dominantnej skupiny, nositeľky dominantnej kultúry. Asimilácia znamená na jednej strane plnú akceptáciu minoritnej skupiny skupinou majoritnou, na druhej strane znamená plnú akceptáciu kultúry majoritnej skupiny skupinou minoritnou. Proces asimilácie môže byť aspoň čiastočne obojstranným procesom, ak nastane situácia, že minoritná skupina odovzdá niektoré svoje kultúrne znaky majoritnej skupine a tá ich integruje do svojho kultúrneho systému. Plná asimilácia znamená inkorporáciu nových členov do danej spoločnosti tak, že sa vôbec neodlišujú od ostatných členov majoritnej kultúry či civilizácie (Petrusek, 1996b, s. 108). A to je práve prípad Rusínov na Slovensku, ktorí prostredníctvom výborného poznania jazyka svojej vlasti, teda štátneho slovenského jazyka, sa tak inkorporujú do života slovenskej spoločnosti, že málokto z členov majority pozná, že mnohí Rusíni nie sú etnickí Slováci. Stáva sa to z vôle samotných Rusínov, ktorí chcú byť považovaní za Slovákov, lebo sami sa za nich považujú. Ovládanie spisovného slovenského jazyka je v danom prípade tým dominantným znakom, ktorý slúži mnohým Rusínom na Slovensku (v prevažnej miere najmä ich nastupujúcim generáciám) v tom, ako pretransformovať vo svojom myslení aj cítení svoju pôvodnú rusínsku etnickú identitu na novú, slovenskú.

Ak hovoríme o akulturácii v zmysle prenášania slovenského jazyka ako významného kultúrneho elementu zo slovenského prostredia do rusínskeho, keď si príslušníci rusínskej národnostnej menšiny osvojujú slovenský spisovný jazyk dobrovoľne a mimovoľne, lebo žijú v slovenskom spoločenskom kontexte a nasávajú ho vo svojich životoch každodenne a podvedome až tak, že si pritom neosvojili svoj pôvodný, rusínsky materinský jazyk, vtedy ide o asimiláciu Rusínov s väčšinovým národom, na území ktorého žijú. Ak hovoríme o akulturácii ako o vzájomnom ovplyvňovaní oboch kultúr žijúcich teritoriálne vedľa seba, potom vidíme viacero rusínskych kultúrnych znakov v slovenskej kultúre. Najrozšírenejším je preberanie rusínskeho spievaného folklóru do východoslovenského alebo slovenského folklóru vôbec. Známe je preberanie rusínskych kolied slovenskými ľudovými spevákmi či speváčkami. V ostatnom čase koluje pred Vianocami v slovenských rádiách jedna z najznámejších rusínskych kolied *Koly jasna zvizda (Коли ясна звізда)* v slovenskom preklade *Keď tá jasná hviezda*,

17 Sociologicko-antropologický prístup k chápaniu pojmu kultúra zdôrazňuje ľudské správanie ako podstatu kultúry. Súčasťou kultúry nie je každé ľudské správanie, ale iba také, ktoré sa stalo spoločenským zvykom či pravidlom, alebo normou. Hlavnou príčinou toho, že sa určité správanie stalo pravidlom, je učenie, teda proces, ktorý je pre ľudský druh špecifický a ktorý je jedným z hlavných mechanizmov vzniku, existencie a vývoja kultúry. Všetky kultúrne činnosti sú naučené, takže trieda inštinktívneho správania je z kultúry vylúčená. Sociologicko-antropologické vymedzenie kultúry vychádza z pochopenia daného pojmu ako integrovaného celku zahŕňajúceho ľudské správanie ako také a výtvory či produkty tohto správania. Toto správanie sa riadi vzormi pre určitý kolektív spoločnými a vytvárajúcimi sa v procese interakcie. Toto univerzálne chápanie kultúry je nezlučiteľné s hodnotením kultúry, pretože kultúra je vlastná ľudskému rodu ako takému, ako aj každému príslušníkovi daného rodu (Kráľová, 2004, s. 103 – 105; 2006, s. 113 – 114).
V súvislosti s definovaním pojmu kultúra vyvstáva potreba odlíšiť daný pojem od pojmu civilizácia. Sú nesúmerateľné tak, ako je nesúmerateľné porovnávanie ideálov krásy a dobra. Krásu a dobro nemožno prirovnávať k pokroku, pretože krása a dobro, tak ako aj zlo, sú neporovnateľné, a preto metafyzické či zmyslovo nepostihnuteľné, transcendentné. Na rozdiel od kultúry pojem civilizácia predstavuje súbor technických prostriedkov a technológií uľahčujúcich ľudskú existenciu, kompenzujúc zároveň jeho slabiny fyzickej existencie v porovnaní s inými živočíšnymi druhmi. Civilizácia má praktický, utilitárny charakter. Jej vývoj je kumulatívny proces, v ktorom sa prejavuje zreteľný pokrok, merateľný kritériom zdokonaľovania funkcionálnej efektívnosti civilizačných techník. Výsledky civilizácie sa ľahko šíria, podliehajú teda difúzii, a to vďaka svojej praktickej užitočnosti. Pritom sú v procese konzumpcie ničené a vyžadujú si neustálu obnovu (Kłoskowska, 1967, s. 50; Kráľová, 2004, s. 104 – 105; 2006, s. 113 –114).

pričom na internete je uvádzaná ako slovenská koleda[18] s mnohými variantmi vo východoslovenských nárečiach. Uvádzame na porovnanie slovenský aj rusínsky text tejto koledy.

Keď tá jasná hviezda

Keď tá jasná hviezda z neba zasvietila,
[: vtedy Panenka Mária Synka porodila. :]

Keď ho porodila, takto mu spievala,
[: hajaj, búvaj, Synáčik môj, aj ja by som spala. :]

Ach, mamička moja, počkajte chvíľočku,
[: však vám ja donesiem z raja (mäkkú) perinôčku. :]

Ach, Synu môj milý, či bys' to urobil?
[: Ešte len jedna hodinka, čo si sa narodil. :]

Ach, mamička moja, či o tom neviete,
[: že som stvoril nebo i zem, i všetko na svete? :]...

Rusínsky text tejto koledy býva uvádzaný aj ako staroslovanský text. Keďže ide o ľudovú koledu, nevedno, odkedy ju Rusíni spievajú, možno naozaj už od čias staroslovanských. Okrem Rusínov a Slovákov túto koledu spievajú aj Ukrajinci, možno ovplyvnení podkarpatským rusínskym folklórom, tak ako Rusíni často spievajú ukrajinské piesne o kozákoch ako svoje ľudové piesne. Rusíni na Slovensku, v juhovýchodnom Poľsku a na Podkarpatsku ju spievajú ako svoju starodávnu koledu týmito slovami:

Koly jasna zvizda[19]

Koly jasna zvizda z neba zasvityla,
[: vtohdŷ Prečistaja Ďiva Sŷna porodyla. :]

Jak ho porodyla, tak Jemu spivala,
[: ľuľaj, ľuľaj, Sŷne Božŷj, bo ja bŷ barz (vže) spala. :]

Počekaj, mamočko, jednu hodynočku,
[: dokŷ ja Tobi prynesu z raja perynočku. :]

Oj, Sŷnu, mij Sŷnu, ci bŷ Tŷ tak zrobyv,
[: ne mynula hodynočka, jak Tŷ s´a narodyv. :]

18 *Keď tá jasná hviezda.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://pesnicky.orava.sk/component/mjoosic/?view=song&id=11805:ked-ta-jasna-hviezda; *Kedy jasná hvizda z neba višvicila.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://www.videorohal.com/text/kedy-jasna-hvizda-z-neba-visvicila/986; *Kedi jasna hvizda z ňeba vichodzila – koleda.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://hudba.zoznam.sk/akordy/piesen/kedi-jasna-hvizda-z-neba-vichodzila-koleda/

19 *Koly jasna zvizda.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://gospel.spevy.sk/songs/1699/reflect; *Колядка Коли ясна звізда – слова і ноти.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=YmkDyh_SuiI; *Закарпатские колядки 2015 (Коли звізда ясна).* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=NpsdToTg6cw; *Kandráčovci a Dominika Novotná – Koly jasna zvizda.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=8DNnJ2_94e8

Mamko moja ľuba, ci bŷ Tŷ viryla,
[: že ja stvoryv nebo, zemľu i všŷtko stvoriňa. :]

I všŷtko stvoriňa, travu i koriňa,
[: išči tu jasnu zornic´u, što v nebi svityla. :]

Voz´myj, Petre, trubu, zatrub Panu Bohu,
[: že s´a Sŷn Božŷj narodyv, slava Panu Bohu. :]...

Keďže slovenská alebo východoslovenská verzia tejto koledy sa začala spievať len nedávno a jej slovenské slová sú takmer totožné s rusínskymi, nemožno ju podľa nášho názoru považovať (ako uvádzajú internetové zdroje) za slovenskú koledu, pretože Rusíni ju spievajú odnepamäti. Ako uvádza Dominika Sakmárová zo Spišského Podhradia, slovenská sinologička a zároveň zberateľka východoslovenských krojov (najmä zo Spiša), ako aj tradícií, zvykov a ľudových piesní z východného Slovenska, „Slovensko je z kultúrneho hľadiska natoľko rozmanité (stačí podľa nej prejsť dva kopce a už sa tam obliekajú a spievajú inak – pozn. Ľ. K.), že žiadne *‚jednotné slovenské'* neexistuje. Nie je hanba, že melódiu na pesničku sme si požičali z Maďarska, časť kroja z Poľska a slová od Nemcov. Práve to, ako sme to dokázali skĺbiť a prijať za svoje, je úžasné" (Vrablicová, 2025, s. 31). Dominika Sakmárová je polovičná Rusínka, jej otec je Rusín z Oľšavice, rusínskej obce na Spiši pri Levoči, no sama sa považuje viac za Spišiačku (t. j. Slovenku) ako za Rusínku. Napriek tomu bola chvíľu členkou Rusínskeho tria[20] a krásu rusínskych ľudových piesní spolu s Dominikou Novotnou, ktorá trio založila, a Simonou Morozovou šírila aj v televíznej súťaži Zem spieva.[21]

Možno najbizarnejším akultúrnym prenosom z rusínskej kultúry do slovenskej je prevzatie vojenskej piesne z čias prvej svetovej vojny, ktorú podľa legendy zložil šumiacky vojak v predtuche smrti – *Na tij rus´kij zemly*, čo Wikipédia nesprávne preložila, že daný vojak bol postrelený „na ruskom fronte". Je to zásadné nepochopenie rusínskeho adjektíva „rus´kŷj", ktoré vysvetľujeme v úvode tejto práce. „Na tij rus´kij zemly" znamená po slovensky „na tej rusínskej či rusnáckej zemi". Prekvapujúce možno pre väčšinu Slovákov bude zistenie, že ide o pôvodnú, staršiu verziu slovenskej ľudovej piesne z Horehronia (konkrétne zo Šumiaca) *Na Kráľovej holi*. Známou sa táto pieseň stala najmä vďaka filmu *Zem spieva* (1933) od Karola Plicku. V pôvodnej verzii textu sa však v prvej slohe uvádza, že strom zelený má vrch naklonený do „šumiackej", nie „do slovenskej zemi". V rusínskej verzii sa práve na začiatku spieva „Na tij rus´kij zemly" („На тій руській земли"). Zmenený text slovenskej verzie piesne sa prvýkrát objavil práve v spomínanom filme *Zem spieva*. Podľa iného výkladu je to pieseň odsúdenca pred popravou. Strom s nakloneným vrchom predstavuje šibenicu.[22] Pieseň v rusínskej verzii je možné vypočuť si na natočenom výchovnom koncerte v SNM – Múzeu rusínskej kultúry v Prešove z decembra 2020 počas pandémie, keď bolo múzeum nútené zatvoriť svoje dvere pre verejnosť. Zamestnancov múzea to inšpirovalo tvoriť výstupy pre verejnosť na svojej youtubovej stránke. Natočili aj video s názvom *Výchovný koncert – Rusínske piesne na Slovensku*, kde je zaznamenaná i pieseň *Na tij rus´kij zemly*. O tom, že bola predchodkyňou piesne *Na Kráľovej holi*, na danom videu spočiatku hovorí Jana Truščinská, kultúrno-propagačná manažérka múzea (0.30 – 1.10 min). Ako rusínsku vojenskú pieseň je možné vypočuť si ju na tom istom videu v podaní Mareka Mochnáča v klavírnom sprievode Ľubov Hunder, zaslúžilej umelkyne Ukrajiny

20 *Výnimočnosť, krása trojhlasu v rusínskych piesňach.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://www.rusyn.sk/vynimocnost-krasa-trojhlasu-v-rusinskych-piesnach/

21 *Rusínske trio – Zem spieva – Finále.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=hfrmg8sjby8

22 *Na Kráľovej holi – FS Šumiačan.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=zN-75vdMWcw – „vrch má naklonený do šumiackej zemi"; *Kollárovci – Na Kráľovej holi.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=2VXUITOgPhE – „vrch má naklonený k tej slovenskej zemi"; *Na Kráľovej holi.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Na_Kr%C3%A1%C4%BEovej_holi

(1.11 – 3.45 min).[23] Na porovnanie uvádzame slová slovenskej ľudovej piesne a rusínskej vojenskej piesne zo Šumiaca z čias prvej svetovej vojny s rusínskymi slovami s rovnakou melódiou. Rusínske slová zapisujeme v latinke, aby si ich mohli prečítať aj tí, ktorí nepoznajú azbuku:

Na Kráľovej holi

1. [: Na Kráľovej holi stojí strom zelený. :]
   [: Vrch má naklonený, vrch má naklonený,
   vrch má naklonený k tej slovenskej zemi. :]
2. [: Odkážte, odpíšte tej mojej materi, :]
   [: že mi svadba stojí, že mi svadba stojí,
   že mi svadba stojí na Kráľovej holi. :]
3. [: Odkážte, odpíšte mojim kamarátom, :]
   [: že už viac nepôjdem, že už viac nepôjdem,
   že už viac nepôjdem na fraj za dievčaťom. :]
4. [: Na nebi hviezdičky sú moje družičky :]
   [: a guľa z kanóna a guľa z kanóna
   a guľa z kanóna, to je moja žena. :]

Na tij rus´kij zemly

1. [: Na tij rus´kij zemly stojiť strom zelenŷj, :]
   [: pid nym ležŷť vojak, pid nym ležŷť vojak,
   pid nym ležŷť vojak ťažko poranenŷj. :]
2. [: Odpyšte, odkažte do mojej matery, :]
   [: že mi svaďba stojiť, že mi svaďba stojiť,
   že mi svaďba stojiť na tij rus´kij zemly. :]
3. [: Na nebi zvizdočkŷ, to moji družočkŷ, :]
   [: a kuľa z kanona a kuľa z kanona
   a kuľa z kanona, to je moja žena. :]

Poznámka:
V originálnom texte je druhá sloha treťou. Nepoužívaná pôvodná druhá sloha:
2. [: Stojí mi tam, stojí, smutná, neveselá, :]
   [: šibenička moja, šibenička moja,
   šibenička moja z kresaného dreva. :]

Pri dokončievaní tejto knihy som sa veľa dozvedela od svojej novej kolegyne Jaroslavy Rusinkovej z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Z našej spoločnej e-mailovej komunikácie vzišlo aj toto jasné definovanie vzťahu jazyka a etnického povedomia.
„Vo všeobecnosti sa uznáva, že jazyk má pozitívny vplyv na zvyšovanie národného sebauvedomenia, na uvedomenie si vlastnej etnicity. Tento vzťah však nie je absolútny, je relatívny, keďže existujú ľudia hovoriaci po rusínsky, ale národnosťou sa cítia Ukrajinci. Alebo ľudia hovoriaci po rómsky, ktorí sa cítia Slovákmi. Jazyk jednoducho nemožno používať na zaradenie niekoho k istej národnosti. A naopak, jazyk sa nesmie používať na vylúčenie niekoho z národného spoločenstva, napr. ak niekto je Slovák a hovorí po maďarsky a je vylučovaný zo slovenského národného prostredia alebo ak niekoho, kto hovorí po slovensky, vylučujeme z rusínskeho národa. Ide o nepomer medzi identitou, ktorú my sami pociťujeme, a medzi identitou, ktorá nám je prisudzovaná či pripisovaná zvonku. Napríklad potomkovia rasovo zmiešaných manželstiev/partnerstiev. Černosi, mulati, Arabi, Vietnamci, ktorí sa narodili na Slovensku, hovoria po slovensky, poznajú len slovenskú kultúru, cítia sa Slovákmi, ale aj tak sú odmietaní v slovenskom prostredí na základe farby pleti. Aj keď hovoria spisovne po slovensky.
Človek má ideálnu predstavu o tom, že jeden národ sa rovná jeden jazyk. Reálne však môže byť aj bilingválny alebo aj multilingválny a používať dva jazyky alebo viac jazykov rovnocenne. Znamená to, že vzťah národa a jazyka nie je kauzálny, ale nevylučuje sa, že pozitívny vzťah k jazyku má pozitívny vplyv aj na vnímanie vlastnej etnicity. Národnostné povedomie má pozitívny vplyv na vznik spisovných jazykov (tak ako to bolo u Slovákov v 19. storočí alebo u Rusínov v roku 1995). V pokodifikačnom období sa však zanikajúci jazyk musí zdôvodňovať aj inak.“[24]

23 *Rusínske piesne na Slovensku. Русиньскы співанкы на Словакії.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=x0QaCfHT_30&t=213s

24 Z e-mailovej komunikácie s Jaroslavou Rusinkovou v novembri 2025.

Aj podľa profesora Slavomíra Ondrejoviča (2008, s. 79) je jazyk dôležitý pre etnickú identitu. „Jazyk možno chápať ako etnosignifikatívny znak, najčastejšie ako najdominantnejší príznak vo vejári tých znakov, ktoré tvoria etnickú identitu. Najmä v súvislosti s utváraním moderných európskych štátov sa filozofi, dejepisci, politici a jazykovedci od začiatku pokúšali ‚koncipovať' obyvateľstvo istého teritória ako národ. Pritom dôležitými znakmi boli jazyk, vlastné pomenovanie, územie, pôvod, náboženstvo, zákonodarstvo a správa, vedomie o spoločnej historickej minulosti (spoločný ‚osud'), odev, isté morálne vlastnosti a pod. (...) Niet pochýb, že vyzdvihnutie iba jediného znaku alebo iba niektorých znakov vedie k väčšiemu či menšiemu skresľovaniu. Lingvistika pritom dávno poukazovala na to, že prinajmenšom od čias politického zrodu Európy národov sú jazyky v tejto funkcii samy osebe nedostačujúce. Veď jazyky, ako napr. angličtina, francúzština, taliančina, španielčina, portugalčina a arabčina, no aj mnohé ďalšie v Európe a vo svete, sa vyznačujú plurilingválnosťou či dokonca ‚plurinárodnosťou'. Znamená to, že tieto jazyky sa používajú vo viacerých krajinách vo viac alebo menej odlišných varietách a uplatňujú sa v odlišných centrách."[25]

Za dominantný i diferencujúci, no nie jediný znak etnicity, ako je uvedené vyššie, býva označovaný jazyk, ktorý je v tomto zmysle chápaný aj ako kultúrny kapitál etnika (Šatava, 2009, s. 37). V demokratických politických režimoch sú podľa Leoša Šatavu etnické a jazykové menšiny chápané ako „kultúrne dedičstvo ľudstva" (Šatava, 2009, s. 46), a keďže sa každé dva týždne stratí nejaký jazyk na Zemi, snaha o zachovanie etnických a jazykových menšín je chápaná paralelne s ekologickými snahami o záchranu čo najväčšieho počtu rastlinných a živočíšnych druhov na Zemi. Britský lingvista N. Denison nachádza dokonca paralelu medzi hnutím Greenpeace a ním podporovaným hnutím Greenspeech (Zima, 2002, s. 46), pretože vychádza z postulátu, že bohatstvo sveta nespočíva v uniformite, ale v čo najväčšom počte alternatív a v paralelnej existencii rôznych foriem ľudskej kultúry (Šatava, 2009, s. 46).

Rovnako ako Jaroslava Rusinková či Slavomír Ondrejovič, aj český autor Leoš Šatava poukazuje na fakt, že jazyk nie je a nemôže byť vo vede ponímaný ako jediný znak etnicity, no môže ísť o hlavný či dominantný znak (Šatava, 2009, s. 37 – 46; 2022, s. 177). Konštatuje tak na základe faktu, že jazyková asimilácia nemusí vždy viesť zákonite aj k národnej asimilácii. Z lingvistického hľadiska podľa daného autora jazyk nemusí byť nositeľom etnického sebauvedomenia alebo, naopak, etnické vedomie môže existovať aj pri absencii svojbytného jazyka (Šatava, 2022, s. 177). V európskych podmienkach nemusí existovať jednoznačná väzba medzi etnicitou a jazykom. Prihlásenie sa k národnej príslušnosti nemusí podľa Leoša Šatavu (2009, s. 37) nevyhnutne súvisieť so znalosťou príslušného jazyka. Poznanie jazyka však zohráva podľa neho mimoriadne silnú emocionálnu úlohu. Áno, v Európe sú príklady tejto skutočnosti (Rakúšania hovoria po nemecky, no netvoria nemeckú kultúru, Švajčiari hovoria po nemecky, francúzsky, taliansky, no nepatria k národom, ktoré sú nositeľmi týchto jazykov, príklad Írov tiež poukazuje na fakt, že strata vlastného jazyka nemusí znamenať automaticky zánik národa). Dôležitá je však iná skutočnosť. S vymiznutím jazyka vymizne nevyhnutne aj súbor poznatkov, ktoré si nositelia daného jazyka postupne počas stáročí prostredníctvom jazyka vybudovali.

V prípade menšinových etník je potreba samoidentifikácie oveľa citlivejšou než v prípade štátotvorných národov, ktoré tvoria vo vzťahu k týmto etnikám národnú a štátnu majoritu. S vlastným etnickým sebauvedomením v prípade etnických minorít môžu byť spojené také problémy, ktoré si majorita vôbec nemusí uvedomovať – napríklad neovládanie štátneho jazyka alebo, naopak, neovládanie

25 „Jazyk slúži ako znak príslušnosti k etnickým spoločenstvám. Treba mať však neustále na zreteli, že pojmy národ či etnikum sa v každej historickej etape stále nanovo inštrumentalizujú. Hnutie jazykového nacionalizmu, t. j. utváranie štátov na základe skutočných alebo fiktívnych jazykových daností, bolo dôležitou politickou silou v 19. storočí, ale svoju silu nestratilo ani dnes (dokladom sú procesy v krajinách niekdajšej Juhoslávie, ale aj bývalého Sovietskeho zväzu). Vcelku sa však ‚ideál' jeden štát = jeden jazyk nedarí realizovať, aj keď niektoré štáty sa o to v minulosti pokúšali. Dnes sa na európskom kontinente hovorí 111 (hlavnými a vedľajšími) jazykmi, ktoré sú rozšírené v 46 štátoch. Tvorí ich 26 románskych jazykov, 18 germánskych, 16 slovanských, 2 helénske, 4 keltské, 2 baltské, 2 indoiránske a 14 ugrofínskych jazykov. Tie dopĺňa 10 turkických a 9 kaukazských jazykov, albánsky, maltský a arménsky jazyk, samojedské a kalmycké jazyky, jazyk sýrsky, baskický a grónsky" (Ondrejovič, 2008, s. 78 – 79).

materinského jazyka u nastupujúcich generácií menšinového národa či národnosti, alebo neovládanie materinského jazyka v jeho písomnej podobe u príslušníkov menšinového národa v rámci všetkých generácií, ako je to u Rusínov na Slovensku. Častou otázkou u Rusínov na Slovensku je otázka jazyka, v ktorom manželia Rusíni majú vychovávať svoje deti. Po slovensky alebo po rusínsky? Majú sa dožadovať toho, aby ich deti mohli navštevovať národnostné školy s rusínskym vyučovacím jazykom? Ako si majú hľadať svojho životného partnera/svoju životnú partnerku? Z radov majority či vlastnej minority? Bude ich partner/partnerka gréckokatolíckeho, pravoslávneho vyznania alebo bez vierovyznania? Uvažujú tak vôbec príslušníci rusínskej menšiny v súčasnosti? S týmito a ďalšími otázkami súvisí aj problém prežitia rusínskeho minoritného etnika, jeho pretrvania ako menšinového národa v strednej Európe v prostredí silnejších národných a štátnych majorít (Slovákov, Poliakov, Ukrajincov, Maďarov, Rumunov). Uvedené otázky si príslušníci etnickej väčšiny vôbec neuvedomujú, prehliadajú ich a nepovažujú ich za dôležité. Často podceňujú alebo dokonca aj zámerne neriešia otázky nedostatočného prezentovania menšinovej kultúry v médiách, a ak aj umožnia jej mediálnu prezentáciu, tak nie v dostatočne vyhovujúcom vysielacom čase pre predstaviteľov menšiny (vysielanie buď skoro ráno, alebo neskoro večer), prípadne ide o prezentáciu v obmedzenom vysielacom čase, v obsahovej skladbe a v štruktúre vysielacieho programu, ktoré nie sú pre menšinu vyhovujúce (napríklad zrušenie literárno-dramatickej redakcie v rusínskom vysielaní rádia Patria).

Na Slovensku od roku modernej samostatnej štátnosti, teda od 1. 1. 1993, ani jedna vládna garnitúra nebola ochotná formulovať a prijať zákon o národnostných menšinách, ktorý by bol ústretový voči menšinám v SR, a to len preto, že sú príslušníkmi privilegovanej národnej väčšiny. To znamená, že väčšina, na území ktorej zvyčajne menšiny žijú, sa nezaujíma o podstatné problémy prežitia svojich menšín, pretože na ne nenazerá ich optikou, ale tou svojou, a často nechápe, že je aj v jej záujme, aby národnostné menšiny prežili, a to pre kultúrnu a spoločenskú pestrosť priestoru, ktorý spolu obývajú. Kultúrna pestrosť vždy obohacuje každú kultúru, to znamená aj kultúru na Slovensku. Heslá typu „na Slovensku po slovensky" sú vyjadrením nacionalistických obáv, ale aj nepochopenia tejto síce stáročnej, no toľkokrát v ľudských dejinách pošliapavanej historickej reality. Podľa Miroslava Černého, českého etnolingvistu a amerikanistu zaoberajúceho sa jazykmi a kultúrou Indiánov hlavne v severnej Amerike, bol multilingvizmus v histórii ľudstva oveľa prirodzenejší ako jednojazyčnosť (cit. podľa Gettinga, 2025, s. 30). Ak nacionalizmus majority nechápe význam kultúrnej, a teda národnostnej rozmanitosti pre samotnú majoritu, je to jej obmedzenie. No ak nechápu dokonca niektoré menšiny význam svojej výnimočnosti pre kultúrnu rozmanitosť ľudstva, je to najviac na ich škodu[26] z hľadiska zachovania ich kultúry pre budúce generácie.

Prečo je teda také dôležité pochopiť význam zachovania kultúrnej, a teda i národnostnej plurality a rôznorodosti aj pre menšiny, aj pre väčšiny v súčasnom svete? Podľa Miroslava Černého (2022; 2025) prijímame materinský jazyk od počiatku s materským mliekom. Jazyk nás integruje do nášho aj okolitého sveta. Lingvisti podľa slov Miroslava Černého, českého lingvistu zaoberajúceho sa vymierajúcimi, hlavne indiánskymi jazykmi vo svete, definujú **jazyk** v prvom rade ako jazykový kód, ktorý nosíme v sebe. V druhom rade je jazyk rečou, ktorou jazykový kód zvonkajškujeme, externalizujeme, dorozumievame sa ním s okolitým svetom, a to ústne alebo písomne. V treťom rade je jazyk základnou výbavou človeka ako kultúrnej bytosti, je to jeho schopnosť naučiť sa akýkoľvek jazyk na svete (cit. podľa Gettinga, 2025, s. 30), v prvom rade svoj vlastný, materinský jazyk. Hlavnou funkciou jazyka je komunikácia, je jej nástrojom, zároveň je aj nástrojom na vyjadrovanie emócií, spôsobu myslenia, ale aj spoločenského zaradenia, sociálneho statusu. Bez jazyka by človek nebol človekom. Bez človeka by však, samozrejme, nebolo článkovanej, artikulovanej reči, nášho ľudského jazyka. **Jazyková pestrosť** na Zemi je aj jej **kultúrnou pestrosťou**, a ak podľa údajov UNESCO každé dva týždne zanikne jeden jazyk a polovica zo sedemtisíc jazykov, ktorými sa ešte na Zemi hovorí v súčasnosti,

26 *„Tu sa ideály stretávajú s realitou. Ľudia majú plné ústa národa, ale v bežnom každodennom živote sa správajú pragmaticky. Tejto pragmatike treba vychádzať v ústrety, lebo tak je človek nastavený. To je spôsob jeho bytia. Jazyk ostane v komunikácii, ak to bude pragmatické a bude to napĺňať ich základné potreby. Žiaľ, zákon o štátnom jazyku na Slovensku definuje jednoznačne: ak chcete napĺňať svoje potreby (pracovať, živiť sa), tak musíte hovoriť po slovensky"* (z e-mailovej komunikácie s Jaroslavou Rusinkovou v novembri 2025).

zanikne v priebehu niekoľkých málo generácií, tak sa s nimi postupne vytráca aj mnohorozmernosť kultúrneho dedičstva ľudstva ako takého (cit. podľa Gettinga, 2025, s. 28), nielen jednotlivých kultúr a národov, ich nositeľov. Preto by sa na úrovni medzinárodných organizácií, akými sú UNESCO, OSN, Rada Európy a pod., ale aj na úrovni národných demokratických inštitúcií (vlád, parlamentov, lokálnych zastupiteľstiev demokratických krajín) malo hovoriť o potrebe chrániť zanikajúce alebo vymierajúce jazyky. Takýto prístup k národnostnej politike nám na Slovensku veľmi chýba. Slovensko okrem svojej prírodnej rozmanitosti a krásy je bohaté aj vďaka svojej multietnicite. Zdá sa však, že slovenské politické elity nebojujú za jej zachovanie s takou vehemenciou a silou, ako by si všetky národy a národnosti na území Slovenska zaslúžili.

1.2 Ochrana zanikajúcich jazykov

Dôvodov ochrany vymierajúcich jazykov je viacero. **Prvý vážny dôvod** súvisí s ľudskými právami. Každý človek na svete má právo používať svoj materinský jazyk. Ak je svet, v ktorom žije, samozrejme, definovaný ako svet demokratický, založený na rešpektovaní inakosti a odlišnosti. Ak mu v tom však bráni politika štátu, na území ktorého žije, ide o nedemokratickú politiku, ktorá iný jazyk ako majoritný neuznáva, menšinové jazyky stigmatizuje a popiera ich rozvoj. Ak Rusíni v strednej Európe chápu svoj materinský jazyk ako základ alebo dominantnú, hoc nie jedinú súčasť svojej identity, majú legitímne právo na jeho záchranu, obnovu a rozvoj. Ak sa Slovenská republika definuje ako demokratická krajina, toto právo na používanie rusínskeho jazyka ako materinského by mala zabezpečiť pre svoju rusínsku minoritu na všetkých úrovniach, lokálnej i národnej, v školách i v používaní tohto jazyka v úradnom styku.
Druhý vážny dôvod súvisí s bohatosťou a rôznorodosťou kultúry, ktorú ohrozený jazyk predstavuje. Ak chápeme rusínsky jazyk ako jazyk ohrozený, tak potom hovoríme o rusínskom spisovnom jazyku na Slovensku (1995), ale aj v Poľsku (2000) či v Maďarsku (2023),[27] ktorý takéto bohatstvo predstavuje. Rusínsky jazyk bol už po svojej kodifikácii na Slovensku vyhlásený za štvrtý východoslovanský jazyk – popri ruskom, ukrajinskom a bieloruskom. Okrem iných lingvistov ho medzi tieto jazyky zaradila aj Júlia Dudášová-Krišššáková (2014, s. 113 – 128). Dokonca rusinisti vo svete písali po jeho kodifikácii na Slovensku 27. 1. 1995 o zrode nového jazyka (Magocsi, 1996b; 1999, s. 13 – 14; Маґочій, 2016, s. 12) na všetkých jeho spoločenských úrovniach (kultúrnej a umeleckej, politickej, náboženskej, mediálnej a pod.), pričom jeho zvláštnosťou je to, že je jazykom na hranici medzi východoslovanskou a západoslovanskou alebo aj južnoslovanskou kultúrou. Práve tento stret slovanských kultúr, ktorý spisovný rusínsky jazyk do seba absorbuje a napája sa ním, z neho robí výnimočný jazyk pre majoritné národy, na území ktorých rozvíja svoju vlastnú rusínsku kultúru. A práve preto stojí za to vytvárať preň podmienky na rozvoj, nie na zánik (vytváranie škôl s rusínskym vyučovacím jazykom alebo s vyučovaním jazyka rusínskeho na Slovensku, motivácia na vytváranie rusínskych národnostných škôl výrazným navýšením normatívu na žiaka v takýchto školách atď.).
Dôležité taktiež je, aby si aj nositelia väčšinových jazykov, v našom prípade Slováci, položili otázku, prečo je dôležité chrániť jazyky národnostných menšín na svojom území a prečo by mali aj Slováci ako príslušníci národnej majority a všetky ich vlády bojovať za záchranu menšinových jazykov na Slovensku vrátane rusínskeho. Slovenčina na Slovensku ohrozená nie je, no napriek tomu stojí za to bojovať za záchranu rusínskeho jazyka ako vymierajúceho, lebo s jeho vymretím by sme prišli o jeden

27 Na Slovensku akt kodifikácie rusínskeho jazyka prebehol na internáte Družba v Bratislave 27. 1. 1995. Kodifikátormi boli dvaja rusisti – Vasiľ Jabur a Juraj Paňko. V Poľsku neprebehol akt kodifikácie, ale po vyjdení kníh o rusínskom jazyku poľských Lemkov od Miroslavy Chomjak (1999) a poľského lingvistu Henrycha Fontańského (2000) (cit. podľa Fontański, 2007, s. 66 – 72) je považovaný rok 2000 za rok kodifikácie lemkovského, teda rusínskeho jazyka v Poľsku. V Maďarsku slávnostný akt kodifikácie rusínskeho jazyka prebehol 11. 11. 2023. Kodifikátorom bol rusínsky lingvista a slavista Michail Kapraľ (Капраль, 2007, s. 85 – 91; 2017; 2021; Медвідь, 2023d, s. 6 – 7), na Podkarpatsku sa zatiaľ nepodarilo dospieť ku kodifikácii rusínskeho jazyka (Падяк, 2007, s. 73 – 84).

rozmer kultúrnej rozmanitosti Slovenska. Každý jazyk je prepojený s kultúrou a myslením svojich nositeľov, so súborom poznania textov, mýtov, piesní. V momente, keď jazyk vymrie, nezmizne len jazykový kód, ale, ako uvádza Miroslav Černý (cit. podľa Gettinga, 2025), vymrie aj celý tento súbor poznatkov hudobnej a slovesnej kultúry, ako aj špecifického nazerania na svet, a to zvnútra zaniknutého či zanikajúceho národného jazyka. S vymretím Rusínov by zanikla ich bohatá cirkevnoslovanská liturgická tradícia, rozmanitý zádumčivý aj temperamentný spevácky a tanečný folklór, výtvarné videnie sveta, ale aj tradičné poznatky o pestovaní obilia, zemiakov, repy, o kosení trávy a jej skladovaní, o chove hovädzieho dobytka, chove koní, stolárskeho umenia a pod.

Tretí dôvod vychádza z toho, že každý jazyk predstavuje časť nejakej svojbytnej kultúry. So zánikom jazykov dochádza aj k zániku tej časti kultúry, ktorú daný jazyk reprezentoval, a teda ku kultúrnemu zmenšeniu našej planéty. A to by bola škoda (Getting, 2025, s. 31). **Kultúrna uniformita** prestala byť vyznávanou hodnotou v súčasnom globálnom svete, kde sa práve **odlišnosť a inakosť** začala vysoko oceňovať práve preto, že ich globalizácia zaháňa do kúta a postupne likviduje. Musí to však byť svet demokratický, aby chápal význam a dôležitosť kultúrnej inakosti a odlišnosti, teda rôznorodosti a plurality, v ktorom aj malá kultúra môže (lebo dostáva priestor) obohacovať veľkú kultúru. Je škoda každého jedného strateného jazyka, pretože uniformita nikdy nie je obohacujúca, len pestrosť a bohatstvo foriem rozvíja myslenie a poznanie človeka. Práve v tom spočíva v súčasnosti úloha akulturácie v postmodernom svete založenom na **radikálnej pluralite**[28] (Kráľová, 2004, s. 83; 2006, s. 93).

Postmoderná politika založená na postmodernej etike musí nájsť riešenie problému, ktorý spočíva v tom, že pravidlá regulácie rozdielnych životných foriem a zmyslových svetov nie sú nikdy kompatibilné. Pre katalóg noriem postmodernej etiky z toho vyplývajú dve pozitívne a dve prohibitné kategorické požiadavky (v etike maximy) (pozri Kráľová, 2004, s. 84 – 85; 2006, 94 – 95).

Prvá pozitívna požiadavka postmodernej etiky predpokladá akceptovanie diferentného, ktoré je trvale účinné len vtedy, ak nie je iba formálne v zmysle tolerancie, ale riadi sa vcítením sa (empatiou) do práva iných. Principiálne vedomie diferentného prikazuje nesledovať iba jednu jedinú perspektívu, ale niekedy prijať i inú. To potom vedie ku konkrétnemu pochopeniu vlastnej obmedzenosti a k uznaniu iného a odlišného, a to nie s prezieraním, ale, naopak, s pochopením, vcítením sa, a preto vnútorne a trvalo. Prvá maxima postmoderny sa teda týka snahy o vcítenie sa do svojbytných práv a života iných. Je potrebné pochopiť jadro iných koncepcií, aby mohla byť uplatnená druhá pozitívna maxima postmodernej etiky.

Druhá pozitívna požiadavka postmodernej etiky hlása, že ak pochopíme logiku a jadro iných koncepcií, ako aj spôsob, ktorým predkladajú svoje požiadavky a argumenty, potom pochopíme aj to, že ich možno nezvyklé alebo i pohoršlivé vyjadrovacie formy či argumenty sú úplne adekvátne. Pokiaľ sa niekomu tieto formy alebo argumenty javia cudzo alebo dokonca smiešne, potom len dovtedy, než si uvedomí, že ich posudzuje podľa svojich vlastných foriem a kritérií alebo podľa svojho vlastného štandardu myslenia a konania. *Conditio sine qua non* (nevyhnutnou podmienkou) názorovej výmeny v kontexte plurality je pristúpiť na princíp iného, protikladného prejavu.

Korelatívne k obom predchádzajúcim prikázaniam rešpektu voči svojbytným pravidlám správania sa druhého jednotlivca vyplývajú dve prohibitné (zakazujúce) maximy.

Prvá prohibitná požiadavka postmodernej etiky úplne zakazuje presahy v súvislostiach. Z kritérií jednej súvislosti sa nesmú vyvodzovať kritériá pre súvislosť úplne inú. Žiadnu paradigmu nie je možné (vedome alebo nevedome) učiniť generálnou paradigmou. Nemožno hovoriť o žiadnej vedúcej idei ani ideológii. Nadvláda a absolutizácia jednej paradigmy vždy viedla buď k monopolizácii, alebo

28 *Radikálna pluralita* označuje zintenzívnenie plurality, ktoré pramení jednak z reálnych procesov, jednak zo silnejúceho vnímania plurality samotnej. Postmoderná pluralita ide až na koreň veci, týka sa elementárnych otázok, dotýka sa všetkého, čím sa pluralita odlišuje od konvenčného pluralizmu. Tento postmoderný obrat k pluralite nenastáva svojvoľne, ale na základe skúseností a poznania. Zásadný význam pre postmoderný obrat majú predovšetkým negatívne skúsenosti s modernistickou požiadavkou jednoty (Kráľová, 2004, s. 83; 2006, s. 93).

k totalitarizmu a teroru, čo je v oboch prípadoch základnou chybou vo svete, ktorého charakter určuje prenikavá diferenciácia a pluralita.

Druhá prohibitná požiadavka postmodernej etiky tvrdí, že neexistuje žiaden všezahrňujúci superdiskurz a žiadna životná forma, ktorá by bola schopná obsiahnuť a zjednotiť všetky rozdielne požiadavky a ktorú by sme mohli vyhlásiť za mieru všetkých ostatných. Všetky formy sú koniec koncov špecifické a partikulárne a podľa miery svojej odlišnosti taktiež konfliktné. Preto spor patrí medzi základné štruktúry reality. Povýšenie partikulárneho, teda jedinečného, na údajne univerzálne nie je len domnienkou a ilúziou, ale je to tiež základný prehrešok proti svetu plurality (Welsch, 1993, s. 41). Na základe takého chápania postmodernej etiky a z nej vychádzajúcej tvorby verejnej politiky je možné vyhlásiť, že konsenzuálnou základňou postmodernej demokratickej politiky je uznanie práva na disenzus.

Ak takto definujeme postmodernú politiku a etiku, potom nevyhnutne očakávame aj od slovenských elít, ktoré sa tvoria v prevažnej miere od roku 1993 zo slovenskej majority (s výnimkou niekoľkých vlád so zastúpením maďarskej politickej reprezentácie na Slovensku), že budú rešpektovať záujmy a práva etnických menšín na svojom území.

„Každý jazyk je dôležitý a zaujímavý a je hoden štúdia a opisu. (...) Nie je však možné zhromaždiť kvalitný materiál o všetkých týchto jazykoch skôr, než sa nimi prestane hovoriť. Rad jazykov je odsúdený na zánik, ale mnohé môžu byť zachránené pred vyhynutím, pokiaľ budú urobené adekvátne opatrenia. Je potrebné povzbudzovať pospolitosť, aby pociťovala hrdosť na vlastný jazyk a aby sa v nej vytváralo pozitívne prianie preniesť ho na ďalšie generácie. (...) V otázke zachovania jazyka je potrebné poskytovať pomoc tam, kde je potrebná (dokonca aj v prípade, že o ňu v tejto chvíli nik nežiada), nie iba tam, kde o ňu žiadajú (pretože v mnohých prípadoch je už naozaj na čokoľvek neskoro)“ (Dixon, 1991, s. 230 – 231, cit. podľa Šatavu, 2009, 53).

U Rusínov na Slovensku je očividná tendencia k vymieraniu, ktorej vyvrcholenie (úplný zánik) si radšej ani nechceme pripustiť. Nastupujúce generácie Rusínov nepoznajú materinský jazyk svojich predkov, nehovoria ním a hlavne ním nepíšu. Na Slovensku je mizivý počet rusínskych škôl (dve s vyučovacím jazykom rusínskym, pričom jednej už hrozí pre malý počet detí zánik) a päť s vyučovaním jazyka rusínskeho (jedna hodina rusínskeho jazyka týždenne na 1. stupni základných škôl a dve hodiny týždenne na 2. stupni základných škôl), pričom ani tento počet nie je stály. Vo väčších rusínskych obciach, kde sú aj väčšie školy, existujú vždy len slovenské školy. Tie, o ktorých píšeme vyššie, sú vo vymierajúcich rusínskych obciach, na ukrajinsko-slovenskom alebo poľsko-slovenskom pohraničí so silným zastúpením Rómov v pôvodne rusínskych obciach. Časť žiakov týchto rusínskych škôl je často práve rómska.

Ak ďalej uvažujeme o tom, prečo sa oplatí zachraňovať rusínsky jazyk v strednej Európe, tak vychádzame z toho, že Rusíni nemajú svoj vlastný štát a na rozdiel od štátotvorných európskych národov je zachovanie rusínskeho jazyka pre Rusínov dôležitým nástrojom ich zachovania a prežitia ako národa. Na najmladších generáciách Rusínov v strednej Európe sú stopy vymierania národa už viditeľné. Neprežívajú svoju kultúru zvnútra, nepoznajú svojich spisovateľov/spisovateľky, poetov/poetky, často nepoznajú svoju históriu ani v 20. storočí, nieto ešte staršiu, nepoznajú rusínsky jazyk ani v hovorenej, ani v písomnej podobe. Ak poznajú históriu, tak ide o históriu väčšinového národa, nie o ich vlastnú. Ak Rusíni na Slovensku poznajú národných buditeľov, tak slovenských, no nie rusínskych. O štúrovskej generácii slovenských spisovateľov vedia mnohé, no o generácii Duchnovičovej, Pavlovičovej či dokonca Dobrianskeho (najvzdelanejšieho Rusína, poslanca uhorského snemu, piateho zakladateľa Matice slovenskej) nevedia skoro nič. Nehovoriac už o predstaviteľoch súčasnej rusínskej literárnej spisby. Pre všetky tieto uvedené znaky sa väčšina mladých Rusínov prestáva cítiť Rusínmi. V strednej Európe sa cítia viac ako Slováci, Poliaci, Ukrajinci, Maďari či Rumuni, dokonca Európania, no nie Rusíni. Preberajú na seba identitu väčšinového národa, na území ktorého žijú, a v takom prípade hovoríme o dobrovoľnej asimilácii Rusínov s väčšinovými národmi na ich území.

Viac o tom píšu Ján Hůsek a Timotej Fedor pri analýze asimilácie rusínskeho obyvateľstva v druhej polovici 20. storočia na príklade horskej obce Banské v okrese Vranov nad Topľou. Jazyková premena

v obci Banské sa začala pozvoľna. Ešte do druhej svetovej vojny bola obec Banské „rus´kou" obcou a susedný (pôvodne rusínsky) Davidov bol už aj vtedy čiastočne poslovenčený. Slovakizácia v Banskom sa začala relatívne nedávno, v 50. rokoch 20. storočia, keď časť mužskej populácie z Banského odišla pracovať do fabrík neďalekých miest, do kameňolomov alebo na JRD do okolitých obcí. Obyvatelia všetkých ostatných okolitých obcí (s čiastočnou výnimkou obce Davidov) hovorili niektorým z východoslovenských zemplínskych, tzv. hutoráckych nárečí. Z domu za prácou do miest či okolitých obcí odchádzali spočiatku hlavne muži. Vracajúc sa domov, pokračovali v používaní najčastejšie zemplínskych nárečí a nútili aj svoje ženy, aby prestali hovoriť po „rusky" a začali hovoriť „normálne" (Fedor, 2024, s. 61).[29] Prechod na slovenský jazyk sa začal v 50. rokoch 20. storočia aj u detí, ktoré skončili ukrajinskú, neskôr aj slovenskú málotriedku v Banskom a prechádzali do slovenských škôl v Čemernom alebo vo Vranove nad Topľou, kde sa im deti, ale aj dospelí smiali, že sú z lesa, a hutorácke deti sa nechceli s nimi hrať ani rozprávať. Obyvatelia susedných obcí nazývali Bančanov „divokým ľudom z hôr" *(„... v ľeše rošňe ľem dzivina, ta človek z ľesa jaki budze?"*, muž, 1954) (Fedor, 2024, s. 60) alebo ich vnímali ako ľudí brániacich sa pokroku (Banské bolo pre svoj horský charakter kolektivizované ako posledná obec v okolí) a žijúcich podľa starých pravidiel, pričom takéto vnímanie obyvateľov susedných obcí o Bančanoch pretrváva dodnes (Fedor, 2024, s. 63).

„Jak me pošľi z tadzi z Baňskoho do Čemernoho, ta me ňeznaľi po sloveňski porjadňe a po hutoracki ňijak. Ta še druhe dzeci z nami barz ňechceľi bavic. Chto kus planši bul, ta i povedzel, že vi z ľesa, abo še višmivaľi jak hutorime. Mi še barz haňbiľi i vecka me už aňi doma ňechceľi besidovaty. (....) Jak zme hutoreľi po prazdňinoch, chto dze bul, chto co robil, ta vranovske dzeci – jedni buľi u starich rodičoch, druhe na Domaši a mi še haňbiľi povedzec, že me ľem kravy pašľi." (žena, 1952) (Fedor, 2024, s. 60).

V snahe vyhnúť sa predsudkom a stereotypnému hodnoteniu zo strany majority prijali Bančania postupne prostredníctvom osvojenia si hutoráckeho nárečia (východoslovenského nárečia na Zemplíne) dve identity – rusínsku a hutorácku (alebo len hutorácku). Svoju rusínsku identitu strácali postupne s vytrácaním sa rusínskeho nárečia z ich každodenného používania. Ak si ju aj zachovali, tak len ako latentnú. Čím ďalej, tým viac sa začali stotožňovať so svojou novou, hutoráckou identitou a práve tú prezentovali navonok, stala sa tak ich manifestovanou identitou. Bančania nemali s hutorákmi spočiatku nič spoločné. Nepatrili k nim, nezdieľali s nimi ani spoločný osud, ani históriu, ani zvyky, ani náboženstvo (Banské je dodnes gréckokatolíckou obcou). Aby však ochránili seba a hlavne svoje deti pred výsmechom majority, začali používať jazyk okolitej majority a cezeň sa postupne aj stávali hutorákmi.

Na príklade asimilácie obyvateľov rusínskej horskej obce Banské s okolitou slovenskou, hutoráckou majoritou Timotej Fedor (2024, s. 11) svojím terénnym výskumom, realizovaným od júna 2023 do februára 2024, ukázal, že po strate pôvodného rusínskeho nárečia stačili na to dve generácie, aby sa z Rusínov v Banskom stali hutoráci – Slováci. Fedorov výskum v Banskom potvrdil v praxi závery Petra Šoltésa, podľa ktorého len jedna alebo dve generácie Rusínov si po trvalom usadení sa v etnicky heterogénnom prostredí dokázali udržať rusínsku etnickú identitu (Šoltés, 2009, s. 146). Ak aj naďalej sami seba nazývajú Rusnákmi, tak majú na mysli hlavne svoju náboženskú identitu. Ich pôvodná „ruská" (v zmysle rusínska) etnická identita sa stala latentnou a manifestovanou identitou sa stala nová jazyková a postupne aj etnická alebo aj regionálna identita – hutorácka.

Iným príkladom silnej asimilácie s majoritou sú americkí Rusíni, ktorí sa hrdo hlásia k svojim rusínskym koreňom, no nepoznajú už jazyk svojich predkov, nepoznajú pôvodnú krajinu (starý kraj), odkiaľ ich predkovia prišli do USA alebo do Kanady, a už vôbec nepoznajú históriu krajín, odkiaľ ich predkovia z Európy do USA prišli, nieto ešte históriu Rusínov v strednej Európe. To, že sa hrdo hlásia k rusínskej identite, súvisí zväčša s ich gréckokatolíckym vierovyznaním (liturgia v gréckokatolíckych chrámoch v USA prebieha výlučne v americkej angličtine, mladí americkí Rusíni získavajú vzdelanie iba v angličtine, rodičia s nimi hovoria iba po anglicky, účinkujú v rusínskych folklórnych súboroch

29 Slová respondentky Timoteja Fedora z Banského: *„Jak robil muj u kameňolome, tu u Vechcu, ta vecka začal po hutoracky a ja vše ľem po ruski. A vun mi hutori: ‚Ta kedi už začňeš hutorec normalňe.'... I jak už z dzecmi, ta me baržej po hutoracky"* (žena, 1933) (Fedor, 2024, s. 61).

a spievajú po rusínsky). Zakladajú facebookové a instagramové rusínske skupiny, kde píšu výlučne po anglicky. Sú však Rusínmi, lebo sa tak cítia – na rozdiel od Bančanov vo Vranovskom okrese na Slovensku, ktorí sa tak hanbili za svoj horský či lesný pôvod, za svoj „rus´kyj dialekt", za pasenie kráv a pod., až sa z nich po viacerých generáciách stali radšej hutoráci. Aj jedni, aj druhí stratili jazyk či nárečie svojich predkov. Jedni stratili svoju etnickú identitu (Bančania), kým druhí nie (americkí Rusíni). Rusínska identita amerických Rusínov spočíva viac v emocionálnom prežívaní poznania, že ich predkovia boli Rusíni, ako v racionálnom poznaní histórie Rusínov v Európe alebo v ovládaní jazyka svojich predkov. Dôležité je však to, že sa sami cítia Rusínmi. To je ich inštrumentálna či situacionistická rusínska identita.

Preklad: „*Škoda, že Andrejko Varchola už do (starého) kraja nikdy nepríde... Neveril by vlastným očiam, že aj tu už máme Ameriku.*"

Medzi povrchné klišé patrí stotožňovanie rusínskej kultúry len s folklórom. Existuje totiž aj nová rusínska „world music", rusínsky rap, ktorý bez poznania jazyka, samozrejme, nie je možné pochopiť, ďalej rusínsky hard rock, folk-pop, populárna hudba, no existuje hlavne mladými generáciami nepoznaná história Rusínov, staršia i mladšia, ale aj nepoznaná rusínska literatúra (mladí si ju nevedia prečítať, lebo neovládajú azbuku alebo rusínsky jazyk vôbec). Existuje tiež rusínska literatúra písaná latinkou. Jej používanie možno chápať ako druh viacvariantnosti grafického zápisu jazyka Rusínov na Slovensku, čo je však možné považovať za dočasné riešenie práve len u Rusínov na Slovensku.[30] Azbuka je vlastná rusínskej kultúre ako kultúre štvrtého východoslovanského národa v Európe, no mladým generáciám Rusínov na Slovensku je cudzia, pretože absolvovali slovenské, nie rusínske školy. Je však otázne, či rozumejú rusínskym slovám zapísaným latinkou, ak nehovoria po rusínsky.

30 Nastupujúce generácie Rusínov na Slovensku sú jediné v Európe, ktoré sa stránia používať azbuku ako svoj vlastný grafický systém. Aj Lemkovia v Poľsku, aj Rusnáci v Srbsku či v Chorvátsku, aj Rusíni v Maďarsku, nehovoriac už o Rusínoch na Podkarpatsku, používajú ako svoj grafický systém iba azbuku. Len u nás sa v 90. rokoch 20. storočia, keď sa prestávala učiť ruština na školách, začal používať transliterovaný systém – ы = ŷ, и = y, apostrof namiesto ь atď. Deti Lemkov sa učia rusínsku azbuku v školách, rovnako aj deti Rusnákov v Chorvátsku či Srbsku. Na Ukrajine používajú len ukrajinskú azbuku, nepoužívajú pri písaní ы a mnohé iné grafémy preberajú z ukrajinčiny, ktorá však nepozná iný grafický systém ako azbuku. Aj deti Rusínov na Slovensku by sa mohli naučiť v školách používať grafický systém prinesený na naše územie solúnskymi bratmi Cyrilom a Metodom. Zapisovať rusínske bukvy do latinských písmen je v istom zmysle ochudobňovaním grafického zápisu rusínskeho jazyka na Slovensku. Nateraz však môže poslúžiť ako jeden z variantov pre mladú generáciu Rusínov, ktorá si už nevyberá v škole ruštinu. Ak by si však mohli vybrať v škole rusínsky jazyk v akejkoľvek podobe (nepovinný predmet, krúžok, škola s vyučovacím jazykom rusínskym, škola s vyučovaním rusínskeho jazyka), potom by s azbukou problém nemali.

Nepoznanie rusínskeho jazyka môže, ale aj nemusí byť prekážkou emocionálneho či racionálneho prežívania vlastnej rusínskej identity, ktorá sa tak s nástupom nových generácií v súčasnosti môže postupne premeniť na manifestované prihlasovanie sa k rusínskej identite aj bez poznania jazyka v jeho hovorenej a písomnej forme. Ak by sa tento trend v budúcnosti potvrdzoval a posilňoval, nastala by zaujímavá dejinná kľučka. Mladí Rusíni na Slovensku, ale aj v Poľsku, v Rumunsku a očividne podľa facebookových profilov aj na západnej Ukrajine sa dnes neboja ani nehanbia prezentovať svoju rusínsku identitu navonok, čím sa u nich stáva postupne manifestovanou etnickou identitou, aj keď často neovládajú žiadne rusínske nárečie ani spisovný rusínsky jazyk, a latentnou sa stáva ich majoritná identita. Je to opačná tendencia, na akú upozornil Timotej Fedor vo svojom výskume straty rusínskej identity obyvateľov obce Banské v okrese Vranov nad Topľou.

Ak sa v prípade nastupujúcich generácií Rusínov na Slovensku aj v okolitých krajinách, kde žijú Rusíni, stane prevládajúcim faktom ich manifestovaná rusínska identita a latentnou sa stane ich príslušnosť k majorite, potom by sa mohla aj vytratiť obava z vymierania Rusínov v strednej Európe. Mohol by nasledovať ďalší krok k prehĺbeniu vlastnej rusínskej identity, ktorý zaznamenali mladí Rusíni v občianskom združení molodŷ.Rusynŷ/молоды.Русины, a to taký, že mladí Rusíni začnú postupne aj hovoriť po rusínsky. Toto občianske združenie založil spolu so skupinou mladých Rusínov v Bratislave študent Ekonomickej univerzity v Bratislave Peter Štefaňák 18. novembra 2008 (viac pozri na ich webovej stránke),[31] ktorý prišiel do Bratislavy za štúdiom z obce Malý Lipník v okrese Stará Ľubovňa. V tom čase ešte nehovoril po rusínsky, hoci vyrastal v rusínskej obci a obaja jeho rodičia sú Rusíni, no rozprávali sa doma s deťmi po slovensky. Po príchode do Bratislavy sa však začal stretávať s mladými Rusínmi, veľmi správne vycítil ich potrebu vzájomného združovania a stal sa prvým predsedom OZ molodŷ.Rusynŷ/молоды.Русины, najskôr začleneného do Združenia inteligencie Rusínov Slovenska. Až v rámci tohto mládežníckeho združenia začal v Bratislave hovoriť po rusínsky a absorboval do svojho rusínskeho jazyka rôzne nárečia Rusínov z viacerých oblastí severovýchodného Slovenska, študujúcich tiež v Bratislave, a bez problémov sa na rusínsky svet nielen v Bratislave, ale nakoniec na celom Slovensku adaptoval. Ako šikovný mladý podnikateľ okrem tohto svojho domovského občianskeho združenia (ktoré musel opustiť v duchu jeho stanov pre rastúci vek) bol zakladajúcim členom Asociácie rusínskych podnikateľov Slovenska a založil aj rusínske internetové rádio – rusyn.fm, ktoré v počúvanosti predbieha zavedené redakcie rusínskeho vysielania STVR, založil tiež rusínsky e-shop a nakoniec aj veľmi úspešný FS Ruthenia, ktorý má už 15 rokov, ako aj Detský FS Rutheniačik. Svedčí to o tom, že prvá mladá generácia Rusínov v Bratislave, ktorá sa po rusínsky naučila hovoriť až

31 *molodŷ.Rusynŷ/молоды.Русины.* [online]. [cit. 2025-05-20]. Dostupné na: https://www.molody.rusyny.org/

v hlavnom meste Slovenska, sa už stala strednou rusínskou generáciou, keď ako Rusínov už vychováva svoje deti v Bratislave, v Košiciach, v Prešove atď. napriek tomu, že ich samotných vychovávali rodičia ako Slovákov. Peter Štefaňák sa stal na dve volebné obdobia (2019 – 2025) aj predsedom rusínskej diskusnej platformy s názvom Okrúhly stôl Rusínov Slovenska. Dnes má OZ molodỳ.Rusynỳ sídlo v Košiciach a vo svojej úspešnej práci medzi mladými Rusínmi pokračuje bližšie k regiónom, v ktorých žijú Rusíni niekoľko storočí ako ich autochtónni obyvatelia.

Nádejnou sa zdá aj iniciatíva mladých Rusínov na dnešnej Zakarpatskej Ukrajine, niekdajšej Podkarpatskej Rusi, ktorí sa tiež aktivizujú hlavne na sociálnych sieťach, zakladajú si blogy a dokonca vďaka svojej sledovanosti na internete a obľúbenosti medzi internetovými fanúšikmi sa jedna z nich s internetovým menom Gabriella Derepa, vlastným menom Gabriela Parchomčuk, dostala aj na zhromaždenie Organizácie spojených národov v Ženeve, kde predniesla požiadavky ukrajinských Rusínov na ich uznanie za samostatnú národnostnú menšinu, keďže Rusínov na Ukrajine stále považujú len za odnož veľkého ukrajinského národa.

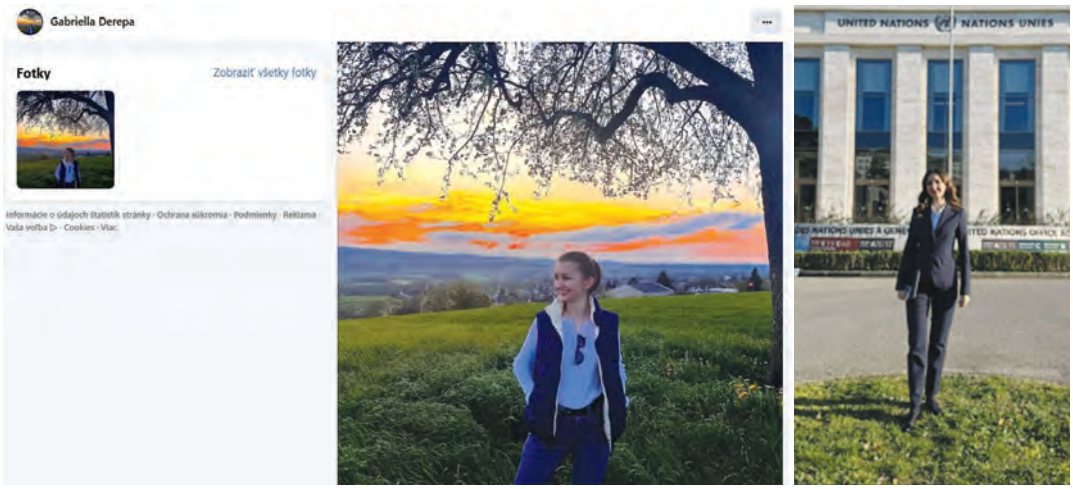

Toto je (alebo nateraz skôr bol) facebookový profil Gabrielly Derepy z Užhorodu, rusínskej aktivistky či influencerky, ktorá na Podkarpatsku šíri povedomie o Rusínoch. Gabriella Derepa sa stala na Ukrajine známou tým, že vo svojich videopostoch horlivo presadzovala uznanie Rusínov na Podkarpatsku a na celej Ukrajine za samostatnú menšinu a robila dynamické prednášky o dejinách podkarpatských Rusínov pre svojich fanúšikov. V OSN v Ženeve mohla vystúpiť preto, že hovorí dobre po anglicky. Je predstaviteľkou suverénnej rusínskej mládeže v krajine, v ktorej ako v jedinej v Európe doteraz neuznali Rusínov za samostatnú národnostnú menšinu – na Ukrajine. Od jej návratu z OSN sa jej však masívne začali na FB aj Instagrame vyhrážať smrťou, preto sa nateraz zo sociálnych sietí stiahla.

Pre mladé generácie, ako sme ukázali vyššie, je dnes veľmi podstatné dostať ich materinský jazyk na internet, v Google Translate však stále chýba rusínsky jazyk. Veríme, že sa to vďaka úspešným mladým rusínskym informatikom v celej strednej Európe v dohľadnej dobe zmení.

Uvedené úspešné príbehy mladých Rusínov a príklady návratu k etnickej identite ich predkov aj cez návrat ku každodennému používaniu vlastného rusínskeho materinského jazyka sú nádejným svetielkom v tme, ktoré zažali samotní mladí Rusíni, lebo v nich predsa len tlelo rusínske národné povedomie. Vďaka ich iniciatívam najrôznejšieho druhu, ale aj iniciatívam všetkých Rusínov na Slovensku národné povedomie u slovenských Rusínov očividne pretrváva (Rusíni založili a zakladajú na Slovensku veľké množstvo občianskych združení a žiadajú od štátu dotácie na svoje národnostné projekty, nateraz hlavne na organizáciu folklórnych festivalov či pre folklórne súbory, ale aj na svoje internetové rádio a večerné školy rusínskeho jazyka, ako aj na multižánrový festival Objavte Poloniny![32], vďaka ktorému sa prebudil život Rusínov v celom okrese Snina,

32 *Objavte Poloniny!* [online]. [cit. 2025-05-20]. Dostupné na: https://objavte.com/festival/objavte-poloniny-2025?language=sk

a na mnohé iné prospešné projekty). Namiesto vymierania budeme radi zaznamenávať znaky prehlbovania tretieho národného obrodenia u Rusínov,[33] ktoré sa začalo v roku 1990 založením najväčšieho rusínskeho občianskeho združenia na Slovensku doteraz – Rusínskej obrody.

1.3 Jazykovo-etnická revitalizácia – príklady zo sveta a z domova

Jazyková asimilácia je javom takým starým, ako je ľudstvo samo. Prejavuje sa od druhej polovice 20. storočia trendom „jazykového posunu či výmeny" – „language shift" (Weinrich, 1953; Fishman, 1964, cit. podľa Šatavu, 2009, s. 40), ktorý sa vyznačuje prerušením medzigeneračnej „štafety", t. j. odovzdávania príslušného jazyka najmladším generáciám.

Jednou z ciest zvrátenia takejto neblahej budúcnosti pre Rusínov je navrátenie sa nastupujúcich generácií k jazyku svojich predkov, ktoré sa v odbornej literatúre nazýva aj etnicko-jazyková revitalizácia. Jej úspešné príklady uvádza Leoš Šatava v už citovanej podnetnej publikácii *Jazyk a identita etnických menšín* (Šatava, 2009, s. 105 – 114; kultúrny model Gaelov na severe Škótska, Laponcov/Samov v Nórsku, Maurov na Novom Zélande, Baskov v Španielsku či Gagauzov v Moldavsku). Úspešnú jazykovú revitalizáciu sa podarilo docieliť aj u Okcitáncov (Provensálcov) na pomedzí Talianska a Francúzska, Francúzska a Španielska, Francúzska a Švajčiarska (Šatava, 1994, s. 97 – 98, 126, 291; 2022, s. 230 – 234) a predovšetkým u Baskov v Španielsku (Šatava, 1994, s. 280 – 285; 2022, s. 28 – 33) vytvorením autonómnej provincie Euskadi v roku 1979 na etnicko-regionálnom základe s dvoma úradnými jazykmi – baskičtinou a španielčinou, teda podporou tejto národnostnej menšiny zhora, pričom konzekventná politika skutočnej dvojjazyčnosti v španielskom Baskicku je modelovým vzorom úspešnej jazykovej revitalizácie (do roku 1975 baskický jazyk v Španielsku len živoril) (Šatava, 2009, s. 107 – 108). Baskický jazyk pritom patrí medzi tzv. jazykové izoláty (Černý, 2022, cit. podľa Gettinga, 2025, s. 29), t. j. ide o jazyk, ktorý sa principiálne odlišuje od všetkých jazykov vo svojom okolí, v prípade baskičtiny od španielčiny a francúzštiny. Vo svetovej lingvistike už prevláda názor, že baskický jazyk môže byť pôvodným jazykom, ktorým sa hovorilo v Európe pred príchodom nositeľov indoeurópskych jazykov. Jeho zánikom by Európania prišli o možnosť poznať tento pradávny jazyk, možno jeden z najstarších na území Európy. Ak by vymrel, čo mu aj hrozilo, lingvisti by už nedokázali zrekonštruovať, ako sa hovorilo v Európe pred veľkým sťahovaním národov.

Príklad Gagauzov v Moldavsku svedčí zas o dôležitosti aktívneho hnutia zo strany samotnej národnostnej menšiny, teda tlaku na vládu zdola. Gagauzovia si sami vydobyli v rokoch 1994 – 1995 rozsiahlu teritoriálnu autonómiu v rámci moldavského štátu s vlastnou regionálnou vládou a parlamentom a následným rozvojom dovtedy len ústne podávaného gagauzského jazyka (Šatava, 1994, s. 42; 2009, s. 108; 2022, s. 39 – 44). Obrodenie gaelčiny v severnom Škótsku sa zas dialo vo sfére školstva a médií (revitalizácia gaelčiny zhora), podobne sa to dialo v Nórsku, Švédsku a Fínsku na príklade Laponcov so svetovým ohlasom vďaka spolupráci s UNESCO. Walesanov vo Veľkej Británii podľa Leoša Šatavu pred úplnou asimiláciou zachránila široká sieť waleských škôl a médií (Šatava, 1994, s. 313 – 317; 2009, s. 105 – 106).

Tieto príklady dokazujú, že malé národy na celom svete napriek silnej asimilácii s väčšinovými národmi môžu prežiť práve alebo hlavne vďaka jazykovej revitalizácii v demokratickom prostredí svojich materských krajín, teda vďaka oživeniu svojich pôvodných jazykov, ktoré následne vyvolá efekt obro-

33 Prvé obrodenie u Rusínov sa začalo v 19. storočí vďaka činnosti a životu prvých rusínskych buditeľov – Alexandra Duchnoviča, Alexandra Pavloviča, Adolfa Dobrianskeho (Pop, 2010, s. 43 – 54; 2020, s. 76 – 94). Druhé obrodenie sa začalo po pripojení Podkarpatskej Rusi k prvej Československej republike 10. 9. 1919. Tretie obrodenie sa začalo v roku 1990 po uznaní Rusínov (po 40-ročnom zákaze) za samostatnú národnostnú menšinu (nezávislú od ukrajinského národa) v ČaSFR a následne aj v SR. Toto tretie obrodenie trvá dodnes a vyvíja sa vo väčších aj menších sínusoidách.

denia a precítenia či zvnútornenia vlastnej národnej identity a efekt návratu k nej v prípade nastupujúcich generácií. Obrodenie etník prostredníctvom jazykovej revitalizácie svedčí o úzkom prepojení jazyka s etnickou identitou, no okrem znalosti a používania materinského jazyka musí byť prítomná aj emocionálna prepojenosť na vlastnú národnú identitu, poznanie vlastnej histórie, ako aj sebavedomé dožadovanie sa svojich práv a poznanie svojich nárokov. Rusínsky jazyk je nateraz živým jazykom národnostnej menšiny na severovýchode Slovenska, na juhovýchode Poľska či na západe Ukrajiny, no postupne degraduje pod silným vplyvom väčšinových jazykov na spomínaných územiach. Je dôležité, aby Rusíni prijali niektorý z existujúcich modelov revitalizácie svojho pôvodného jazyka autochtónneho obyvateľstva strednej Európy, prípadne aby ho obohatili a aktualizovali na svoje podmienky a tým prispeli k zastaveniu zániku iných národných jazykov nachádzajúcich sa v horších podmienkach, v akých žijú Rusíni na Slovensku.

Základnou zásadou revitalizácie menšinových jazykov vo svete je ich dostatočné zdokumentovanie či vypracovanie gramatiky, slovníkov, učebníc a výchova učiteľov. Rusíni na Slovensku majú okrem učiteľov a detí v školách všetkého ostatného nadostač. Vydavateľstvo Rusínskej obrody vydalo ešte v roku 1994, teda pred slávnostným aktom kodifikácie rusínskeho jazyka 27. 1. 1995 v Bratislave, *Šlabikár pre rusínske deti*, po rusínsky *Букварь про русиньскы дiти*, a *Čítanku* k nemu (Гриб, 1994a; 2006a; 2006b; 2015). Neskôr toto vydavateľstvo spolu s vydavateľstvom Rusín a Ľudové noviny vydalo učebnice rusínskeho jazyka od 2. ročníka základnej školy po jej 9. ročník a dokonca aj učebnicu rusínskeho jazyka pre 1. – 4. ročník stredných škôl (Гриб, 1994b; Гриб – Мигалёва, 1999; Гриб – Гиряк, 1999; Гриб – Гиряк, 2000; Гриб, 2000; Гриб, 2001; Гриб, 2007a; Гриб, 2007b; Гриб, 2008a; Гриб, 2008b). K učebniciam rusínskeho jazyka pre základné školy napísali rusínski spisovatelia učebnice rusínskej literatúry (Сухый, 2001; Сухый, 2002; Сухый, 2004; Гриб, 2002; Гриб, 2003; Гриб – Гиряк, 2003a; Гриб – Гиряк, 2003b; Гриб, 2004a; Гриб, 2004b; Гриб, 2005a; Гриб, 2005b; Ябур – Плїшкова, 2007; Гриб, 2009; Сухый, 2009; Гриб, 2010; Гриб, 2011; Гриб – Гиряк, 2011) a nakoniec OZ Колысочка – Kolíska v roku 2014 vydalo knihu pre učiteľky rusínskeho jazyka v materských školách *Русиньскый язык про найменшых/Rusínsky jazyk pre najmenších* a v dvoch vydaniach vyšiel aj *Робочій зошыт/Pracovný zošit* ku knihe *Rusínsky jazyk pre najmenších* (Варшова – Ґай – Гриб – Ясикова, 2014; Ґай – Варшова, 2015; 2018).

Túto základnú zásadu revitalizácie svojho opätovne povoleného jazyka po roku 1989 v Československu využili Rusíni v maximálne možnej miere. Funkcionári rusínskych organizácií však akoby zaspali na vavrínoch po kodifikácii rusínskeho jazyka v roku 1995 a zabudli na to najpodstatnejšie – aby sa z vydaných učebníc pre všetky ročníky základných a stredných škôl, schválených aj Ministerstvom školstva SR, dokonca aj z knihy pre rusínske deti v predškolskom veku niekto učil. Na to, aby sa tieto učebnice mali kam distribuovať, bolo potrebné presadzovať otváranie rusínskych škôl, presviedčať ich zriaďovateľov, ale hlavne rodičov, aby svoje deti zapisovali do rusínskych škôl. V demokratickej krajine sa už nemohol presadiť model z obdobia násilnej ukrajinizácie rusínskeho obyvateľstva v socialistickom Československu, keď namiesto rusínskych či ruských škôl v rusínskych obciach automaticky vznikli školy ukrajinské, a to aj napriek odporu a nevôli rodičov rusínskych detí. Ozývajú sa hlasy, že rusínske školy by mali byť taktiež automaticky otvárané v rusínskych obciach na severovýchode Slovenska bez súhlasu rodičov. Ak by sa tak stalo, nebolo by to automaticky, ale násilne a nedemokraticky. V demokratickom politickom režime musia chcieť pretransformovať slovenské školy na rusínske ich zriaďovatelia aj rodičia, k tomu nateraz od roku 1990 v podstate nedošlo. Po smrti Vasiľa Heteša Turka (zakladateľa Rusínskej obrody na Slovensku) v roku 2005 vedenie, ale aj členovia Rusínskej obrody na Slovensku (ROS) rezignovali na jeden zo základných pilierov ich obrodného programu pri svojom vzniku v roku 1990, a to na vybudovanie rusínskeho školstva. Vedenie ROS sa začalo vehementne vymedzovať proti ukrajinským školám, dosiahli aj zatvorenie mnohých z nich, no nedocielili alebo nepresadili otvorenie rusínskych škôl. Keby vznik a pretrvanie rusínskych škôl Rusíni s podporou štátu presadili, potom by sa rusínske deti mali z čoho učiť svoj materinský jazyk v školách v riadnom vyučovacom procese počas celej školskej dochádzky. Také školy, kde bol zavedený rusínsky jazyk ako nepovinný predmet, alebo dlho jediná škola s vyučovacím jazykom rusínskym v Čabinách (v okrese

Medzilaborce) skoro zanikli. Od roku 2013 do roku 2022 fungovali v podstate ako poobedňajšie, ale s názvom večerné školy spisovného rusínskeho jazyka pre deti a dospelých v rámci OZ Kolýsočka – Kolíska. Výučba rusínskeho jazyka neprebiehala počas riadneho vyučovacieho procesu, ale po jeho ukončení, poobede, hoc na tých istých školách, ktoré deti riadne navštevovali. Aj tieto večerné školy spisovného rusínskeho jazyka pre deti a dospelých však po 10 rokoch ukončili svoju činnosť. Vydané učebnice rusínskeho jazyka a učebnice rusínskej literárnej výchovy pre všetky ročníky základnej a strednej školy jednak zapadajú prachom v školských skladoch, jednak sa v plnej miere nevyužili, pretože len na veľmi nízkom počte škôl prešli rusínski žiaci celý deväťročný cyklus základnej školy vo výučbe rusínskeho jazyka. Doteraz sa nik neučil rusínsky jazyk na žiadnej strednej škole na Slovensku na rozdiel napríklad od rusnáckeho gymnázia v Novom Sade pre tínedžerov vojvodinských Rusnákov. 1. marca 2008 vznikol Ústav rusínskeho jazyka a kultúry na Prešovskej univerzite v Prešove[34] ako jediné vysokoškolské pracovisko na svete,[35] ktoré sa špecializuje na výučbu rusínskych učiteľov, aktivistov, novinárov, teda rusínskej inteligencie pracujúcej s rusínskym jazykom ako svojím profesionálnym nástrojom. Odborní asistenti, docenti a profesorka, ktorí v danom ústave pôsobia alebo ktorí pripravovali odborné publikácie ku kodifikácii rusínskeho jazyka, napísali množstvo odborných lingvistických publikácií, stredoškolskú učebnicu, viacero vysokoškolských učebníc a vedeckých štúdií z karpatorusinistiky a rusínskej literatúry a dramaturgie (Панько і кол., 1994; Ябур – Панько, 1994; Ябур – Плїшкова, 2005; 2007; 2009; Конєчні, 2009; Ябур – Плїшкова – Копорова, 2007; 2015; Ябур – Копорова – Плїшкова, 2016; Plišková, 2007a; 2007b; 2008a; 2008b; 2015a; 2015b; Плїшкова, 2004; 2008a; 2008b; 2010; 2015; Dudášová-Krišššáková, 2014; 2015; Антоняк, 2015; Koporová, 2015; Ябур, 2015; Падяк, 2015; Konečný, 2015; Dudášová-Krišššáková – Koporová, 2016; Плїшкова – Копорова – Ябур, 2019; Плїшкова – Копорова – Ябур і кол., 2019; Копорова, 2009; 2010; 2011; 2012; 2013; 2014; 2015; 2016; 2017; 2018; 2019; 2020; 2021; 2022; 2023; 2024). Počty študentov rusínskeho jazyka na tomto jedinom vysokoškolskom pracovisku s výučbou rusínskeho jazyka a kultúry na svete sú neustále balansujúce na pokraji prežitia daného ústavu. Neexistuje jednoducho žiacka a študentská základňa na základných a stredných školách, na ktorých by dopyt po štúdiu rusínskeho jazyka na danom ústave vznikal.

34 *Ústav rusínskeho jazyka a kultúry*. [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.unipo.sk/cjknm/hlavne-sekcie/urjk/o-institute

V Slovenskej republike s podporou štátu od školského roka 1997/1998 vznikajú základné školy s vyučovaním rusínskeho jazyka a neskôr aj s vyučovacím jazykom rusínskym. Daná skutočnosť si vyžiadala neodkladnú potrebu vysokoškolskej prípravy učiteľských kádrov pre tieto národnostné školy. Ich prípravou bol poverený *Ústav národnostných štúdií a cudzích jazykov Prešovskej univerzity v Prešove*, ktorý za týmto účelom vznikol 1. septembra 1998 ako pracovisko s celouniverzitnou pôsobnosťou. Jeho integrálnou súčasťou bolo oddelenie rusínskeho jazyka a kultúry s tromi pracovníkmi (dvomi vedecko-pedagogickými – doc. PhDr. Vasil Jabur, CSc., a PhDr. Anna Plišková, a jednou administratívnou pracovníčkou – Alica Turoková-Meceňová), ktoré je inštitucionálnym predchodcom dnešného *Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry*. V roku 2006 dochádza k zmene názvu ústavu na *Ústav regionálnych a národnostných štúdií,* ako aj k zmene jeho štatútu a zamerania. V dôsledku uvedených zmien oddelenie rusínskeho jazyka a kultúry bolo zredukované iba na „skupinu pre rusínsky jazyk a kultúru" v rámci nového oddelenia pre výskum národnostnej problematiky. Náplň jej práce však ostala zachovaná, pričom bola rozvrhnutá do niekoľkých hlavných oblastí, ktoré sa stali nosnými aj pre činnosť novozriadeného *Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry* 1. marca 2008:

- vedecko-výskumná a vývojová činnosť pre oblasť normotvorby rusínskeho spisovného jazyka,
- pedagogicko-výchovná činnosť,
- publikačná činnosť,
- dokumentačná činnosť.

Pozri viac na *Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU*. [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.unipo.sk/en/taxonomy/term/45510

35 Rusnácky jazyk sa učí aj na Filozofickej fakulte Univerzity v Novom Sade v Srbsku, daný jazyk však nenesie znaky východoslovanského jazyka a je v podstate hutoráckym nárečím dolného Zemplína.

Dôležitou formou jazykovej revitalizácie pre prežitie vymierajúcich jazykov je, samozrejme, to, aby ním príslušníci menšín chceli hovoriť vo svojich rodinách, s deťmi. V mnohých vymierajúcich národoch zafungovalo to, že najstarší príslušníci týchto etník, ak už neodovzdali svoj materinský jazyk svojim deťom, začali hovoriť svojimi pôvodnými jazykmi s vnukmi. Ak starí rodičia a rodičia majú potrebu odovzdávať svojim deťom a vnukom znalosť vlastného materinského jazyka, ako aj celej kultúry, zvykov či porozumenie tradíciám, tak ich jazyky nezaniknú. Ak je baskický jazyk dôležitý pre pochopenie života v Európe pred veľkou indoeurópskou migráciou, tak rusínsky jazyk by mal byť zaujímavý pre Slovanov preto, že mnohé rusínske nárečia, no zvlášť kodifikovaný spisovný rusínsky jazyk na Slovensku, poukazujú na blízkosť k cyrilo-metodskej jazykovej tradícii, k cirkevnoslovanskému liturgickému jazyku, ktorý hoci nie je úplne zrozumiteľný najmladším generáciám Rusínov, aj tak je rusínskemu jazyku najbližší v porovnaní s inými slovanskými jazykmi.

1.4 Diskriminácia na jazykovo-etnickom základe

Úplne iným fenoménom smerujúcim skôr k asimilácii malých národov s väčšinovými ako k ich obrodeniu či revitalizácii je diskriminácia na jazykovo-etnickom základe alebo interlingvistická diskriminácia, na ktorú upozorňujú Jaroslava Rusinková (2023, s. 57) a Lucia Molnár Satinská (2025, s. 184, 186 – 193). Týka sa tých obyvateľov Slovenska, pre ktorých slovenský jazyk nie je materinským jazykom, teda príslušníkov národnostných menšín na Slovensku. Jazyková diskriminácia na etnickom základe v interpretácii Jaroslavy Rusinkovej znamená používanie jazyka (rozumej štátneho jazyka) ako „prostriedku nerovného zaobchádzania" alebo ako prostriedku „poškodzujúceho rozlišovania" (Rusinková, 2023, s. 56), čo prirovnáva k „poškodzujúcemu rozlišovaniu na základe rasy" (Rusinková, 2023, s. 58), ale aj na základe národnej, sexuálnej, rodovej a inej príslušnosti. Podľa Jaroslavy Rusinkovej sa v zahraničnej literatúre jazyková diskriminácia nazýva aj lingvicizmom či jazykovým imperializmom[36] (analogicky k sexizmu či rasizmu) (Rusinková, 2023, s. 57). Ak porovnáme protižidovské či „proticigánske" heslá v nacistickom Slovenskom štáte („Slovensko Slovákom" – rasizmus), nemožno nepostrehnúť paralelu so sloganom *„Na Slovensku po slovensky"* (lingvicizmus) alebo s nacionalistickým výrokom *„Kultúra slovenského ľudu má byť slovenská a žiadna iná"* (výrok ministerky kultúry za SNS Martiny Šimkovičovej pri nástupe do funkcie na jeseň v roku 2023)[37]. *„Tolerujeme iné národné kultúry, ale naša kultúra nie je zmiešavanie iných kultúr,"* vyhlásila ministerka. S daným výrokom v tejto knihe polemizujeme.

S pocitom diskriminácie sa podelila v jednom rozhovore v TV OKU SME (Andrejčáková, 2020) maďarská herečka Alexandra Borbély, ktorá pochádza z malej obce Veľký Cetín pri Nitre a ktorá žije a pôsobí v Budapešti ako divadelná herečka v divadle Katona József Színház. Na konferencii TEDx referovala o svojej bolestivej skúsenosti z odmietnutia maďarskej divadelnej ceny Junior Prima v roku 2017, ktorú v Maďarsku získavajú začínajúci talentovaní herci do 30 rokov. Nevyhnutnou podmienkou udelenia takejto ceny s dvojmiliónovou prémiou vo forintoch je maďarské občianstvo. Alexandra Borbély sa však nemienila vzdať svojho slovenského občianstva v čase, keď ešte nebolo možné získať dvojité občianstvo[38]. Medializácia príbehu Alexandry Borbély viedla k zrušeniu tejto podľa nej ne-

36 Lingvicizmus je nespravodlivé zaobchádzanie s jednotlivcami založené výlučne na ich používaní jazyka (Rusinková, 2023, s. 57), ktorý je odlišný od štátneho či oficiálneho jazyka majority. Autorkou pojmu lingvicizmus je fínska jazykovedkyňa Tove Skudnabb-Kangas, ktorá sa zaoberá okrem iného aj dôsledkami a vplyvom uplatňovania lingvicizmu na zánik jazykov (Rusinková, 2023, s. 57).

37 *Minúta po minúte, 11.47 h.* [online]. [cit. 2023-11-06]. Dostupné na: https://dennikn.sk/minuta/3662882/

38 *Parlament schválil novelu zákona o štátnom občianstve.* [online]. [cit. 2025-12-17]. Dostupné na: https://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=parlament-schvalil-novelu-zakona-o-statnom-obcianstve. Občania SR po dlhých rokoch už nebudú strácať slovenské občianstvo po prijatí cudzieho občianstva, pokiaľ pre- ukážu najmenej päťročný pobyt v cudzine. Vyplýva to z novely zákona č. 40/1993 Z. z. o štátnom občianstve, ktorú dňa 16. februára 2022 schválil parlament. Tí, ktorí už stratili slovenský pas prijatím cudzieho občianstva,

zmyselnej požiadavky pre mladých hercov v Maďarsku. Po tejto skúsenosti dostala Alexandra Borbély množstvo krásnych filmových príležitostí v slovenských (napríklad Muž so zajačími ušami od Martina Šulíka) a českých filmoch, nie však v maďarských. Stále sa stretáva s tým, že v Maďarsku ju škatuľkujú ako slovenskú herečku a na Slovensku ako maďarskú. V uvedenom rozhovore spomína na svoje detstvo pri Nitre, keď chodievala s mamou do okresného mesta, do Nitry. „*Pamätám si, že keď som ako dieťa chodievala s mamou do Nitry na nákupy* (...) *vždy ma upozornila: Pst, teraz nehovor po maďarsky. Bolo mi čudné, prečo doma môžeme pozerať maďarskú televíziu, ale keď ideme do mesta, mám hovoriť inak. Dnes, keď už cítim výhody svojej dvojjazyčnosti, sa mi to zdá bizarné.* (...) *Nehovorím, že sme sa báli, to nie je dobré slovo, fungovalo to skôr tak, že keď nemusíš, radšej po maďarsky nehovor.*" Na otázku redaktorky, či mala nejakú negatívnu skúsenosť, odpovedá: „*Mala som asi jedenásť rokov, keď sme s jednou kamarátkou cestovali do Nitry autobusom a bavili sme sa po maďarsky. Jedna pani nám povedala: ‚Na Slovensku po slovensky!' Padlo mi to vtedy ako malému decku zle, potom som usúdila, že je to asi každodenná skúsenosť. No na tú vetu nikdy nezabudnem!*"

Diskriminačný a ponižujúci slogan vo vzťahu k národnostným menšinám SR „Na Slovensku po slovensky" (Rusinková, 2023, s. 57, 87; Molnár Satinská, 2025, s. 193 – 199) sa používal vo verejnom priestore ako neprehliadnuteľný a poškodzujúci naratív v prejavoch nacionalisticky orientovaných politikov a političiek v 90. rokoch 20. storočia. Táto prázdna floskula (na Slovensku je vo verejnom priestore počuteľná hlavne slovenčina, na Slovensku žijeme v obklopujúcom slovenskom kontexte, ktorý národnostné menšiny nespochybňujú používaním svojich menšinových jazykov, len využívajú svoje národnostné práva v duchu Európskej charty menšinových alebo regionálnych jazykov), ktorú vládna moc nepotrebuje takto výhražne a diskriminujúco zdôrazňovať, sa objavovala okrem prejavov politikov a političiek aj v komentároch na sociálnych sieťach, vo vtedajšej vláde pritakávajúcej tlači a niesla so sebou zápach nástupu nacizmu v 30. rokoch 20. storočia a nástupu vojnového nacistického Slovenského štátu. Používanie floskuly „Na Slovensku po slovensky" na akejkoľvek úrovni (od politických elít až po nenávistné komentáre anonymných autorov skrývajúcich sa za falošné mená na sociálnych sieťach) bolo a je poškodzujúcim rozlišovaním či vylučovaním na základe jazyka, vyvolávajúcim a prehlbujúcim sociálne nerovnosti, ktoré narúšajú sociálny zmier a celospoločenský konsenzus. Znamená diskrimináciu v zmysle deliacich čiar medzi „my" a „oni", keď „my" sú tí „naši ľudia" a „oni" sú zvyšok spoločnosti, ktorý nemá prístup k zdrojom (európskym, štátnym), nepatrí do siete preferovaných a privilegovaných skupín, pričom sa na nich zabúda v rozvojových programoch natoľko, že tými „oni" (teda nie „nami") sa na Slovensku stali nielen príslušníci národnostných a sexuálnych menšín, opozičné politické strany, voliči opozičných strán, ale dokonca aj celé regióny, ktoré sú diskriminované oproti centru, kde je koncentrovaná politická moc a, žiaľ, na Slovensku z nej profitujúci biznis a finančné zdroje na rozvoj miest a regiónov. V ponímaní filozofa Tibora Pichlera je protiklad „my" a „oni" založený na chápaní, podľa ktorého „my" sme tí vlastní a „oni" sú tí cudzí, iní, t. j. národnostné menšiny, etnické skupiny, ale aj minority migrantov a azylantov (Rusinková, 2023, s. 78).

Keďže Rusíni na Slovensku obývajú práve tieto vylúčené a diskriminované, okrajové regióny, stali sa aj oni vylúčenými a poškodenými a stále poškodzovanými kategóriami obyvateľstva Slovenska napriek uznaniu rusínskej menšiny za samostatnú národnostnú menšinu (odlišnú od ukrajinskej) hneď po Nežnej revolúcii na začiatku 90. rokov 20. storočia. Takmer štyridsaťročný zákaz rusínskej národnostnej menšiny, ale aj rusínskeho jazyka (od roku 1952 po koniec roka 1989), násilné autoritárske politické vyhlásenie Rusínov za podskupinu Ukrajincov a rusínskeho jazyka za nárečie ukrajinského jazyka (Маґочій, 2025, s. 1) vystriedalo od 90. rokov 20. storočia a počas druhej a tretej dekády 21. storočia výrazne diskriminačné „Na Slovensku po slovensky" či „kultúra iba slovenská a žiadna iná". Tým sa jazyk ako „prostriedok znevýhodňovania" (Rusinková, 2023, s. 87) stáva nástrojom na

môžu požiadať o jeho vrátenie, pokiaľ zdokladujú päťročný pobyt v cudzine. Ministerstvo vnútra SR vyhlásilo: „*Umožníme občanom Slovenskej republiky dlhodobo žijúcim na území iného štátu nadobudnúť občianstvo tohto štátu bez straty slovenského. Zároveň riešime situáciu tých ľudí, ktorí o naše občianstvo prišli po sprísnení zákona pred desiatimi rokmi. Budú ho môcť získať naspäť jednoduchším spôsobom na základe štandardných európskych princípov.*"

také vytváranie sociálnej reality, ktorá v skutočnosti vedie k nerovnému používaniu väčšinového jazyka a menšinových jazykov, ako aj k nerovnému rozvíjaniu väčšinovej kultúry a menšinových kultúr napriek proklamáciám o ich rovnosti.

Preklad: *„Každý národ má právo na existenciu. Veď aj takí Slováci alebo Ukrajinci sú národ ako každý druhý. Len my Rusíni ako každý tretí."*

Na začiatku 90. rokov Rusíni a ich čelní predstavitelia začali s eufóriou nazývať toto obdobie tretím rusínskym obrodením, no situácia sa nebadane a postupne mení. Slovenská realita v druhej, ale hlavne v tretej dekáde 21. storočia sa pre Rusínov stala prostredím asimilačným a diskriminačným alebo poškodzujúcim. Proklamované uznanie rusínskej národnostnej menšiny, ako aj uznanie práva na vzdelávanie jej nastupujúcich generácií v materinskom jazyku v duchu Európskej charty regionálnych a menšinových jazykov na jednej strane nekorešponduje na strane druhej s vyššie uvedenými nacionalistickými, diskriminačnými a vylučujúcimi proklamáciami typu „Na Slovensku po slovensky", „Slovensko Slovákom", ale ani s oslovovaním obyvateľov Slovenska nacionalistickými, konzervatívnymi a dokonca aj niektorými liberálnymi politikmi v prejavoch ako „Slováci a Slovenky" namiesto demokratického a všeobsiahleho „občania Slovenskej republiky".

Je možné predpokladať, že dané diskriminačné vyhlásenia, v duchu fínskej lingvistky Tove Skudnabb-Kangas nazvané jazykovým imperializmom či lingvicizmom (Rusinková, 2023, s. 57), môžu viesť konkrétne u Rusínov k zániku ich materinského jazyka? Po štyridsiatich rokoch nespravodlivého zákazu ich národnosti a jazyka v autoritárskych socialistických štátoch strednej Európy a v ZSSR (1950 – 1990) by sa očakával od ich materských demokratických krajín (Slovenska, Poľska, Maďarska, Rumunska a hlavne od Ukrajiny), kde sú Rusíni autochtónnym niekoľkostoročným obyvateľstvom (podľa Paula Roberta Magocsiho (1999, s. 14) možno historickosť Rusínov preveriť od 9. storočia, ak nie už od 5. a 6. storočia), ústretový postoj k výučbe ich nastupujúcich generácií v rusínskom materinskom jazyku. Aj SR by mala vytvárať podmienky na výučbu detí v kodifikovanom rusínskom jazyku, a to ešte pred vznikom dopytu zo strany rusínskej menšiny (najmä rodičov). Rusíni sa násilnému ukrajinizačnému 40-ročnému tlaku (ba možno povedať aj útlaku) bránili asimiláciou so slovenskou majoritou a príslovečnou lojalitou k svojmu väčšinovému národu. Teraz má Slovenská republika ako signatárska krajina Európskej charty menšinových a regionálnych jazykov z pozície štátu aj samospráv, ktoré zriaďujú školy (od materských po stredné), povinnosť nabádať a motivovať Rusínov (rodičov, ale aj zriaďovateľov škôl) napríklad zvýšenými normatívmi, ale aj povoľovaním nižšieho počtu žiakov v národnostných školách a inými benefitmi. SR by ich mala motivovať hlavne k otváraniu národnost-

ných škôl s vyučovacím jazykom rusínskym alebo s vyučovaním jazyka rusínskeho. Reálne sa však deje presný opak. Rusíni žijú, ako uvádzame vyššie, na marginalizovaných a okrajových územiach SR, z ktorých mladí ľudia odchádzajú v masovom meradle za vzdelaním a prácou do vzdialených slovenských miest alebo aj do zahraničia a už sa naspäť domov, do svojich pôvodných stáročných, no hlavne vidieckych sídel, nevracajú. Množstvo škôl v rusínskych podhorských regiónoch na slovensko-poľskom a slovensko-ukrajinskom pohraničí zaniklo a tie, ktoré ostali, sú zväčša menšie alebo malé, s malým počtom detí v triedach, ale hlavne sú to slovenské školy. A tak ich štát i samosprávy postupne rušia a likvidujú z dôvodu nerentabilnosti ich prevádzkovania.

Preklad z rusínskeho jazyka: *„U nás v Bajusove už školu nemáme.*
Ale máme tu dvoch učiteľov rusínskeho jazyka a jedno školopovinné dieťa.“

Z nášho pohľadu však zachovanie Rusínov ako autochtónneho národa strednej Európy, ich jazyka a kultúry na ich večitých územiach predsa nemožno merať rentabilitou prevádzkovania škôl. SR sa ako signatár Európskej charty regionálnych a menšinových jazykov zaviazala, že nebude rušiť málotriedne školy, ale, naopak, bude presviedčať a nabádať cez svojich predstaviteľov rusínskych rodičov k tomu, aby svoje deti zapisovali do rusínskych škôl, a bude ich aj proaktívne zakladať. Nič také sa však na Slovensku vo vzťahu k Rusínom, ale ani k iným národnostiam zo strany štátu nedeje.

2 Národnostná štruktúra obyvateľstva Slovenskej republiky v sčítaniach obyvateľov, domov a bytov od roku 1991 do roku 2021a aktuálny stav

Národnostná štruktúra obyvateľstva na Slovensku sa v roku 2021 zmenila oproti roku 2011 aj vo vzťahu k slovenskej majorite, aj vo vzťahu k niektorým národnostným menšinám. Doteraz neuplatňovaná možnosť prihlásiť sa k dvom národnostiam zamiešala karty takmer vo všetkých národnostných menšinách. Významným rozdielom oproti roku 2011 je nárast počtu celkovej populácie na Slovensku, o čom svedčí očividne fakt zvýšenia pôrodnosti a zastavenia trendu starnutia populácie v SR. Oproti roku 2011 sa počet obyvateľov SR zvýšil o 69 815, a to na 5 449 270, čo je potešiteľná správa pre celé Slovensko. Zvýšenie počtu obyvateľov SR aj možnosť zapísať si ďalšiu rovnocennú národnosť, keď predsa len prevládajúcou prvou možnosťou bola pre mnohých obyvateľov slovenská národnosť, sa

prejavili v prospech slovenskej väčšiny. Medzidecéniový pokles počtu obyvateľov hlásiacich sa k slovenskej väčšine medzi rokmi 2001 a 2011 o 5 % z celkovej populácie Slovenska sa zastavil a po roku 2021 tento počet dokonca stúpol o 3,12 %. Slovenskej majorite očividne prospelo, že SR umožnila minoritám prihlásiť sa aj k ďalšej národnosti, pretože jednou z nich je vo väčšine prípadov práve národnosť slovenská. Interpretácia možnosti vybrať si dve národnosti samotným Štatistickým úradom SR je založená na rovnocennom chápaní oboch národností, preto ju nenazývajú prvou a druhou národnosťou, ale národnosťou a ďalšou národnosťou.

Budeme interpretovať štatistické zistenia z roku 2021 vo vzťahu k tým identifikačným znakom, ktorých porovnanie považujeme za relevantné pre pochopenie postavenia rusínskej národnostnej menšiny v sociálnej štruktúre SR. Aby sme mohli porovnávať sčítania obyvateľov od roku 1991 do roku 2021, môžeme porovnávať len tie isté výsledky získané tou istou metodikou. Z toho dôvodu bol nateraz problém porovnávať nárast počtu predstaviteľov rusínskej národnostnej menšiny od sčítania v roku 1991 až do sčítania v roku 2021, pretože v prvých troch sčítaniach po roku 1990 si obyvatelia Slovenska mohli vybrať vždy len jednu národnosť, až v roku 2021 si mohli prvýkrát zapísať do elektronického sčítacieho hárka dve národnosti. Kým nebudeme môcť o ďalších 10 rokov porovnať ten istý ukazovateľ, teda dve národnosti v celej populácii, s výsledkami sčítania v roku 2021, naše analýzy počtu obyvateľov SR prihlásených k niektorej z národností na Slovensku pred rokom 2021 a v roku 2021 budú nekorektné pre porovnávanie neporovnateľného. Počet príslušníkov ktorejkoľvek národnostnej menšiny v SR, ale aj slovenskej väčšiny je totiž neporovnateľný so stavom sčítania jednej národnosti a dvoch národností. Napriek tomu sme sa museli pokúsiť o takéto porovnanie, inak by sme nemohli zaznamenať decéniový nárast alebo pokles počtu obyvateľov SR prihlásených k jednotlivým národnostným menšinám na Slovensku. V danej kapitole analyzujeme napríklad rozloženie národnosti podľa stupňa vzdelania alebo vierovyznania, rozloženie pohlavia podľa chápania vlastnej národnej identity alebo aj rozloženie veku podľa chápania národnej identity (ako krížové či kontingenčné vzťahy).

2.1 Postavenie Rusínov v národnostnej štruktúre Slovenskej republiky v priebehu sčítaní od roku 1991 do roku 2021

V roku 1991 sa konalo sčítanie obyvateľov, v ktorom bolo možné po novom deklarovať rómsku a rusínsku národnosť. K rómskej národnosti sa prihlásilo 75,8 tisíca obyvateľov, čo predstavovalo 1,4 % celkovej populácie na Slovensku, k rusínskej len 17 197 obyvateľov, čo predstavovalo 0,3 %. Po dlhšej dobe mali obyvatelia možnosť prihlásiť sa aj k židovskej národnosti, keďže v rokoch 1950 – 1980 sa nezisťovala. Prihlásilo sa k nej len 134 obyvateľov. Pravdepodobne vplyvom zmien v počte národností (pridanie rómskej, rusínskej a židovskej národnosti) v roku 1991 zaznamenala slovenská a maďarská národnosť pokles zastúpenia na celkovom počte obyvateľov. Pokles podielu obyvateľov so slovenskou národnosťou predstavoval 0,8 p. b. a obyvateľov s maďarskou národnosťou 0,5 p. b. V roku 1991 sa k maďarskej národnosti prihlásilo 10,8 % (takmer 567,3 tisíca) obyvateľov. V roku 2001 sa 85,8 % obyvateľov prihlásilo k slovenskej národnosti, k maďarskej 9,7 %, rómskej 1,7 %, českej 0,8 %, k rusínskej 0,4 %. V porovnaní s predchádzajúcim sčítaním sa zvýšilo zastúpenie obyvateľov slovenskej a rómskej národnosti, naopak, znížilo sa zastúpenie obyvateľov maďarskej a českej národnosti. Charakter národnostnej štruktúry v sčítaní obyvateľov SR v roku 2011 bol ovplyvnený zvýšeným počtom neodpovedí na otázku o národnosti, čím došlo k poklesu zastúpenia väčšiny národností s výnimkou rómskej a rusínskej. V roku 2011 mali naďalej najvýraznejšie zastúpenie obyvatelia slovenskej národnosti – 80,7 % (takmer 4,353 milióna), ktorí však v porovnaní s rokom 2001 zaznamenali najvýraznejší medzicenzový pokles o vyše 5 p. b. Druhou najpočetnejšou národnosťou bola maďarská – 8,5 % (takmer 458,5 tisíca), ktorá klesla o 1,2 p. b. Treťou národnosťou na základe najvyššieho počtu a podielu bola rómska národnosť, ku ktorej sa prvýkrát prihlásilo viac než 100-tisíc obyvateľov, čo predstavovalo

takmer 2 % populácie na Slovensku. V prípade rómskej národnosti predstavoval medzicenzový nárast 0,3 p. b. (Analytická správa ŠÚ, 2023, s. 49 – 50). Uvádzame tieto závery z Analytickej správy Štatistického úradu SR z roku 2023, pretože nás v nej zaujala absencia miesta rusínskej národnostnej menšiny v národnostnej štruktúre obyvateľstva SR.

Treťou najpočetnejšou národnostnou menšinou na Slovensku v roku 2011 bola rusínska národnosť s počtom jej príslušníkov 33 482, čo predstavovalo 0,6 % celkovej populácie Slovenska. Na analýzu výsledkov sčítania obyvateľstva z roku 2021 vo vzťahu k Rusínom sú pre nás v tejto monografii podstatné krížové či kombinované výsledky o **národnosti**, **ďalšej národnosti a materinskom jazyku**. Najprv je potrebné poukázať na štruktúru obyvateľstva SR podľa národnosti a podľa materinského jazyka bez vzťahu k ostatným identifikačným znakom jednotlivca, aby sme pochopili vzťahy medzi nimi.

Pohľad na tabuľku 1, ale hlavne na tabuľku 2 nie je pre Rusínov veľmi lichotivý. Pri výbere jednej národnosti v roku 2021 totiž počet Rusínov na Slovensku klesol ešte aj pod počet Rusínov prihlásených k rusínskej národnosti v sčítacích hárkoch v roku 2001 (**23 746 v roku 2021** oproti **24 201 v roku 2001**), teda o dve dekády dozadu. Napriek silnej kampani rusínskych organizácií pred sčítaním obyvateľstva v roku 2021 klesol počet Rusínov, ktorí si v anonymnom sčítacom hárku (v roku 2021 prvýkrát plne elektronickom) zapísali **iba rusínsku národnosť**, o 9 736 ľudí oproti sčítaniu v roku 2011, v percentuálnom vyjadrení o 0,16 %. Ak sa však spočítali všetci obyvatelia, ktorí sa prihlásili na Slovensku v roku 2021 buď iba k rusínskej, alebo aj k rusínskej a nejakej ďalšej národnosti, situácia vyzerá pre Rusínov oveľa nádejnejšie (o tom viac nižšie).

Tabuľka 1
Národnostná štruktúra obyvateľstva v SR podľa jednej národnosti – sčítanie obyvateľov, domov a bytov (SODB) (2001, 2011, 2021)

Obyvateľstvo podľa TP* spolu	**2021**		**2011**		**2001**		**1991**	
	5 449 270	100,0 %	5 397 036	100,0 %	5 379 455	100,0 %	5 274 335	100,0 %
Národnosť								
slovenská	4 567 547	83,82 %	4 352 775	80,7 %	4 614 854	85,8 %	4 519 328	85,7 %
maďarská	422 065	7,75 %	458 467	8,5 %	520 528	9,7 %	567 296	10,8 %
rómska	67 179	1,23 %	105 738	2,0 %	89 920	1,7 %	75 802	1,4 %
rusínska	23 746	0,44 %	33 482	0,6 %	24 201	0,4 %	17 197	0,3 %
česká	28 996	0,53 %	30 367	0,6 %	44 620	0,8 %	52 884	1,0 %
ukrajinská	9 451	0,17 %	7 430	0,1 %	10 814	0,2 %	13 281	0,3 %
ostatné	34 725	0,52 %	9 825	0,2 %	5 350	0,1 %	2 732	0,1 %
nezistené	295 558	5,42 %	382 493	7,0 %	54 502	1,0 %	8 782	0,2 %

*TP: trvalý pobyt

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená kombináciou *Správy o postavení príslušníkov národnostných menšín za rok 2012* (s. 5); *Správy o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za obdobie rokov 2019 – 2020* a najnovšieho sčítania obyvateľov, bytov a domov z roku 2021 (https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/SR/SK0/SR).

Tabuľku 2 s názvom *Štruktúra obyvateľstva SR podľa deklarovaného materinského jazyka* sme zostavili z posledných troch sčítaní a je z nej zrejmý výrazný pokles používateľov rusínčiny ako materinského jazyka. Z hľadiska štruktúry obyvateľstva SR podľa deklarovaného materinského jazyka sa vo vzťahu k Rusínom naplnili neblahé predpovede vytrácania sa rusínskej slovesnej kultúry z povedomia samotných Rusínov. Namiesto stúpania počtu prihlásených obyvateľov k rusínskemu materinskému jazyku (alebo aspoň jeho stabilizácie) došlo k výraznému poklesu počtu Rusínov na Slovensku, ktorí za svoj materinský jazyk považujú jazyk rusínsky, v prospech slovenského materinského jazyka, teda v prospech jazyka väčšinového národa SR. Zníženie počtu používateľov rusínčiny ako materinského jazyka o **16 790** obyvateľov SR za ostatných 10 rokov je výrazný a svedčí pravdepodobne o nedostatočnom alebo žiadnom zameraní činnosti všetkých rusínskych profesionálnych inštitúcií, ale hlavne občianskych združení na to podstatné – na zakladanie rusínskych škôl všade tam, kde Rusíni žijú vo svojich odvekých sídlach. Na problém vytrácania sa rusínskeho jazyka z bežného používateľského modu nastupujúcich generácií poukazujeme, odkedy sme vstúpili do rusínskeho hnutia, teda od roku 2010, poznajúc veľmi dobre jazykovú prax v rusínskych obciach a mestách, kde žijú Rusíni. Okrem iných aktivít sme tam v rámci **OZ Колысочка (Kolýsočka) – Kolíska** s istým úspechom zakladali večerné školy rusínskeho jazyka pre deti a dospelých. Od roku 2013 do roku 2022 sme v desiatich ročníkoch večerných škôl spisovného rusínskeho jazyka pre deti a dospelých odučili **2 853** detí, žiakov a mladých dospelých Rusínov. V priebehu daného obdobia v nich učilo spolu 35 učiteliek. Od samotného počiatku sme deklarovali, že výučba rusínskeho jazyka mimo hlavného vyučovacieho procesu, teda vo voľnom čase žiakov či mladých dospelých Rusínov, môže byť iba dočasná a nemôže nahradiť úlohu štátu a štátnych škôl, kde by sa mal rusínsky jazyk vyučovať ako povinný alebo aspoň ako nepovinný predmet v riadnom vyučovacom procese.

Preklad rusínskeho textu v bubline:
„Naozaj bol najvyšší čas učiť sa po našom (po rusínsky). Lebo my sme už pomaly nevedeli, ktorý cudzí jazyk je náš materinský jazyk.“

Tabuľka 2
Štruktúra obyvateľstva SR podľa deklarovaného materinského jazyka – sčítanie obyvateľov, domov a bytov (SODB) (2001, 2011, 2021)

Obyvateľstvo podľa TP* spolu	2021		2011		2001	
	5 449270	100,0 %	5 397 036	100,0 %	5 379 455	100,0 %
Materinský jazyk						
slovenský	4 456102	81,77 %	4 240 453	78,6 %	4 512 217	83,9 %
maďarský	462 175	8,48 %	508 714	9,4 %	572 929	10,7 %
rómsky	100 526	1,84 %	122 518	2,3 %	99 448	1,8 %
rusínsky	38 679	0,71 %	55 469	1,0 %	54 907	1,0 %
český	33 864	0,62 %	35 216	0,7 %	48 201	0,9 %
ukrajinský	7 608	0,14 %	5 689	0,1 %	7 879	0,2 %
nezistený	312 364	5,73 %	405 261	7,5 %	66 056	1,2 %

*TP: trvalý pobyt

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená zo *Správy o postavení príslušníkov národnostných menšín za rok 2012* (s. 85) (https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/SR/SK0/SR).

Funkcionári profesionálnych rusínskych organizácií, ale hlavne rusínskych organizácií tretieho sektora napriek uskutočneniu významného aktu kodifikácie rusínskeho jazyka 27. 1. 1995 v Bratislave svoju misiu na poli obrodenia rusínskeho jazyka v spoločenskej praxi Slovenska zanedbali tým, že od začiatku 90. rokov 20. storočia nechápali ako svoju prioritu premenu materských a základných a čiastočne aj stredných škôl vo svojich obciach a mestách s vyššou koncentráciou Rusínov na školy s vyučovacím jazykom rusínskym. Naopak, podkopávali nohy a vysmievali sa tým rusínskym organizáciám, ktoré sa nastupujúcim generáciám Rusínov v tomto zmysle venovali. Až v ostatnom období viacerí funkcionári rusínskeho občianskeho sektora pochopili význam zakladania škôl s vyučovacím jazykom rusínskym, no nerobia takmer nič, aby sa situácia v tejto oblasti výraznejšie zmenila. Najmä najväčšia a najstaršia rusínska organizácia Rusínska obroda na Slovensku (ROS) rezignovala na svoju úlohu napriek tomu, že pri svojom vzniku si dala za cieľ okrem iných úloh aj zakladanie rusínskeho školstva.[39] Ako uvádzame vyššie, po smrti svojho zakladajúceho predsedu Vasiľa Heteša Turka v roku 2005 sa tomuto poslaniu viac nevenovala.

39 Rusínska obroda bola založená na ustanovujúcom sneme 5. marca 1990 v Medzilaborciach. Na prvom výročnom sneme Rusínskej obrody v Medzilaborciach, ktorý sa konal 17. novembra 1990, boli prijaté hlavné zásady deklarácie požadujúce uznať oficiálne Rusínov za samostatnú národnosť v Československu, kodifikovať rusínsky jazyk (spisovnú normu potrebnú na publikovanie), následne zaviesť rusínsky jazyk do základných škôl od prvého ročníka v obciach, kde žijú Rusíni, presadiť návrh, aby rusínske názvy mali v minulosti ukrajinské inštitúcie tak vzdelávacie, ako aj kultúrne. Ešte pred týmto vyhlásením deklarácie Rusínov bolo Ukrajinské národné divadlo v Prešove premenované na Divadlo Alexandra Duchnoviča a väčšina hier odvtedy bola uvádzaná po rusínsky (Trebišovská, 2019), len jedna inscenácia ročne sa hrá po ukrajinsky. Vedenie Slovenského národného múzea však doteraz nezmenilo názov – SNM – Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku. Svoje brány otvorilo v 50. rokoch 20. storočia napriek drvivej väčšine rusínskych exponátov v depozitári aj na výstavách.

Výsledky sčítania obyvateľov SR v roku 2021 z hľadiska počtu aktívnych nositeľov rusínčiny ako materinského jazyka sú jednoznačným a priamym ukazovateľom zanedbanej školskej politiky rusínskeho občianskeho sektora v posledných tridsiatich rokoch po Nežnej revolúcii, teda v rokoch oficiálneho uznania rusínskej menšiny v Československu a následne na samostatnom Slovensku po 40 rokoch jej zákazu.

Preklad: *„My Rusíni sa nemôžeme vždy len spoliehať na cudziu pomoc. Musíme si vedieť vykopať svoj vlastný hrob sami!" (Nápis na ramene kríža – Rusíni).*

V rusínskom hnutí po roku 1990 sa len dve menšie rusínske organizácie venovali či venujú výučbe rusínskeho jazyka detí a mladých dospelých – OZ Kolŷsočka – Kolíska z Prešova vo večerných školách rusínskeho jazyka pre deti a dospelých (v rokoch 2013 – 2022)[40] a OZ Labirskŷ Rusynŷ[41]. Výsledkom tejto činnosti je dnešný stav – 2 školy s vyučovacím jazykom rusínskym a 5 škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka.

40 *Večerné školy*. [online]. [cit. 2025-06-20]. Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/vecerne-skoly/; *Podporujeme rusínsky jazyk. Neváhajte k nám zapísať svoje dieťa. Všetky informácie o škôlke.* [online]. [cit. 2025-06-20]. Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/#oz-kolysocka-koliska; *Súkromná materská škola Kolŷsočka na Solivare.* [online]. [cit. 2025-06-20]. Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/materska-skola/; *OZ Kolysočka – Kolíska.* [online]. [cit. 2025-06-20]. Dostupné na: https://www.facebook.com/kolysockakoliska/

41 *Labirskŷ Rusynŷ/Лабірьскы Русины*. [online]. [cit. 2025-06-20]. Dostupné na: https://www.facebook.com/Labirskyrusyny/

2.2 Národnosť a ďalšia národnosť v sčítaní obyvateľov v roku 2021

Pri sčítaní obyvateľov v roku 2021 bolo prvýkrát v histórii sčítaní na našom území možné uviesť si aj ďalšiu národnosť kvôli získaniu komplexného obrazu národnostného zloženia obyvateľstva SR. Pojem národnosť bola definovaná ako príslušnosť obyvateľa k národu alebo k etnickej skupine. Obyvatelia mohli svoju národnosť deklarovať buď prostredníctvom otázky *„Aká je vaša národnosť?*“, alebo v rámci uvedenia ďalšej národnosti – *„Hlásite sa aj k ďalšej národnosti?*“ „Celkovo sa na úrovni celej republiky k ďalšej národnosti prihlásilo 306,2 tisíca obyvateľov, tzn. 5,6 % obyvateľstva s trvalým pobytom v SR. Ako ďalšiu národnosť uviedlo slovenskú národnosť 55,5 tisíca obyvateľov, rusínsku 39,8 tisíca obyvateľov, maďarskú 34,1 tisíca obyvateľov, rómsku 89-tisíc obyvateľov, českú 16,7 tisíca obyvateľov. V prípade rómskej a rusínskej národnosti sú vyššie početnosti v ďalšej národnosti.“[42] Z tých 5,6 % obyvateľov SR sa síce 35,6 tisíca obyvateľov hlásilo k ďalšej národnosti, ale pri sčítaní obyvateľov v roku 2021 neuviedli konkrétnu národnosť, ku ktorej sa hlásia.

Majoritnú slovenskú národnosť si uviedlo 83,8 % obyvateľov (takmer 4,6 milióna obyvateľov s trvalým pobytom na Slovensku). K národnostným menšinám sa prihlásilo 600-tisíc obyvateľov, čo predstavovalo 10,8 % z celkového počtu obyvateľov v roku 2021. Na základe uvedených národností sa najpočetnejšou národnostnou menšinou stala maďarská národnosť, ktorú si uviedlo 7,7 % obyvateľov (takmer 422,1 tisíca obyvateľov), rómsku národnosť si zvolilo 1,2 % (67,2 tisíca obyvateľov), českú 29-tisíc, rusínsku 23,7 tisíca obyvateľov. Podiely ostatných národností sú menšie ako 0,2 % (pozri tabuľku 1 vyššie).

Rómska národnosť je najpočetnejšou v rámci ďalšej národnosti. Z celkového počtu obyvateľov hlásiacich sa k ďalšej národnosti si ako ďalšiu národnosť rómsku uviedlo takmer 89-tisíc obyvateľov (29,1 %). Najpočetnejšou skupinou, ktorá si uviedla ako ďalšiu národnosť rómsku, boli obyvatelia, ktorí si najprv uviedli slovenskú národnosť (86,9 %; 77,3 tisíca obyvateľov), a druhou najpočetnejšou skupinou boli obyvatelia, ktorí si najprv uviedli maďarskú národnosť (12,8 %; 11,4 tisíca obyvateľov). Ako ďalšiu národnosť slovenskú si uviedlo 18,1 % z nich (55,5 tisíca). Slovenská národnosť je druhá najpočetnejšia v rámci ďalšej národnosti. Ako ďalšiu národnosť slovenskú si najčastejšie uvádzali obyvatelia, ktorí si najprv uviedli maďarskú národnosť (35,2 %; 19,5 tisíca obyvateľov). Druhou najpočetnejšou skupinou, ktorá si uviedla ako ďalšiu národnosť slovenskú, boli obyvatelia, ktorí si najprv uviedli rómsku národnosť (34,3 %; 19-tisíc obyvateľov), a treťou najpočetnejšou skupinou boli obyvatelia, ktorí si najprv uviedli českú národnosť (10,2 %; 5,7 tisíca obyvateľov).

Z celkového počtu obyvateľov hlásiacich sa k ďalšej národnosti si ako ďalšiu národnosť rusínsku uviedlo 39,8 tisíca obyvateľov (13 %), čím **sa rusínska národnosť stala treťou najpočetnejšou skupinou v rámci ďalšej národnosti**. V tomto prípade bola početnejšia ako ďalšia národnosť maďarská, ale aj česká. Najpočetnejšou skupinou, ktorá si uviedla ako ďalšiu národnosť rusínsku, boli obyvatelia, ktorí si najprv uviedli slovenskú národnosť (97,4 %; 38,8 tisíca obyvateľov), s väčším odstupom nasledovali skupiny obyvateľov, ktorí si najprv uviedli ukrajinskú národnosť (1,7 %; 694 obyvateľov) a rómsku národnosť (0,3 %; 133 obyvateľov) (Analytická správa ŠÚ SR, s. 50 – 51).

V roku 2021 si vybralo ako ďalšiu národnosť rusínsku 39 810 obyvateľov Slovenska, z ktorých väčšina (97,4 %) si najprv vybrala slovenskú národnosť. Poznajúc realitu národnostného života medzi Rusínmi na Slovensku, možno konštatovať, že v prípade mnohých obyvateľov s dvojitou národnostnou identitou, a to slovenskou aj rusínskou, je slovenská národnosť prvá a rusínska druhá z rôznych dôvodov, hoci by sme chceli korektne interpretovať obe národnosti ako rovnocenné. Je to tak jednak preto, lebo títo obyvatelia Slovenska s dvomi národnosťami (jednou z nich rusínskou) nehovoria po rusínsky, hoci obaja rodičia sú Rusíni, ale všetci doma (t. j. rodičia či starí rodičia, tety, strýkovia atď.) s nimi hovoria iba po slovensky; jednak preto, lebo jeden z rodičov je Slovák a doma hovoria iba po

42 *Štatistický úrad SR. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021. Žilinský kraj s najvyšším podielom slovenskej národnosti.* [online]. [cit. 2025-06-20]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/zilinsky-kraj-s-najvyssim-podielom-slovenskej-narodnosti

slovensky, no poznajú aj rusínsku identitu cez jedného zo svojich rodičov; ďalej preto (často to uvádzali naši respondenti v autorskom sociologickom výskume v roku 2015), že žijú na Slovensku a cítia sa viac Slovákmi ako Rusínmi, hoc všetci ich predkovia sú alebo boli Rusíni; tiež preto, lebo sa hanbia za svoju rusínsku identitu a deklarovaním svojej národnosti ako slovenskej nadobúdajú väčší pocit istoty, že patria k slovenskej majorite, a ďalšiu rusínsku národnosť chápu skutočne ako druhú možnosť v poradí; a napokon aj preto, lebo naozaj cítia obe svoje identity (slovenskú a rusínsku) ako rovnocenné.

V rusínskom treťom sektore pred sčítaním obyvateľstva SR v roku 2021 prebiehal zápas o uznanie tohto moderného európskeho zrátavania obyvateľstva podľa dvojitej identity (inštrumentálna etnická identita, ktorá vychádza z možnosti výberu národnosti, teda národnej identity, dokonca aj z možnosti výberu dvojitej identity). Na počudovanie však mladí zástupcovia Rusínov vo Výbore pre národnostné menšiny pri Úrade vlády SR spočiatku blokovali tento nový prístup nielen zrátavania obyvateľstva na Slovensku, ale aj chápania svojej dvojitej národnej identity. Dnes pri analýze výsledkov posledného sčítania obyvateľstva na Slovensku v roku 2021 možno konštatovať, že Rusíni popri Slovákoch a Rómoch týmto spôsobom sčítania získali najviac. Namiesto 33 482 príslušníkov rusínskej národnostnej menšiny z roku 2011 sa v roku 2021 prihlásilo k rusínskej národnosti 23 746 + 39 810 ľudí, spolu teda 63 556 obyvateľov Slovenska.

Na jednej strane je to najmodernejší a najdemokratickejší spôsob zrátavania počtu príslušníkov etnických minorít v natoľko multietnickom štáte, akým Slovensko zaiste je, pretože uznáva právo na dvojitú identitu, ktorá je u potomkov zmiešaných manželstiev prirodzeným javom. Priznaním ďalšej národnosti okrem slovenskej mali obyvatelia Slovenska, ktorí pochádzajú zo zmiešaných manželstiev alebo z národnostne zmiešaných regiónov, v roku 2021 prvýkrát v histórii možnosť priznať si a uvedomiť si svoju dvojitú národnú identitu.

Na druhej strane to však vytvorilo pri interpretácii výsledkov ostatného sčítania obyvateľstva na Slovensku nečakané mantinely nového spôsobu sčítavania obyvateľstva podľa dvojitej národnosti. Ako rátať objektívne prihlásenie sa k ďalšej národnosti? Z daného výsledku nevieme určiť, či si Rusíni písali rusínsku národnosť ako ďalšiu preto, že síce nehovoria po rusínsky, ale cítia svoje rusínske korene po jednom z rodičov, a tak sa u nich pocit národnej identity rozdvojil, lebo aj reálne majú dvojitú identitu; alebo majú obidvoch rodičov Rusínov, sú teda objektívne Rusínmi, no hanbia sa priznať iba jednu rusínsku identitu po predkoch, a tak sa hlásia aj k majoritnej identite, aj k svojej rusínskej menšinovej. Nevieme totiž s presnosťou určiť, či prihlásením sa k rusínskej národnosti ako k ďalšej si obyvatelia len potvrdzujú resentiment k svojim rusínskym predkom, no necítia svoju rusínsku identitu cez rusínsky jazyk ako materinský, lebo pre nich je materinským jazykom slovenský jazyk; alebo sú polovičnými Rusínmi (teda jeden z ich rodičov je Rusín či Rusínka) a v sčítacom hárku si napísali národnosť oboch rodičov, no my nevieme, či sa cítia Rusínmi alebo Slovákmi.

Tabuľka 3A
Národnosť a ďalšia národnosť podľa sčítania obyvateľstva z roku 2021

Národnosť	Ďalšia národnosť						iná a nezistená	Spolu
	slovenská	maďarská	rómska	rusínska	ukrajinská	česká		
slovenská		29 837	77 329	38 764	1 099	16 189	54 995	218 213
maďarská	19 535		11 402	73	158	243	14 842	39 341
rómska	19 031	3 592		133	3	48	5 402	25 563
rusínska	5 479	42	33		247	44	1 277	6 610
ukrajinská	1 069	96	7	694		6	497	2 190
česká	5 686	198	111	51	6		948	6 691
nemecká	790	91	2	7	2	30	34	1 034
poľská	501	8	2	7	1	20	68	666
chorvátska	150	11	1	3	1	4	18	237
srbská	185	11	0	1	0	2	28	257
ruská	252	10	8	31	45	7	46	500
židovská	174	26	21	4	4	6	5	298
moravská	211	3	3	4	0	63	5	313
bulharská	134	6	0	2	0	3	24	192
sliezska	13	1	4	2	0	10	1	57
grécka	34	3	3	0	0	5	7	73
rumunská	150	37	0	0	7	0	39	254
rakúska	93	11	1	0	0	2	6	132
vietnamská	09	5	8	2	1	3	82	434
albánska	62	3	3	1	0	0	21	139
čínska	20	2	0	0	0	0	33	60
talianska	166	8	0	0	0	1	37	260
írska	85	1	0	0	0	2	3	104
kórejská	5	0	0	0	1	0	33	42
kanadská	24	0	0	0	0	1	2	35
anglická	153	0	2	3	0	2	7	193
iránska	13	0	0	0	0	0	2	17
francúzska	62	3	0	2	0	1	16	101
turecká	32	3	0	0	0	0	20	66
iná	1 003	52	16	15	9	16	272	1 907
nezistená	75	29	29	11	2	7	...	196
Spolu	55 496	34 089	88 985	39 810	1 586	16 715	35 588	306 175

Zdroj: https://www.scitanie.sk/vysledky-v-kombinacii (krátené).

Uviedli sme pre zaujímavosť takmer celú tabuľku krížového vzťahu národnosti a ďalšej národnosti zo sčítania obyvateľov z roku 2021, aby bola zrejmá rozmanitosť hlásenia sa k rusínskej národnosti ako k ďalšej a zároveň k inej národnosti, keď na počudovanie okrem ukrajinskej (694) to bola hlavne rómska národnosť ako iná (133), ale aj maďarská (75), česká (51) alebo ruská (31). Nižšie uvádzame aj tabuľku 3B ako skrátenú verziu tabuľky 3A, a to najmä pre prehľadnosť a zdôraznenie vzťahu hlavných národností, ku ktorým sa Rusíni hlásia, ale aj na ukázanie plastickosti rusínskej národnosti ako ďalšej národnosti.

Pri pohľade na tabuľky 3A a 3B sú pre Rusínov možno niektoré výsledky prekvapujúce. Ako sa dalo očakávať, najviac opytovaných ľudí v celoslovenskom cenze v roku 2021 si vybralo rusínsku národnosť ako ďalšiu národnosť spolu so slovenskou národnosťou (ako prvou národnosťou), a to 38 764 z nich, čo tvorí 97,4 %, ako konštatujeme vyššie. Ukrajinskú národnosť ako prvú si z nich vybralo 694 ľudí, t. j. 1,74 %, a ďalšiu rusínsku národnosť; rómsku národnosť ako prvú z nich a rusínsku ako ďalšiu si zapísalo 133 obyvateľov, teda 0,3 %. Spolu si ďalšiu národnosť rusínsku vybralo 39 810 ľudí na Slovensku, podľa interpretácie Štatistického úradu SR rovnocennú s prvou národnosťou, podľa našich skúseností z terénu v podstate ako druhú.

Tabuľka 3B
Národnosť a ďalšia národnosť podľa sčítania obyvateľstva z roku 2021

Národnosť	Ďalšia národnosť						iná a nezistená	Spolu
	slovenská	maďarská	rómska	rusínska	ukrajinská	česká		
slovenská		29 837	77 329	38 764 97,33 %	1 099 69,3 %	16 189	54 995	218 213
maďarská	19 535		11 402	73 0,18 %	158 9,96 %	243	14 842	39 341
rómska	19 031	3 592		133 0,33 %	3	48	5 402	25 563
rusínska	5 479 82,89 %	42 0,63 %	33 0,50 %		247 3,74 %	44 0,67 %	1 277 19,32 %	6 610
ukrajinská	1 069	96	7	694 1,74 %		6	497	2 190
česká	5 686	198	111	51 0,13 %	6		948	6 691
ruská	252	10	8	31 0,08 %	45 2,84 %	7	46...	500
...	...	...	..	...	...	...	...	...
iná	1 003	52	16	15	9	16	272...	1 907
nezistená	75	29	29	11	2	7	...	196

Zdroj: Vlastná tabuľka vytvorená výberom údajov z https://www.scitanie.sk/vysledky-v-kombinacii (krátené).

V prehľadnejšej tabuľke 3B vidíme, že počet obyvateľov SR, ktorí si vybrali rusínsku národnosť ako prvú a potom ďalšie národnosti, bol neporovnateľne nižší ako naopak. Spolu to bolo 6 610 obyvateľov, z toho 5 479 obyvateľov, t. j. 82,9 %, si vybralo ako ďalšiu národnosť slovenskú, 247 bolo tých, ktorí si vybrali najprv rusínsku národnosť a potom ukrajinskú, čo tvorí 3,74 %. Dokonca 133 ľudí si zakrúžkovalo najprv rómsku národnosť (0,33 %) a ako ďalšiu rusínsku národnosť. 33 ľudí, t. j. 0,50 %, si však vybralo ako prvú národnosť rusínsku a ako ďalšiu národnosť rómsku. S týmto javom sa

možno stretnúť v rusínskych obciach, v ktorých rómski obyvatelia hovoria plynule po rusínsky a po rómsky, prejavujúc tým snahu prispôsobiť sa svojej väčšine v obci, t. j. rusínskej väčšine. 73 ľudí má maďarsko-rusínsku identitu, 51 česko-rusínsku a 31 rusko-rusínsku a, naopak, 44 rusínsko-českú, t. j. 0,67 % z nich, 42 rusínsko-maďarskú (0,63 %). Tieto zaujímavé zistenia sú naozaj výsledkom tohto demokratického spôsobu zisťovania dvojitej národnej identity. Inak by sme sa ich nemali ako dozvedieť.

2.3 Materinský jazyk vo vzťahu k národnosti v jednotlivých sčítaniach obyvateľov Slovenskej republiky

V tejto podkapitole analyzujeme vzťah medzi prihlásením sa k vlastnej národnosti (jeho všeobecným ponímaním) a používaním materinského jazyka vo svojich domácnostiach, analyzujeme však hlavne postupujúcu asimiláciu Rusínov s majoritným národom na Slovensku naprieč tromi generáciami. Pri sčítaní obyvateľov, domov a bytov sa v roku 2001 k rusínskej národnosti prihlásilo podľa našich výpočtov 24 102 (podľa iných autorov 24 201) občanov SR a 10 987 k ukrajinskej národnosti. V roku 2011 sa k rusínskej národnosti prihlásilo 33 482 obyvateľov SR a k ukrajinskej 7 430 obyvateľov.

Tabuľka 4
Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka rusínskeho a ukrajinského a národnosti rusínskej, ukrajinskej a slovenskej – sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2001)

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov (máj 2001)	**Národnosť**				
Materinský jazyk	rusínska	ukrajinská	slovenská	iná	Spolu
rusínsky	22 751	2 996	28 885	275	54 907
	41,4 %	5,5 %	52,6 %	0,5 %	100,0 %
ukrajinský	83	6 340	1 342	114	7 879
	1,0 %	80,5 %	17,0 %	1,5 %	100,0 %
iný	1 367	1 478	4 584 627	729 197	100,0 %
Spolu	24 201	10 814	4 614 854	729 586	5 379 455

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená na základe výpočtov zo *Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2001 (marec 2004)* (s. 15 – 16).

V roku 2001 sa z tých občanov, ktorí sa prihlásili k materinskému jazyku rusínskemu (takmer 55 000 obyvateľov SR), 41,4 % obyvateľov prihlásilo k rusínskej národnosti, 5,5 % k ukrajinskej národnosti. Z tých obyvateľov, ktorí považujú za svoj materinský jazyk rusínsky, sa však viac ako polovica z nich, teda 52,6 %, prihlásilo k slovenskej národnosti.
Zdalo by sa, že asimilácia Rusínov na Slovensku so slovenským majoritným národom je nezvratná. Oveľa vyšší počet obyvateľov, ktorí považujú za svoj materinský jazyk ukrajinský, sa nakoniec prihlásil aj k ukrajinskej národnosti, a to 80,5 %.
Situácia sa však zmenila po desiatich rokoch, keď sa **v roku 2011** obrátil pomer medzi prihlásením

sa k rusínskej alebo slovenskej národnosti u tých Rusínov, ktorí považujú za svoj materinský jazyk rusínčinu. Viac ako polovica z nich, t. j. 54,3 %, si zapísala do sčítacích hárkov v roku 2011 rusínsku národnosť a 41,2 % slovenskú. Oproti roku 2001 klesol v roku 2011 počet tých Rusínov s deklarovaným materinským jazykom rusínskym, ktorí si zapísali ukrajinskú národnosť (z 5,5 % na 2,8 %). V absolútnom vyjadrení klesol počet tých Rusínov, ktorí za svoj materinský jazyk považujú ukrajinčinu, o 2 190 obyvateľov od roku 2001 do roku 2011.

Tabuľka 5
Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka rusínskeho a ukrajinského a národnosti rusínskej, ukrajinskej a slovenskej – sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2011)

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2011)	**Národnosť**				
Materinský jazyk	rusínska	ukrajinská	slovenská	iná	Spolu
rusínsky	30 137	1 541	22 857	934	55 469
	54,3 %	2,8 %	41,2 %	1,7 %	100,0 %
ukrajinský	128	4 549	880	112	5 689
	2,3 %	80,1 %	15,6 %	2,0 %	100,0 %
iný	3 217	1 340	4 329 038	1 004 171	100,0 %
Spolu	33 482	7 430	4 352 775	1 003 349	5 397 036

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená na základe výpočtov z *Tab. č. 156. Obyvateľstvo podľa národnosti, materinského jazyka a pohlavia. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Výsledky v multidimenzionálnych tabuľkách* (https://census2011.statistics.sk/tabulky.html).

Preklad rusínskeho textu: *„Hovoríš, že ty si bol posledný Rusnák na Slovensku? Ale ja vás mám vo svojom zozname viac...“ – „Ostatní sú Rusíni-Ukrajinci.“*

Situácia sa očividne výraznejšie menila počas nasledujúceho desaťročia, pretože výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov **v roku 2021** sú prekvapivo iné. Rusíni si v roku 2011 v porovnaní s rokom 2001 mohli pogratulovať k nárastu počtu nositeľov rusínskeho materinského jazyka z tých sčítaných obyvateľov, ktorí sa prihlásili aj k rusínskej národnosti (54,3 % oproti 41,2 %). Počet tých, ktorí deklarovali, že ich materinský jazyk je rusínsky, sa ustálil na takmer alebo vyše 55 000 obyvateľov SR, potom sa však v roku 2021 tento počet znížil na 38 679. Znamená to, že za jedno desaťročie v druhom decéniu 21. storočia (od roku 2011 do roku 2021) klesol počet obyvateľov Slovenska, ktorí ako svoj materinský jazyk deklarujú rusínčinu, o 16 790 ľudí (teda o 30,3 % oproti roku 2011). Takmer o tretinu klesol počet obyvateľov SR, ktorí nielen vedia hovoriť po rusínsky, ale sa k tomu aj bez obáv či hanby prihlásili v elektronickom sčítaní v roku 2021.

V absolútnych aj pomerných číslach v roku 2021 opäť mierne klesol počet obyvateľov s ukrajinskou národnosťou, ktorí sa hlásia k rusínskemu materinskému jazyku, na 1 033 a 2,67 % oproti 1 541 a 2,8 % v roku 2011. Naďalej klesá počet obyvateľov hlásiacich sa k rusínskej národnosti a ukrajinskému materinskému jazyku (zo 128 ľudí, t. j. 2,3 %, na 79, t. j. 1,04 %, čo je ozaj zanedbateľný počet obyvateľov SR). Percentuálne oproti roku 2011 sa v roku 2021 znížil počet obyvateľov so slovenskou národnosťou a ukrajinským materinským jazykom z 15,6 % na 12,14 %, a to preto, lebo sa zvýšil počet obyvateľov s ukrajinskou národnosťou a ukrajinským materinským jazykom, a to zo 4 549 na 6 362 (83,62 %) v roku 2021.

Tento nárast obyvateľov hlásiacich sa k ukrajinskej národnosti a zároveň k ukrajinskému materinskému jazyku svedčí podľa všetkého o náraste počtu obyvateľov, ktorí prichádzajú z Ukrajiny na Slovensko za prácou v poslednom decéniu a postupne získavajú na Slovensku trvalý pobyt a môžu sa zapojiť do sčítania obyvateľov, domov a bytov. Nie sú to však obyvatelia z rusínskych dedín či miest s koncentrovaným výskytom ľudí s rusínskou národnosťou či rusínskym materinským jazykom.

Hovorí žena po rusínsky:
„To ako, chlapče, so mnou hovoríš, že ti ani tvoja vlastná mater nerozumie?“
Odpovedá muž po ukrajinsky:
„Vy tomu vôbec nerozumiete. Pretože skutočnosť je taká, že nie vy, ale Ukrajina je moja matka.“

Toto tvrdenie je možné podložiť relevantnými faktmi o občianstve SR alebo o jeho absencii a predpoklade, že ide o adaptovaných migrantov z Ukrajiny, ktorí sa rozhodli ostať žiť na Slovensku a zapojili sa do sčítania obyvateľov, bytov a domov v roku 2021 na Slovensku ako obyvatelia s prechodným alebo trvalým pobytom. Ak sa totiž na výsledky sčítania obyvateľov, bytov a domov v roku 2021 pozrieme z hľadiska štátnej príslušnosti SR a príslušnosti k rusínskej alebo k ukrajinskej národnostnej menšine na Slovensku, ako na to upozornil Peter Medviď (Медвідь, 2023b, s. 8 – 9), potom zistíme, že zo 63 556 obyvateľov SR, ktorí sa prihlásili k rusínskej národnosti, má 63 270 slovenské občianstvo, teda 99,5 %. K ukrajinskej národnosti sa v roku 2021 prihlásilo 11 037 osôb, z toho 6 227 má slovenské občianstvo, čo predstavuje 56,4 % obyvateľov SR ukrajinskej národnosti. Tieto údaje nás utvrdzujú vo vyššie uvedenej domnienke, že medzi obyvateľov SR ukrajinskej národnosti sa začínajú čím ďalej, tým viac rátať migranti z Ukrajiny, ktorí sa rozhodli ostať žiť v našej krajine. Nárast obyvateľov SR s trvalým pobytom na Slovensku s ukrajinskou národnosťou aj ukrajinským materinským jazykom, avšak s iným štátnym občianstvom ako slovenským, odráža prílev Ukrajincov z Ukrajiny na Slovensko, pričom ešte nešlo o migračnú vlnu po vypuknutí vojny na Ukrajine vo februári 2022. Znamená to nárast skutočných Ukrajincov, nie nárast autochtónneho obyvateľstva na území SR, ktoré sa považuje za Ukrajincov. Práve naopak, počet tých obyvateľov Slovenska, ktorí majú alebo mali rusínskych predkov, no na základe násilnej ukrajinizácie a 40-ročnej ideologickej ukrajinizačnej indoktrinácie rusínskeho obyvateľstva v bývalom autoritárskom Československu sa dodnes považujú za Ukrajincov, klesá. Sú to zároveň tí potomkovia Rusínov v Československu, ktorí navštevovali ukrajinské školy a pod ich vplyvom začali považovať ukrajinský jazyk za svoj materinský jazyk a svoje rusínske nárečie len za dialekt vyspelejšieho ukrajinského jazyka. Dnešný nárast obyvateľov Slovenska s ukrajinskou národnosťou a ukrajinským materinským jazykom zaznamenaný v sčítaní v roku 2021 po dovtedajšom neprerušenom poklese od roku 1991 do roku 2011 je dokázateľne odrazom migračnej vlny prisťahovalcov, ktorá na Slovensko prúdi z Ukrajiny práve posledných 10 rokov.

Tabuľka 6
Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka rusínskeho a ukrajinského a národnosti rusínskej, ukrajinskej a slovenskej – sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2021)

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov (2021)	**Národnosť**				
Materinský jazyk	rusínska	ukrajinská	slovenská	iná a nezistená	Spolu
rusínsky	19 128	1 033	18 265	205	38 679
	49,45 %	2,67 %	47,22 %	0,2 %	100,0 %
slovenský	4 328 0,09 %	941 0,02 %	4 406 283 98,88 %	19 645	4 456 102 100 %
ukrajinský	79	6 362	924	225	7 608
	1,04 %	83,62 %	12,14 %	2,99 %	100,0 %
iný a nezistený	135	49	24 419	22 613	316 316
Spolu	23 746	9 451	4 567 547	304 446	5 449 270

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená na základe výpočtov z nasledujúcich zdrojov: *Obyvateľstvo podľa pohlavia, národnosti, ďalšej národnosti a materinského jazyka* (https://www.scitanie.sk/obyvatelia/rozsirene-vysledky), (https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2F7ff2f33b-177f-4029-9e73-5a1a-52d878a2&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk).

Rovnako zaujímavé je kolísanie počtu obyvateľov SR, ktorí sa hlásia k rusínskej či slovenskej národnosti a zároveň k rusínskemu materinskému jazyku. Ak sa v sčítaní obyvateľov v roku 2001 k rusínskemu materinskému jazyku hlásili predovšetkým obyvatelia slovenskej (52,6 %) a až následne rusínskej národnosti (41,4 %), v sčítaní obyvateľov v roku 2011 sa tento pomer obrátil v prospech obyvateľov rusínskej národnosti (54,3 %) v porovnaní so slovenskou národnosťou (41,2 %). V roku 2021 je z 38 679 obyvateľov hlásiacich sa k rusínskemu materinskému jazyku skoro rovnaký počet tých, ktorí zároveň deklarujú aj rusínsku národnosť (49,45 %), oproti tým, ktorí sa hlásia k slovenskej národnosti (47,22 %). Reálne sa teda za 10 rokov (od roku 2011 do roku 2021) znížil počet obyvateľov hlásiacich sa k rusínskemu materinskému jazyku z 55 469 ľudí v roku 2011 na 38 679 ľudí v roku 2021, teda o 16 790 ľudí (ako uvádzame vyššie). Nielenže sa znížilo absolútne číslo z tých takmer 38 700 obyvateľov Slovenska, ktorí v sčítaní 2021 deklarovali rusínsky materinský jazyk, no znížil sa oproti roku 2011 aj pomer medzi ich rusínskou (49,5 %) a slovenskou národnosťou (47,2 %). Najvýraznejšie teda oproti roku 2011 poklesol počet obyvateľov SR, ktorí deklarujú rusínsku národnosť aj rusínsky materinský jazyk. Oproti roku 2011 ich počet klesol z 30 137 na 19 128 a ich pomerný počet klesol na 49,45 % z 54,3 %.

Tabuľka 7
Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka a národnosti – sčítanie obyvateľov, domov a bytov z roku 2021

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov, 2021	**Národnosť**							
Materinský jazyk	rusínska	ukrajinská	slovenská	česká	ruská	rómska	iná a nezistená	Spolu
rusínsky	19 128	1 033	18 265	25	39	64	77	38 679
	49,45 %	2,67 %	47,22 %	0,06 %	0,1 %	0,16 %	0,2 %	100,0 %
slovenský	4 328 0,09 %	941 0,02 %	4 406 283 98,88 %	4 862 0,11 %	271	14 058 0,32 %	19 645	4 456 102 100 %
ukrajinský	79	6 362	924	4	7	7	225	7 608
	1,04 %	83,62 %	12,14 %	0,05 %	0,09 %	0,09 %	2,99 %	100,0 %
český	29	13	8 884	23 504	4	58	1 276	33 864
	0,085 %	0,04 %	26,23 %	69,4 %	0,01 %	0,17 %	3,77 %	100,0 %
ruský	18	980	549	6	2 846	1	162	4 947
anglický	13	13	2 034	7	2	11	764	4365
rómsky	75	3	55 768	52	5	43 618	918	100 526
	0,074 %	0,003 %	55,48 %	0,052 %	0,005 %	43,39 %	0,91 %	100,0 %
iný a nezistený	13	49	24 419	245	31	1 652	22 613	316 316
Spolu	23 746	9 451	4 567 547	28 996	3 245	67 179	304 446	5 449 270

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená výberom údajov z tabuľky *Obyvateľstvo podľa národnosti a materinského jazyka k 1. 1. 2021* (https://www.scitanie.sk/vysledky-v-kombinacii).

Neuskutočnili sme druhostupňovú sociologickú analýzu medzi premennými vek, vzdelanie, sídlo a národnosť či materinský jazyk z výsledkov sčítania obyvateľov v roku 2021 z dôvodu plánované-

ho rozsahu tejto knihy, takže nevieme dokázateľne konštatovať priamy druhostupňový vzťah medzi deklarovaným materinským jazykom či národnosťou a vekom, dosiahnutým vzdelaním, veľkosťou sídla či deklarovanou národnosťou a uvedenými identifikačnými znakmi jednotlivca. Napriek tomu si dovolíme tvrdiť, že daný pokles ľudí hlásiacich sa k rusínskemu materinskému jazyku sa týka mladších a najmladších generácií Rusínov, pretože za ostatných 10 rokov sa pominuli starší Rusíni, ktorí rusínsky jazyk ovládali od svojho narodenia ako prirodzený jazyk rusínskeho prostredia, v ktorom žili a vyrastali. Postupne tak odchádzajú tie generácie Rusínov, ktoré by ešte mohli odovzdávať nastupujúcim generáciám svoje poznanie a znalosti autochtónneho rusínskeho jazyka neovplyvneného žiadnym iným jazykom.

Pokles ľudí hlásiacich sa anonymne v sčítacom elektronickom hárku k rusínskemu materinskému jazyku je nateraz najväčší od roku 1991. Uvidíme, či tento trend bude pokračovať aj v nasledujúcich decéniách. Daný pokles jasne preukázal dôsledok absencie rusínskeho školstva na Slovensku, ale aj neochotu rodičov rozprávať sa so svojimi deťmi doma po rusínsky.

Oveľa silnejšiu spojitosť materinského jazyka so svojou národnosťou deklarovali obyvatelia, ktorí sa prihlásili k ukrajinskému materinskému jazyku a k ukrajinskej národnosti (83,62 %). Veľmi málo ľudí s deklarovaným ukrajinským materinským jazykom si vybralo rusínsku národnosť (1,04 %), o čosi viac si ich vybralo slovenskú národnosť (12,14 %), čo je omnoho nižší pomer ako u obyvateľov s rusínskym materinským jazykom a slovenskou národnosťou (47,22 %). Lepší vzťah k svojmu materinskému jazyku a národnosti ako Rusíni deklarovali v sčítaní v roku 2021 aj Česi. 69,4 % obyvateľov SR s českým materinským jazykom si uviedlo v sčítaní 2021 aj českú národnosť. Slovenskú národnosť deklarovalo 26,23 % z nich. Menej lojálni k svojej národnosti ako Rusíni boli v sčítaní 2021 Rómovia, pretože 55,48 % tých obyvateľov SR, ktorí si vybrali v sčítacích hárkoch v roku 2021 rómsky materinský jazyk, si uviedlo slovenskú národnosť, 43,39 % si zapísalo rómsku národnosť.

Zaujímavou informáciou zo sčítania v roku 2021 vo vzťahu k obyvateľom s rusínskou národnosťou je približne rovnaký počet ľudí v absolútnom vyjadrení s ukrajinským (79) či rómskym (75) materinským jazykom. Taktiež zaujímavá je prítomnosť anglického materinského jazyka (13) pri rusínskej národnosti, čo svedčí o migrácii obyvateľov SR rusínskej národnosti do anglofónnych krajín. Mohli využiť možnosť sčítavať sa na internete, žijúc pravdepodobne v zahraničí, no ponechávajúc si trvalý pobyt na Slovensku. Pri dlhodobejšom pobyte možno ich deti považujú už za svoj materinský jazyk angličtinu.

2.4 Ďalšia národnosť a materinský jazyk v sčítaní obyvateľov Slovenskej republiky v roku 2021

Vzťah deklarovaného materinského jazyka a ďalšej národnosti je novoskúmaný kombinovaný vzťah, ktorý sa objavuje prvýkrát za vyše storočnú históriu sčítaní obyvateľstva na území niekdajšieho Rakúsko-Uhorska, Československa a novodobého Slovenska a prvýkrát v histórii novodobého Slovenska v plne elektronickom sčítaní.

Z tabuľky 8 sa dozvedáme, že rusínsku národnosť ako ďalšiu si v roku 2021 vybralo na Slovensku 39 810 ľudí, pričom najviac z nich (25 699 obyvateľov, 64,55 %) deklarovalo slovenský jazyk ako svoj materinský jazyk a 34 % (13 536) uviedlo rusínsky jazyk ako svoj materinský jazyk. Iba 0,52 % (207) z tých obyvateľov Slovenska, ktorí si vybrali ďalšiu národnosť rusínsku, deklarovalo ako svoj materinský jazyk ukrajinčinu a 0,43 % z nich uviedlo materinský jazyk rómsky. Údaje v tabuľke 8 poukazujú na fakt, že ak si obyvatelia SR vybrali ďalšiu národnosť rusínsku, potom väčšina z nich, t. j. necelé dve tretiny (64,5 %), hovorí už po slovensky, lebo tento jazyk považuje za svoj materinský, a menšina z nich, t. j. tretina (34 %), hovorí aj po rusínsky, lebo daný jazyk deklaruje ako materinský. Je to aj potvrdením toho, že k rusínskej národnosti ako ďalšej národnosti sa hlásia ľudia s rusínskymi

koreňmi, ktorí však už vo väčšine prípadov nehovoria po rusínsky, pričom sa môžu cítiť aj Slovákmi, aj Rusínmi. Toto zdvojené chápanie vlastnej národnej identity však môže na jednej strane postupne smerovať k strate menšinovej identity, no na druhej strane sa títo obyvatelia môžu cítiť slobodnejší vo výbere a konštrukcii svojej aktuálnej etnickej identity. Už sa nehanbia za svoj výber, lebo ho urobili v slobodnej viere, že je ten najlepší pre ich ďalší život a život ich rodiny.

Tabuľka 8
Ďalšia národnosť a materinský jazyk podľa sčítania obyvateľov z roku 2021

Materinský jazyk	**Ďalšia národnosť**								Spolu
	slovenská	maďarská	rómska	rusínska	%	ukrajinská	česká	nezistená a iná	
slovenský	12 180	14 286	42 108	25 699	64,55	708	12 244	32 820	157 918
maďarský	16 656	18 899	11 883	58	0,14	52	226	7 816	56 346
rómsky	14 392	475	34 680	170	0,43	1	36	2 367	52 198
rusínsky	4 077	28	61	13 536	34,0	237	34	518	18 658
ukrajinský	672	75	5	207	0,52	479	2	176	1 665
český	4 588	126	101	51	0,13	3	4 057	364	9 706
...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
iný	250	28	5	8	0,02	4	31	591	1 052
nezistený	76	21	83	16	0,04	2	15	71	363
Spolu	55 496	34 089	88 985	39 810	99,83	1 586	16 715	16 852	306 175

Zdroj: Vlastná tabuľka vytvorená výberom údajov z tabuľky s názvom *Obyvateľstvo podľa ďalšej národnosti a materinského jazyka k 1. 1. 2021* (https://www.scitanie.sk/vysledky-v-kombinacii).

3 Národnostná štruktúra obyvateľstva v Prešovskom kraji

Je všeobecne známym faktom, že Rusíni ako autochtónne obyvateľstvo v strednej Európe žijú roztrúsene na jej území vo viacerých štátoch, a to na juhovýchode Poľska, na severovýchode Slovenska, na západe Ukrajiny, na severovýchode Maďarska a Rumunska, keďže si z rôznych dôvodov nevytvorili samostatnú štátnosť. Dnes možno uvažovať o tom, že strata vlastnej identity u Rusínov je dôsledkom absencie vlastnej štátnosti a následnej asimilácie Rusínov s väčšinovými národmi na území štátov, v ktorých žijú. Nás, samozrejme, zaujíma národnostné zloženie rusínskych obcí na Slovensku a primárne v Prešovskom kraji, teda na severovýchode Slovenska, kde Rusíni obývajú svoje sídla podľa prvých písomných zmienok od 13. do 17. storočia, no je predpoklad, že na danom území žili oveľa skôr ako pôvodné slovanské obyvateľstvo, ktoré sa zmiešalo vo valašskej kolonizácii s kmeňmi z juhovýchodnej Európy (Pop, 2010, s. 19; Magocsi, 2016, s. 86; M. Mušinka – A. Mušinka, 2011, s. 10 – 11).

Mapa Uhorska z roku 1750 naznačujúca existenciu Slovanov na jeho území

Zdroj: Krásnobrodský zborník (1998, s. 125)

Nevenovali sme sa výskumu farských či obecných matrík v rusínskych obciach na severovýchode Slovenska v snahe pochopiť hĺbku a históriu tejto asimilácie na Slovensku, nepoznáme ani *Úradný lexikón osád Uhorska z roku 1773*, prvý súpis obyvateľov Uhorska na základe jazykového a národnostného princípu za čias Márie Terézie, nepracovali sme ani so štatistickými ročenkami socialistického Československa, aby sme čerpali údaje o sčítaní ľudu do roku 1991. Nie je to ani cieľom analýzy v tejto knihe. V malom historickom exkurze v tejto kapitole sme vychádzali zo vzácnej publikácie Mikuláša Mušinku a Alexandra Mušinku *Národnostná menšina pred zánikom?* (2011) s podtitulom *Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2001*. Samotný podtitul publikácie je, samozrejme, ideologicky zavádzajúci, pretože ide o rusínske obce, no fakt, že autori skúmali národnostné a náboženské zloženie 260 obcí severovýchodného Slovenska, v ktorých sa aspoň pri jednom sčítaní ľudu za posledných 120 rokov (1881 – 2001) väčšina obyvateľov prihlásila k rusínskej (ruskej) národnosti a k „ruskej viere" (gréckokatolíckemu alebo pravoslávnemu náboženstvu) (M. Mušinka – A. Mušinka, 2011, s. 7), nás viedol k tomu, aby sme sa o zistenia Mikuláša Mušinku a jeho syna Alexandra Mušinku v tejto kapitole opierali. Autori uvedenej publikácie predstavili národnostné zloženie v 260 rusínskych obciach na severovýchode Slovenska v sčítaniach obyvateľstva od roku 1881 do roku 2001, my ich dopĺňame o najnovšie výsledky sčítaní obyvateľov od roku 1991 do roku 2021. Nemohli sme si dovoliť urobiť to pri všetkých 260 obciach, vybrali sme iba niektoré obce a dve

mestá v tých okresoch Prešovského kraja, v ktorých sa k rusínskej národnostnej menšine prihlásilo v poslednom sčítaní obyvateľov, domov a bytov najviac obyvateľov, alebo, práve naopak, vybrali sme tie izolované rusínske dediny, ktoré sa nachádzajú medzi spišskými či šarišskými dedinami, aby sme na ich príklade ukázali, ako dlho rusínske obyvateľstvo dokázalo odolávať asimilácii, žijúc nepretržite a dlhodobo v susedstve s väčšinovým slovenským obyvateľstvom.

Paradoxne, v čase najväčšieho materiálneho dostatku a v dôsledku migrácie do miest za prácou a vzdelaním sa väčšina Rusínov aj vo svojich večitých sídlach na území Slovenska (aj v rámci Československa, aj na samostatnom Slovensku) silne slovakizuje. Niet jedinej rusínskej dediny zo všetkých 260 autormi skúmaných pôvodne rusínskych obcí, v ktorej by tento silný proces slovakizácie nenastal a kde by podiel prihlásených Rusínov neklesol z 90 %, 80 % či 50 % až na 20 % i menej. Dnes môžeme byť radi, keď tam, kde sa koncom 19. storočia k Rusínom hlásilo vyše alebo približne 90 % obyvateľov, sa k väčšinovému rusínskemu obyvateľstvu vo svojich rusínskych obciach v ostatných sčítaniach prihlási k Rusínom aspoň 20 % či 15 % populácie. Väčšina Rusínov na Slovensku sa vo svojich obciach od roku 1950 hlási k slovenskej národnosti. Ak nemali možnosť prihlásiť sa k rusínskej národnosti, menšina z nich sa prihlásila k ukrajinskej, no väčšina k slovenskej národnosti. Sofistikovaná ukrajinizácia Rusínov po roku 1950 sa prejavovala viacerými spôsobmi. V prvom rade neuvedením rusínskej národnosti v sčítacích hárkoch od sčítania ľudu v roku 1951 do sčítania ľudu v roku 1981, násilným zavedením ukrajinčiny do bývalých ľudových ruských alebo ľudových či gréckokatolíckych rusínskych škôl, alebo ich zánikom. Ďalším prejavom bolo založenie Ukrajinského národného divadla (UND) už v roku 1945 ako zájazdového divadla roznášajúceho po rusínskych dedinách vysoké divadelné umenie (najprv len v ruštine a od 50. rokov len v ukrajinčine[43] sťaby vo vyššom jazyku, ako sú rusínske nárečia). Následne bol v roku 1955 založený Poddukelský ukrajinský ľudový súbor na základe rusínskeho folklóru severovýchodného Slovenska (od roku 1991 je to už Poddukelský umelecký ľudový súbor PUĽS).[44] V roku 1956 sa otvorilo Múzeum ukrajinskej kultúry v Prešove, neskôr v Krásnom Brode a nakoniec v roku 1964 vo Svidníku,[45] pričom toto múzeum tvorené zbierkami z rusínskych dedín celého severovýchodného Slovenska svoj názov nezmenilo doteraz. SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove vzniká ako najmladšie múzeum v rámci SNM až v roku 2007

43 Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove vzniklo 24. 11. 1945 na základe rozhodnutia Ukrajinskej národnej rady v Prešove ako UND. Bolo zapísané do obchodného registra ako *Ukrajinské národné divadlo, družstvo s r. o. v Prešove*. Vo svojich začiatkoch divadlo hralo po rusky a tomu zodpovedal aj dramaturgický repertoár (prevažne ruská klasika). V 50. rokoch sa divadlo preorientovalo na ukrajinský jazyk. Až v 80. rokoch v divadle nastáva generačná zmena a divadlo postupne prechádza na jazyk rusínsky. Zmena názvu divadla na Divadlo Alexandra Duchnoviča sa uskutočnila 15. 10. 1990 rozhodnutím ministra kultúry SR.

44 Poddukelský umelecký ľudový súbor (PUĽS) – profesionálny súbor piesní a tancov so sídlom v Prešove. Vznikol ako Poddukelský ukrajinský ľudový súbor – súčasť Ukrajinského národného divadla (dnes Divadla A. Duchnoviča) v roku 1955. Umeleckým predchodcom PUĽS-u bol profesionálny Ukrajinský národný súbor piesní a tancov, založený 9. 2. 1953 so sídlom v Medzilaborciach a Cemjate pri Prešove. V roku 1991 sa názov súboru mení na Poddukelský umelecký ľudový súbor.

45 „SNM – Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku, najstaršie národnostné špecializované múzeum s celoslovenskou pôsobnosťou, sa venuje dokumentácii základných etáp kultúrno-historického a sociálno-ekonomického vývoja Ukrajincov na Slovensku. Múzeum vzniklo v roku 1956 v Prešove. Od roku 1958 bolo súčasťou Krajského múzea v Prešove ako jeho ukrajinské oddelenie. O dva roky neskôr, po teritoriálno-administratívnej reforme a v súvislosti so zmenou charakteru Krajského múzea v Prešove, bolo rozhodnuté zriadiť Východoslovenské ukrajinské múzeum v Krásnom Brode, kde sa začína pomerne úspešne rozvíjať zberateľská a kultúrno-výchovná činnosť. V roku 1964 sa Múzeum ukrajinskej kultúry v zmysle rozhodnutia Krajského národného výboru v Košiciach presťahovalo do Svidníka, a to v súvislosti s jeho celoštátnou pôsobnosťou v oblasti výskumu, dokumentácie a kultúrno-výchovného využitia pamiatok materiálnej a duchovnej kultúry ukrajinskej minority.“ Toto je citát zo stránky SNM – Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku: https://www.snm.sk/muzea-snm/muzeum-ukrajinskej-kultury/muzeum-ukrajinskej-kultury/o-muzeu, ktoré od svojho založenia doteraz (36 rokov po uznaní Rusínov za samostatnú národnostnú menšinu) vyhlasuje zbierky vo svojom múzeu za ukrajinské napriek tomu, že boli zozbierané z rusínskych obcí na severovýchode Slovenska, nie niekde na strednej Ukrajine.

– 17 rokov po uznaní Rusínov za samostatnú národnostnú menšinu na Slovensku.[46] V neposlednom rade sa vydávala ukrajinská tlač s regulárnymi, štátom platenými redakciami – *Nove žyťťa (Нове життя)* a *Družno vpered (Дружно вперед)* či *Veselka (Веселка)* pre deti. Všetkým týmto sofistikovaným krokom násilnej ukrajinizácie rusínskeho obyvateľstva v Československu po druhej svetovej vojne predchádzala anexia územia Podkarpatskej Rusi v júni 1945 bez želania a vedomia Rusínov ako štátotvorného národa na tomto území počas trvania prvej Československej republiky v rokoch 1919 – 1939.[47] Všetky tieto kroky viedli k 40-ročnému vymazaniu rusínskej národnosti z povedomia slovenskej verejnosti, no, žiaľ, aj z povedomia potomkov samotných Rusínov. Je jednoduchšie sa i vnútorne, nielen navonok stotožniť s väčšinovou identitou ako patriť k akémusi problematickému národu, ktorý vlastne ani nejestvuje alebo nemal 40 rokov existovať.

Odpoveď rusínskeho respondenta: *„Ja som bol Rusín... a viac si už nepamätám.“*

46 SNM – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove: https://www.snm.sk/muzea-snm/muzeum-rusinskej-kultury/muzeum-rusinskej-kultury/navstivte

47 „Územie, ktorého rozloha nepresahuje 13 000 km^2, patrilo v 20. storočí do niekoľkých štátnych útvarov a malo v každom z nich odlišné postavenie, spravidla iné, než by si priali jeho obyvatelia. Do roku 1918/19 patrilo Uhorsku, v ktorého rámci malo rusínske a ukrajinské obyvateľstvo bezprávne postavenie. Od roku 1919 sa toto územie stalo súčasťou Československej republiky až do jej rozpadu 14. 3. 1939. 15. 3. 1939 existovalo ako samostatný suverénny štát, ale hneď toho istého dňa svoju samostatnosť stratilo a až do jesene roku 1944 bolo okupované horthyovským Maďarskom. V období od jesene 1944 do 29. 6. 1945, príp. do 6. 1. 1946 de iure patrilo oslobodenému Československu, ale de facto Sovietskemu zväzu. Dňa 6. 1. 1946 sa Podkarpatská Rus stala súčasťou Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky (USSR) a tým zároveň súčasťou ZSSR. Dnes patrí Ukrajinskej republike ako Zakarpatská oblasť.“ Historik Peter Švorc hovorí o rusínskom a ukrajinskom obyvateľstve, pretože sa samotné obyvateľstvo na území Podkarpatskej Rusi takto definovalo aj v predmetnom období (Švorc, 1996, s. 3 – 4).

3.1 Výsledky sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2021 z hľadiska sídelnej a národnostnej štruktúry obyvateľstva Prešovského kraja podľa jednotlivých okresov

Z tabuľky 9 vyplýva, že v pomernom zastúpení sa najviac obyvateľov severovýchodného Slovenska hlási k rusínskej národnosti v okresoch Medzilaborce (31,29 %), Svidník (10,08 %), Snina (9,06 %), Stará Ľubovňa (5,32 %), Stropkov (4,95 %) a Humenné (3,15 %). Pri pohľade na tieto údaje možno už na začiatku konštatovať, že percentá Rusínov prihlásených k rusínskej národnosti v týchto okresoch by mali byť omnoho vyššie, napríklad v okrese Medzilaborce, pretože sú v ňom zastúpené prevažne rusínske obce. Rovnako v ostatných menovaných okresoch žije omnoho viac Rusínov, ako sa v nich k svojej národnosti prihlásilo. Obce v týchto okresoch sú často stopercentne rusínske podľa vonkajšieho znaku, a to aktívneho ovládania rusínskeho jazyka, no subjektívne prihlásenie sa Rusínov k národnosti predkov je omnoho nižšie, ako by sme mohli reálne očakávať. Zaujímavé a poučné bude sledovať, ako sa za 140 rokov mení národnostné zloženie vybraných obcí v prospech majoritného obyvateľstva Slovenska. V tejto kapitole sme vybrali niektoré rusínske obce Prešovského kraja, aby sme v nich preskúmali vývoj národnostného zloženia od sčítania v roku 1881 do sčítania v roku 2021.

Tabuľka 9
Okresy Prešovského kraja podľa národnostného zloženia obyvateľstva v sčítaní obyvateľov, domov a bytov (2021)

Územná jednotka	Národnosť										
	Spolu	slovenská (abs.)	slovenská (%)	rómska (abs.)	rómska (%)	rusínska (abs.)	rusínska (%)	česká (abs.)	česká (%)	ukrajinská (abs.)	ukrajinská (%)
okres Bardejov	76012	69170	91,0	1315	1,73	1848	2,43	172	0,23	305	0,4
okres Humenné	60126	53391	88,8	786	1,31	1892	3,15	197	0,33	339	0,56
okres Kežmarok	73685	64105	87,0	6179	8,39	98	0,13	180	0,24	69	0,09
okres Levoča	33107	30403	91,83	1182	3,57	221	0,67	74	0,22	12	0,04
okres Medzilaborce	11056	6473	58,55	203	1,84	3459	31,29	56	0,51	239	2,16
okres Poprad	102744	95163	92,62	1125	1,09	166	0,16	576	0,56	93	0,09
okres Prešov	172804	157216	90,98	3230	1,87	1234	0,71	640	0,37	722	0,42
okres Sabinov	60389	52272	86,56	5449	9,02	332	0,55	94	0,16	62	0,1
okres Snina	35125	29179	83,07	201	0,57	3184	9,06	134	0,38	383	1,09
okres Stará Ľubovňa	52968	45720	86,32	1528	2,88	2816	5,32	101	0,19	181	0,34
okres Stropkov	19878	17117	86,11	407	2,05	984	4,95	68	0,34	81	0,41
okres Svidník	31611	25684	81,25	929	2,94	3187	10,08	77	0,24	291	0,92
okres Vranov nad Topľou	79426	69889	87,99	5607	7,06	180	0,23	207	0,26	82	0,1

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená z údajov dostupných na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/KR/SK041/OK.

Najvyššie zastúpenie obyvateľov s rusínskou národnosťou v celom Prešovskom kraji je podľa všeobecného predpokladu v okrese Medzilaborce (31,3 %). Necelá tretina obyvateľstva s rusínskou národnosťou a necelé dve tretiny so slovenskou národnosťou (58,6 %) podľa nášho poznania tohto okresu neodrážajú jeho reálne národnostné zloženie. V skutočnosti by tento pomer mal byť opačný. Ľudia si však v sčítacích hárkoch v roku 2021 aj v tomto okrese vybrali skôr slovenskú ako rusínsku národnosť. Vyše 80-percentné zastúpenie obyvateľov slovenskej národnosti v okresoch Svidník, Snina a takmer 90-percentné zastúpenie slovenskej národnosti v okrese Stropkov, Stará Ľubovňa a Humenné je tiež omnoho vyššie, ako by sme mohli predpokladať na základe poznania reálií a ľudí v týchto okresoch. Národnostná štruktúra v okresoch Prešovského kraja predstavená v tabuľke 9 je ďalším svedectvom slobodného výberu národnosti obyvateľmi v sčítaní v roku 2021. V úvode práce nazývame takýto prístup k svojej národnosti inštrumentálnym či situacionistickým, pretože je racionálnou reakciou na požiadavky životných situácií alebo na sociálny tlak zvnútra alebo zvonku spoločenstva. Očividne sa väčšina Rusínov v týchto okresoch cíti lepšie vo svojej slovenskej identite a stotožnila sa s ňou. Pritom tieto okresy často nazývame rusínskymi.

3.1 Národnostné zloženie vybraných miest a obcí severovýchodného Slovenska od roku 1881 po súčasnosť v okresoch Prešovského kraja s najvyšším zastúpením rusínskej národnostnej menšiny

3.2.1 SNINA ako okresné sotácke mesto v rusínskom regióne

Snina nebola zahrnutá do autorského výskumu Mikuláša Mušinku a Alexandra Mušinku, keďže to je pôvodne sotácke, teda slovenské mesto. Autori ho preto na základe vlastného kľúča nezahrnuli medzi 260 obcí severovýchodného Slovenska. Ak sa v nich za 120 rokov v rozmedzí rokov 1881 – 2001 väčšina obyvateľov nehlásila k rusínskej národnosti či k „ruskej" viere (M. Mušinka – A. Mušinka, 2011, s. 7), neboli do ich skúmaní zahrnuté. Nič to nemení na fakte, že od budovania vodnej nádrže Starina v rokoch 1981 – 1988 v okrese Snina a likvidácie jedného rusínskeho regiónu v okolí bývalej dediny Starina k poľským hraniciam (k obciam Zvala alebo Ruské a k obci Dara smerom na Príslop) sa násilne vysťahovaní Rusíni zo siedmich rusínskych obcí (Starina, Ostružnica, Zvala, Smolník, Veľká Poľana, Ruské, Dara) z povodia horného toku rieky Cirocha presídlili najmä do Sniny a do Humenného a do okolitých rusínskych obcí, preto nás zaujímalo, ako sa zmenila národnostná štruktúra mesta Snina od roku 1981 do roku 1988, keď sa definitívne dobudovala vodná nádrž Starina.[48] Po násilnom vysídlení Rusínov do Sniny, Stakčína, Humenného a iných miest a obcí severovýchodného Slovenska sa objektívne mala zmeniť aj ich národnostná štruktúra. Ak bolo sedem rusínskych obcí zlikvidovaných, logicky možno predpokladať, že sa v okolitých obciach a mestách zvýši podiel rusínskeho obyvateľstva. Realitu možno sledovať v nižšie uvedených tabuľkách. V Snine sa tak však nestalo.

48 *Starina (vodná nádrž).* [online]. [cit. 2025-06-30]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Starina_(vodn%C3%A1_n%C3%A1dr%C5%BE).

Tabuľka 10
Národnostná štruktúra v meste Snina od roku 2001 do roku 2021

SNINA/СНИНА			Národnosť a materinský jazyk								
Rok		Počet obyvateľov	slovenská/ slovenský	%	rusínska/ rusínský	%	ukrajinská/ ukrajinský	%	iná a nezistená	%	Spolu
2001	Národnosť	21 235	18 505	86,78	1 245	5,84	536	2,5			
	Materinský jazyk		16 996	79,70	3 105	14,56	350	1,64			
2011	Národnosť	20 723	16 599	80,09	1 663	8,03	279	1,35	2181	10,52	100 %
	Materinský jazyk		15 258	73,62	2 976	14,36	172	0,83	2317	11,18	100 %
2021	Národnosť	18 712	15 732	84,07	1 075	5,74	180	0,96	1725	9,24	100 %
	Materinský jazyk		15 053	80,45	1978	10,57	97	0,52	1584	8,47	100 %

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená z vybraných údajov z nasledujúcich zdrojov:
https://census2011.statistics.sk/tabulky.html;
https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2F7c09e9ba-eed8-4f33-b9d1-1d68cf0543a9&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk;
https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK0419520802/OB.

Po roku 1990 postihlo toto mesto (ako mnoho obcí na severovýchode Slovenska) po likvidácii dvoch najvýznamnejších zamestnávateľov na jeho území, a to strojárenského podniku Vihorlat, n. p., a obuvníckeho závodu JAS Bardejov, vysťahovalectvo za prácou a postupné znižovanie počtu obyvateľov. V meste je podľa výsledkov sčítania od roku 2001 do roku 2021 necelý 6- až 8-percentný podiel rusínskej národnosti a počet používateľov rusínčiny ako materinského jazyka od roku 2001 do roku 2021 v Snine klesol o 4 %. Snina sa nenachádza v publikácii Mikuláša Mušinku a Alexandra Mušinku, preto sú v tabuľke 10 uvedené iba výsledky sčítania ľudu v tomto meste od roku 2001 do roku 2021. Je to azda výzva do budúcna zistiť, k akej národnosti sa hlásili obyvatelia tohto mesta v 19. storočí a začiatkom 20. storočia, keďže medzi obyvateľmi slovenskej národnosti, ktorí používajú najvýchodnejšie slovenské, takzvané sotácke nárečie, panuje akýsi vrodený pocit nevraživosti voči Rusínom, ktorí žijú na sever a severovýchod od Sniny smerom k poľským a ukrajinským hraniciam. Snina leží na severovýchode Slovenska, približne 30 km od poľských a 30 km od ukrajinských hraníc. Hranice okresu Snina smerom k ukrajinským hraniciam sú aj hranicami medzi Prešovským krajom a bývalým územím Podkarpatskej Rusi, rovnako ako juhovýchod Košického kraja v okresoch Sobrance a Michalovce. Väčšinu okresu Snina však dnes tvoria rusínske obce (aj od Stakčína k ukrajinským hraniciam, aj od Pčolinného k poľským hraniciam).

3.2.2 ULIČSKÉ KRIVÉ ako jedna z malých obcí okresu Snina

Štatistické údaje o výsledkoch sčítaní od roku 1881 do roku 2021 k nižšie uvedeným obciam sme čerpali z vyššie spomínanej publikácie Mikuláša Mušinku a Alexandra Mušinku *Národnostná menšina pred zánikom?* (2011) a zo štatistických portálov Štatistického úradu SR v rokoch 2011 a 2021.

Tabuľka 11
Národnostná štruktúra v obci Uličské Krivé od roku 1881 do roku 2021

ULIČSKÉ KRIVÉ/КРИВЫЙ			Národnosť a materinský jazyk							
Rok sčítania		Počet obyvateľov	slovenská/ slovenský	%	rusínska/ rusínsky	%	ukrajinská/ ukrajinský	%	ruská (v zmysle rusínska)/ruský (v zmysle rusínky)	%
1881	Národnosť	306	0		248	81,05				
1900	Národnosť	398	0		332	83,42				
1910	Národnosť	405	0		355	87,65				
1921	Národnosť	408	0	0,00	370	90,69				
1930	Národnosť	555	20	3,60					472	85,05
1950	Národnosť	501	159	31,74					342	68,26
1980	Národnosť	515	427	82,91			85	16,5	0	0,00
1991	Národnosť	372	290	77,96	68	18,28	12	3,23	0	0,00
2001	Národnosť	288	234	81,25	43	14,93	8	2,78	0	0,00
	Materinský jazyk		110	38,19	169	58,68	5	1,74	0	0,00
2011	Národnosť	268	188	70,15	52	19,40	6	2,24	0	0,00
	Materinský jazyk		59	22,01	186	69,40	0	0,00	0	0,00
2021	Národnosť	245	182	74,29	52	21,22	2	0,82	0	0,00
	Materinský jazyk		121	49,39	114	46,53	1	0,41	0	0,00

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená z údajov z nasledujúcich zdrojov:
M. Mušinka – A. Mušinka (2011, s. 323); https://census2011.statistics.sk/tabulky.html;
https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK0419520942/OB.

Pri pohľade na údaje z malej rusínskej obce Uličské Krivé, dnes patriacej do okresu Snina, sa nám naskytne jasný obraz silnej asimilácie Rusínov aj na hraniciach s Podkarpatskou Rusou (od roku 1945 pri ukrajinskej hranici) so slovenskou majoritou, ktorá žije najbližšie skoro v 30 kilometrov vzdialenej

Snine alebo v ešte vzdialenejších Sobranciach, Michalovciach či v Humennom. Za rakúsko-uhorských čias, ale aj za prvej ČSR patrili dediny uličskej a ubľanskej doliny do okresu Veľký Berezný (Velykŷj Bereznŷj), ktorý dnes leží na území Ukrajiny po pričlenení Podkarpatskej Rusi k ZSSR 29. júna 1945, pričom práve toto násilné pričlenenie večitého rusínskeho územia k ZSSR spôsobilo vedomé prihlasovanie sa Rusínov z dedín pri dnešnej slovensko-ukrajinskej hranici k slovenskej národnosti a nie k ukrajinskej, no po roku 1990 už ani opäť k rusínskej.

Od roku 1881 do roku 1921 sa vyše 80 % – 90 % obyvateľov tejto obce hlásilo k rusínskej národnosti. Zvyšok sa mohol podľa nášho predpokladu prihlásiť k židovskej alebo maďarskej národnosti. Nie je známa štruktúra obyvateľstva v tejto obci počas vojnových rokov, no zistenia Mikuláša Mušinku a Alexandra Mušinku (2011) ukázali, že ak sa ešte v roku 1933 väčšina obyvateľov obce (85,05 %) prihlásila k ruskej (teda rusínskej) národnosti, už v roku 1950 to bolo takmer 70 % (presne 68,26 %), no prvýkrát v roku 1950 sa takmer tretina (31,74 %) obyvateľov Uličského Krivého prihlásila k slovenskej národnosti (M. Mušinka – A. Mušinka, s. 320 – 321). Prvýkrát, keď nebola v sčítacích hárkoch uvedená rusínska národnosť, Rusíni si prevažne vyberali z dvoch možností – slovenská alebo (z väčšej časti) ruská národnosť.

Z tabuľky sa nedá vyčítať, čo sa dialo v roku 1960 a 1970, no trend slovakizácie Rusínov v ich rodných obciach určite pokračoval podobne, t. j. narastalo prihlasovanie sa k slovenskej národnosti (od 70 % k vyše 80 %). Zaujímavé je, že obyvatelia obce sa hlásili k ruskej, v ich ponímaní k rusínskej národnosti, nie k ukrajinskej národnosti. Je predpoklad, že v rokoch 1960 a 1970 sa už k ukrajinskej národnosti hlásili, aj v roku 1980 sa ich k nej prihlásilo 16,5 %. Od roku 1991 však podiel ukrajinskej národnosti v populácii obce rapídne klesá k trom až dvom percentám, no neklesá podiel slovenskej národnosti, len pribudlo necelých 20 % rusínskej národnosti. Keď si už po 40 rokoch zákazu mohli ľudia v obci napísať v roku 1991 do sčítacieho hárka rusínsku národnosť, učinila tak necelá pätina z nich (18,28 %). Prihlásenie sa obyvateľov obce k rusínskej národnosti až do roku 2021 osciluje okolo 20 %. Ukrajinský jazyk ako materinský vôbec nebol sčítaný, pričom Uličské Krivé sa nachádza neďaleko od poľských aj ukrajinských hraníc.

Stalinská národnostná politika presadzujúca zákaz Rusínov v Československu aj v tejto obci spôsobila, že príslušnosť k rusínskej národnosti sa znížila z 90 % na necelých 20 %, v roku 2001 dokonca na 15 %.

Opačný pomer národnosti a materinského jazyka je slabou náplasťou na silnú slovakizáciu v tejto malej rusínskej obci pri slovensko-poľsko-ukrajinských hraniciach. V roku 2001 sa v tejto rusínskej obci, kde všetci dodnes vo svojich domácnostiach hovoria po rusínsky, k slovenskému materinskému jazyku prihlásili takmer dve pätiny obyvateľov, resp. takmer 40 % (38,18 %), k rusínskemu materinskému jazyku sa prihlásili takmer tri pätiny obyvateľov, resp. takmer 60 % (58,68 %), a k ukrajinskému materinskému jazyku 1,74 % obyvateľov.

V roku 2011 klesol počet obyvateľov prihlásených k slovenskému materinskému jazyku v obci na 22 % a zvýšil sa podiel ľudí hlásiacich sa k rusínskemu materinskému jazyku (69,4 %). Avšak v roku 2021 sa po prvýkrát pomer medzi hlásiacimi sa obyvateľmi obce k slovenskému a rusínskemu materinskému jazyku prevážil v prospech slovenského materinského jazyka (49 % oproti 46 % v neprospech rusínskeho materinského jazyka).

V uličskej doline boli do roku 1990 školy takmer v každej obci (Ulič, Zboj, Nová Sedlica, Topoľa, Ruský Potok). Od školského roku 1951/1952 sa z rusínskych škôl síce stali ukrajinské, no v súčasnosti je v celej uličskej doline, v ktorej leží deväť obcí (Ulič, Uličské Krivé, Zboj, Nová Sedlica, Kolbasov, Ruský Potok, Príslop, Topoľa, Runina), iba jedna celoorganizovaná základná škola (od 1. po 9. triedu), a to v Uliči. Samozrejme, s vyučovacím jazykom slovenským, hoc nesie hrdý názov Základná škola Alexandra Duchnoviča. Napriek tomu ani Ján Holinka, starosta obce Ulič (susediacej s obcou Uličské Krivé), ktorý viac ako 25 rokov pôsobí vo svojej funkcii a je známy v celom Prešovskom kraji, ani riaditeľka školy nemajú záujem premeniť túto školu na školu s vyučovacím jazykom rusínskym alebo aspoň s vyučovaním jazyka rusínskeho, a to napriek tomu, že na danej škole bola vďaka OZ Kolýsočka – Kolíska otvorená večerná škola rusínskeho jazyka, ktorá fungovala takmer 10 rokov v dvoch

triedach, čo je dôkazom záujmu žiakov o výučbu rusínskeho jazyka. Jednou z učiteliek rusínskeho jazyka bola aj spomínaná riaditeľka školy. Ochotu zriadiť školu s vyučovacím jazykom rusínskym alebo s vyučovaním jazyka rusínskeho v Uliči však neprejavila. Nikoho z kompetentných úradníkov, komunálnych politikov obce Ulič ani okolitých obcí či z vedenia školy netrápi silná slovakizácia všetkých rusínskych obcí v okolí Uliča vrátane samotnej obce Ulič. Jedinou hrádzou by mohlo byť vyučovanie materinského rusínskeho jazyka v škole (od materskej školy až po 9. ročník základnej školy), ako aj učenie o vlastnej histórii, nielen o histórii väčšinového slovenského národa, ktorého vlasť považujú za svoju i všetci Rusíni na Slovensku.
Podobná situácia s malými odchýlkami je vo všetkých obciach, ktoré sme vybrali ako príklad rýchlej asimilácie Rusínov na Slovensku s väčšinovým národom a znižovania počtu obyvateľov v nich.

3.2.3 ULIČ
ako stredisková obec v okrese Snina

Podľa Mikuláša Mušinku a Alexandra Mušinku (2011, s. 320) pochádza prvá písomná zmienka o Uliči z roku 1451. Najväčší rozmach nastal v obci po druhej svetovej vojne, čo usudzujeme podľa počtu obyvateľov v obci. Už v roku 1940 žilo v Uliči 1 284 obyvateľov, v roku 1948 ich počet klesol na povojnových 960 obyvateľov. V roku 1961 opäť počet obyvateľov v obci vzrástol na 1 289 a v roku 1970 na 1 469 obyvateľov (M. Mušinka – A. Mušinka, 2011, s. 320), čo bol doteraz najvyšší počet obyvateľov tejto strediskovej obce, podľa ktorej Rusíni označujú aj celú oblasť ako uličskú dolinu. Bolo to podľa nášho názoru preto, lebo v obci v roku 1967 vznikol drevospracujúci závod Tvarona a v roku 1973 Lesopoľnohospodársky závod, ktorý tam funguje dodnes. Po roku 1991, keď sa už mohli Rusíni hlásiť k svojej národnosti, nastalo len pozvoľné prihlasovanie sa k nej – od 12,5 % (1991), 21 % (2001), 31,5 % v roku 2011, aby počet prihlásených k rusínskej národnosti opäť o desať rokov klesol na 19,5 %. K slovenskej národnosti sa v roku 2021 prihlásilo 73 % obyvateľov Uliča, čo bolo len o 3 percentá menej ako v roku 1950, keď bola rusínska menšina zakázaná a vyčiarknutá zo sčítacích hárkov. V obci začal po roku 1991 klesať počet obyvateľov tak, že v roku 2021 klesol pod úroveň počtu obyvateľov z roku 1900 – na 825 ľudí. V roku 2001 sa k rusínskemu jazyku ako k svojmu materinskému prihlásilo takmer 65 %, v roku 2011 to bolo 60 % obyvateľov obce, no v roku 2021 sa už skoro rovnaký počet ľudí v obci prihlásil k rusínskemu (48 %) ako k slovenskému (45 %) materinskému jazyku. Nevedno, či sú to najmä mladí ľudia, no predpokladáme, že práve nastupujúca generácia Rusínov aj v Uliči považuje za svoj materinský jazyk slovenský, pretože ho používa doma, v materskej škole, na základnej škole, na verejnosti, jednoducho všade.

Tabuľka 12
Národnostná štruktúra v obci Ulič od roku 1881 do roku 2021

ULIČ/УЛІЧ/ВЛЫЧ			Národnosť a materinský jazyk							
Rok		Počet obyvateľov	slovenská/ slovenský	%	rusínska/ rusínsky	%	ukrajinská/ ukrajinský	%	ruská/ruský (v zmysle rusínska/ rusínsky)	%
1881	Národnosť	635	11	1,73	510	80,32				
1900	Národnosť	857	1	0,12	778	90,78				
1910	Národnosť	998	9	0,90	824	91,25				
1921	Národnosť	903	16	1,77	370	90,69				
1930	Národnosť	1 141	67	5,87					976	85,54
1950	Národnosť	913	696	76,23					215	23,55
1980	Národnosť	1 379	1204	87,31			162	11,75	0	0,00
1991	Národnosť	1 180	950	80,51	148	12,54	73	6,19	0	0,00
2001	Národnosť	1 078	765	70,96	227	21,06	27	2,50	0	0,00
	Materinský jazyk		285	26,44	698	64,75	9	0,83	0	0,00
2011	Národnosť	932	476	51,07	294	31,55	21	2,25	0	0,00
	Materinský jazyk		203	21,78	560	60,08	8	0,86		
2021	Národnosť	825	604	73,21	161	19,52	15	1,82	0	0,00
	Materinský jazyk		375	45,45	395	47,88	5	0,61		

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená z údajov:
M. Mušinka – A. Mušinka (2011, s. 321); https://census2011.statistics.sk/tabulky.html; https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK0419520934/OB; https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK0419520934/OB.

3.2.4 KOLONICA ako jedna z pôvodne rusínskych obcí v okrese Snina s vysokým podielom slovenskej národnosti po roku 1950

Pri výsledkoch sčítaní obyvateľov v rusínskej obci Kolonica v okrese Snina je pozoruhodná odpoveď obyvateľov obce na zákaz rusínskej národnosti v roku 1950 tým, že hneď v roku 1950 sa prihlásilo

95,61 % obyvateľov k slovenskej národnosti a len 4,39 % k ruskej, hoc od roku 1881 do roku 1921 sa k rusínskej národnosti hlásilo od 81 % do 91 % obyvateľov obce. Od roku 1950 do roku 2001 začal podiel slovenskej národnosti v obci mierne klesať od takmer 96 % k 91 % obyvateľov, v roku 2011 klesol podiel slovenskej národnosti na necelých 82 % a v roku 2021 na 78 % s miernym zvýšením rusínskej národnosti smerom k posledným sčítaniam obyvateľov – 15,8 % v roku 2011 a 20,4 % v roku 2021.

Tabuľka 13
Národnostná štruktúra v obci Kolonica v okrese Snina od roku 1881 do roku 2021

KOLONICA/КОЛОНІЦЯ			Národnosť a materinský jazyk							
Rok		Počet obyvateľov	slovenská/ slovenský	%	rusínska/ rusínsky	%	ukrajinská/ ukrajinský	%	ruská/ ruský (v zmysle rusínska/ rusínsky)	%
1881	Národnosť	441	1	0,23	426	81,05				
1900	Národnosť	594	5	0,84	545	83,42				
1910	Národnosť	516	4	0,78	473	87,65				
1921	Národnosť	548	0	0,00	496	90,69				
1930	Národnosť	651	103	15,82					462	70,97
1950	Národnosť	615	588	95,61					27	4,39
1980	Národnosť	700	617	88,14			81	11,57	0	0,00
1991	Národnosť	598	554	92,64	38	6,35	6	1,00	0	0,00
2001	Národnosť	607	552	90,94	42	6,92	4	0,66	0	0,00
	Materinský jazyk		285	46,95	312	51,40	2	0,33	0	0,00
2011	Národnosť	582	475	81,62	92	15,80	2	0,34	0	0,00
	Materinský jazyk		207	35,57	361	62,03	0	0	0	0,00
2021	Národnosť	538	421	78,25	110	20,45	0	0	0	0,00
	Materinský jazyk		278	51,67	253	47,03	0	0	0	0,00

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená z údajov:
M. Mušinka – A. Mušinka (2011, s. 276 – 277); https://census2011.statistics.sk/tabulky.html; https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK0419520390/OB; https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK0419520390/OB.

Väčšina obyvateľov Kolonice deklarovala ako svoj materinský jazyk rusínčinu, v roku 2001 to bolo 51,4 % oproti 47 % obyvateľov so slovenským materinským jazykom, v roku 2011 bol pomer rovnako naklonený v prospech rusínskeho materinského jazyka, a to 62 % oproti 35,7 % obyvateľov so slovenským materinským jazykom, no v roku 2021 sa pomer obrátil v prospech slovenského materinského jazyka, a to 51,7 % obyvateľov deklarovalo ako materinský jazyk slovenčinu a 47 % rusínsky. Pritom všetci obyvatelia Kolonice hovoria po rusínsky.

Preklad: *„V našej dedinke okrem mňa už žiadni Rusíni nežijú, nedávno všetci odišli do Európy. Ale pre istotu sa ešte pozrite do krčmy.“*

3.2.5 MEDZILABORCE ako okresné mesto v regióne s najvyšším pomerom rusínskeho obyvateľstva na Slovensku

Medzilaborce boli kedysi prosperujúcim mestom so železničným uzlom ešte z čias prvej svetovej vojny, no po roku 1990 (po likvidácii pobočky národného podniku Vihorlat Snina v Medzilaborciach, ale aj po obmedzení prevádzky Jabloneckých sklární) sa život v meste začal vyľudňovať, mladí odchádzajú za štúdiom, za prácou do väčších miest alebo do zahraničia, a tak sa Medzilaborce stávajú mestom tieňov. Je to jediné mesto na území severovýchodného Slovenska, ktoré má rusínsky pôvod, pretože Svidník vznikol po druhej svetovej vojne spojením dvoch dedín – Vyšného a Nižného Svidníka. Snina, Humenné, Bardejov a Stará Ľubovňa sú slovenské mestá, preto sa niektorí rusínski funkcionári

z tretieho sektora usilujú o to, aby sa Medzilaborce stali hlavným mestom Rusínov na Slovensku, no vyprázdňovanie mesta po odchode hlavne nastupujúcich generácií tomuto úsiliu nepraje. Oproti rusínskej národnostnej menšine rastie v Medzilaborciach hlavne rómska národnostná menšina, a tak sa v tomto kedysi jednoznačne rusínskom meste s pílou, železnicou, menšími fabrikami dnes hlavná publicita mesta spája s Múzeom moderného umenia Andyho Warhola, ktoré lákalo turistov už pred svojou významnou rekonštrukciou, a je predpoklad, že hlavne po nej ich priláka do mesta ešte viac. Či sa to však odrazí na zastavení vyľudňovania tohto rusínskeho mestečka pri poľských hraniciach, ukáže čas.

Tabuľka 14
Národnostná štruktúra v meste Medzilaborce od roku 2011 do roku 2021

MEDZILABORCE/ МЕДЖІЛАБІРЦЇ			Národnosť a materinský jazyk								
Rok		Počet obyvateľov	slovenská/ slovenský	%	rusínska/ rusínsky	%	ukrajinská/ ukrajinský	%	iná a nezistená	%	Spolu
2011	Národnosť	6 809	2 560	37,59	2 419	35,53	210	3,08	1619	23,78	100 %
	Materinský jazyk		1 462	21,47	3 485	51,18	121	1,78	1741	25,57	100 %
2021	Národnosť	5 965	3 504	58,74	1 669	27,98	155	2,6	626	10,70	100 %
	Materinský jazyk		2 336	39,16	2 467	41,36	101	1,69	1061	19,47	100 %

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená z údajov:
https://census2011.statistics.sk/tabulky.html;
https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK0415520471/OB;
https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK0415520471/OB.

K rusínskej národnostnej menšine sa v roku 2011 v Medzilaborciach prihlásilo menej ľudí ako k slovenskej menšine v pomere 35,53 % k 37,59 %, pričom v roku 2021 bol tento prepad ešte výraznejší. K slovenskej národnosti sa v tomto meste prihlásilo 58,74 % obyvateľov a k rusínskej 27,98 %. V roku 2011 sa zdalo, že priaznivejšia je situácia vo vzťahu k deklarovaniu materinského jazyka (21,47 % – slovenský a 51,18 % – rusínsky materinský jazyk), lenže o 10 rokov neskôr, teda v roku 2021, sa situácia začína vyrovnávať, pretože k rusínskemu materinskému jazyku sa v Medzilaborciach v poslednom sčítaní obyvateľov prihlásilo 41,36 % a k slovenskému 39,16 % obyvateľov tohto najmenšieho okresného mesta na severovýchode Slovenska.
Pri pohľade na vyššie uvedenú tabuľku je zrejmé vyľudňovanie mesta (za 10 rokov má mesto o 844 obyvateľov menej), pričom, poznajúc reálne národnostné zloženie v meste podľa toho, že sa v ňom hovorí zväčša po rusínsky, je možné predpokladať, že nárast slovenskej národnosti aj slovenského materinského jazyka sa deje v rómskej populácii mesta na úkor rusínskej.

3.2.6 ZBUDSKÁ BELÁ ako vymierajúca rusínska obec v okrese Medzilaborce

Aj v obci Zbudská Belá v okrese Medzilaborce sú zrejmé rovnaké trendy v hlásení sa k svojej národnosti a k svojmu materinskému jazyku ako v iných rusínskych obciach od roku 1881 až po súčasnosť. V tejto obci je však zo všetkých vybraných obcí najzrejmejší trend k vymieraniu.

Tabuľka 15
Národnostná štruktúra v obci Zbudská Belá v okrese Medzilaborce od roku 1881 do roku 2021

ZBUDSKÁ BELÁ/ ЗБУДЬСКА БІЛА			Národnosť a materinský jazyk							
Rok		Počet obyvateľov	slovenská/ slovenský	%	rusínska/ rusínsky	%	ukrajinská/ ukrajinský	%	ruská/ruský (v zmysle rusínska/ rusínsky)	%
1881	Národnosť	405	0	0,00	338	83,46				
1900	Národnosť	463	0	0,00	439	94,82				
1910	Národnosť	493	0	0,00	451	91,48				
1921	Národnosť	442	5	1,13	424	95,93				
1930	Národnosť	546	1	0,18					507	92,86
1950	Národnosť	376	119	31,65					256	68,09
1980	Národnosť	322	77	23,91			223	69,25	20	6,21
1991	Národnosť	213	56	26,29	149	69,95	7	3,29	0	0,00
2001	Národnosť	161	52	32,30	99	61,49	3	1,86	0	0,00
	Materinský jazyk		17	10,56	135	83,85	1	0,62	0	0,00
2011	Národnosť	131	41	31,29	75	57,25	4	3,05	0	0,00
	Materinský jazyk		35	31,30	79	60,30	4	3,05	0	0,00
2021	Národnosť	116	57	49,14	55	47,41	0	0,00	0	0,00
	Materinský jazyk		39	33,62	69	59,48	1	0,86	0	0,00

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená z údajov:
M. Mušinka – A. Mušinka (2011, s. 224 – 225); https://census2011.statistics.sk/tabulky.html, https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK0415521078/OB, https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK0415521078/OB.

Do sčítania obyvateľstva v roku 1921 sa hlásila k rusínskej národnosti väčšina obyvateľov obce – od 83 % do 96 % vrátane roku 1930, keď rusínsku národnosť v sčítacích hárkoch nahradila ruská (rozumej rusínska) národnosť (93 %), v roku 1950 sa 68 % obyvateľov obce ešte prihlásilo k ruskej národnosti, no už 32% k slovenskej národnosti, a hoci v tabuľkách M. Mušinku a A. Mušinku (2011) chýbajú údaje zo sčítaní v roku 1960 a 1970, nárast ukrajinskej národnosti je očividný. V roku 1980 sa k ukrajinskej národnosti prihlásilo 69 % obyvateľov obce, k slovenskej 24 % a dokonca k ruskej 6 % obyvateľov. Od roku 1991 sa však po uznaní Rusínov prihlásili k ukrajinskej národnosti už len 3 % obyvateľov Zbudskej Belej, no od roku 1991, keď sa môžu obyvatelia slobodne prihlásiť k svojej rusínskej národnosti, badáme postupný pokles tohto aktu až do roku 2021. Od takmer 70 % v roku 1991 cez 61,5 % v roku 2001, 57 % v roku 2011 až k súčasným 47 % v roku 2021 klesol počet obyvateľov obce prihlásených k rusínskej národnosti. Za 30 rokov života v slobodnej demokratickej SR sa o 23 % znížil počet obyvateľov obce, ktorí za svoju národnosť považujú rusínsku. Negatívny trend znižovania počtu prihlásených obyvateľov k rusínskej národnosti sa najvypuklejšie prejavil v sčítaní v roku 2021, keď sa viac obyvateľov Zbudskej Belej prihlásilo k slovenskej národnosti (49 %) ako k rusínskej (47 %). Všetci obyvatelia obce hovoria po rusínsky, a hoci všetci obyvatelia sú Rusíni po svojich predkoch, začínajú sa už viac cítiť ako Slováci. V prihlásení sa k rusínskemu materinskému jazyku je situácia mierne odlišná. V roku 2001 sa k rusínskemu materinskému jazyku prihlásilo takmer 84 % obyvateľov obce a k slovenskému v tom istom roku 10,5 %, v roku 2021 sa už necelých 60 % obyvateľov obce prihlásilo k rusínskemu materinskému jazyku a takmer 34 % k slovenskému. Trend silnej slovakizácie Rusínov aj v tejto malej rusínskej obci sa naplno prejavil tým viac, že najväčšou pohromou pre obec je jej vymieranie. V roku 1881 mala obec 405 obyvateľov a do roku 1930 počet jej obyvateľov stúpol na 546, odvtedy počet obyvateľov neustále klesal až k súčasným 116 obyvateľom. Je to trend takmer vo všetkých obciach Medzilaboreckého okresu, ktorý je na Slovensku spravidla považovaný za rusínsky. V ostatnom sčítaní sa v celom okrese prihlásilo k rusínskej národnosti 31 % obyvateľov a k slovenskej národnosti 58,5 % (pozri tabuľku 9), no pomer mal byť prinajmenšom opačný.

Silná asimilácia so slovenskou väčšinou a odchod z malých obcí na slovensko-poľskom pohraničí severovýchodného Slovenska, ale aj mimo neho za prácou do väčších miest na Slovensku, ale aj v Česku, v západnej Európe alebo v severnej Amerike je, ako sa zdá, nezvratný. Otázka potom znie, čo ostane po Rusínoch v ich odvekých sídlach? Prázdne dediny alebo nasťahovaní chatári zo vzdialených miest? Najpostihnutejšie v tomto zmysle sú hlavne tri okresy, a to Medzilaborce, Snina a Humenné.

3.2.7 ČIRČ ako rozvíjajúca sa obec v okrese Stará Ľubovňa

Staroľubovniansky okres je známy multietnicitou ako región zamagurský, rusínsky, goralský a nemecký. Rusínske obce ležia za Starou Ľubovňou smerom k slovensko-poľským hraniciam. I v tomto okrese žijú Rusíni hlavne v horách, je to rozlohou veľký okres s mnohopočetnými dedinami. Z rusínskych regiónov patria dediny v tomto okrese k najväčším, často v nich žije vyše 1 000 obyvateľov, čo je vo všetkých ostatných okresoch severovýchodného Slovenska dosť zriedkavé.[49]

Potešiteľným faktom je neustále stúpanie počtu obyvateľov v Čirči od roku 1991 (od 982 po 1 330), zaujímavosťou je, že v roku 1921 polovicu (50,14 %) tvorí slovenská populácia. Je to naozaj prekvapujúce, až na úrovni omylu (údaj prevzatý od M. Mušinku – A. Mušinku, 2011, s. 333), pretože v roku 1910 žilo v obci 0,49 % Slovákov a v roku 1930 to bolo 6,04 %. Prečo tak odrazu za 10 rokov stúpol rádovo počet obyvateľov so slovenskou národnosťou?

49 Najväčšia rusínska obec na severovýchode Slovenska je obec Stakčín v okrese Snina, ktorá je však výrazne poslovenčená – z 2 477 obyvateľov Stakčína sa k slovenskej národnosti v roku 2011 prihlásilo 1 677 (67,7 %) obyvateľov a k rusínskej 480 (19,37 %), v roku 2021 z 2 393 obyvateľov sa k slovenskej národnosti prihlásilo 79,47 % obyvateľov Stakčína a k rusínskej 15,25 %.

Nepredpokladáme taký skokový nárast počtu obyvateľov slovenskej národnosti za jedno desaťročie, ktoré sa v ďalšom období nepotvrdilo. Slovakizácia v obci nastáva podľa tabuľky M. Mušinku a A. Mušinku (2011) od roku 1980 (je predpoklad, že nastala už v rokoch 1960 a 1970). Pred prvou svetovou vojnou (1881 – 1910) bola rusínska národnosť zastúpená vyše 80 % obyvateľov obce prihlásených v sčítaní, po druhej svetovej vojne začal klesať v obci počet obyvateľov, ktorí sa hlásili k rusínskej národnosti, a stúpať po roku 1990 (od 9,27 % v roku 1991 cez 33,36 % v roku 2001 po 44,11 % v roku 2011 s rapídnym poklesom na 26 % v roku 2021). Od roku 2001 možno sledovať aj prihlasovanie sa k materinskému jazyku. V tej istej obci sa jej obyvatelia na rozdiel od národnosti prihlásili v počte 58,86 % k rusínskemu materinskému jazyku v roku 2001 a ich počet taktiež postupne klesá do súčasnosti. V roku 2011 to bolo 55,80 % a v roku 2021 už len 40,30 %, pričom zákonite stúpol počet ľudí v obci so slovenským materinským jazykom (32,86 %) v tom istom roku. Počet obyvateľov v obci v roku 1881 bol 1 024 a postupne klesal počas celého trvania prvej ČSR. Naďalej výrazne klesal aj za socializmu, no od roku 1980 začal postupne stúpať, z 942 stúpol až na počet 1 330. Je to zaujímavá sínusoida stúpania a klesania počtu obyvateľov v Čirči.

Tabuľka 16
Národnostná štruktúra v obci Čirč v okrese Stará Ľubovňa od roku 1881 do roku 2021

ČIRČ/ЧІРЧ			Národnosť a materinský jazyk							
Rok		Počet obyvateľov	slovenská/ slovenský	%	rusínska/ rusínsky	%	ukrajinská/ ukrajinský	%	ruská/ruský (v zmysle rusínska/ rusínsky)	%
1881	Národnosť	1 024	0	0,00	855	83,50				
1900	Národnosť	819	19	2,32	687	83,88				
1910	Národnosť	821	4	0,49	667	81,24				
1921	Národnosť	702	352	50,14	311	44,30				
1930	Národnosť	745	45	6,04					609	81,25
1950	Národnosť	639	76	11,89					563	88,11
1980	Národnosť	942	716	76,01			144	15,29	71	7,54
1991	Národnosť	982	816	83,10	91	9,27	37	3,77	24	2,44
2001	Národnosť	1 110	713	63,77	373	33,36	26	2,33	1	0,09
	Materinský jazyk		289	25,85	658	58,86	18	1,61	0	0,00
2011	Národnosť	1 240	581	46,85	547	44,11	4	0,32	0	0,00
	Materinský jazyk		229	18,46	692	55,80	4	0,32	0	0,00
2021	Národnosť	1 330	869	65,34	347	26,09	3	0,23	0	0,00
	Materinský jazyk		437	32,86	536	40,30	2	0,15	0	0,00

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená z údajov:
M. Mušinka – A. Mušinka (2011, s. 332 – 333); https://census2011.statistics.sk/tabulky.html; https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK041A526673/OB7,https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK041A526673/OB.

3.2.8 KAMIENKA ako rozvíjajúca sa obec v okrese Stará Ľubovňa

Obec Kamienka v okrese Stará Ľubovňa bola od svojho založenia impozantná. Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1342. Založili ju síce Nemci, no tí sa tu podľa M. Mušinku a A. Mušinku (2011, s. 340) dlho nezdržali. V roku 1506 sem šoltýs Ján povolal 6 rusínskych rodín a odvtedy to je rusínska obec. Gréckokatolícka murovaná cerkev tu bola postavená už v roku 1790 a v náboženskom súpise obyvateľstva v roku 1806 bola vedená ako gréckokatolícka obec s rusínskym jazykom kázní. Mala vtedy 1 588 gréckokatolíckych veriacich. Najviac obyvateľov zaznamenala od roku 1869 do roku 1887. Odvtedy počet obyvateľov obce čiastočne klesol, no napriek tomu je to stále jedna z najväčších rusínskych obcí na Slovensku (popri Stakčíne, Čirči, Šarišskom Jastrabí či Veľkom Lipníku). V roku 2021 žilo v Kamienke 1 336 obyvateľov. Je to obec s plnoformátovou školou (od 1. do 9. ročníka) a materskou školou.

Tabuľka 17
Národnostná štruktúra v obci Kamienka v okrese Stará Ľubovňa od roku 1881 do roku 2021

KAMIENKA/КАМЮНКА			Národnosť a materinský jazyk							
Rok		Počet obyvateľov	slovenská/ slovenský	%	rusínska/ rusínsky	%	ukrajinská/ ukrajinský	%	ruská/ruský (v zmysle rusínska/ rusínsky)	%
1881	Národnosť	1 490	46	3,09	1 331	89,33				
1900	Národnosť	1 373	30	2,19	1 291	94,03				
1910	Národnosť	1 215	33	2,72	1 146	94,32				
1921	Národnosť	1 120	5	0,45	1 089	97,23				
1930	Národnosť	1 100	52	4,73					1 002	91,09
1950	Národnosť	1 205	741	61,49					459	38,09
1980	Národnosť	1 421	996	70,09			407	28,64	4	0,28
1991	Národnosť	1 432	1271	88,76	98	6,84	60	4,19	0	0,00
2001	Národnosť	1 408	1086	77,13	237	16,83	46	3,27	1	0,07
	Materinský jazyk		489	34,73	834	59,23	11	0,78	0	0,00
2011	Národnosť	1 394	748	53,66	528	37,88	8	5,97	0	0,00
	Materinský jazyk		345	24,75	901	64,63	3	0,21	0	0,00
2021	Národnosť	1 336	858	64,22	430	32,19	8	0,6	0	0,00
	Materinský jazyk		583	43,64	672	50,30	2	0,15	0	0,00

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená z údajov:
M. Mušinka – A. Mušinka (2011, s. 340 – 341); https://census2011.statistics.sk/tabulky.html; https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK041A526789/OB; https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK041A526789/OB.

Pri pohľade na národnostnú štruktúru Kamienky možno konštatovať opäť to isté čo pri ostatných rusínskych obciach na severovýchode Slovenska. Koncom 19. storočia a začiatkom 20. storočia (od roku 1881 do roku 1921) bola národnostná štruktúra obce takmer výlučne rusínska, od 89 % až po 97 % obyvateľstva obce sa v uvedených rokoch hlásilo k rusínskej národnosti, v roku 1930 sa 91 % obyvateľov Kamienky prihlásilo podľa vtedajšej terminológie k ruskej národnosti, čo v podstate predstavovalo rusínsku národnosť. Situácia sa zreteľne zmenila v roku 1950, keď sa prvýkrát viac ako tri pätiny obyvateľstva (61,5 %) prihlásili k slovenskej národnosti. Tento trend stúpal do roku 1991 (88,76 %) a potom začal klesať k dnešným 64 % obyvateľov so slovenskou národnosťou. Vyvážene od roku 1991 stúpa počet obyvateľov Kamienky, ktorí sa hlásia k rusínskej národnosti, od 6,84 % v roku 1991 po 32,19 % v roku 2021. Počet ľudí v obci s ukrajinskou národnosťou rapídne klesá, od 28,64 % v roku 1980 po 0,6 % v roku 2021. Prevažujúcou národnosťou je však od roku 1950 stále slovenská na rozdiel od materinského rusínskeho jazyka, ku ktorému sa v roku 2001 prihlásilo 59 % obyvateľov obce, v roku 2011 to bolo 64,63 %, no tento pozitívny trend nárastu sa zastavil a v roku 2021 sa k rusínskemu materinskému jazyku prihlásilo 50,3 % Kamienčanov. Predpokladáme, že ide hlavne o strednú a staršiu generáciu.

Počet obyvateľov v obci v roku 1940 bol 1 318, v roku 1948 to bolo 1 397 obyvateľov, v roku 1961 už 1 418 obyvateľov a v roku 1970 vzrástol počet na 1 440 obyvateľov. Hlavným zamestnaním obyvateľstva Kamienky bolo ovčiarstvo, chov dobytka a neskôr ich preslávilo hlavne sezónne drotárstvo, pričom chlapi a chlapci z Kamienky drôtovali na Dolnej zemi, a to nielen v Maďarsku, ale aj v Srbsku, Chorvátsku, Rumunsku.

Je známe aj presťahovanie niekoľkých rodín z Kamienky do rumunskej obce Skejuš ešte pred prvou svetovou vojnou. Obec sa rozrástla a po roku 1945 sa zo Skejuša do moravských a českých Sudet vysťahovalo 200 rusínskych rodín. Medzi nimi bola aj rodina Marťáková. Pani Terézia Marťáková priniesla z rumunského Skejuša na Moravu (do Treskotovíc) 300 kamiensko-skejušských piesní, kde ich objavil známy etnograf Mikuláš Mušinka a zapísal ich slová. Dcéry manželov Marťákovcov sa presťahovali do Chomutova, kde založili folklórny súbor Skejušan. Viedla ho skoro 35 rokov Kateřina Romaňáková spolu so sestrou Martou Řáhovou. Repertoár súboru bol založený práve na kamiensko-skejušských ľudových piesňach a autorských piesňach Kateřiny Romaňákovej. V roku 2025 vydalo OZ Kolýsočka – Kolíska zborník 50 znotovaných piesní zo Skejuša (Romaňáková – Řáhová, 2025).

4 Terénny sociologický výskum jazykovej a národnej sebareflexie Rusínov na Slovensku

V tejto časti práce predkladáme analýzu výsledkov z terénneho sociologického skúmania príslušníkov rusínskej národnostnej menšiny, zrealizovaného v roku 2015 prevažne na severovýchodnom Slovensku. Prostredníctvom 21 anketárov bolo oslovených viac ako 600 respondentov. Naspäť sa nám vrátilo vyplnených 384 dotazníkov od tých respondentov, ktorí vytvorili výberovú vzorku či výberový súbor výskumu, s ktorým bolo možné ďalej pracovať. Výskum bol realizovaný na požiadanie Združenia inteligencie Rusínov Slovenska so sídlom v Bratislave a jeho predsedu Ing. Jána Lipinského.
Vo výskume bola pozornosť zameraná na zisťovanie postojov Rusínov na Slovensku k strate ich národnej identity ako starobylého európskeho národa a k asimilácii s väčšinovým národom. Zaujímalo nás, aké sú bariéry v sebaidentifikácii Rusínov na Slovensku; prečo sa rusínski rodičia rozprávajú so svojimi deťmi po slovensky; prečo sa niektorí Rusíni hanbia za svoje etnické korene a prečo sa považujú za Slovákov; prečo Rusíni na Slovensku nepovažujú za potrebné používať svoj jazyk v písomnej podobe a ani nevedia, kedy bol ich jazyk kodifikovaný ako spisovný. Na tieto i mnohé ďalšie otázky sme hľadali odpovede vo vlastnom sociologickom terénnom výskume o subjektívnych prekážkach u Rusínov v poznaní samých seba, svojej najhlbšej národnej podstaty a generačnej línie, ktorá ich prepája.
Empirické údaje boli spracované špecializovaným štatistickým softvérovým systémom. V prvostupňovom triedení (analýza jednotlivých položiek samostatne) sú používané rôzne formy popisu – frekvenčné tabuľky, grafické znázornenia, štatistické charakteristiky (stredné hodnoty a miery variability). Výsledky triedenia druhého stupňa (umožňujúce sledovať vzťahy medzi premennými) sú vyjadrované podľa charakteru sledovaných znakov. V prípade nominálnych znakov boli použité kontingenčné (krížové) tabuľky a ako ukazovateľ štatistickej významnosti chí-kvadrátový test. Na porovnávanie vyčlenených skupín respondentov sa aplikovali metódy rozdielovej štatistiky (t-testy, Kruskal-Wallisov test na analýzu rozptylu). Spravidla (pokiaľ sa neuvádza inak) sa ako štatisticky významné (signifikantné) interpretujú tie výsledky, ktorých hodnota testovacích kritérií prekračuje hodnoty prislúchajúce päťpercentnej hladine významnosti ($p = 0,05$; resp. $p = 5\ \%$).
Štatistické spracovanie výsledkov výskumu uskutočnila Mgr. Iveta Jeleňová, PhD., v čase výskumu odborná asistentka Fakulty verejnej správy UPJŠ v Košiciach.

4.1 Cieľ výskumu

Cieľom výskumu o národnej a jazykovej sebareflexii Rusínov na Slovensku bolo zistiť, do akej miery sa sledovaní respondenti stotožňujú so svojou národnou identitou alebo ju, naopak, negujú.
Je známe, že viacero dramatických historických okolností hlboko zasiahlo do vývoja rusínskej národnostnej menšiny v srdci Európy (politicky násilné odňatie stáročného územia Podkarpatskej Rusi koncom júna 1945 bez vedomia Rusínov; prípadne pod pláštikom sfalšovaného či zmanipulovaného referenda v roku 1945 v niektorých mestách vtedy ešte Podkarpatskej Rusi zákaz rusínskej národnostnej menšiny po roku 1950 a jej násilná ukrajinizácia; zákaz gréckokatolíckej cirkvi v bývalom socialistickom Československu 27. 4. 1950). Predpokladali sme však, že dnes v povedomí Rusínov na Slovensku tieto historické okolnosti nezohrávajú takú dôležitú úlohu ako prirodzené cesty asimilácie typické pre modernú európsku spoločnosť. Medzi ne radíme hlavne migráciu rusínskeho obyvateľstva v druhej polovici 20. storočia na severovýchode Slovenska z dedín do miest – do škôl za vzdelaním, za prácou, za mestským spôsobom života. Tam sa Rusíni dostali do priameho každodenného kontaktu so slovenskou majoritou, jej kultúrou, jazykom, tradíciami a postupne sa nechali nimi pohltiť. Zmiešané manželstvá, hanba za svoju inakosť v niekedy nepriateľsky naladenom majoritnom

prostredí a mnohé iné objektívne i subjektívne faktory spôsobili a dodnes spôsobujú silnú asimiláciu Rusínov, t. j. stratu vlastnej národnej podstaty a prijatie podstaty cudzej, väčšinovej. Asimilácia Rusínov na Slovensku s väčšinovým národom začala výrazne naberať na sile hlavne ich zákazom v 50. rokoch 20. storočia, pokračovala v 90. rokoch 20. storočia v slovenskom mestskom prostredí a je prehlbovaná v ostatných troch desaťročiach aj v typických rusínskych vidieckych sídlach. Tie sa vyľudňujú po odchode mladých za prácou (často i do vzdialeného zahraničia), ako aj po zanechaní aktívnej poľnohospodárskej činnosti v rusínskych obciach po zániku družstevného majetku alebo po jeho predaji súkromným nájomcom či vlastníkom, ktorí bývalé podhorské polia premenili zväčša na pasienky, čím sa prakticky vidiek bez práce stáva neobývateľným pre ľudí v produktívnom veku, hlavne v pohraničných rusínskych regiónoch.

Hlavnou hypotézou v sociologickom výskume národnej a jazykovej sebareflexie Rusínov na Slovensku bol predpoklad, že silná asimilácia Rusínov na Slovensku so slovenskou majoritou v ostatných desaťročiach je spôsobená migráciou rusínskeho obyvateľstva z dedín do miest počas posledných dvoch generácií a že silnejúca asimilácia Rusínov na Slovensku s majoritným obyvateľstvom sa týka hlavne nastupujúcich generácií Rusínov.

V mestách v slovenskom prostredí Rusíni postupne strácajú základné charakteristiky svojej národnej identity. V snahe prispôsobiť sa väčšinovému obyvateľstvu v meste postupne vylučujú zo svojho každodenného života (či už na ulici, v školách, v práci, alebo v zmiešaných manželstvách) jeden z dominantných znakov svojej národnej podstaty – materinský jazyk. Rusínski rodičia žijúci so svojimi deťmi v meste sa začínajú rozprávať po slovensky a ani pri návštevách svojich rodičov či hlavne starých rodičov na vidieku tento zvyk nemenia. Lenže aj Rusíni, ktorí žijú vo svojich stáročných vidieckych sídlach a pracujú v mestách, sa taktiež so svojimi deťmi často rozprávajú po slovensky, rovnako ako aj ich rodičia sa rozprávali po slovensky s nimi. Zo štyroch sčítaní obyvateľstva po roku 1990 je zrejmé, že tak činia preto, lebo sa cítia viac Slovákmi ako Rusínmi. Národnosť si oproti situácii pred druhou svetovou vojnou píšu v sčítacích hárkoch zväčša slovenskú už aj najstaršie dve generácie Rusínov. V mestách navyše dochádza k uzatváraniu zmiešaných manželstiev, z ktorých obvykle vzídu už len Slováci. Je jedno, či je v zmiešanom manželstve Rusínom manžel alebo je Rusínkou manželka, obaja rodičia svoje deti vychovávajú ako Slovákov, keďže jeden z manželov je Slovák. V terénnom sociologickom výskume sme sledovali tento trend slovakizácie rusínskeho obyvateľstva na severovýchode Slovenska a jeho asimiláciu s majoritou, a to prostredníctvom skúmania troch generácií respondentov.

4.2 Metodika výskumu

V predkladanom výskume bol vykonaný zámerný alebo kvótny výber respondentov v prvom rade podľa národnosti, čo znamenalo, že anketári vyberali respondentov iba z autochtónnych rusínskych regiónov a oslovovali iba tých respondentov, ktorí deklarovali svoje rusínske korene, prináležiac k rusínskym predkom a rodinám. Mohli a nemuseli hovoriť po rusínsky. Výber respondentov a respondentiek bol teda príležitostný, kvótny alebo nereprezentatívny, no s dôrazom na ich rovnomerné zastúpenie podľa veku, vzdelania a miesta bydliska s predpokladom výskytu v rusínskej populácii.

V priebehu septembra až októbra 2015 sme na severovýchode Slovenska vrátane Prešova a čiastočne aj v Bratislave uskutočnili dotazníkové skúmanie bariér v sebareflexii vlastnej identity u Rusínov. Zber empirických údajov zabezpečilo spomínaných 21 inštruovaných anketárov a anketárok, ktorí distribuovali dotazníky predovšetkým v okresoch Snina, Humenné, Medzilaborce, Svidník, Stará Ľubovňa, Levoča, Prešov, menej v okresoch Stropkov, Bardejov a v Bratislave.

Štvrtá a piata kapitola tejto knihy sa zameriavajú na interpretáciu odpovedí oslovených respondentov po ich štatistickom spracovaní. Oboznamujú čitateľa s cieľom výskumu a s metódami, ktorými boli získané empirické údaje spracované.

Dotazník ako výskumný nástroj obsahoval 61 premenných a pozostával zo štyroch častí. Výberová vzorka[50] je predstavená podľa základných identifikačných znakov respondentov[51].
V úvodnej, **prvej časti dotazníka (A)** bolo zisťovaných jedenásť identifikačných osobnostných znakov respondentov. Miesto narodenia a trávenia mladosti respondenta bolo konfrontované s aktuálnym trvalým bydliskom, aby sme mohli sledovať životnú cestu Rusínov ako možnú príčinu ich asimilácie s väčšinovým národom.
V druhej časti (B) sme sa respondentov pýtali na identifikačné znaky ich národnostnej príslušnosti. Táto časť obsahovala dvadsaťsedem položiek týkajúcich sa národnostnej identity respondentov, rodičov a starých rodičov, ako aj ich detí a vnukov. V danej časti dotazníka sme sa respondentov zároveň pýtali na ich schopnosť aktívne používať alebo nepoužívať rusínsky jazyk ako materinský jazyk.
V tretej časti (C) nás zaujímali všeobecné postoje k národnej identite Rusínov na Slovensku, znalosti respondentov o kodifikácii spisovného rusínskeho jazyka, o jeho význame pre ich vlastnú kultúru, ďalej názory na potrebu rusínskeho školstva (všeobecne, ale aj pre ich vlastné deti či vnukov). Táto časť obsahovala jedenásť položiek, z toho päť zatvorených a štyri otvorené otázky a dve položky predstavujúce súbory tvrdení, na ktoré mali respondenti odpovedať s využitím 5-bodovej škály súhlasu alebo nesúhlasu.
V štvrtej, poslednej časti (D) sme si dali za cieľ spoznať názor respondentov na uplatňovanie alebo neuplatňovanie garantovaných ľudských práv na Slovensku vo vzťahu k Rusínom, ale zaujímal nás i vzťah Rusínov k iným národnostiam na Slovensku. Na analýzu výsledkov odpovedí o vzťahu respondentov nášho výskumu k iným národnostným menšinám na Slovensku sme však v danom texte rezignovali pre už aj tak nadmieru navýšený počet strán oproti plánovaným. Posledná časť dotazníka obsahovala dvanásť položiek, z toho tri položky ako súbory tvrdení, na ktoré mali respondenti odpovedať s využitím 5-bodovej škály súhlasu alebo nesúhlasu.
Kompletný dotazník prikladáme ako prílohu tejto analýzy.

4.3 Základné identifikačné osobnostné znaky. Opis výberovej vzorky

Medzi základné identifikačné znaky respondentov opisovaného výberového súboru patrí pohlavie, miesto bydliska, vek, dosiahnuté vzdelanie, vierovyznanie a národnosť. Výberový súbor pozostával z 384 respondentov a respondentiek (37,1 % mužov a 62,9 % žien). Populácia pri výbere vzorky bola určená vopred podľa kategórie národnosť. Išlo, prirodzene, o príslušníkov rusínskej národnostnej menšiny na Slovensku.

4.3.1 Pohlavie

Podľa sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 aj v roku 2021 naprieč všetkými národmi a národnosťami na Slovensku sa populácia rozdeľuje podľa pohlavia na dve časti s miernou prevahou žien. V roku 2011 bolo na Slovensku 48,7 % mužov a 51,3 % žien. V roku 2021 sa veľmi mierne zvýšil počet mužov v populácii SR, a to zo 48,7 % na 48,91 % (2 665 376), a logicky sa veľmi mierne znížil počet žien oproti stavu spred 10 rokov, a to z 51,3 % na 51,09 % (2 783 894). Je to obvyklé rozdelenie populácie v rozvinutých krajinách, ktoré nepoznajú vojny. Rusíni základnej populácie SR, ktorí si

50 Výberová vzorka alebo výberový súbor je náhodne vybratá časť základnej skúmanej populácie, v našom prípade ide o oslovených Rusínov na severovýchode Slovenska a v Bratislave. Tvorilo ju 384 respondentov.
51 Respondent/respondentka predstavuje účastníka/účastníčku výskumu, t. j. osobu, ktorá na podnet a inštrukcie anketára/anketárky vyplnila predložený dotazník.

zapísali v sčítaní v roku 2011 rusínsku národnosť, sa rozdelili takmer na identické polovice (49,5 % mužov a 50, 5% žien), v roku 2021 to bolo 48,69 % mužov a 50,88 % žien,[52] čo je mierne odlišné od celej populácie na Slovensku. Takmer totožné výsledky sa prejavili v tej časti rusínskej populácie, ktorá sa v roku 2011 prihlásila k rusínskemu jazyku ako k materinskému a zároveň aj k rusínskej národnosti (49,1 % mužov oproti 50,9 % žien). Významný rozdiel sa však prejavil medzi tými ženami a mužmi, ktorí vyhlásili za svoj materinský jazyk rusínsky, no národnosť si v sčítacích hárkoch uviedli ukrajinskú (42 % mužov a 58 % žien). Medzi Rusínmi, ktorí sa prihlásili v sčítaní v roku 2011 k rusínskemu jazyku ako k svojmu materinskému, no k slovenskej národnosti, bola prevaha žien nad mužmi o čosi menej výrazná ako v prípade uvedenom vyššie, no vyššia ako v celej populácii na Slovensku (53,4 % žien oproti 46,6 % mužov). V prípade Rusínov, ktorí považujú za svoj materinský jazyk rusínsky a aj národnosť majú rusínsku, sa populácia mužov a žien v roku 2021 mierne odlišuje od celoslovenského rozloženia v prospech žien – 47,8 % mužov a 52,2 % žien.

Zaujímavý jav sa prejavil medzi obyvateľmi SR, ktorí si v sčítaní v roku 2011 uviedli materinský jazyk ukrajinský. V roku 2011 ešte nešlo o prisťahovalcov z Ukrajiny, ale o autochtónne rusínske obyvateľstvo na Slovensku, ktoré však rusínsky jazyk považuje za dialekt ukrajinského jazyka. Medzi nimi sa zaujímavým spôsobom rozdelili ženy a muži, ktorí považujú ukrajinský jazyk za svoj materinský, no národnosť si uviedli slovenskú – 38 % mužov a 62 % žien. Takmer totožný pomer mužov a žien bol u tých, ktorí si uviedli národnosť ukrajinskú (37,3 % mužov a 62,7 % žien). U obyvateľov SR ukrajinskej národnosti ide o veľmi neštandardné usporiadanie mužov a žien v populácii, čo v tomto prípade znamená, že viac žien spomedzi tých Rusínov, ktorí sa považujú za Ukrajincov, je presvedčených o tom, že rusínsky jazyk je len dialektom ukrajinského jazyka.

Našu výberovú vzorku však tvorili nereprezentatívne takmer dve tretiny žien a jedna tretina mužov, pretože ženy boli ochotnejšie odpovedať anketárom a anketárkam, ako sa ukázalo, na citlivé otázky o vlastnej národnej identifikácii.

Graf 1
Rozloženie respondentov podľa pohlavia[53]

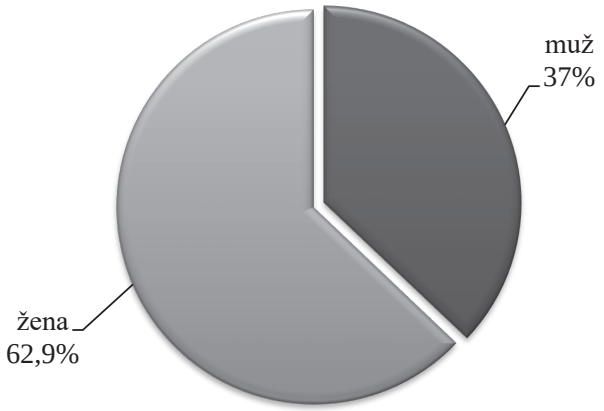

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 24).

52 *Obyvateľstvo podľa pohlavia, vekových skupín (0 – 14, 15 – 64, 65+) a národnosti k 1. 1. 2021 na území SR.* [online]. [cit. 2025-06-30]. Dostupné na: https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2Fedcedb61-7c13-44e9-b81e-17b1c009c7b5&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk

53 Všetky grafy uvádzame v pôvodnej podobe (aj s chybami rôzneho druhu), v akej boli prezentované v publikácii *Čemerica IV – Záverečná správa z terénneho sociologického výskumu s názvom Zisťovanie bariér sebareflexie vlastnej identity u Rusínov a ich súvis s (ne)uplatňovaním garantovaných ľudských práv na Slovensku* (Kráľová, 2015).

Z hľadiska druhostupňovej analýzy sa nepreukázali pri žiadnej premennej štatisticky významné rozdiely podmienené pohlavím. Ani chí-kvadrátový test, ani jednoduchá analýza rozptylu na výberovej vzorke nepoukázali na štatisticky významný vplyv pohlavia napríklad vo vzťahu k chápaniu vlastnej národnosti či národnosti svojich detí v troch sčítaniach obyvateľstva po roku 1990 ani vo vzťahu k používaniu materinského jazyka. Nepreukázal sa štatisticky významný vzťah pohlavia k iným národnostiam na Slovensku ani k chápaniu vlastného národného povedomia.

4.3.2 Trvalé bydlisko respondentov, miesto narodenia, miesto trávenia mladosti

Z hľadiska migrácie Rusínov z vidieka do miest počas ich posledných troch generácií na Slovensku sa potvrdila hlavná hypotéza výskumu o presídľovaní rusínskeho obyvateľstva do miest z ich tradičných vidieckych sídiel a následná výmena používania materinského jazyka za jazyk slovenský. Generácia najväčšej časti respondentov výskumu v produktívnom veku žila viac v mestách ako na dedinách, no generácie ich rodičov či starých rodičov žili hlavne na vidieku. Podľa odpovedí však respondenti vyrastali zväčša na vidieku (68 % oproti 30,5 % respondentov, ktorí vyrastali v slovenských mestách).

Tabuľka 18
Miesto mladosti

Miesto mladosti	Počet	%
SR – mesto	116	30,5
SR – vidiek	260	68,2
Mimo SR	5	1,3
Spolu	381	100,0

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 25).

Tabuľka 19
Trvalé bydlisko respondentov v roku 2015

Trvalé bydlisko respondentov	Počet	%
SR – mesto	225	58,9
SR – vidiek	155	40,6
Mimo SR	2	0,5
Spolu	382	100,0

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 26).

Tabuľka 20
Miesto narodenia respondentov

Miesto narodenia respondentov	Počet	%
SR – mesto	294	77,0
SR – vidiek	76	19,9
Mimo SR	12	3,1
Spolu	382	100,0

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 25).

Dve tretiny respondentov, ktorí v súčasnosti trvalo bývajú v meste, pochádzajú z dediny a jedna tretina z mesta. Trvalo bývali respondenti a respondentky z výberovej vzorky výskumu v roku 2015 viac v mestách ako na dedinách (58,9 % oproti 40,6 % – pozri tabuľku 19). Zisťovali sme aj miesto narodenia respondentov a ukázalo sa, že väčšina z nich sa narodila, samozrejme, v meste v pôrodnici (77 %), no takmer 20 % respondentov sa podľa všetkého narodilo doma, čo boli hlavne starší a naj-

starší respondenti (tabuľka 20). Rodičia respondentov pochádzajú alebo pochádzali zväčša z vidieka, čím sa potvrdil predpoklad z hlavnej hypotézy, že súčasné generácie Rusínov odišli od svojich rodičov z vidieka do miest kvôli škole, potom práci a nakoniec sa v mestách usadili.
Matky respondentov pochádzali v 85,9 % prípadov z vidieka oproti 11,2 % matiek, ktoré pochádzali z mesta, takmer 3 % z nich sa narodili mimo Slovenska (v Česku, ale i v Rusku, na Ukrajine a v Moldavsku). 13,4 % otcov respondentov pochádza z mesta a 84,7 % z vidieka, 1,9 % z nich nepochádza zo Slovenska. Starí rodičia respondentov pochádzali z miest ešte zriedkavejšie ako ich rodičia. Staré mamy z matkinej strany (89,5 %) a z otcovej strany (87,5 %) takisto pochádzajú zväčša z vidieka, starí otcovia z matkinej strany (87,9 %) a z otcovej strany (86,1 %) pochádzajú taktiež z dediny. Z miest pochádza 7,3 % starých mám z matkinej strany a 10,1 % z otcovej strany a 8,9 % starých otcov z matkinej strany a 11,4 % starých otcov z otcovej strany. Oproti bydlisku svojich rodičov a starých rodičov sa generácie respondentov výrazne presunuli do miest, čo je ilustrované na radarovom či pruhovom grafe 2 nižšie.

Graf 2
Trojgeneračná migrácia Rusínov z vidieka do miest

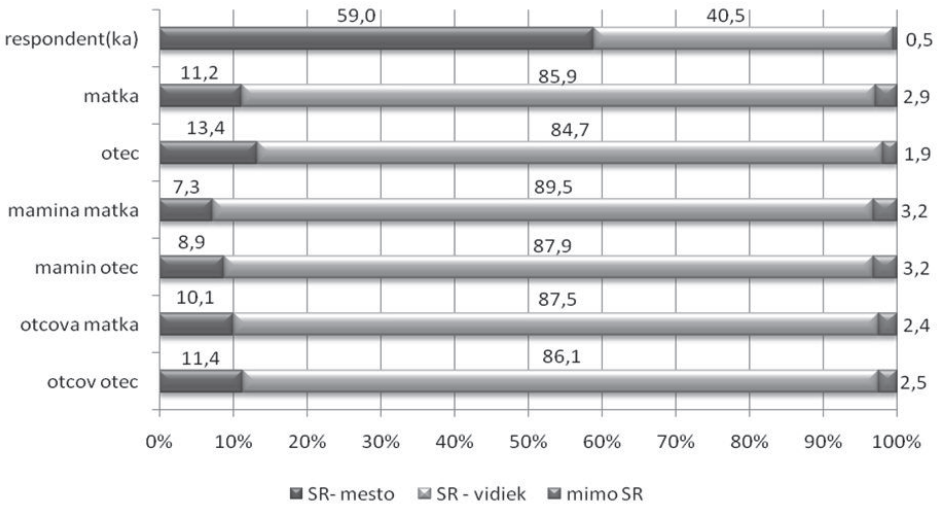

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 27).

Výrazná migrácia najmladších a stredných generácií Rusínov do miest spôsobuje ich postupnú **prvotnú asimiláciu s majoritou**. Prvotná asimilácia je vyvolaná stratou autochtónneho vidieckeho prostredia, v ktorom žili v jednej dedine vo väčšine prípadov len Rusíni, zväčša z vlastnej dediny, zriedkavejšie z okolitých, niekedy i vzdialenejších dedín, výnimočne z miest. Vo výberovom súbore boli starí rodičia respondentov zväčša z tej istej dediny, minimálne zo strany jedného z rodičov, často však aj rodičia respondentov pochádzajú z tej istej dediny, preto celé príbuzenstvo respondenta/respondentky je pôvodom z tej istej dediny. V tejto situácii homogénneho osídlenia kompaktných území, na ktorých rusínske obyvateľstvo žilo celé stáročia, nedochádzalo k asimilácii s väčšinovým či mestským obyvateľstvom, tým viac na kompaktne osídlenom území v okresoch Prešovského kraja blízko územia bývalej Podkarpatskej Rusi, teda v okrese Snina. V tradičnej spoločnosti však i iné sídla, nielen rusínske, žili v uzavretom, takmer nepriepustnom svete. S vývojom smerom k modernej spoločnosti sa hranice sídiel prelomili, stali sa priepustnými a migrácia obyvateľstva za prácou alebo v dôsledku sobáša bola čím ďalej, tým častejšia.
Na základe prvotnej asimilácie vyvolanej migráciou rusínskeho obyvateľstva do miest vzniká podľa nášho názoru **druhotná asimilácia** spôsobená snahou o prispôsobenie sa majorite z rôznych dôvodov. Prvým z nich bolo absolvovanie vzdelania rôzneho stupňa (už starí rodičia dnešných respondentov pochopili, že len získaním vzdelania sa môžu ich deti vymaniť z chudoby marginálnych rusín-

skych regiónov predvojnového i povojnového Československa). Taktiež následné obsadenie rôznych pracovných pozícií si vyžadovalo dobré ovládanie štátneho jazyka v ústnej i písomnej podobe, avšak súčasné neovládanie vlastného materinského jazyka v týchto dvoch podobách z dôvodu neexistencie rusínskeho školstva spôsobovalo nebadanú, postupnú, no hlbokú dobrovoľnú druhotnú asimiláciu Rusínov v mestách. Ak k tomu prirátame i uzatváranie zmiešaných manželstiev v mestách, bližších aj vzdialenejších od rodiska Rusínov, potom pochopíme, že ich asimilácia začína v druhej polovici 20. storočia na území Slovenska nadobúdať veľké rozmery.

V neposlednom rade treba rátať aj s asimiláciou rusínskeho obyvateľstva na vidieku v ich rodných sídlach. Jednou z príčin môžu byť ťažké rany v novodobej histórii Rusínov, keď u mnohých členov staršej generácie, na počudovanie, prevláda i dnes strach z ich zopakovania. Ide predovšetkým o násilné a necitlivé rozdelenie rusínskych obcí bez udania akéhokoľvek dôvodu, bezdôvodné rozčlenenie katastrálnych území rusínskych obcí na novej hranici medzi ZSSR a ČSR po roku 1945 a tým násilné rozdelenie rodín na slovensko-ukrajinskom pomedzí, hlavne však zabratie celého územia Podkarpatskej Rusi bolí týchto ľudí dodnes a spôsobuje im podľa ich slov nočné mory. Všetky tieto zmeny v živote moderných Rusínov vyvolali objektívne dôvody druhotnej asimilácie rusínskeho obyvateľstva na Slovensku.

Nemožno však obísť ani subjektívne faktory, ktoré sú spôsobené neochotou mnohých Rusínov poznať vlastnú históriu či naučiť sa jazyk svojich rusínskych predkov a používať ho v každodennom styku s inými Rusínmi. Tieto subjektívne faktory, ako sme zistili, sú vyvolané hlavne výchovou v rodinách. Rodičia, ktorí komunikujú so svojimi deťmi odmala len po slovensky, sami z nich vychovávajú Slovákov, ktorí sa následne často hanbia za to, že ich rodičia či starí rodičia nimi nie sú. Samozrejme, nie všetky deti Rusínov, ktoré hovoria po slovensky, stratili svoju rusínsku identitu a hanbia sa za svoj rusínsky pôvod. Ak sa však doma rozprávajú rusínski rodičia so svojimi deťmi po rusínsky, uvedomujú si svoju rusínsku podstatu či identitu možno intenzívnejšie ako v opačnom prípade. No možno aj nie. Stále je to o vlastnom výbere jednotlivca, s akou etnickou identitou sa počas svojho života stotožní.

Tabuľka 21
Trvalé a prechodné bydlisko

Prechodné bydlisko	**Počet**	**%**
nemám, bývam vo vlastnom byte	160	41,8
nemám, bývam vo vlastnom dome	133	34,7
nemám, bývam s rodičmi v mieste štúdia/práce	50	13,1
v podnájme v mieste štúdia/práce	19	5,0
na internáte v mieste štúdia/práce	11	2,9
iné (zahraničie)	10	2,8
Spolu	383	100,0

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 30).

Oslovení respondenti bývajú zväčša neolokálne, t. j. samostatne – mimo svojich rodičov, hlavne vo svojich vlastných bytoch alebo domoch, menej spolu s rodičmi (ide skôr o slobodných mladých respondentov či respondentky, ktorí bývajú s rodičmi). Zaznamenali sme i trend vycestovania za prácou do prechodného bydliska v zahraničí. 89,6 % respondentov býva trvalo vo vlastnom byte či dome alebo s rodičmi v mieste svojej práce či svojho štúdia. V podnájme či na internáte býva 7,9 % respondentov a 2,8 % z nich dochádza za prácou do zahraničia. Svoju prácu v zahraničí však chápu skôr ako prechodný stav, pretože zahraničie uviedli ako svoje prechodné, nie trvalé bydlisko.

Druhostupňová analýza chí-kvadrátovým testom ani jednoduchá analýza rozptylu nepreukázali štatisticky významný vzťah bydliska či miesta narodenia k ostatným premenným dotazníka.

4.3.3 Sociálny status respondentov

Z hľadiska výšky sociálneho statusu, ktorý respondenti zaujímajú v spoločnosti, je najviac z nich zamestnancov/zamestnankýň vo verejnom i súkromnom sektore, spolu 57,7 % prípadov v celej výberovej vzorke. Ak zarátame aj manažérov vo verejnom a súkromnom sektore, tak viac ako tri pätiny respondentov z výberovej vzorky (64,7 %) pracovali zväčša ako zamestnanci, 7 % z nich podnikalo v súkromnom sektore. Významnú časť tvorili dôchodcovia (15,4 %), menšiu nezamestnaní (7 %) a študenti (5,5 %).
Z hľadiska druhostupňovej analýzy sa nepreukázali štatisticky významné rozdiely podmienené sociálnym statusom vo vzťahu k žiadnemu sledovanému ukazovateľu národnostnej sebaidentifikácie Rusínov na Slovensku.

Graf 3
Distribúcia respondentov podľa sociálneho statusu

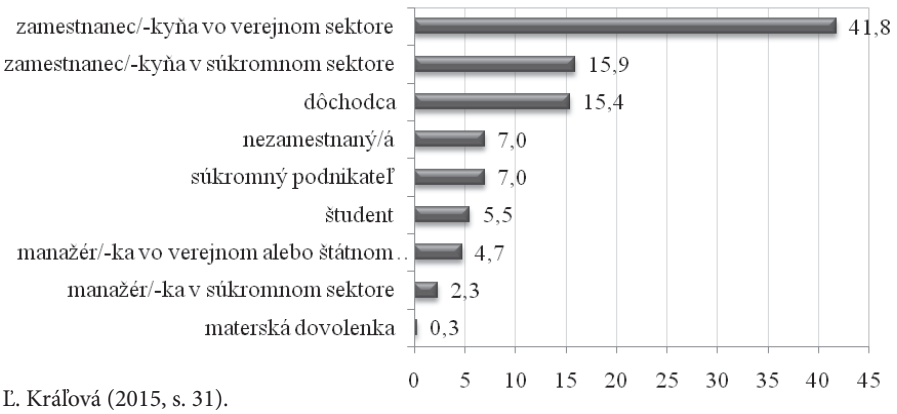

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 31).

4.3.4 Vek

Priemerný vek respondentov bol 46,22 roka so štandardnou odchýlkou 14,39 v rozpätí od 18 do 88 rokov. Okrem národnosti aj vek a vzdelanie ako identifikačné kategórie sme stanovili kvótnym výberom, pretože sme chceli zistiť, ako Rusíni na Slovensku reflektujú svoju národnú podstatu naprieč všetkými vekovými kategóriami, ako aj naprieč všetkými stupňami získaného vzdelania v porovnateľných kohortách.
Distribúcia respondentov podľa veku rozdelila výberový súbor do šiestich skupín. Prvá 18 – 29 rokov, druhá 30 – 39 rokov, tretia 40 – 49 rokov, štvrtá 50 – 59 rokov, piata 60 – 69 rokov, šiesta 70 a viac rokov. Najstaršie dve vekové skupiny, ktoré zahŕňali viac ako 20-ročný vekový interval respondentov (60 – 69 rokov a 70 a viac rokov), vytvorili spolu približne takú časť výberového súboru (16,8 %), akú vytvorili ostatné vekové skupiny v 10-ročných intervaloch (14,4 %, 20,4 %, 23,3 % alebo 25,1 %). Viac ako 70-ročných Rusínov bolo najťažšie zapojiť do vypĺňania 61-položkového dotazníka, preto vytvorili početne najmenšiu vekovú skupinu výberového súboru. Najstarší Rusíni si však najviac pamätajú, najlepšie ovládajú svoje nárečie, ktoré môžu naučiť svojich potomkov. Zažili časy, keď medzi Rusínmi na Podkarpatskej Rusi prevládala rusínska národnosť, niektorí zažili dokonca aj rusínske školy v medzivojnovom období a ruské po druhej svetovej vojne. Niektorí si ešte pamätali násilnú maďarizáciu, potom násilnú ukrajinizáciu a nakoniec i dobrovoľnú slovakizáciu. Preto bol pre nás názor najstarších Rusínov na postupné vytrácanie sa rusínskeho povedomia a hrdosti na vlastné národné korene

z každodenného života dnešných Rusínov veľmi cenný. Najstarší respondenti zároveň odpovedali najobšírnejšie hlavne na otvorené otázky. Ich zapojenie sa do výskumu nás oprávňuje tvrdiť, že naše zistenia sú relevantné pre všetky vekové kategórie Rusínov na Slovensku.
Takto rozdelená výberová vzorka výskumu sa od základnej populácie SR v roku 2011 odlišovala hlavne nízkym zastúpením najstarších respondentov vo výberovom súbore a vyšším zastúpením vekových kategórií od 30 do 59 rokov.[54]

Graf 4
Distribúcia respondentov podľa veku

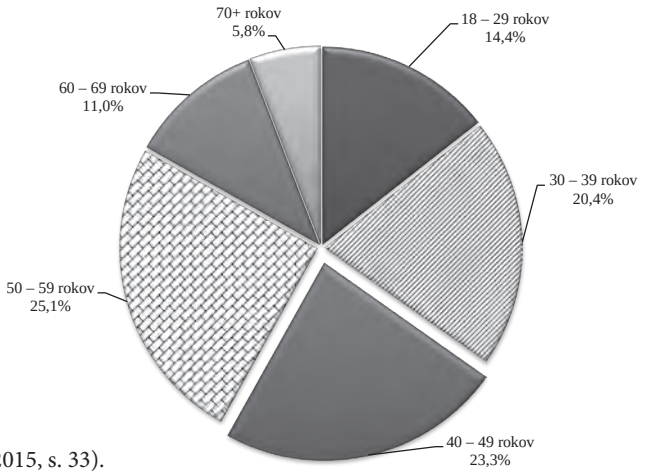

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 33).

Vo výskume *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku* autori Stanislav Konečný, František Baumgartner, Miroslav Frankovský a Marián Gajdoš jednoduchou analýzou rozptylu zistili štatisticky významný vplyv veku vo viacerých prípadoch, keď aj prostredníctvom Duncanovho testu[55] dokázali, že „respondenti patriaci k najstaršej vekovej kategórii v porovnaní s ostatnými v najsilnejšej miere akcentujú svoju príslušnosť k rusínskemu etniku a k svojej obci. Naopak, najmladší respondenti v komparácii so staršími pripísali signifikantne najmenší význam svojej príslušnosti k obci a Slovensku. Zatiaľ čo ľudia starší ako 65 rokov vyjadrili silnú väzbu na svoj etnický pôvod v spojitosti s dedinou, ale aj mestom, v ktorom žijú, u mladej generácie možno badať najmä uvoľňovanie regionálnej zakotvenosti“ (Konečný – Baumgartner – Frankovský – Gajdoš, 2002, s. 19).
V snahe zistiť názory respondentov na príčiny bariér v sebauvedomení Rusínov na Slovensku sme im ponúkli na výber päť predpokladaných príčin týchto bariér:
a) historické okolnosti ich postavenia v Československu po druhej svetovej vojne (strata vlastného územia Podkarpatskej Rusi a jej pričlenenie k ZSSR, zákaz národnosti i gréckokatolíckej cirkvi po roku 1950),
b) existencia nízkeho počtu historických osobností v dejinách Rusínov,
c) všeobecná neznalosť vlastných dejín,
d) neexistencia vlastného územia,
e) neexistencia rusínskeho školstva v SR.

54 V základnej populácii v roku 2011 bolo percentuálne zastúpenie vekových skupín takéto: 0 – 19 rokov – 18,7 %, 20 – 29 rokov – 15,5 %, 30 – 39 rokov – 16,4 %, 40 – 49 rokov – 13,5 %, 50 – 59 rokov – 14,3 %, 60 – 69 rokov – 9,96 % a 70 a vyššie – 17 %. (*Štatistický úrad SR. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Výsledky v multidimenzionálnych tabuľkách.* [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://census2011.statistics.sk/tabulky.html).

55 David B. Duncan predstavil tzv. **štatistický test významnosti** v časopise *Biometrics* v roku 1955, aby porovnal dve skupiny premenných, ktoré sa od seba významne líšia. Týmto testom v sociológii, v štatistike zisťujeme štatisticky významné rozdiely medzi premennými.

Prečo tragický osud Rusínov po druhej svetovej vojne považujú hlavne starší respondenti za dôvod straty či vytrácania sa ich identity? Rusínom v povojnovom Československu namiesto toho, aby mali za svoju lojalitu k spoločnému štátu a za obete na frontoch druhej svetovej vojny zabezpečené dôstojnejšie podmienky na život a rozvoj, bolo v roku 1945 odňaté ich vlastné územie bez ich vedomia, len na základe dohody medzi generálnym tajomníkom KSSZ Josifom Vissarionovičom Stalinom a prezidentom ČSR Edvardom Benešom a na základe sfalšovaného referenda na Podkarpatskej Rusi v roku 1945. Nielen to, v povojnovom Československu po roku 1950 komunistické elity zakázali rusínsku národnosť a Rusíni sa pod nátlakom násilnej ukrajinizácie a pravoslavizácie museli prihlásiť k Ukrajincom a gréckokatolíci k pravoslávnym. Mali jedinú možnosť výberu – ak nemali byť Ukrajincami, tak potom museli byť len Slovákmi. Obe tieto možnosti znamenali pre nich stratu identity umocnenú v 50. rokoch 20. storočia perzekúciami voči kňazom, rehoľníkom a rehoľníčkam gréckokatolíckej cirkvi i voči gréckokatolíckej cirkvi samotnej. Tieto udalosti krátko po ukončení druhej svetovej vojny v historickej retrospektíve znamenali pre Rusínov začiatok postupnej straty vlastnej národnej identity a silnejúcej asimilácie s väčšinovými národmi na Ukrajine, na Slovensku, v Poľsku, v Maďarsku a v Rumunsku, na území ktorých dodnes žijú, no ich hlas je tam stále slabší, v neslovanských štátoch (Maďarsko a Rumunsko) už takmer nepočuteľný. Výberový súbor sa z hľadiska veku rozdelil štatisticky významným spôsobom (tabuľky 22 a 23) v názore na dôležitosť historických udalostí po ukončení druhej svetovej vojny ako príčiny straty národného povedomia Rusínov na Slovensku. Respondenti patriaci k najstaršej vekovej kategórii v porovnaní s ostatnými vekovými kategóriami (najmä 18 – 49-ročnými) v najsilnejšej miere akcentovali dôležitosť historických okolností (stratu vlastného územia Podkarpatskej Rusi a jej pričlenenie k ZSSR, zákaz národnosti i gréckokatolíckej cirkvi po roku 1950) ako faktor straty povedomia o národnej príslušnosti Rusínov na Slovensku po druhej svetovej vojne (80 % vyše 70-ročných oproti 48 % 18 – 29-ročných alebo 42,2 % 30 – 39-ročných).

Tabuľka 22
Názory respondentov kategorizovaných podľa veku na to, že Rusíni na Slovensku strácajú povedomie o svojej národnej príslušnosti pre historické okolnosti a mnohí z nich sa považujú skôr za Slovákov ako za Rusínov

Vek		Škála					Spolu
		určite áno	skôr áno	ani áno, ani nie	skôr nie	určite nie	
18 – 29 rokov	počet	11	13	10	8	8	50
	% z riadka	**22,0 %**	**26,0 %**	20,0 %	**16,0 %**	**16,0 %**	100,0 %
30 – 39 rokov	počet	15	15	21	10	10	71
	% z riadka	**21,1 %**	**21,1 %**	29,6 %	**14,1 %**	**14,1 %**	100,0 %
40 – 49 rokov	počet	14	19	28	8	6	75
	% z riadka	18,7 %	25,3 %	**37,3 %**	10,7 %	8,0 %	100,0 %
50 – 59 rokov	počet	22	19	35	7	3	86
	% z riadka	25,6 %	22,1 %	**40,7 %**	8,1 %	3,5 %	100,0 %
60 – 69 rokov	počet	14	8	8	7	3	40
	% z riadka	**35,0 %**	**20,0 %**	20,0 %	17,5 %	7,5 %	100,0 %
70+ rokov	počet	10	6	2	2	0	20
	% z riadka	**50,0 %**	**30,0 %**	10,0 %	**10,0 %**	0,0 %	100,0 %
Spolu	počet	86	80	104	42	30	342
	% z riadka	25,1 %	23,4 %	30,4 %	12,3 %	8,8 %	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 35).

Kruskal-Wallisova analýza rozptylu[56] poukazuje na štatisticky významný **vplyv veku** v prípade názoru na to, že Rusíni na Slovensku strácajú povedomie svojej národnej príslušnosti a mnohí z nich sa považujú skôr za Slovákov ako za Rusínov pre historické okolnosti (tabuľky 22 a 23).

Tabuľka 23
Výsledky analýzy rozptylu – vplyv veku na sledované aspekty etnickej identity

Dôvody strácania povedomia	**F**	**P**
pre historické okolnosti postavenia Rusínov v Československu po druhej svetovej vojne (strata vlastného územia Podkarpatskej Rusi a jej pričlenenie k ZSSR, zákaz národnosti i gréckokatolíckej cirkvi po roku 1950)	12,8[a]	**0,025**
pre existenciu nízkeho počtu historických osobností v dejinách Rusínov	1,72	0,129
pre všeobecnú neznalosť vlastných dejín	1,04	0,391
pre neexistenciu vlastného územia	1,63	0,152
pre neexistenciu rusínskeho školstva v SR	1,23	0,296

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 37).
Pozn.: Hodnoty F-testu a príslušné hodnoty p (štatistická významnosť vtedy, ak $p < 0,05$).
Pozn.: [a] Kruskal-Wallisov test.

4.3.5 Vzdelanie

Výška dosiahnutého vzdelania je významným identifikačným znakom každého človeka. Výberový súbor bol oproti základnej populácii Rusínov na Slovensku i oproti celej populácii na Slovensku posunutý v prospech vyššieho vzdelania práve preto, aby sme na základe kvótneho, t. j. zámerného výberu respondentov získali vzorku s približne rovnakou distribúciou kategórie vzdelania. Kategórie najnižšieho (základného) a najvyššieho vzdelania (tretí stupeň vysokoškolského vzdelania, t. j. absolvovanie doktorandského štúdia) boli v našom výberovom súbore najmenej zastúpené. Najvyššie vzdelanie však bolo zastúpené vo väčšej kohorte respondentov a základné vzdelanie malo oveľa menej početné zastúpenie, ako je to v základnej populácii na Slovensku. Najmenej vzdelaní Rusíni boli najmenej ochotní odpovedať na naše otázky a najviac vzdelaní boli, naopak, ochotnejší a ústretovejší.

56 **Analýza rozptylu** (anglicky *Analysis of variance* – ANOVA) je metódou matematickej štatistiky, ktorá umožňuje overiť, či na hodnotu náhodnej veličiny pre určitého jedinca má štatisticky významný vplyv hodnota niektorého znaku, ktorý sa u jedinca dá pozorovať.

Tabuľka 24
Obyvateľstvo podľa pohlavia a stupňa najvyššieho dosiahnutého vzdelania (SODB 2011)

Najvyššie dosiahnuté vzdelanie	Pohlavie		Spolu	%
	Muži	Ženy		
Slovenská republika				
základné	307 205	501 285	808 490	**15,0**
učňovské (bez maturity)	439 581	282 418	721 999	**13,4**
stredné odborné (bez maturity)	293 530	228 509	522 039	9,7
úplné stredné učňovské (s maturitou)	116 782	74 426	191 208	**3,5**
úplné stredné odborné (s maturitou)	494 477	595 274	1 089 751	**20,2**
úplné stredné všeobecné	85 688	149 326	235 014	**4,3**
spolu stredoškolské s maturitou	696 947	819 026	1 515 973	**28,0**
vyššie odborné vzdelanie	28 996	51 620	80 616	**1,5**
vysokoškolské bakalárske	47 490	75 292	122 782	**2,3**
vysokoškolské magisterské, inžinierske, doktorské	279 644	304 900	584 544	**10,8**
vysokoškolske 3. stupňa (PhD.)	22 016	18 626	40 642	**0,8**
vysokoškolské spolu	349 150	398 818	747 968	**15,4**
bez školského vzdelania	434 542	411 779	846 321	**15,7**
nezistené	77 821	75 809	153 630	2,8
Úhrn	2 627 772	2 769 264	5 397 036	**100,0**

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená na základe údajov z nasledujúcich zdrojov:
Tab. 117 – Obyvateľstvo podľa pohlavia a stupňa najvyššieho dosiahnutého vzdelania. Výsledky v multidimenzionálnych tabuľkách. [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: (https://census2011.statistics.sk/tabulky.html); *Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za rok 2012* (s. 24 – 25).

Rusínska národnostná menšina sa v základnej, t. j. celej populácii na Slovensku oproti dvom väčším národnostným menšinám (maďarskej a rómskej), ale i oproti majoritnej populácii odlišuje lepšou kvalifikačnou štruktúrou obyvateľov. Okrem základného vzdelania prekračuje celoslovenský priemer pri všetkých ostatných typoch vzdelania s vyššou úrovňou kvalifikácie.
Najvýraznejšie prekračujú obyvatelia SR rusínskej národnosti podiel obyvateľov s vysokoškolským magisterským, inžinierskym vzdelaním a vysokoškolským vzdelaním 3. stupňa, ktorých bolo v roku 2011[57] medzi Rusínmi 15,4 % a medzi celou populáciou na Slovensku 10,8 %. Aj úplné stredné odborné vzdelanie s maturitou (21,5 %) a úplné stredné všeobecné vzdelanie (5,5 %) výraznejšie prekračujú celoslovenský priemer. Stredné odborné vzdelanie s maturitou v SR dosiahlo 20,2 % obyvateľov (tabuľka 24).
Menej početné národnostné menšiny od rusínskej sa väčšinou vyznačujú lepšou kvalifikačnou štruktúrou. Napríklad príslušníci českej, ukrajinskej, nemeckej, poľskej, chorvátskej, srbskej, ruskej, židovskej, moravskej a bulharskej menšiny vykazujú nadpriemerné údaje v magisterskom, inžinierskom vzdelaní a vo vysokoškolskom vzdelaní 3. stupňa a oveľa nižšie oproti priemeru celej populácie vo vzťahu k základnému vzdelaniu.
To, že i Rusíni patria podľa výsledkov sčítania obyvateľov, bytov a domov v prvom decéniu 21. storo-

57 Referenčným rámcom pre porovnanie postavenia danej premennej v základnej populácii s tou istou premennou vo výberovom súbore mohlo byť posledné sčítanie obyvateľov pred rokom 2015, keď sme uskutočnili terénne skúmanie, t. j. sčítanie z roku 2011.

čia k tej časti populácie na Slovensku, ktorá vykazuje vyššie stupne vzdelania oproti celej populácii, môže byť na jednej strane skreslené tým, že v ostatných sčítaniach sa k rusínskej národnosti neprihlásili všetci Rusíni, ktorí majú rusínskych predkov alebo ktorí aj hovoria po rusínsky (nazvali sme ich v 1. kapitole Rusínmi s pripísanými znakmi etnicity zvonku), ale subjektívne sa cítia Slovákmi. Môžu to byť práve ľudia s nižším vzdelaním, pre ktorých rusínska národná identita v ich životoch nie je vysokou životnou hodnotou. K rusínskej národnosti sa tak od začiatku 90. rokov 20. storočia prihlásili predovšetkým vzdelaní členovia tejto národnostnej menšiny Slovenska, preto údaj o podiele Rusínov s vyšším vzdelaním v celej populácii na Slovensku môže byť do istej miery skreslený.

Na druhej strane to však vôbec nemusí byť skreslený údaj. Môže, naopak, objektívne vypovedať o tom, že vzdelanie je u Rusínov vysokou hodnotou hlavne v druhej polovici 20. storočia a že posledné dve generácie Rusínov zvýšili svoju vzdelanostnú úroveň oproti starým rodičom výrazným spôsobom. V rodinách Rusínov po druhej svetovej vojne nebol zriedkavý jav, že negramotné staré mamy mali všetkých vnukov vysokoškolsky vzdelaných (niektorí starí otcovia získali vzdelanie za Rakúsko-Uhorska hlavne v rusínskych, niektorí aj v maďarských školách). Je možné, že nadobudnutým vyšším vzdelaním získavajú Rusíni sebadôveru a prihlásenie sa k svojim národným koreňom patrí k ich identite. Takýto osvietený postoj však mohla zaujať i menšina vysokoškolsky vzdelanej rusínskej populácie na Slovensku. Po druhej svetovej vojne industrializácia území obývaných Rusínmi, ale i snaha vymaniť deti Rusínov z ich chudobných pomerov na vidieku spôsobili ich odchod za vzdelaním a za prácou do miest, kde nastala prvá väčšia vlna odnárodňovania. Násilná ukrajinizácia v 50. rokoch 20. storočia vyvolala opačný efekt, a to dobrovoľnú masovú slovakizáciu medzi Rusínmi na Slovensku. Návrat k rusínskej identite v 90. rokoch, ale hlavne v prvom decéniu 21. storočia bol sprevádzaný získavaním vyššieho vzdelania, čo je typické pre celú mladú populáciu obyvateľstva na Slovensku.

Vo vzťahu k Rusínom v základnej populácii na Slovensku nastali vo výberovom súbore v rozložení respondentov podľa výšky získaného vzdelania určité posuny. Podľa výsledkov sčítania obyvateľstva v roku 2011 získalo napríklad stredoškolské vzdelanie s maturitou 30,6 % populácie Rusínov (tabuľka 25), ktorí sa prihlásili k svojej rusínskej národnosti (kategórie vzdelania 4 až 6 vyznačené v tabuľke zelenou farbou), a v celej základnej populácii na Slovensku to bolo 28 % obyvateľov (tabuľka 24 aj 25).

Vo výberovom súbore (graf 5) je to vyššie percento respondentov, a to 42,3 % s ukončeným stredoškolským vzdelaním s maturitou. Respondentov s vysokoškolským vzdelaním je vo výberovej vzorke viac o polovicu (31,3 % oproti 15,4 % základnej populácie obyvateľov na Slovensku alebo 20,8 % Rusínov s priznanou rusínskou národnosťou v sčítaní z roku 2011). Naopak, 3,7 % respondentov so základným vzdelaním vo výberovej vzorke je neporovnateľne nižšie zastúpenie ako v základnej populácii Rusínov (18,4 %, prípadne základné vzdelanie a vzdelanie bez maturity tvorí v základnej populácii Rusínov sčítaných v roku 2011 spolu 38,7 %). Zato respondentov s 3. stupňom vysokoškolského vzdelania je vo výberovom súbore viac (3,7 %) ako v základnej populácii Rusínov (1,1 %). Vyštudovaných magistrov, inžinierov či doktorov je vo výberovom súbore 31,3 % a v základnej populácii Rusínov je bakalárov takisto menej ako vo výberovej vzorke (2,5 % oproti 5,7 %).

Graf 5
Rozloženie respondentov podľa výšky dosiahnutého vzdelania

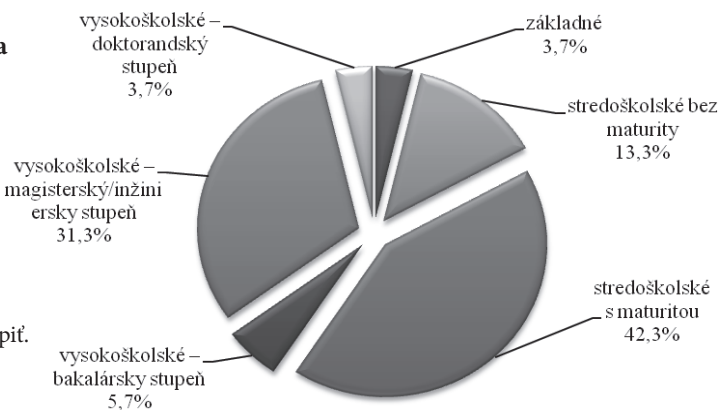

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 43). (Ospravedlnenie: do obsahu grafu sme už v súčasnosti nedokázali vstúpiť. Ide o autorské grafy pani docentky Ivety Jeleňovej.)

Nereprezentatívnosť zastúpenia vzdelania vo výberovom súbore mala na účely analyzovaného výskumu veľký význam. Poznanie názorov na vlastnú identitu v relatívne rovnorodých skupinách výberovej vzorky podľa výšky dosiahnutého vzdelania respondentov viedlo k dôležitému poznaniu.

Tabuľka 25
Obyvateľstvo podľa národnosti a stupňa najvyššieho dosiahnutého vzdelania (SODB 2011)

Vzdelanie	Národnosť													
	slovenská	%	maďarská	%	rómska	%	rusínska	%	ukrajinská	%	česká	%	všetky národnosti	Spolu %
1.	623 468	11,6	101 007	22,0	45 101	42,7	6 165	18,4	757	10,2	3 646	12,0	808 490	15,0
2.	597 022	11,1	74 108	16,2	5 386	5,1	4 148	12,4	689	9,3	4 460	14,7	721 999	13,4
3.	430 892	8,0	47 954	10,5	3 304	3,1	2 657	7,9	606	8,2	3 973	13,1	522 039	9,7
4.	160 886	3,0	14 314	3,1	526	0,5	1 214	3,6	371	5,1	815	2,7	191 208	3,5
5.	916 202	16,9	80 058	17,5	1 967	1,9	7 203	21,5	1 761	23,7	6 145	20,2	1 089 751	20,2
6.	189 355	3,5	23 957	5,2	406	0,4	1 840	5,5	505	6,8	1 420	4,7	235 014	4,3
7.	64 632	1,2	7 790	1,7	137	0,1	593	1,8	210	2,8	925	3,0	80 616	1,5
8.	103 944	1,9	7 714	1,7	231	0,2	839	2,5	215	2,9	549	1,8	122 782	2,3
9.	502 858	9,3	30 150	6,5	733	0,7	5 151	15,4	1 676	22,6	5 494	18,2	584 544	10,8
10.	33 248	0,6	1 966	0,4	86	0,0	370	1,1	147	1,9	683	2,2	40 642	0,8
11	659 411	12,2	61 140	13,4	43 035	40,7	2 911	8,7	361	4,8	1 970	6,5	846 321	15,7
12.	70 857	1,4	8 309	1,8	4 826	4,6	391	1,2	132	1,7	287	0,9	153 630	2,8
13.	4 352 775	100,0	458 467	100,0	105 738	100,0	33 482	100,0	7 430	100,0	30 367	100,0	5 397 036	100,0

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 42).
Legenda: najvyššie dosiahnuté vzdelanie: 1. základné, 2. učňovské (bez maturity), 3. stredné odborné (bez maturity), 4. úplné stredné učňovské (s maturitou), 5. úplné stredné odborné (s maturitou), 6. úplné stredné všeobecné, 7. vyššie odborné vzdelanie, 8. vysokoškolské 1. stupňa (bakalárske), 9. vysokoškolské 2. stupňa (magisterské), inžinierske, doktorské, 10. vysokoškolské 3. stupňa (PhD.), 11. bez školského vzdelania, 12. nezistené, 13. spolu.

Ak sa vzdelaní Rusíni vzdávajú svojej národnej identity, ak nepovažujú svoj spisovný jazyk za významnú hodnotu národného života, ak nečítajú knihy rusínskych spisovateľov a básnikov, tým menej ich budú čítať Rusíni s nižším vzdelaním a rovnako menej budú používať svoj spisovný jazyk v písomnej podobe.
V základnej populácii SR sa vplyvom vonkajších faktorov (dopyt po vyššom vzdelaní, dostupnejšie vysokoškolské vzdelanie) podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov SR najvýraznejšie zvýšil medzi rokmi 2001 a 2011, ale aj medzi rokmi 2011 a 2021. Podiel vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov sa zvýšil z 9,7 % v roku 2001 na 16,4 % v roku 2011. V roku 2021 ich počet prvýkrát presiahol hranicu jedného milióna obyvateľov (21,9 %). Na základe výsledkov sčítaní v rokoch 2011 a 2021 viac ako polovica obyvateľov vo veku 15 rokov a viac dosiahla vyššiu úroveň vzdelania, čiže mala buď stredoškolské vzdelanie s maturitou, alebo vysokoškolské vzdelanie (Národná analytická správa ŠÚ SR, 2023, s. 48).
Zaujímavé je aj porovnanie vzdelanostnej úrovne Rusínov v základnej populácii obyvateľstva na Slovensku so vzdelanostnou úrovňou ostatných národností SR, ale aj majoritného slovenského

obyvateľstva. Vyššie sme spomínali, že generácie starých a prastarých rodičov Rusínov na Slovensku narodených na začiatku 20. storočia (najmä populácia vidieckych rusínskych žien) patrili často k negramotným ľuďom a ich vnuci v druhej polovici 20. storočia už boli obvykle vysokoškolsky vzdelaní ľudia. Ich starí rodičia, našťastie, pochopili význam vzdelania pre vymanenie sa z generačnej chudoby Rusínov v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia.

Na porovnanie sú to dnes Rómovia, ktorých porovnateľne najnižšia vzdelanostná úroveň v slovenskej populácii poukazuje nielen na ich chudobu a vylúčenie zo spoločnosti, ale aj na alarmujúce zlyhanie školského systému na Slovensku voči Rómom, ktorý ich zväčša zakliesnil v špeciálnych školách, kde rómske deti končia často po deviatich rokoch iba na prvom stupni základnej školy.

Po silnej migračnej vlne z Ukrajiny na Slovensko v prvom a druhom decéniu 21. storočia je otázne, koľko obyvateľov SR s ukrajinskou národnosťou v poslednom sčítaní na Slovensku patrí k príslušníkom autochtónnej menšiny, ktorá dodnes žije v presvedčení, že Rusíni sú vlastne Ukrajinci a rusínske dialekty sú len nárečiami veľkého ukrajinského jazyka, a koľko obyvateľov SR s ukrajinskou národnosťou patrí k prisťahovalcom z Ukrajiny, ktorí do roku 2021, tzn. do roku posledného sčítania, k nám prišli hlavne za prácou a vzdelaním a do toho istého roku získali trvalý pobyt na Slovensku (nemuseli, ale aj mohli už byť občanmi SR a podliehali sčítaniu obyvateľstva v SR).

Tabuľka 26
Obyvateľstvo podľa národnosti a stupňa najvyššieho dosiahnutého vzdelania (SODB 2021)

Vzdelanie	Národnosť													
	slovenská	%	maďarská	%	rómska	%	rusínska	%	ukrajinská	%	česká	%	spolu všetky národnosti	Spolu %
1.	745 164	16,3	94 590	22,40	37 320	55,5	3 239	13,6	926	9,8	3 381	11,7	924 608	16,98
2.	909 965	19,9	105 497	24,99	5 784	8,61	4 332	18,2	1 334	14,1	7 111	24,53	1 047 353	19,23
3.	973 451	21,3	78 406	18,58	1 396	2,08	5 607	23,6	1 777	18,8	6 164	21,25	1 075 452	19,73
4.	232 422	5,09	25 588	6,06	231	0,35	1 333	5,6	666	7,1	1 653	5,70	268 520	4,93
5.	237 571	5,20	23 587	5,58	333	0,49	1 282	5,4	578	6,1	1 868	6,44	267 701	4,91
6.	125 459	2,7	9 798	2,32	139	0,21	711	2,9	539	5,7	680	2,35	141 680	2,60
7.	725 874	15,9	40 977	9,71	297	0,44	5 242	22,1	2 781	29,2	6 131	21,14	803 220	14,74
8.	50 817	1,1	2 416	0,57	67	0,10	445	1,9	240	2,5	708	2,44	56 546	1,04
9.	517 783	11,3	35 702	8,46	19 307	28,7	1 423	5,9	316	3,3	636	2,20	638 186	11,72
10.	49 041	1,07	5 504	1,30	2 305	3,43	132	0,6	294	3,1	664	2,29	226 004	4,15
11.	4 567 547	99,9	422 065	99,9	67 179	100	23 746	99,9	9 451	99,9	28 996	100	5 449 270	100,0

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená na základe nasledujúcich zdrojov:
https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2F9858b08a -1a5f-4d86-bc14-b1d-45180d6f1&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk;
https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2F4ef4d506-42f7-4dc5-8f5d-7302d8fe2d91&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk.
Legenda: najvyššie dosiahnuté vzdelanie: 1. základné, 2. učňovské (bez maturity) a stredné odborné učňovské bez maturity, 3. úplné stredné učňovské (s maturitou) a úplné stredné odborné (s maturitou), 4. úplné stredné všeobecné, 5. vyššie odborné vzdelanie, 6. vysokoškolské 1. stupňa (bakalárske), 7. vysokoškolské 2. stupňa (magisterské, inžinierske, doktorské) (Ing., Mgr., MUDr., PhDr., JUDr. a iné), 8. vysokoškolské 3. stupňa (PhD.), 9. bez školského vzdelania, 10. nezistené, 11. spolu.

Na tento fakt vo vzťahu k sčítaniu ukrajinskej národnostnej menšiny na Slovensku v roku 2021 poukázal Peter Medviď, ako sme uviedli vyššie, v rusínskom dvojtýždenníku *InfoRusyn* v roku 2023 (s. 8, 9, 12), keď analyzoval, ktoré z národnostných menšín SR majú najväčšie zastúpenie občanov SR a ktoré občanov iných štátov. Pri maďarskej národnostnej menšine predstavujú občania SR 98,9 %, pri rómskej je to 99,8 %, pri rusínskej 99,5 %, pri českej 85,5 %, no pri ukrajinskej je to 56,4 % a vietnamskej dokonca len 54,9 % občanov SR. Pohľad na vzdelanostnú úroveň ukrajinskej menšiny na Slovensku môže byť skreslený, keďže po tejto Medviďovej analýze je zrejmé, že 43,6 % predstaviteľov ukrajinskej menšiny prišlo na Slovensko z Ukrajiny hlavne za vzdelaním a niektorí z nich tu ostali pracovať a žiť, čo môže byť jeden z faktorov výrazného nárastu vzdelanostnej úrovne tejto menšiny oproti roku 2011. Je však potrebné poznamenať, že ukrajinská menšina vykazovala najvyššie hodnoty vzdelanosti aj v sčítaní obyvateľstva v roku 2011 pred silnými vlnami prílevu migrantov z Ukrajiny na Slovensko.

Skutočnosť, na ktorú upozorňujeme vyššie, a to zvýšenie vzdelanostnej úrovne celej populácie na Slovensku oproti sčítaniu z roku 2011, sa prejavila na zvýšení vzdelanostnej úrovne uvádzaných národnostných menšín. Podiel najvzdelanejších menšín v rámci celej populácie na Slovensku ostal zachovaný, no v prípade všetkých sa vzdelanostná úroveň v priebehu desiatich rokov zvýšila. Najvyšší podiel vysokoškolsky vzdelaných ľudí s 2. stupňom VŠ vzdelania vykázala ukrajinská menšina aj v roku 2011, a to 22,6 %, aj v roku 2021, no už to bolo spomínaných 29,42 %. V roku 2011 nasledovali v absolvovaní VŠ vzdelania 2. stupňa Česi, bolo ich vtedy 18,2 %, a v roku 2021 ich už s týmto vzdelaním bolo na Slovensku 21,14 %. V tomto ukazovateli Rusíni zaberali spomedzi národnostných menšín v roku 2011 tretie miesto. S VŠ vzdelaním 2. stupňa (Ing., Mgr., MUDr. atď.) ich bolo v danom roku 15,4 %, no v roku 2021 postúpili na druhé miesto (22,08 %), čím predbehli Čechov. Veľmi výrazne stúpla vzdelanostná úroveň slovenskej majority za 10 skúmaných rokov, keď v roku 2011 skončilo VŠ vzdelanie 2. stupňa 9,3 % Slovákov, v roku 2021 to už bolo 15,89 %. Rovnako stúpla aj vzdelanostná úroveň v maďarskej národnostnej menšine, keď z jej príslušníkov absolvovalo v roku 2011 VŠ vzdelanie 2. stupňa 6,5 %, v roku 2021 to už bolo 9,71 %. Z toho zákonite vyplynul aj fakt celkového zvýšenia vzdelanostnej úrovne populácie na Slovensku, keď podľa sčítania obyvateľov v roku 2011 bolo 10,8 % populácie s VŠ vzdelaním 2. stupňa, v roku 2021 to už bolo 14,74 %, čo je zaiste výrazne pozitívny posun. Rovnako stúpol počet obyvateľov SR s VŠ vzdelaním 3. stupňa (PhD.). V celkovej populácii Slovenska ich bolo podľa sčítania v roku 2011 0,8 % a v roku 2021 to bolo 1,04 %, pretože aj v prípade všetkých skúmaných národnostných menšín, aj v prípade slovenskej majority stúpol počet absolventov VŠ vzdelania 3. stupňa. V slovenskej majorite stúpol tento počet z 0,6 % na 1,11 %, v maďarskej menšine z 0,4 % na 0,57 %, v rusínskej menšine z 1,1 % na 1,87 %, najvýraznejšie narástol tento počet v ukrajinskej menšine (opäť to môže súvisieť aj s nárastom prisťahovalcov z Ukrajiny na Slovensko, ale aj nemusí), a to z 1,9 % v roku 2011 na 2,54 % v roku 2021, čím sa aj v tejto kategórii stali najvzdelanejšou časťou populácie na Slovensku. Počet ľudí s VŠ vzdelaním 3. stupňa stúpol aj v českej populácii na Slovensku, oproti 2,2 % v roku 2011 to bolo už 2,44 % v roku 2021.

Na opačnom póle na intervale vzdelanosti populácie na Slovensku stoja vo všetkých sčítaniach od roku 1991 Rómovia. V ostatných dvoch sčítaniach Rómovia boli podľa očakávaní najmenej vzdelanou časťou populácie na Slovensku. Čísla o ich vzdelanostnej úrovni sú veľmi nízke, čo poukazuje na slabiny štátneho školského systému voči Rómom. Podľa výsledkov dvoch posledných sčítaní obyvateľov predsa len stúpol aj počet Rómov so základným vzdelaním, ktorí sa prihlásili k rómskej národnosti, a klesol zas počet tých, ktorí neskončili žiadne školské vzdelanie. V roku 2011 bolo 42,7 % Rómov so základným vzdelaním a 8,2 % s učňovským a stredným vzdelaním bez maturity, no 40,7 % ich v roku 2011 ostalo bez akéhokoľvek školského vzdelania. Klesol však počet príslušníkov rómskej národnosti na Slovensku s VŠ vzdelaním 2. stupňa, a to z 0,7 % v roku 2011 na 0,44 % v roku 2021. Rodičia Rómov, sami bez akéhokoľvek vzdelania alebo s najnižším vzdelaním, zatiaľ asi nemôžu pochopiť to, čo pochopili starí rodičia a rodičia Rusínov, že z pasce generačnej chudoby je možné sa vymaniť hlavne prostredníctvom zvýšeného vzdelania.

Výška dosiahnutého vzdelania respondentov však neovplyvnila štatisticky významným spôsobom odpovede respondentov vo vzťahu k sledovaným aspektom etnickej identity. Ani chí-kvadrátové testy závislosti medzi vzdelaním a ostatnými premennými v dotazníku, ani Kruskal-Wallisov test analýzy rozptylu nepreukázali signifikantný, teda štatisticky významný vzťah medzi výškou dosiahnutého vzdelania a pociťovaním rusínskej národnej príslušnosti počas troch sčítaní obyvateľstva po roku 1990. To je veľmi dôležité zistenie nášho výskumu, ktoré poukazuje na fakt, že čím vyššie vzdelanie nadobúdajú občania SR vrátane Rusínov a s ním spojené rôzne prestížne pozície vo svojom povolaní a následne vo svojom živote, tým väčšia bude miera stotožnenia sa s etnickou identitou väčšinového národa namiesto prehĺbenia vlastnej menšinovej etnickej identity, pretože pociťovanie etnickej a jazykovej identity je v prípade vysokograduovaných občanov SR, príslušníkov rusínskej národnostnej menšiny a respondentov nášho výskumu nepodstatnou záležitosťou. Ak výška vzdelania nemá signifikantne významný vplyv na pociťovanie alebo prežívanie etnickej a jazykovej menšinovej (v našom prípade rusínskej) identity, potom je jednoduchšie sa stotožniť s etnickou identitou väčšiny v mestskom prostredí, kde sa obvykle nadobúda vysokoškolské vzdelanie.

V našom výskume sme taktiež nezistili štatisticky významný vzťah medzi výškou dosiahnutého vzdelania respondentov (hlavne 2. a 3. stupňa VŠ vzdelania) a používaním materinského jazyka. Opäť to dokazuje skutočnosť, že prestížnym jazykom medzi vysokoškolsky vzdelanými Rusínmi (2. a 3. stupňa VŠ vzdelania) je jazyk slovenský, nie rusínsky. V čase, keď sú Rusíni najviac vzdelaní vo svojej vlastnej histórii, najviac sa odrodili od svojej menšinovej rusínskej etnicity a od svojho rusínskeho materinského jazyka. Nadobudnuté vzdelanie im nasadilo krídla postupu na rebríčku sociálnej hierarchie a sociálnej prestíže a zároveň ich najviac doteraz vzdialilo od ich materskej menšiny aj od materinského jazyka. Vzdelaní Rusíni žijú v mestách na celom, ale hlavne na východnom Slovensku a v Bratislave, kde pre nich etnická identita nie je natoľko podstatná ako postup na hierarchickom rebríčku, ako aj dobré ekonomické zabezpečenie rodiny a zabezpečenie dobrého vzdelania pre ich deti. Rusínsky materinský jazyk sa v slovenských mestách medzi rusínskou inteligenciou používa čím ďalej, tým menej, lebo jazykom, ktorý zaisťuje prestíž v živote, je jazyk slovenský.

Typickým príkladom straty vlastnej etnickej a jazykovej identity ešte pred druhou svetovou vojnou (nehlásenie sa k Rusínom, nepoužívanie rusínskeho jazyka v mieste svojho štúdia a svojej profesie, ale ani v rodine) je život významného slovenského fyzika Dionýza Ilkoviča, autora známej Ilkovičovej rovnice,[58] ktorý študoval v Prahe a po pražskom období prichádza do Bratislavy, kde žije následne celý svoj profesionálny život. Bol spolupracovníkom významného českého profesora Heyrovského, nositeľa Nobelovej ceny za fyziku. Pochádzal z rodiny gréckokatolíckeho kňaza Hilarióna Iľkoviča. Jeho mamou bola Irena/Irina Iľkovičová, rodená Toroňská, z významnej rodiny rusínskej inteligencie z Podkarpatskej Rusi. Turbulentný život samotného Dionýza, ale aj celej jeho rodiny zaznamenáva viacero autorov (Kráľová, 2025a; Šebesta, 2019; Iľkovič – Dubnička, 2015; Leksa – Pichanič, 2015).

V roku 2024 autorka tohto textu viedla zaujímavý rozhovor s dcérou Dionýza Ilkoviča, Evou Potfajovou-Ilkovičovou, akademickou sochárkou z Bratislavy (druhá dcéra Dionýza Ilkoviča Dagmar Havlová bola manželkou Ivana Havla, brata českého prezidenta Václava Havla). Eva Potfajová-Ilkovičová poukazuje na to, aká bezvýznamná bola pre Dionýza Ilkoviča jeho etnická príslušnosť napriek tomu (alebo možno práve preto), že jeho brat, rusínsky medzivojnový novinár Alexej Iľkovič, zahynul v Prešove vo väzení gestapa 20. 12. 1944 pri bombardovaní Prešova svietiacimi bombami zhodenými sovietskymi pilotkami (Kráľová, 2025b; Kráľová, 2024b; Ilkovič, 2014; Petraško, 2016).

Úryvok z tohto rozhovoru môže vysvetliť vyššie uvedenú interpretáciu o vzťahu vyššieho vzdelania a ľahostajnosti rusínskej inteligencie k vlastnej etnickej a jazykovej identite.

Pani Eva, prekvapila ma informácia, že váš otec profesor Dionýz Ilkovič sa nehlásil k Rusínom napriek tomu, že obaja jeho rodičia boli Rusíni, pretože vraj vychádzal z toho, v akom prostredí človek žije. Ako spolu hovorili medzi sebou váš otec a váš starý otec Hilarión, ako spolu hovorili vaši starí rodičia, starý otec Hilarión a babka Irena, a ako medzi sebou hovorili váš otec so súrodencami, napríklad s tetou Martou?

58 Ilkovičova rovnica – $i_d = 708\ n\ D^{1/2}\ m^{3/2}\ t^{1/6}\ c$

„Mojím najväčším záujmom vždy bolo, aby odo mňa rôzni činitelia nežiadali rozličné zbytočné podrobné správy a životopisy," napísal Dionýz Ilkovič pri vyplňovaní dotazníka pre Pedagogickú encyklopédiu Slovenska. Mohol si to dovoliť, veď čas potvrdil, že profesor Ilkovič nepremárnil život zbytočnosťami. „Nikto z nás nemá žiadnu zásluhu na tom, komu sa narodí, ale jeho hlavnou zásluhou je to, čo v živote dokáže." Otec sa nehlásil k rusínskej národnosti, nebolo to pre neho dôležité. Žil na Slovensku a pokladal sa za Slováka. Otec, pokiaľ sa pamätám, hovoril doma len slovensky. Ako sa rozprával so svojimi rodičmi, si nepamätám. Nepamätám sa, že by sa u nás doma vôbec niekedy spomenul otcov rusínsky pôvod, a ani sa nečudujem. Otcov brat Alexej, novinár, zomrel pre svoje názory a presvedčenie. Otec mal iné prednosti a ciele. O rodičov sa staral sám a aj sestre Marte vypomáhal, a to všetko popri svojej rodine a pri všetkých svojich pracovných povinnostiach.

Po rusínsky sa priezvisko Iľkovič píše s mäkkým ľ, aj v dokumentoch vášho starého otca alebo strýka Alexeja sa uvádza priezvisko Iľkovič. Váš otec si nepísal ľ vo svojom priezvisku?

Otcov rodný list je v maďarčine „Ilykovics". Neskôr v niektorých dokumentoch je otcovo meno písané s ľ, ale potom aj v preklade rodného listu z roku 1932 má v mene uvedené l bez mäkčeňa.

Váš otec bol multitalentovaný človek, okrem svojej zakladajúcej misie fyzika na Slovenskej vysokej škole technickej, na Prírodovedeckej fakulte Slovenskej univerzity a v SAV mal množstvo iných záujmov. Bol hudobník, hral na viacerých hudobných nástrojoch, musel mať teda dobrý sluch, bol tanečník, športovec… V čom vás najviac ovplyvnil ako otec, ako vedec, ale aj ako tvorivý človek v iných oblastiach, ako je fyzika?

Otec sa nás snažil oboznámiť so životom. Chodil s nami lyžovať, korčuľovať, v lete plávať. Chodil s nami na výstavy, koncerty súčasnej hudby v PKO, do opery aj do kostola. Brával nás (mňa a sestru) na techniku do dielne a laboratória, kde nám ukazoval pokusy, umožnil nám prístup do fotokomory, kde sme mali možnosť objavovať tajomstvá fotografie. Nesnažil sa nás ovplyvňovať, ale ukázal nám možnosti.

4.3.6 Vierovyznanie

Z hľadiska vierovyznania sa výberový súbor rozdelil podľa predpokladu hlavne na respondentov s gréckokatolíckym (60,8 %) a pravoslávnym vierovyznaním (30,5 %). Rímskych katolíkov je vo výberovej vzorke 4,4 % a bez vierovyznania 3,4 % respondentov. Zaiste, takáto štruktúra vzorky podľa vierovyznania vôbec nekopíruje základnú populáciu na Slovensku, no približuje sa svojím zložením základnej populácii Rusínov na Slovensku podľa vierovyznania.

Situácia sa zmenila v posledných desiatich rokoch, čo reflektujú výsledky náboženskej štruktúry na Slovensku v sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2021.

V prvom rade populácia na Slovensku mierne stúpla, a to o 52 234 obyvateľov. Zároveň klesol počet rímskokatolíckych veriacich o 6,24 %, v absolútnych číslach to je o 308 766 veriacich menej. Počet gréckokatolíckych veriacich mierne stúpol o 0,2 %, v absolútnom vyjadrení stúpol o 11 364 veriacich. Mierne stúpol aj počet pravoslávnych veriacich, t. j. o 0,03 % alebo o 1 544 veriacich. Najvýraznejší vzostup z hľadiska prítomnosti alebo neprítomnosti vierovyznania nastal medzi obyvateľmi Slovenska bez vierovyznania, a to o 13,4 percentuálneho bodu na 23,79 % populácie Slovenska v roku 2021, v absolútnom vyjadrení to bolo o 570 780 obyvateľov Slovenska bez vierovyznania viac ako v roku 2011. Znamená to, že za desať rokov od roku 2011 sa slovenská spoločnosť sekularizovala napriek navonok deklarovaným tradicionalistickým hodnotám. Zaujímavé je však zistenie, ktoré sa aj predpokladalo, že medzi Rusínmi ani v roku 2021 nedošlo k výraznejšej strate svetonázoru ich predkov, nedošlo medzi nimi k výraznejšej sekularizácii či ateizácii, naopak, mierne sa zvýšil počet gréckokatolíkov aj pravoslávnych v základnej populácii na Slovensku. Mierny nárast obyvateľov Slovenska hlásiacich sa ku gréckokatolíckej aj pravoslávnej cirkvi, z ktorých väčšina na Slovensku sú Rusíni, však napovedá skôr o dodržiavaní náboženských tradícií a zvyklostí aj u mladých Rusínov a o zotrvaní príslušnosti k obom uvedeným cirkvám.

Tabuľka 27
Obyvateľstvo SR podľa vierovyznania v roku 2011 a 2021

Náboženské vyznanie SODB 2011	**SODB 2011** Spolu	%	**SODB 2021** Spolu	%
územná jednotka – Slovenská republika – celá populácia na Slovensku	5 397 036	100,00	5 449 270	100,00
rímskokatolícka cirkev na Slovensku	3 347 277	62,00	3 038 511	55,76
bez náboženského vyznania	725 362	13,40	1 296 142	23,79
evanjelická cirkev AV na Slovensku	316 250	5,85	286 907	5,27
gréckokatolícka cirkev na Slovensku	206 871	3,80	218 235	4,00
pravoslávna cirkev na Slovensku	49 133	0,90	50 677	0,93
množstvo iných vierovyznaní	514 178	9,50	190 316	3,29
nezistené a iné	571 437	10,40	368 482	6,76

Zdroj: Vlastná tabuľka podľa údajov z nasledujúcich zdrojov:
http://census2011.statistics.sk/tabulky.html;
https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-nabozenskeho-vyznania/SR/SK0/SR.

Graf 6
Štruktúra populácie SR podľa vierovyznania
alebo jeho absencie na základe sčítania obyvateľov v roku 2021

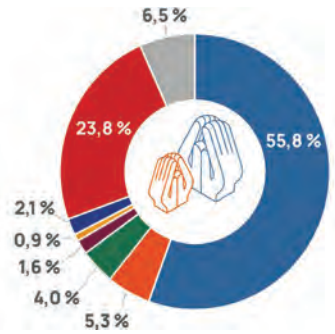

- rímskokatolícka cirkev na Slovensku – 55,8 %
- evanjelická cirkev augsburského vyznania na Slovensku – 5,3 %
- gréckokatolícka cirkev na Slovensku – 4,0 %
- reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku – 1,6 %
- pravoslávna cirkev na Slovensku – 0,9 %
- ostatné – 2,1 %
- obyvatelia bez náboženského vyznania – 23,8 %
- nezistené – 6,5 %

Zdroj: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-nabozenskeho-vyznania/S R/SK0/SR

Z údajov zo sčítania obyvateľov, domov a bytov **v roku 2011** vyplynulo, že v absolútnom vyjadrení žilo na Slovensku 206 871 veriacich, ktorí patria ku gréckokatolíckej cirkvi, a 49 133 veriacich patriacich k pravoslávnej cirkvi, spolu teda žilo v danom roku na Slovensku 256 004 veriacich východného obradu. **V roku 2021** to bolo 218 235 gréckokatolíkov a 50 647 pravoslávnych veriacich, spolu 268 882 veriacich

východného obradu alebo, ako hovorili starí Rusíni, veriacich „rus´koj virý“. Slovakizácia v gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku po jej úplnom povolení po roku 1990 a po navrátení jej všetkých majetkov od pravoslávnej cirkvi odňatých v roku 1950 sa spája s menami dvoch prešovských gréckokatolíckych biskupov – biskupa Jána Hirku a emeritného arcibiskupa Prešovskej archieparchie a emeritného metropolitu gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku Jána Babjaka. Obaja uvedení biskupi pochádzajú zo slovenských obcí na východe Slovenska, biskup Hirka pochádzal z Abranoviec v okrese Prešov a biskup Babjak pochádza z Hažína, zo sotáckej obce pri Humennom, čo znamená, že ani biskup Hirka nebol a biskup Babjak nie je Rusínom a slovakizáciu gréckokatolíckych duchovných vo svojom biskupstve vyžadovali. Pre silnú slovakizáciu v gréckokatolíckej cirkvi po roku 1990, ako aj pre mnohé ďalšie historické okolnosti (zánik väčšieho sídla, kde bola gréckokatolícka fara, ktorá bola následne premiestnená do menšej susednej slovenskej obce, a pod.) viacerí gréckokatolícki veriaci nehovoria po rusínsky a ani sa necítia Rusínmi, veľká časť gréckokatolíckych kňazov dokonca neovláda rusínsky jazyk. Väčšina gréckokatolíckych veriacich nielen v minulosti bola, ale aj v súčasnosti je rusínska. Pre Rusínov bola táto cirkev založená v 17. a 18. storočí v bývalej habsburskej Rakúsko-uhorskej monarchii.

O pravoslávnych veriacich sa viac predpokladá, že sa budú hlásiť k rusínskej národnosti a že ovládajú aktívne rusínsky jazyk. Ak na Slovensku v roku 2011 žilo 256 004 a v roku 2021 to bolo 268 882 veriacich východného obradu, z ktorých veľká časť má rusínsky pôvod, možno aj všetkých rusínskych predkov, potom by veľká časť týchto veriacich mali byť Rusíni. Títo veriaci spolu tvorili 4,7 % v roku 2011 a 4,93 % v roku 2021 z celej populácie na Slovensku, a nie 0,6 % (2011) alebo 0,44 % (2021) tých, ktorí sa prihlásili v sčítaní obyvateľov, domov a bytov v oboch uvedených sčítaniach k rusínskej národnosti. Ak rátame s tým, že Rusíni tvoria aj časť obyvateľov Slovenska bez vierovyznania, a ak odrátame časť gréckokatolíkov, ktorí po rôznych organizačných zmenách v gréckokatolíckej cirkvi môžu mať slovenský pôvod, na Slovensku by mohlo žiť približne 200 000 Rusínov podľa vonkajších pripísaných znakov aj podľa vlastného sebauvedomenia etnickej príslušnosti k Rusínom. V sčítaní obyvateľstva v roku 2011 sa prihlásilo k rusínskej národnosti, ako sme uviedli vyššie, 33 482 obyvateľov Slovenska a k rusínskemu jazyku ako materinskému 55 469 obyvateľov. V roku 2021 to však bolo 23 746 obyvateľov SR, ktorí v sčítaní deklarovali jednu a žiadnu inú rusínsku národnosť, a 38 679 obyvateľov deklarovalo rusínsky materinský jazyk. Prečo sa väčšina obyvateľov gréckokatolíckeho alebo pravoslávneho vyznania neprihlásila k rusínskej národnosti alebo k rusínčine ako materinskému jazyku, bola veľká otázka pri zisťovaní príčin alebo bariér v sebauvedomovaní či sebareflexii národného povedomia u Rusínov na Slovensku v aktuálnom výskume.

Preklad: „*Ja do chrámu nejdem. Nám Rusnákom už ani Boh nepomôže.*“

V gréckokatolíckych chrámoch sa ešte do konca 50. rokov 20. storočia viedli omše v cirkevnoslovanskom jazyku. Po zákaze gréckokatolíckej cirkvi Prešovským soborom dňa 28. 4. 1950 a po Akcii P, násilnom premenovaní gréckokatolíckej cirkvi na pravoslávnu, bolo vo väzniciach v 50. rokoch 20. storočia mučených aj umučených veľa rusínskych gréckokatolíckych kňazov, mníchov a mníšok na čele s ich biskupom – otcom Pavlom Petrom Gojdičom, ktorí kázali vo svojich chrámoch pred druhou svetovou vojnou aj počas nej po rusínsky. V tých istých chrámoch sa dnes vedú omše prevažne po slovensky, ba dokonca náboženské piesne zložené a interpretované pôvodne cirkevnoslovansky alebo aj po rusínsky sa dnes prekladajú do slovenčiny a spievajú sa po slovensky.

Najväčším paradoxom slovakizácie rusínskeho obyvateľstva prostredníctvom duchovného vedenia gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku po roku 1990 bolo nedodržiavanie záverov Druhého vatikánskeho koncilu z rokov 1962 – 1965,[59] ktorý namiesto latinčiny zaviedol národné jazyky ako liturgické jazyky v celej katolíckej cirkvi okrem gréckokatolíckej na Slovensku. V 60. rokoch 20. storočia bola rusínska národnosť zakázaná, takže po uvoľnení v roku 1968, keď bola gréckokatolícka cirkev čiastočne povolená, nemohli duchovní kázať po rusínsky, lebo taký jazyk nemal vôbec existovať. Rusíni mali vymiznúť z mapy Európy. V roku 1990 to však už neplatilo, a napriek tomu sa závery Druhého vatikánskeho koncilu nepreniesli do gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku ani po jej úplnom uznaní a navrátení majetkov od pravoslávnej cirkvi v SR. Národným liturgickým jazykom gréckokatolíkov na Slovensku od 60. rokov 20. storočia do druhého decénia 21. storočia sa tak stal jazyk slovenský, hoc gréckokatolícka cirkev bola pôvodne vytvorená pre Rusínov. Paradoxne, v prvých decéniách 21. storočia iba Rusíni ako jediní katolíci v celej Európe pod vplyvom gréckokatolíckej duchovnej hierarchie na Slovensku nepoužívali svoj národný jazyk ako liturgický vo svojich cerkvách, ktoré si sami pred pol druha storočím alebo aj skôr postavili.

K výraznej zmene dochádza v súčasnosti, keď 26. októbra 2023 Svätý Otec František vymenoval za nového prešovského gréckokatolíckeho arcibiskupa a metropolitu gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, sui iuris, vladyku Jonáša Maxima, PhD., M.S.U. (civilné meno Jozef Maxim), z rusínskej obce Oľšavice v okrese Levoča, ktorým sa stal po biskupskej chirotónii spolu s intronizáciou 27. januára 2024 v Katedrále sv. Jána Krstiteľa v Prešove.[60] Arcibiskup Maxim viac netrestá (ako to bolo bežné od úplného povolenia gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v roku 1990 do nedávnej minulosti) tých gréckokatolíckych kňazov (hlavne zo Spolku sv. Jána Krstiteľa), ktorí vedú kázne po rusínsky a prekladajú liturgické texty z cirkevnoslovanského jazyka do rusínskeho. Tým sa skončila éra silnej slovakizácie vnútri gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Čas ukáže, či autorita súčasného arcibiskupa Jonáša Maxima dokáže zvrátiť silnú asimiláciu gréckokatolíckych veriacich so slovenským prostredím, pretože tá už dosiahla nebývalé rozmery v podobe prekladov cirkevnoslovanských spevov do slovenčiny a transformácie bývalých rusínskych gréckokatolíckych obcí na slovenské, v ktorých sa už ani najstarší obyvatelia nepamätajú, že by ich rodičia či dokonca starí rodičia hovorili po rusínsky. K asimilácii tam však určite došlo podobne, ako k nej došlo v 50. rokoch 20. storočia v obci Banské v okrese Vranov nad Topľou.

V pravoslávnej cirkvi na Slovensku sa používa ako liturgický jazyk hlavne cirkevnoslovanský. Aj tu však dochádza k postupnému presadzovaniu slovenčiny do kázní počas liturgie, a nie rusínčiny. Uvedomenie si dôležitosti zavedenia rusínčiny ako liturgického jazyka do oboch cirkví môže významne pomôcť pri prehlbovaní rusínskej identity samotnými Rusínmi. Na tomto poli najzaslúženejšiu

59 *Druhý vatikánsky koncil*. [online]. [cit. 2025-06-30]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Druh%C3%BD_vatik%C3%A1nsky_koncil, *Tlačová kancelária Konferencie biskupov Slovenska. 11. októbra 1962 bol otvorený Druhý vatikánsky koncil*. [online]. [cit. 2025-06-30]. Dostupné na: https://www.tkkbs.sk/view.php?cisloclanku=20221005026

60 *Gréckokatolícke arcibiskupstvo Prešov. Arcibiskup metropolita Jonáš*. [online]. [cit. 2025-07-15]. Dostupné na: https://www.grkatpo.sk/arcibiskup-metropolita-jonas/; *Jonáš Maxim*. [online]. [cit. 2025-07-15]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Jon%C3%A1%C5%A1_Maxim; *Katolícka cirkev na Slovensku. J. E. Mons. Jonáš Maxim. Prešovský eparchiálny arcibiskup metropolita*. [online]. [cit. 2025-07-15]. Dostupné na: https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/cirkevne-provincie/p/greckokatolicka-cirkev/c/mons-jonas-maxim

činnosť vykonávajú kňazi zo Spolku svätého Jána Krstiteľa[61], ktorí nielenže vedú kázne po rusínsky (nielen po cirkevnoslovansky), ale aj prekladajú liturgické texty z cirkevnoslovanského jazyka do rusínskeho, vydávajú časopis Artos[62] v rusínčine, ktorý je písaný latinkou. Ich najnovším veľký počinom je preklad Nového zákona do rusínskeho jazyka vydaného latinkou a azbukou.

Tabuľka 28
Zloženie výberovej vzorky podľa vierovyznania

Vierovyznanie	Počet	%
gréckokatolícke	233	60,8
pravoslávne	117	30,5
rímskokatolícke	17	4,4
bez vierovyznania	13	3,4
evanjelické	1	0,3
jehovista	1	0,3
slobodný vo viere	1	0,3
Spolu	383	100,0

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 49).

O čom však vypovedá zloženie výberového súboru podľa vierovyznania uvedeného v tabuľke 28? Naši respondenti, ako sa uvádza na viacerých miestach tejto knihy, boli vyberaní kvótnym, teda zámerným výberom, aby sme získali rovnomerné kohorty respondentov pri všetkých ich identifikačných znakoch. Vierovyznanie patrí k jedným z takých znakov. Vieme, že väčšina Rusínov na Slovensku je gréckokatolícka. Vo výberovom súbore sa ocitli necelé dve tretiny respondentov gréckokatolíkov a necelá tretina pravoslávnych, dokonca 4,4 % rímskych katolíkov a 3,4 % respondentov výberového súboru boli ľudia bez vierovyznania.

61 **Spolok svätého Jána Krstiteľa** (po rusínsky Общество святого Йоана Креститеъа) je rusínsky spolok na Slovensku. Jeho programom je náboženský, národný a kultúrny rozvoj Rusínov. Prvýkrát ho založil Alexander Duchnovič v roku 1862, fungoval však len do svojho zrušenia v roku 1874. Obnovený bol v roku 2003, keď bol aj schválený prešovským gréckokatolíckym biskupom Jánom Babjakom. Medzi jeho aktivity patrí práca s deťmi a mládežou, rôzne akcie, vydávanie náboženských kníh (napríklad Gréckokatolícky rusínsky kalendár) a ďalšie činnosti. – *Spolok svätého Jána Krstiteľa*. [online]. [cit. 2025-07-15]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Spolok_sv%C3%A4t%C3%A9ho_J%C3%A1na_Krstite%C4%BEa

62 Viac pozri na *АРТОС – часопис Общества св. Йоана Крестителя*. [online]. [cit. 2025-07-15]. Dostupné na: https://artos.wbl.sk/

Tabuľka 29
Obyvateľstvo SR podľa gréckokatolíckeho a pravoslávneho vierovyznania a bez vierovyznania a podľa národnosti (SODB 2021)

Národnosť	Náboženské vyznanie alebo bez vierovyznania	Absolútne čísla	% (riadky)	% (stĺpce)
Spolu		5 449 270	100,00 %	100,00 %
slovenská	bez náboženského vyznania	1 174 928	21,56 %	100,00 %
slovenská	gréckokatolícke vyznanie	189 730	3,48 %	100,00 %
slovenská	pravoslávne vyznanie	33 760	0,62 %	100,00 %
slovenská	ostatné	3 169 129	58,16 %	100,00 %
rusínska	bez náboženského vyznania	1 929	0,04 %	100,00 %
rusínska	gréckokatolícke vyznanie	13 206	0,24 %	100,00 %
rusínska	pravoslávne vyznanie	7 664	0,14 %	100,00 %
rusínska	ostatné	947	0,02 %	100,00 %
ostatné	bez náboženského vyznania	119 285	2,19 %	100,00 %
ostatné	gréckokatolícke vyznanie	15 299	0,28 %	100,00 %
ostatné	pravoslávne vyznanie	9 253	0,17 %	100,00 %
ostatné	ostatné	714 140	13,11 %	100,00 %

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená z výsledkov SODB 2021 (https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2F9858b08a-1a5f-4d86-bc14-b1d45180d6f1&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk).

Z výsledkov posledného sčítania obyvateľov, bytov a domov v roku 2021 je však možné vyrátať, že tí ľudia v základnej populácii na Slovensku, ktorí sa prihlásili k národnosti rusínskej, boli taktiež hlavne gréckokatolíci, potom pravoslávni a veľmi málo z nich uviedlo, že nevyznáva žiadne vierovyznanie, že ide o ateistov. Väčšina gréckokatolíkov v základnej populácii na Slovensku (tabuľka 29) sa však zoskupuje v slovenskej národnosti (3,48 %) a 0,24 % gréckokatolíkov uviedlo svoju národnosť ako rusínsku, pravoslávnych so slovenskou národnosťou bolo 0,62 %, s rusínskou 0,14 %, bez náboženského vyznania bolo obyvateľov Slovenska so slovenskou národnosťou 21,56 %, no s rusínskou len 0,04 % z celkovej populácie SR. Keď sa pozrieme na tých obyvateľov Slovenska, ktorí sa v roku 2021 prihlásili len k rusínskej národnosti, čo bolo 23 746 obyvateľov, tak potom percentuálne zastúpenie gréckokatolíkov u prihlásených Rusínov je 55,61 % a pravoslávnych je 32,27 %, čo sa približuje výberovej vzorke z nášho terénneho skúmania – 60,8 % gréckokatolíkov a 30,5 % pravoslávnych. Ľudia bez vierovyznania v základnej populácii SR s deklarovanou rusínskou národnosťou tvorili v danom roku 8,12 %, zatiaľ čo v našom výberovom súbore len 3,4 %, čo by mohlo do istej miery skresľovať názory obyvateľov rusínskej národnosti SR v základnej populácii v porovnaní s respondentmi výberového súboru práve v otázkach národnej identity i sebareflexie.
Z údajov sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2021 sme vyselektovali národnosť, ďalšiu národnosť a vierovyznanie a získali sme výsledky podľa počtu obyvateľov Slovenska prihlásených k rusínskej národnosti a gréckokatolíckemu alebo pravoslávnemu vierovyznaniu či k životnej pozícii bez vierovyznania. V tabuľke 30 sme poukázali na vzťah medzi národnosťou a ďalšou národnosťou a vierovyznaním. Počet Rusínov, ktorí si v sčítaní v roku 2021 vybrali iba jednu, a to rusínsku národnosť, bol odlišný od počtu Rusínov, ktorí si vybrali rusínsku národnosť ako jednu

z dvoch národností a zároveň patria k jednej z uvedených cirkví alebo sú bez vierovyznania. Ak zoberieme do úvahy všetky možnosti výberu dvoch národností, kde jedna z nich bola práve rusínska národnosť, tak k Rusínom bez vierovyznania sa v roku 2021 prihlásilo 3 326 (0,06 %) + 490 (0,01 %) + 1 439 (0,03 %) + 160 = **5 415** obyvateľov Slovenska, t. j. 0,1 % z celkovej populácie SR. Ku gréckokatolíckemu vierovyznaniu sa vo všetkých variantoch výberu rusínskej národnosti ako prvej aj ako ďalšej národnosti prihlásilo dokopy 23 121 (0,42 %) + 3 211 (0,06 %) + 9 995 (0,18 %) + 309 (0,01 %) = 36 636 obyvateľov Slovenska, čo predstavuje 0,67 % z celkovej populácie na Slovensku. K pravoslávnemu vierovyznaniu a k rusínskej národnosti sa v roku 2021 prihlásilo 7 615 (0,14 %) + 1 454 (0,03 %) + 6 210 (0,11 %) + 455 (0,01 %) = 15 734 obyvateľov Slovenska, čo predstavuje 0,29 % populácie SR. Ak vychádzame z toho, že k dvom národnostiam, z ktorých jedna bola rusínska, sa v roku 2021 prihlásilo spolu 63 556 obyvateľov Slovenska, potom pomer gréckokatolíkov, pravoslávnych alebo ľudí bez vierovyznania bude iný ako pri jedinej rusínskej národnosti.

Jedno je isté – ľudí bez vierovyznania s rusínskou národnosťou a ďalšou národnosťou rusínskou je v populácii na Slovensku výrazne menej, ako je to v celej populácii (1 296 142, čo predstavuje 23,79 % z celej populácie SR). Percentuálne zastúpenie ľudí bez vierovyznania zo všetkých ľudí na Slovensku, ktorí si vybrali jednu (prvú alebo druhú) národnosť rusínsku, je 5 415 : 63 556 = 8,09 %. V porovnaní s takmer jednou pätinou ateistov na Slovensku v celej populácii je to naozaj nízke zastúpenie ľudí bez vierovyznania medzi slovenskými Rusínmi. Gréckokatolíkov, ktorí si vybrali jednu zo štyroch možností rusínskej národnosti (slovenská a rusínska, rusínska a slovenská, rusínska a ostatné, ostatné a rusínska), je nepomerne viac, a to 57,64 %, čo je zas v nepomere k tomu, koľko ľudí na Slovensku sa vôbec prihlásilo ku gréckokatolíckemu vierovyznaniu (218 235, čo predstavuje 4 % z celej populácie SR). K pravoslávnym veriacim s akoukoľvek varietou rusínskej národnosti sa zapísalo v sčítaní z roku 2021 na Slovensku 24,76 % zo všetkých Rusínov. Zaujímavé nakoniec bolo pre nás zistenie, že toto percentuálne zastúpenie gréckokatolíckych veriacich a Rusínov bez vierovyznania v základnej populácii sa skoro neodlišovalo v prípade výberu jedinej rusínskej národnosti alebo rusínskej národnosti v štyroch varietách (jedna rusínska národnosť – 8,12 % / 55,61 % / 32,27 % oproti 8,09 % / 57,64 % / 24,76 % pri výbere jednej alebo dvoch národností, z ktorých jedna bola rusínska), len v prípade pravoslávnych veriacich bolo výrazne viac tých, ktorí si zapísali iba jednu, a to rusínsku národnosť. Bola ich skoro tretina zo všetkých Rusínov na Slovensku oproti zastúpeniu tých, ktorí si vybrali rusínsku národnosť v štyroch možnostiach, keď ich bola skoro pätina zo všetkých ľudí s rusínskou národnosťou.

Tabuľka 30
Obyvateľstvo SR podľa gréckokatolíckeho a pravoslávneho vierovyznania a bez vierovyznania a podľa národnosti a ďalšej národnosti (SODB 2021)

Národnosť	Ďalšia národnosť	Náboženské vyznanie alebo bez vierovyznania	Absolútne čísla	% (riadky)	% (stĺpce)
Spolu			5 449 270	100,00 %	100,00 %
slovenská	**rusínska**	**bez náboženského vyznania**	**3 326**	**0,06 %**	**100,00 %**
slovenská	**rusínska**	**gréckokatolícke vyznanie**	**23 121**	**0,42 %**	**100,00 %**
slovenská	**rusínska**	**pravoslávne vyznanie**	**7 615**	**0,14 %**	**100,00 %**
slovenská	**rusínska**	**ostatné**	**4 702**	**0,09 %**	**100,00 %**
slovenská	ostatné	bez náboženského vyznania	1 171 602	21,50 %	100,00 %
slovenská	ostatné	gréckokatolícke vyznanie	166 609	3,06 %	100,00 %
slovenská	ostatné	pravoslávne vyznanie	26 145	0,48 %	100,00 %
slovenská	ostatné	ostatné	3 164 427	58,07 %	100,00 %
rusínska	**slovenská**	**bez náboženského vyznania**	**490**	**0,01 %**	**100,00 %**
rusínska	**slovenská**	**gréckokatolícke vyznanie**	**3 211**	**0,06 %**	**100,00 %**
rusínska	**slovenská**	**pravoslávne vyznanie**	**1 454**	**0,03 %**	**100,00 %**
rusínska	**slovenská**	**ostatné**	**324**	**0,01 %**	**100,00 %**
rusínska	**ostatné**	**bez náboženského vyznania**	**1 439**	**0,03 %**	**100,00 %**
rusínska	**ostatné**	**gréckokatolícke vyznanie**	**9 995**	**0,18 %**	**100,00 %**
rusínska	**ostatné**	**pravoslávne vyznanie**	**6 210**	**0,11 %**	**100,00 %**
rusínska	**ostatné**	**ostatné**	**623**	**0,01 %**	**100,00 %**
ostatné	slovenská	bez náboženského vyznania	12 008	0,22 %	100,00 %
ostatné	slovenská	gréckokatolícke vyznanie	2 017	0,04 %	100,00 %
ostatné	slovenská	pravoslávne vyznanie	1 428	0,03 %	100,00 %
ostatné	slovenská	ostatné	34 564	0,63 %	100,00 %
ostatné	**rusínska**	**bez náboženského vyznania**	**160**	**0,00 %**	**100,00 %**
ostatné	**rusínska**	**gréckokatolícke vyznanie**	**309**	**0,01 %**	**100,00 %**
ostatné	**rusínska**	**pravoslávne vyznanie**	**455**	**0,01 %**	**100,00 %**
ostatné	**rusínska**	**ostatné**	**122**	**0,00 %**	**100,00 %**
ostatné	ostatné	bez náboženského vyznania	107 117	1,97 %	100,00 %
ostatné	ostatné	gréckokatolícke vyznanie	12 973	0,24 %	100,00 %
ostatné	ostatné	pravoslávne vyznanie	7 370	0,14 %	100,00 %
ostatné	ostatné	ostatné	679 454	12,47 %	100,00 %

Zdroj: Vlastná tabuľka zostavená na základe údajov SODB 2021 (https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2F000011c5-84b3-44c1a1d6-99b1aa66ae79&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk).

4.3.7 Rozloženie respondentov podľa národnosti

Keďže sme v autorskom sociologickom výskume z roku 2015 vykonali zámerný kvótny výber respondentov v prvom rade podľa národnosti (všetci respondenti buď hovorili po rusínsky, prípadne ich obaja rodičia alebo jeden z rodičov boli Rusíni), nemôžeme porovnávať zastúpenie rusínskej národnostnej menšiny v populácii na Slovensku, no napriek tomu sa respondenti rozdelili do troch hlavných skupín. Najväčšiu časť súboru tvorili príslušníci rusínskej národnosti (50,4 %), o čosi menšiu časť vzorky tvorili respondenti so slovenskou národnosťou (42,8 %) a k ukrajinskej národnosti sa prihlásilo 6 % respondentov výberového súboru.
Vo výberovej vzorke sa potvrdila tendencia nárastu identifikácie Rusínov na Slovensku s ich národnými koreňmi po roku 1990. Kým v roku 1991 si 33,7 % respondentov nášho výberového súboru napísalo do sčítacích hárkov rusínsku národnosť, 12,1 % ukrajinskú a až 51,2 % slovenskú, v roku 2001 sa tento pomer stáva vyváženejším. 44,7 % respondentov sa v sčítaní v roku 2001 prihlásilo k rusínskej národnosti, 6,1 % k ukrajinskej a 46,8 % k slovenskej národnosti. V roku 2011 sa pomer medzi rusínskou a slovenskou národnosťou zmenil v prospech rusínskej národnosti. 54,2 % respondentov si v sčítaní v roku 2011 napísalo rusínsku národnosť, 4,4 % ukrajinskú a 40 % slovenskú národnosť. Vo vzťahu k premennej národnosť nás vo výskumnom dotazníku zaujímalo aj to, akú národnosť zapísali respondenti ako rodičia svojim deťom (ak mali deti) do sčítacích hárkov počas troch sčítaní po roku 1990. V tomto prípade je situácia dramatickejšia a menej lichotivá vzhľadom na sebaidentifikáciu detí respondentov Rusínov.

Graf 7
Rozloženie respondentov podľa národnosti

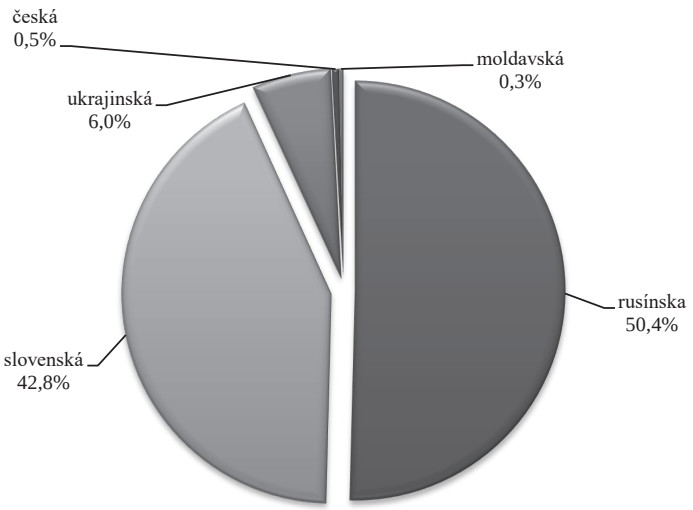

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 52).

Svojim deťom zapísali respondenti v sčítaní ľudu v roku 1991 rusínsku národnosť v 11,8 % prípadov, v 1,8 % prípadov ukrajinskú a v 34,8 % prípadov slovenskú národnosť. V roku 2001 sa situácia zmenila len málo v prospech rusínskej národnosti, pretože rusínsku národnosť svojim deťom v tomto roku zapísalo 13,5 % respondentov, 1,1 % ukrajinskú a 32,6 % slovenskú národnosť. 52,5 % respondentov v tom čase buď nemalo deti vôbec, alebo ich deti už boli dospelé. V roku 2011 narástol mierne počet tých respondentov, ktorí zapísali svojim deťom národnosť rusínsku (16, 9 %), znížil sa počet tých, ktorí svojim deťom napísali do hárkov ukrajinskú národnosť (0,50 %), a zvýšil sa počet respondentov, ktorí zapísali svojim deťom slovenskú národnosť (33,2 %). 49,3 % respondentov buď v roku 2011 nemalo deti, alebo malo dospelé deti.

Pýtali sme sa respondentov aj na to, akú národnosť si napísali do sčítacieho hárka v sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 ich dospelé deti. Rusínsku národnosť si napísalo 9,9 % dospelých detí respondentov, 0,5 % ukrajinskú a 22,9 % slovenskú národnosť, 65,6 % respondentov nemalo v roku 2001 dospelé deti. Tú istú otázku sme položili respondentom vo vzťahu k roku 2011. Ich dospelé deti si v danom roku zapísali rusínsku národnosť v 18,2 % prípadov (išlo o takmer dvojnásobný nárast), ukrajinskú v 0,5 % prípadov a slovenskú v 28,9 % prípadov. 50,3 % respondentov nemalo v roku 2011 dospelé deti.

V hlavnej hypotéze sme okrem migrácie ako hlavnej príčiny asimilácie Rusínov so slovenskou majoritou predpokladali silnejúcu asimiláciu Rusínov a stratu povedomia o vlastnej národnej identite smerom k aktuálnym nastupujúcim generáciám Rusínov. Náš predpoklad sa potvrdil na vyššie prezentovaných percentách národnosti zapísanej deťom v sčítacích hárkoch v troch sčítaniach obyvateľstva po roku 1990. **Národnosť, ktorú zapísali rusínski rodičia svojim deťom vo všetkých troch sčítaniach, bola štatisticky významne odlišná od národnosti, ktorú respondenti deklarovali ako svoju vlastnú, a to výrazne v neprospech rusínskej národnosti.**

4.4 Národnosť otca a matky v porovnaní s národnosťou respondenta/respondentky

Čiastočne sa náš predpoklad potvrdil pri národnosti respondentov a ich rodičov (graf 8 a 9). Čiastočne preto, lebo rozdiel v národnosti respondentov a ich rodičov nie je zvlášť dramatický. Dramatickejší prepad je pri porovnaní národnosti respondentov a ich starých rodičov. Kým u väčšiny starých rodičov z oboch strán (zo strany otca i matky) respondenti deklarujú rusínsku národnosť v priemere v 80 % prípadov, v prípade rodičov už klesla rusínska národnosť na 54,2 % v prípade otcov a 55,6 % v prípade matiek. Samotní respondenti deklarovali rusínsku národnosť v polovici prípadov (50,4 %). Rodičia respondentov mali o čosi častejšie deklarovanú ukrajinskú národnosť (8 % oproti 6 % samotných respondentov). Narastá slovenská národnosť u respondentov (42,8 %) oproti ich rodičom (37,1 % alebo 34,6 %).

Štatisticky významný vzťah medzi národnosťou respondenta/respondentky a národnosťou otca znamená, že národnosť respondenta/respondentky (podľa očakávania) závisí od národnosti otca. Ak sa pozrieme na tabuľku 31, vidíme, že respondenti uvádzajú väčšinou rovnakú národnosť ako ich otec, pričom najvyššia miera zhody je u respondentov slovenskej národnosti (87,1 % respondentov, ktorých otec má/mal slovenskú národnosť, tiež uvádza svoju národnosť ako slovenskú) a najnižšia, ak je otec ukrajinskej národnosti (potomok uviedol rovnakú národnosť v 54,8 % prípadov). Potomkovia rusínskeho otca si uviedli rusínsku národnosť ako ich otec v 84,5 % prípadov, čo sa približuje otcovi slovenskej národnosti.

Druhostupňovou analýzou národnosti respondentov sme zistili mnoho štatisticky významných vzťahov. Pri pohľade na tabuľku 31 zaujmú aj iné zistené skutočnosti, tentoraz vo vzťahu k samotným respondentom vyplývajúce z riadkových početností, teda národnosti respondenta.

Respondenti rusínskej národnosti majú najviac zo všetkých respondentov (90,2 %) rovnako rusínsku národnosť ako ich otec. 1,6 % respondentov s rusínskou národnosťou má otca s ukrajinskou národnosťou a 8,3 % respondentov s rusínskou národnosťou má otca so slovenskou národnosťou. 13,6 % respondentov s ukrajinskou národnosťou má otca s rusínskou národnosťou, teda oveľa viac, ako uviedli respondenti s rusínskou národnosťou, že ich otec má ukrajinskú národnosť (1,6 %). 77,3 % respondentov s ukrajinskou národnosťou uviedlo takú istú národnosť aj v prípade svojho otca a slovenskú národnosť otca uviedlo 9,1 % respondentov s ukrajinskou národnosťou. Najmenšiu zhodu vykázali respondenti so slovenskou národnosťou, ktorých otec má tiež slovenskú národnosť v 75,3 % prípadov, no v 17,9 % prípadov má ich otec rusínsku národnosť.

Z hľadiska druhostupňovej analýzy sa nepreukázala štatistická významnosť vzťahu národnosti res-

pondentov a národnosti ich matky (graf 9 a tabuľka 32) na rozdiel od signifikantného vzťahu národnosti respondentov a národnosti ich otca (graf 8 a kontingenčná tabuľka 31).

Graf 8
Rozloženie výberového súboru podľa národnosti otca respondentov

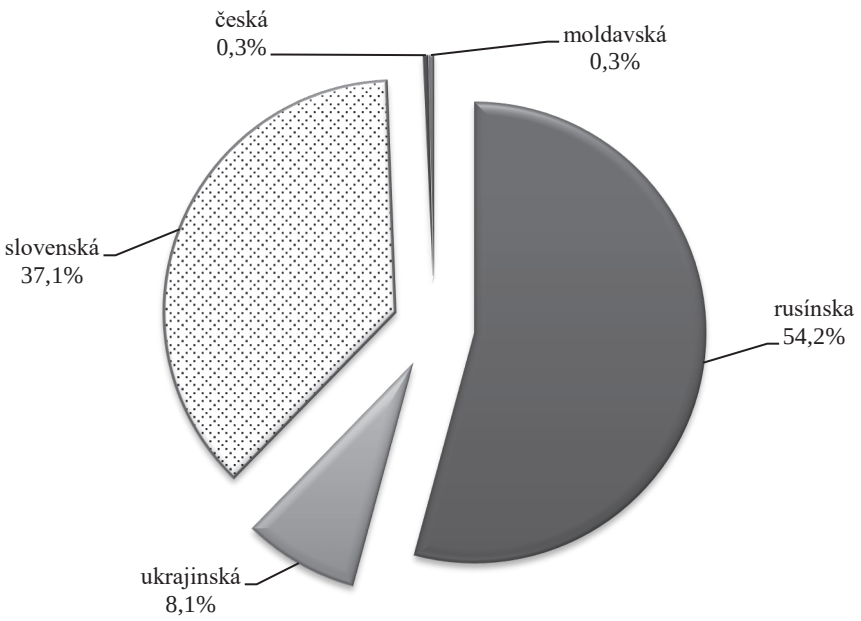

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 54).

Graf 9
Rozloženie výberového súboru podľa národnosti matky respondentov

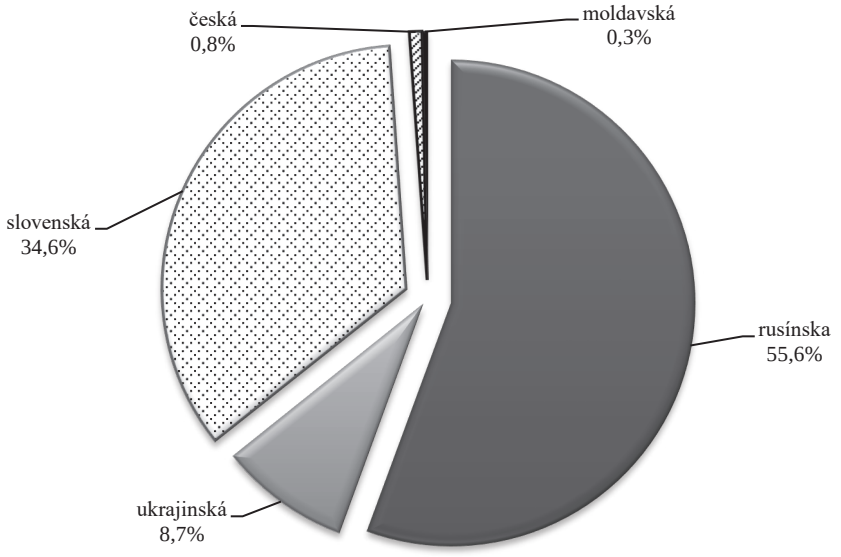

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 55).

Tabuľka 31
Rozloženie výberovej vzorky podľa národnosti respondentov a národnosti ich otca

Národnosť respondenta/respondentky		Národnosť otca			Spolu
		rusínska	ukrajinská	slovenská	
rusínska	počet	174	3	16	193
	% z riadka	90,2 %	1,6 %	8,3 %	100,0 %
	% zo stĺpca	84,5 %	9,7 %	11,4 %	51,2 %
ukrajinská	počet	3	17	2	22
	% z riadka	13,6 %	77,3 %	9,1 %	100,0 %
	% zo stĺpca	1,5 %	54,8 %	1,4 %	5,8 %
slovenská	počet	29	11	122	162
	% z riadka	17,9 %	6,8 %	75,3 %	100,0 %
	% zo stĺpca	14,1 %	35,5 %	87,1 %	43,0 %
Spolu	počet	206	31	140	377
	% z riadka	54,6 %	8,2 %	37,1 %	100,0 %
	% zo stĺpca	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 57).
Legenda: % z riadka – národnosť respondenta, % zo stĺpca – národnosť otca
Chí-kvadrátový test nezávislosti: $\chi^2 = 341{,}22$, df = 4, p = 0,000 ..... – vzťah je štatisticky významný.

Na základe uvedených údajov sa môžeme domnievať, že sme zistili naznačený trend k vytrácaniu sa ukrajinskej národnosti u respondentov v porovnaní s národnosťou ich otca a k zachovaniu rusínskej národnosti, ak takú uvádzajú aj v prípade svojho otca. Ak deti vedia, že ich otec má rusínsku národnosť, vo výberovom súbore 90,2 % z nich si takú istú uviedlo tiež. 17,9 % respondentov si však uviedlo slovenskú národnosť napriek tomu, že ich otec má/mal rusínsku národnosť. Kde a prečo nastáva zlom a tendencia k poslovenčeniu respondentov, sme sa snažili zistiť vo vlastnom sociologickom výskume. Pri pohľade na tabuľku 32 vidíme, že respondenti uvádzajú väčšinou rovnakú národnosť ako ich matka, pričom najvyššia miera zhody je u respondentov slovenskej národnosti (90,2 % respondentov, ktorých matka má/mala slovenskú národnosť, si tiež uvádza slovenskú národnosť, je to o 3 % vyššia zhoda ako medzi národnosťou respondenta/respondentky a národnosťou otca) a najnižšia, ak je matka ukrajinskej národnosti (potomok uviedol rovnakú národnosť v 48,5 % prípadov – ide o 6 % nižšiu zhodu ako v prípade otca). Potomkovia rusínskej matky si uviedli rusínsku národnosť ako ich matka v 83,0 % prípadov, čo sa od matky so slovenskou národnosťou odlišuje o 7,2 %. Riadkové početnosti vykazujú podobné skutočnosti ako v prípade krížovej tabuľky národnosti respondenta/respondentky a národnosti jeho/jej otca.

Tabuľka 32
Rozloženie výberovej vzorky podľa národnosti respondentov a národnosti ich matky

Národnosť respondenta/respondentky		Národnosť matky			Spolu
		rusínska	ukrajinská	slovenská	
rusínska	počet	176	rusínska	9	193
	% z riadka	**91,2 %**	4,1 %	4,7 %	100,0 %
	% zo stĺpca	**83,0 %**	24,2 %	6,8 %	51,2 %
ukrajinská	počet	2	16	4	22
	% z riadka	9,1 %	**72,7 %**	18,2 %	100,0 %
	% zo stĺpca	0,9 %	**48,5 %**	3,0 %	5,8 %
slovenská	počet	34	9	119	162
	% z riadka	21,0 %	5,5 %	**73,5 %**	100,0 %
	% zo stĺpca	16,0 %	27,3 %	**90,2 %**	43,0 %
Spolu	počet	212	33	132	377
	% z riadka	56,2 %	8,8 %	35,0 %	100,0 %
	% zo stĺpca	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 58).
Chí-kvadrátový test nezávislosti nepotvrdil štatistickú významnosť vzťahu národnosti respondenta/respondentky a národnosti jeho/jej matky.[63]

4.5 Asimilácia Rusínov podľa deklarovaného materinského jazyka naprieč generáciami

Ešte viac o asimilácii nasledujúcich generácií Rusínov na Slovensku svedčí **deklarovaný materinský jazyk** (u respondentov, ich rodičov a starých rodičov), ale aj to, akým jazykom sa rozprávajú doma so svojimi rodičmi a so svojimi deťmi. Slovakizácia Rusínov alebo ich asimilácia so slovenskou majoritou je podľa týchto ukazovateľov v našom výberovom súbore očividná.
Významným sa ukazuje posun v chápaní materinského jazyka respondentmi vo vzťahu k ich rodičom, ale najmä vo vzťahu k ich deťom. Významným potvrdením nášho predpokladu je nezvratný fakt vyplývajúci z odpovedí najmä mladých respondentov. Akým jazykom sa rozprávajú rodičia doma so svojimi deťmi, taký jazyk potom deti považujú za svoj materinský. Ak sa teda rusínski rodičia alebo aj starí rodičia rozprávajú so svojimi deťmi a vnukmi po slovensky, ich deti a vnuci považujú za svoj materinský jazyk práve slovenský, hoc obaja rodičia i všetci štyria starí rodičia sú Rusíni.
Asimilácia rusínskej národnostnej menšiny, ako bolo uvedené vyššie, prebieha na niekoľkých úrov-

63 **Chí-kvadrátový test** alebo χ^2 **test** ako prvý navrhol v roku 1900 Karl Pearson. Predpokladá platnosť nulovej hypotézy. Nulová hypotéza (H0) je predpoklad, že neexistuje rozdiel medzi očakávanými a teoretickými výsledkami (H0 = e – t 0). Je to základná štatistická metóda, ktorá sa používa na skúmanie vzťahov medzi kategorickými premennými a testovaním hypotéz v rôznych oblastiach. V rámci nulovej hypotézy sa porovnávajú pozorované údaje s tým, čo by sme očakávali, keby medzi premennými neexistoval žiadny vzťah. V oblastiach, ako je biológia, marketing a sociálne vedy, je tento test užitočný najmä na testovanie hypotéz o rozdelení populácie. Pozri viac na *Chí-kvadrát test: Pochopenie a použitie tohto štatistického nástroja*. [online]. [cit. 2025-07-15]. Dostupné na: https://mindthegraph.com/blog/sk/chi-square-test/

niach – odliv mladých za prácou z autochtónnych rusínskych území do viac alebo menej vzdialených miest, kde sa prispôsobujú väčšinovému obyvateľstvu a strácajú povedomie o vlastnej národnej identite, následne uzatvárajú zmiešané manželstvá, z ktorých zväčša vzídu deti ako príslušníci už väčšinového národa, nehľadiac na to, či je otcom rodiny Rusín alebo matkou je Rusínka. Najhlbšou asimiláciou je však komunikácia s deťmi v jazyku väčšinového národa, a nie v materinskom jazyku. Ak sa rodičia doma rozprávajú so svojimi deťmi po slovensky, pričom sú obidvaja Rusíni, čo znamená, že i všetci štyria starí rodičia sú Rusíni, pričom aj tí sa so svojimi vnukmi rozprávajú po slovensky, nie po rusínsky, potom deti a vnuci/vnučky nemajú od koho získať pocit národnej hrdosti a spriaznenosti so svojimi predkami a národnými koreňmi. Priepastný rozdiel v používaní materinského rusínskeho jazyka doma, a to medzi rodičmi a deťmi, ako sme uviedli vyššie, je významným potvrdením nášho predpokladu o asimilácii najmladších generácií Rusínov s majoritou, a to z vôle ich rusínskych rodičov.

Používanie rusínskeho materinského jazyka medzi rodičmi a deťmi sa postupne vytratilo počas troch generácií z viac ako polovice domácností Rusínov (pozri grafy 10 a 11). Až budúcnosť ukáže, či to je alebo nie je alarmujúce zistenie, ako aj to, či sa bude tento trend prehlbovať.

Graf 10
Rozloženie respondentov vo výberovom súbore podľa ich materinského jazyka

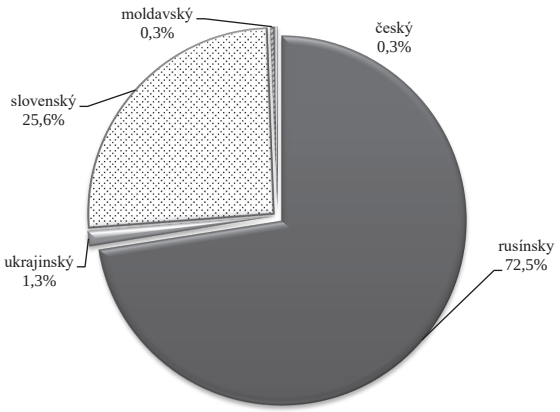

Zdroj: Ľ: Kráľová (2015, s. 59).

Graf 11
Rozloženie respondentov podľa jazyka, ktorým sa rozprávajú doma s rodičmi

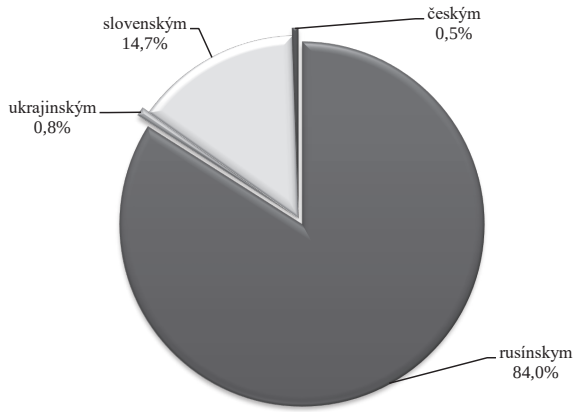

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 61).

Respondenti deklarujú, že sa so svojimi manželmi/manželkami či partnermi/partnerkami rozprávajú doma v 56,7 % prípadov po rusínsky, v 0,2 % prípadov po ukrajinsky a v 28 % prípadov po slovensky. 14,9 % respondentov nemá manžela/manželku alebo partnera/partnerku. V niektorých prípadoch ide o zmiešané manželstvá Rusínov so Slovákmi, vo výberovom súbore sme dokonca zachytili Rusínov zo zmiešaných manželstiev rusínsko-moldavskej rodiny či rusínsko-českých rodín. V zmiešaných manželstvách alebo partnerstvách, ak jeden z manželov/partnerov nie je Rusín, sa už rozpráva zväčša po slovensky. Môže to byť tiež znak toho, že aj keď sú obaja manželia/partneri Rusíni, no hovoria s deťmi doma po slovensky, potom hovoria i medzi sebou po slovensky (takmer v tretine prípadov). Je viac takých prípadov, že sú obaja manželia/partneri Rusíni, spolu hovoria doma po rusínsky, no s deťmi po slovensky. S deťmi sa rozprávajú respondenti po rusínsky v 41 % prípadov a s manželom/manželkou v 56,7 % prípadov, ako je uvedené vyššie.

Graf 12
Rozloženie respondentov podľa jazyka, ktorým sa rozprávajú doma s deťmi

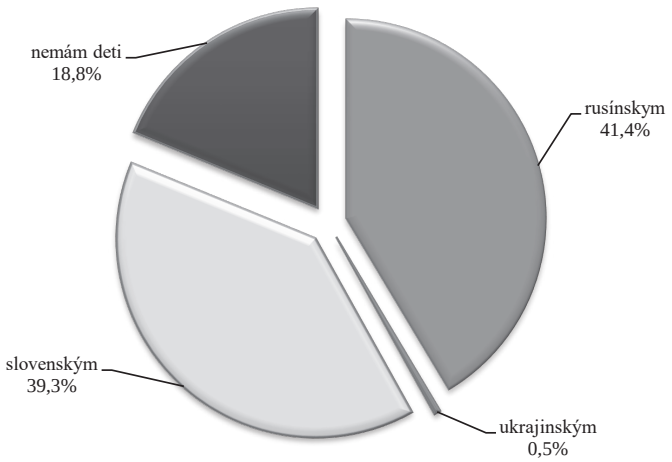

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 62).

Z hľadiska identifikačných znakov národnostnej príslušnosti respondentov nás zaujímali aj hlbšie prepojenia na rozvíjanie vlastnej národnej identity. Situácia Rusínov na Slovensku je zložitá najmä vzhľadom na bariéry brániace reflexii vlastnej identity. Tieto bariéry sú vyvolané rôznymi objektívnymi okolnosťami, viackrát uvádzanými vyššie v texte (zákaz rusínskej národnosti i gréckokatolíckej cirkvi v roku 1950, násilná ukrajinizácia v 50. a 60. rokoch 20. storočia), ale i subjektívnou neochotou prehlbovať svoju národnú (rusínsku) identitu a preciťovať ju prostredníctvom poznania vlastných dejín či spisovnej formy svojho jazyka, ako i väčšou ochotou prispôsobiť sa väčšine ako zachovať svoju národnú identitu i v majoritnom prostredí. V reálnom živote je pre mnohých Rusínov pohodlnejšie a pragmatickejšie stať sa Slovákmi a vychovávať svoje deti ako Slovákov než presadzovať svoju etnickú inakosť voči majorite. Deklarovať svoju odlišnosť v dnešnom zložitom svete a vyžadovať si k nej rešpekt zo strany okolia je zaiste namáhavejšie ako prispôsobiť sa mase väčšiny a splynúť s ňou. Navyše, ak spoločenské okolnosti neprajú vytŕčaniu z radu a nepodporujú odlišnosť ako významnú hodnotu prehlbovania demokratického charakteru spoločenského usporiadania v zmysle radikálnej plurality postmodernej etiky a spoločnosti, potom je asimilácia s väčšinou pre mnohých Rusínov jediným a podľa nich správnym východiskom. Pre nich samotných, no hlavne pre ich deti.

5 Všeobecné postoje Rusínov na Slovensku k svojej národnej identite a k svojmu spisovnému jazyku

Analyzujúc funkčné sféry používania rusínskeho jazyka, opierame sa o viaceré práce Anny Pliškovej (Plišková, 2007, s. 62 – 105; Плїшкова, 2008a, s. 74 – 109; 2008b), v ktorých autorka oddeľuje rodinnú sféru ako oblasť každodenného používania rusínskych nárečí na Slovensku od sféry úradného kontaktu a scénicko-divadelnej, mediálnej, literárnej, konfesionálnej a školskej sféry ako oblastí používania spisovného rusínskeho jazyka. V našom výskume sa potvrdilo, že väčšina respondentov vo svojich domácnostiach komunikuje nárečiami rusínskeho jazyka, na verejnosti sa ich skôr hanbí používať, pričom menšia časť výberového súboru pozná kodifikovanú formu rusínskeho jazyka alebo má informácie o tom, že rusínsky jazyk bol kodifikovaný a je uznaný Slovenskou republikou ako spisovný jazyk jednej z oficiálne uznaných národnostných menšín na Slovensku, a to rusínskej národnostnej menšiny.

Slávnostný akt kodifikácie rusínskeho jazyka na Slovensku sa uskutočnil 27. 1. 1995 v Bratislave na vysokoškolskom internáte Družba. Vtedajší riaditeľ Divadla A. Duchnoviča v Prešove Jaroslav Sisák číta slávnostnú Deklaráciu.

Zaujímalo nás aj to, či by respondenti (ľudia vo veku od 18 do 88 rokov) uvažovali o tom, že by sa ich deti učili spisovnú podobu ich materinského jazyka v školách s vyučovacím jazykom rusínskym. Potešiteľným zistením bola väčšina kladných odpovedí, pretože zriaďovatelia škôl v regiónoch obývaných Rusínmi na Slovensku od čias uznania Rusínov ako samostatnej národnostnej menšiny, teda od roku 1989 doteraz, nezriaďujú rusínske školy, a to vraj z dôvodu nezáujmu rodičov.

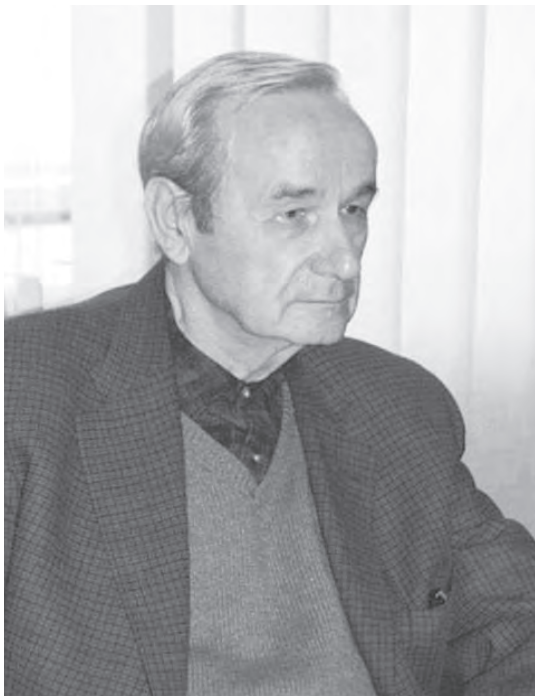

Dvaja kodifikátori rusínskeho jazyka na Slovensku – doc. PhDr. Vasiľ Jabur, CSc., a doc. PhDr. Juraj Paňko, CSc., pôvodným vzdelaním rusisti.

5.1 Vzťah Rusínov k svojmu spisovnému jazyku[64]

Pýtali sme sa tých respondentov, ktorí si uviedli rusínsku národnosť, či by chceli, aby ich deti ovládali spisovný rusínsky jazyk. 44,9 % z nich odpovedalo, že by si to želalo, a 13 % z nich si to neželalo, pretože ich deti podľa nich vo svojom živote nebudú potrebovať ovládať spisovný rusínsky jazyk. 11,8 % respondentov sa k danej otázke nevedelo vyjadriť a 30,1 % respondentov si neuvádza rusínsku národnosť, preto ani nepovažujú za potrebné, aby ich deti ovládali spisovný rusínsky jazyk, z čoho je zrejmé, že aj ich deti majú zapísanú národnosť slovenskú.

Respondenti by zapísali svoje deti na vyučovanie rusínskeho jazyka, ak by sa v škole v ich meste či dedine vyučoval rusínsky jazyk. Z toho by mohlo vyplynúť pre miestne autority, zodpovedné za stav rusínskeho školstva na Slovensku (starostovia/starostky, riaditelia/riaditeľky základných škôl, ale i vláda SR, ktorá nepresadzuje zníženie počtu detí v národnostných školách a ich zachovanie, ale, naopak, chce málotriedne školy zrušiť), aby sa prestali vyhovárať na nezáujem rodičov a ich detí o rusínsky jazyk v riadnom vyučovacom procese a aby začali iniciatívne otvárať rusínske školy, pretože záujem rodičov sme už viackrát dokázali aj desaťročnou existenciou večerných škôl rusínskeho jazyka na celom severovýchode Slovenska, ako aj týmto sociologickým výskumom. Ak by v ich obci či v meste bol skutočne prevládajúci nezáujem rodičov o takúto iniciatívu, bola by namieste intenzívna osveta o potrebe výučby detí Rusínov v ich materinskom jazyku, hoc len ako nepovinného predmetu.

64 Veľmi komplexne sa opisom jazykového systému rusínskeho jazyka v kontexte jeho kodifikácie zaoberajú A. Plišková, K. Koporová a V. Jabur vo svojej novšej publikácii z roku 2019 *Русиньскый язык: Комплексный опис языковой сістемы в контекстї кодіфікації.*

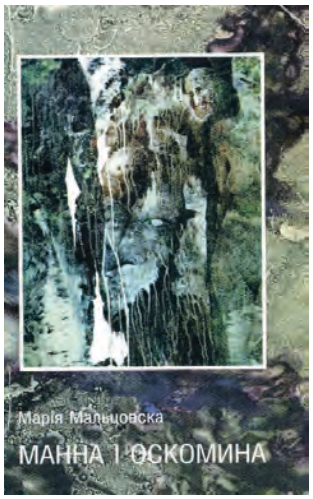

Okrem aktu kodifikácie rusínskeho jazyka 27. 1. 1995 bolo za dva roky intenzívnej práce vyhotovených viacero vedeckých, odborných a umeleckých publikácií: В. Ябур – Ю. Панько (1994): *Правила русиньского правопису*; Ю. Панько і кол. (1994): *Орфоґрафічный словник русиньского языка*; Я. Ґриб (1994): *Букварь про русиньскы дітьи*; Я. Ґриб (1994): *Чітанка про русиньскы дітьи*; Ф. Крайняк (зоставитель, 1992): *Малый ґрекокатолицькый катехізм про русиньскы дітьи*; П. Р. Маґочій (1994): *Русины на Словеньску*; М. Мальцовска (1994)*: Манна і оскомина*; Ю. Харитун (1995): *Гуслі з явора*.

Tabuľka 33
Rodičia by zapísali svoje deti na vyučovanie rusínskeho jazyka vo svojej obci

Zapísal/Zapísala by som dieťa na rusínsky jazyk v škole	Počet	%
áno	238	62,5
nie	81	21,2
nemám deti	51	13,4
neviem	2	0,5
mám dospelé dieťa	9	2,4
Spolu	381	100,0

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 64).

Preklad rusínskeho textu: *„A ktorý, pán doktor, kodifikovaný alebo ten nekodifikovaný?“*

Samotní respondenti však na otázku, či považujú za potrebné ovládať i písomnú podobu svojho materinského jazyka, odpovedali nejednoznačne. Ich odpovede rozdelili výberový súbor na dve časti. Polovica respondentov (50,6 %) považuje za potrebné ovládať svoj materinský jazyk i v písomnej podobe a takmer polovica (47,5 %) to nepovažuje za potrebné. **Len 1,3 % respondentov v odpovedi na túto otázku napísalo, že nehovorí po rusínsky.**

Rusíni na Slovensku zaujímajú ambivalentné postoje **k spisovnému rusínskemu jazyku**. V širokej miere ho nerešpektujú z rôznych dôvodov – preto, že sa ho nikdy neučili v škole, ale aj preto, že podľa mnohých nevychádza práve z ich nárečia. Príznačná je odpoveď jedného z respondentov, ktorého nahnevala skutočnosť, že sa vôbec pýtame na rusínsky jazyk. Odpovedal: *„Neuznávam ho, pretože každé nárečie by sa potom mohlo stať jazykom.“* Za spisovný jazyk Rusínov tento respondent považuje len ukrajinský jazyk. Ukrajinský jazyk však tiež nevznikol zo vzduchoprázdna, ale z niektorého široko používaného a autochtónneho nárečia zahŕňajúceho prvky všetkých ostatných nárečí národa, ktorému tento jazyk prináleží. Viacerí kultúrni činitelia v rusínskom hnutí taktiež nerešpektujú pokodifikačné úpravy pravidiel rusínskeho pravopisu z roku 2005,[65] čo vyvoláva asociácie s nerešpektovaním inštitúcie, ktorá ich vykonáva, t. j. Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove, ale hlavne vo všeobecnosti nerešpektujú inštitút svojho spisovného materinského jazyka, ktorý sa vyvíja spolu so spoločnosťou, v ktorej Rusíni žijú. Aj v budúcnosti budú možné nové úpravy pravopisu, preto je načase začať ich rešpektovať a používať v úradnom rusínskom styku. Situácia sa však postupne zlepšuje v používaní spisovného rusínskeho jazyka vo vydavateľskej činnosti.

65 В. Ябур – А. Плїшкова (2005): *Русиньскый язык в зеркалї новых правил про основны і середнї школы з навчанём русиньского языка*; В. Ябур – А. Плїшкова – К. Копорова (2007): *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка*.

Tabuľka 34
Zloženie výberovej vzorky podľa odpovedí na otázku *V ktorom roku bol kodifikovaný rusínsky jazyk ako spisovná norma pre Rusínov na Slovensku po roku 1990?*

Rok kodifikácie	Počet	%
1991	5	2,2
1992	2	0,9
1993	10	4,6
1994	4	1,8
1995	**118**	**54,1**
1996	2	0,9
1998	1	0,5
1999	1	0,5
2001	1	0,5
2002	1	0,5
2003	1	0,5
2004	1	0,5
2012	2	0,9
2013	1	0,5
iná odpoveď	2	0,9
neviem	**66**	**30,2**
Spolu	218	100,0

Neodpovedalo až 165 respondentov, čo je 43,1 % zo všetkých respondentov.

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 66).

Podstatným zistením realizovaného sociologického výskumu z hľadiska bariér reflektovania národného povedomia Rusínov na Slovensku bola skutočnosť, že mnohí opytovaní Rusíni ani nevedia, že jedno z ich nárečí bolo vzaté za základ ich spisovného jazyka a že sa tak stalo 27. 1. 1995 v Bratislave. V tabuľke 34 sú sústredené odpovede respondentov na jednoduchú otázku: *Kedy bol kodifikovaný rusínsky jazyk ako spisovná norma pre Rusínov na Slovensku po roku 1990?* Na túto jednoduchú otázku, týkajúcu sa podstaty národného povedomia Rusínov po roku 1990, neodpovedalo až 165 respondentov, čo je 43,1 % zo všetkých respondentov výberového súboru, t. j. dve pätiny výberovej vzorky. Príčiny môžu byť rôzne. Respondenti možno ani netušili, že ich jazyk bol kodifikovaný, alebo len nevedeli, v ktorom roku to presne bolo. Viac ako polovica respondentov odpovedajúcich na túto otázku (t. j. 54,1 % z nich) vedela, že sa tak stalo v roku 1995, a takmer jedna tretina z nich (30,2 %) otvorene napísala, že nevie, kedy bol rusínsky jazyk kodifikovaný. Svoju neznalosť zakrývali aj odpoveďami typu *„Nesúhlasím, ktorékoľvek nárečie by mohli kodifikovať."*; *„Pozrite si v Googli..."* Ak Rusíni vedia o kodifikácii svojho spisovného jazyka, nekonečné debaty vedú o tom, prečo sa základom spisovnej normy rusínskeho jazyka nestalo práve ich nárečie.

Preklad: *„Ale keď my Rusnáci budeme donekonečna držať jazyk za zubami, tak potom bude jedno, či ten jazyk bude kodifikovaný alebo nekodifikovaný."*

Druhostupňovou analýzou prostredníctvom chí-kvadrátového testu bol identifikovaný signifikantný vzťah závislosti medzi vekom respondentov a ich názorom na význam kodifikácie spisovného rusínskeho jazyka na Slovensku 27. januára 1995 ako aktu navrátenia pocitu príslušnosti Rusínov na Slovensku k jednej národnej komunite a aktu povýšenia jedného z rusínskych dialektov na spisovný jazyk a tým zastrešenia všetkých rusínskych dialektov jedným normatívnym jazykom. Najstarší respondenti (60- a vyše 70-roční) v porovnaní s ostatnými vekovými kategóriami respondentov najvýraznejšie akcentovali význam kodifikácie ako dôležitého aktu pre rozvoj Rusínov a ich kultúry na Slovensku po roku 1995 a pre navrátenie stratenej identity Rusínov po roku 1990. Medzi dvomi najstaršími vekovými kategóriami respondentov takmer nebolo takých, ktorí by kodifikáciu nepovažovali za dôležitý akt. Zaujímavé bolo zistenie, že respondenti stredného veku (40 – 49-roční) považujú kodifikáciu rusínskeho jazyka za najmenej dôležitú z celého výberového súboru (pozri tabuľku 35). Názory 50 – 59-ročných respondentov na tento akt sa približujú k názorom 18 – 39-ročných respondentov.
Štatisticky významný vzťah sme zistili aj medzi chápaním dôležitosti kodifikácie spisovného rusínskeho jazyka v roku 1995 a národnosťou respondenta/respondentky (tabuľka 36). Respondenti/respondentky rusínskej národnosti považujú akt kodifikácie rusínskeho jazyka za dôležitý vo vyše dvoch tretinách prípadov (63 %), respondenti so slovenskou národnosťou v necelej jednej tretine prípadov (28,2 %) a s ukrajinskou národnosťou mierne viac ako v pätine prípadov (21,7 %). Necelá tretina respondentov s rusínskou národnosťou sa nevedela vyjadriť k dôležitosti aktu kodifikácie rusínskeho jazyka (32,8 %) oproti dvom tretinám respondentov ukrajinskej a slovenskej národnosti (60,9 % a 60,7 %).

Tabuľka 35
Názory respondentov na dôležitosť kodifikácie spisovného rusínskeho jazyka v roku 1995 z pohľadu skupín kategorizovaných podľa veku respondentov

Vek		Považujete kodifikáciu spisovného rusínskeho jazyka na Slovensku za dôležitý akt?			Spolu
		áno	nie	neviem to posúdiť	
18 – 29 rokov	počet	23	9	23	55
	% z riadka	41,8 %	16,4 %	41,8 %	100,0 %
30 – 39 rokov	počet	35	8	34	77
	% z riadka	45,5 %	10,4 %	44,2 %	100,0 %
40 – 49 rokov	počet	33	9	47	89
	% z riadka	**37,1 %**	10,1 %	52,8 %	100,0 %
50 – 59 rokov	počet	41	4	50	95
	% z riadka	43,2 %	4,2 %	52,6 %	100,0 %
60 – 69 rokov	počet	27	1	14	42
	% z riadka	**64,3 %**	2,4 %	33,3 %	100,0 %
70+ rokov	počet	**14**	0	8	22
	% z riadka	**63,6 %**	0,0 %	36,4 %	100,0 %
Spolu	počet	**173**	31	**176**	380
	% z riadka	**45,5 %**	8,2 %	**46,3 %**	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 68).
Chí-kvadrátový test nezávislosti: - $\chi^2 = 21{,}2$, df = 10, p = 0,020 ..... **– vzťah je štatisticky významný**.

Väčšina dospelých Rusínov na Slovensku v strednom veku (mladšom, strednom i staršom strednom veku) nikdy počas celého svojho života nepoužívala svoj materinský jazyk v písomnej podobe. Ak si píšu navzájom (dnes najčastejšie v emailoch, SMS správach), tak len po slovensky, aj keď pri osobných stretnutiach hovoria s Rusínmi po rusínsky, no nikdy neboli zvyknutí nárečovú rusínčinu alebo nárečie svojej obce pretaviť do písomnej podoby. Niektorí sa hanbia písať po rusínsky s chybami, iní to nepovažujú za potrebné, neuvedomujúc si dôležitosť tohto aktu. Len pravidelným používaním svojho materinského jazyka v písomnej podobe ho možno rozvíjať a kultivovať a zároveň spoznávať jeho bohatosť, ohybnosť a prispôsobivosť duchu doby. Ak ho v jeho písomnej komplexnosti nepoznajú, potom ani nepociťujú potrebu viesť svoje deti k pochopeniu dôležitosti ovládania ich spisovného materinského jazyka v písomnej podobe. Pravdepodobne vychádzali zo skutočnosti, že keď im počas celého doterajšieho života stačilo hovoriť nárečím svojich predkov, tak to bude prinajmenšom stačiť aj ich deťom. Písať predsa vedia po slovensky.

Tabuľka 36
Názory respondentov na dôležitosť kodifikácie spisovného rusínskeho jazyka v roku 1995 z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov

Národnosť		Dôležitý akt			Spolu
		áno	nie	neviem to posúdiť	
rusínska	počet	121	8	63	192
	% z riadka	**63,0 %**	4,2 %	**32,8 %**	100,0 %
ukrajinská	počet	5	4	14	23
	% z riadka	**21,7 %**	17,4 %	**60,9 %**	100,0 %
slovenská	počet	46	18	99	163
	% z riadka	**28,2 %**	11,0 %	**60,7 %**	100,0 %
iná	počet	1	0	0	1
	% z riadka	100,0 %	0,0 %	0,0 %	100,0 %
Spolu	počet	173	30	176	379
	% z riadka	45,6 %	7,9 %	46,4 %	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 69).
Chí-kvadrátový test nezávislosti: $\chi^2 = 50{,}35$, df = 4, p = 0,000 **– vzťah je štatisticky významný**.

Z tabuľky 36 vyplýva štatisticky významný fakt o názore na **dôležitosť kodifikácie spisovného rusínskeho jazyka v roku 1995** (viac o jej dôležitosti pozri: Кралёва, 2025, s. 5 – 11). Z výsledkov zaznamenaných v tabuľke je zrejmé, že tento akt je významný hlavne pre respondentov, ktorí sa vo výberovom súbore prihlásili k rusínskej národnosti (63 %, teda tri pätiny z nich). Najmenej významné to bolo pre respondentov s ukrajinskou národnosťou (21,7 %, niečo vyše pätiny z tých, ktorí sa prihlásili vo výskume k ukrajinskej národnosti).
So všeobecnými postojmi k národnostnej identite Rusínov na Slovensku, ktoré sme nepretavili do tabuľkovej podoby, veľmi úzko súvisí názor opýtaných Rusínov na význam kodifikácie spisovného rusínskeho jazyka na Slovensku. Z 379 odpovedajúcich respondentov považuje kodifikáciu svojho jazyka za dôležitý akt 45,4 % respondentov, 46,4 % sa k danej otázke nevedelo vyjadriť, 7,9 % respondentov tento akt vôbec nepovažuje za dôležitý. Respondent, ktorý v odpovediach na všetky otázky o rusínskom jazyku odpovedal odmietavo, keďže považuje rusínsky jazyk za nárečie ukrajinského jazyka, dokonca nesúhlasí s používaním „rusínskeho nárečia" ako kodifikovaného jazyka, pretože potom by podľa neho každé nárečie mohlo byť kodifikované. Dotazník bol anonymný, čo znamená, že s daným respondentom nebolo možné viesť diskusiu, no jeho averzia voči rusínskemu jazyku bola očividná a to, čo pripúšťa pri iných spisovných jazykoch, nepripúšťa pri spisovnom rusínskom jazyku, ktorý sa vytvoril rovnako ako väčšina oficiálnych spisovných jazykov sveta, a to na základe povýšenia jedného nárečia alebo súboru nárečí na spisovný jazyk.[66]

66 Kodifikátori rusínskeho jazyka Vasiľ Jabur a Juraj Paňko vybrali za základ spisovného rusínskeho jazyka „hovor", t. j. viacero rusínskych dialektov z povodia riek Cirocha, Udava a Výravka v okresoch Snina, Humenné a Medzilaborce, z viacerých dôvodov. Najdôležitejším bolo, že dialekty z tejto oblasti sú živé, je pre ne typický pohyblivý prízvuk ako pre všetky východoslovanské jazyky a sú najmenej ovplyvnené okolitými slovanskými jazykmi (poľštinou, slovenčinou a ukrajinčinou). Ide o nárečia obcí Pichne, Pčoliné, Hostovice, Osadné, Čukalovce, Parihuzovce, Nižná a Vyšná Jablonka, Nechválova Polianka, Zubné, Zbojné, Svetlice. Ani jeden z kodifikátorov rusínskeho jazyka nepochádzal z uvedenej oblasti.

Oblasť rusínskych nárečí z povodia riek Cirocha, Udava a Výravka v okresoch Snina, Humenné a Medzilaborce, ktorá sa stala základom spisovného rusínskeho jazyka.

Pri otázke na to, či respondenti poznajú súčasné možnosti osvojenia si písomnej podoby svojho materinského rusínskeho jazyka, odpovedala necelá pätina z nich (19,4 %), že možnosťou je jeho štúdium v škole. Pätina z nich (20,9 %) aj vedela, že základné školy s vyučovacím jazykom rusínskym[67] sú na Slovensku dve. V roku 2015 to boli dve školy – v Čabinách v okrese Medzilaborce (v súčasnosti už táto škola nefunguje) a v Kalnej Roztoke v okrese Snina (táto škola stojí dnes pred uzatvorením pre nízky počet detí). Okrem tejto základnej školy existuje dnes v susednej dedine Základná škola s materskou školou Klenová s vyučovacím jazykom rusínskym.

79,1 % respondentov (teda takmer štyri pätiny) nevedelo o žiadnych možnostiach výučby rusínskeho jazyka. Títo respondenti nemali žiadne informácie o základných školách s vyučovacím jazykom rusínskym. 7,3 % respondentov si myslelo, že by sa svoj materinský rusínsky jazyk mohli naučiť i na internete. Hoci online možností na výučbu rusínskeho jazyka nie je veľa, predsa len existujú a bolo by zaujímavé zistiť, či ich mladí Rusíni využívajú na naučenie sa gramatiky či nových rusínskych slov a či sa dá cez internet naučiť aj azbuka.[68] Tretina respondentov (33,6 %) vedela, že možnosť učiť sa po rusínsky existuje vo večerných školách OZ Kolýsočka – Kolíska, a 39 % opýtaných buď nepoznalo žiadne možnosti výučby rusínskeho jazyka, alebo ich vôbec nepotrebovalo poznať, pretože títo res-

67 **Základná škola s vyučovacím jazykom národnostnej menšiny** znamená dotáciu počtu hodín materinského jazyka rovnajúcu sa dotácii počtu hodín slovenského jazyka a literárnej výchovy, pričom je možné vybrané predmety vyučovať v materinskom jazyku národnostných menšín žijúcich na Slovensku.

68 *Rusíni Slovenska. Kurz rusínskeho jazyka.* [online]. [cit. 2025-07-12]. Dostupné na: https://www.rusyn.sk/kurz-rusinskeho-jazyka/; *Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín. Русиньскый язык про зачаточників.* [online]. [cit. 2025-07-12]. Dostupné na: https://www.unipo.sk/cjknm/hlavne-sekcie/urjk/vedecko-vyskumna-cinnost/publikacie/26871

pondenti sa rusínsky jazyk v jeho písomnej podobe vôbec nechcú učiť. Vzhľadom na svoj pragmatický prístup k životu to nepotrebujú. Iba jeden respondent z 381 napísal, že ovláda rusínsky jazyk v hovorenej i v písomnej podobe, ale podľa neho ľudia tieto podoby nepotrebujú poznať, pretože spisovný rusínsky jazyk vraj neexistuje, stačí vedieť hovoriť po rusínsky a písať po ukrajinsky.
Slabšia informovanosť bola zistená u respondentov vo vzťahu k základným školám s vyučovaním rusínskeho jazyka.[69] Iba 8,7 % z nich uviedlo správny počet, 69 % na danú otázku vôbec nevedelo reagovať a 22,3 % uviedlo nesprávny počet, čo znamená, že 91,7 % respondentov ani netuší, že na Slovensku na základných školách existuje možnosť transformovať základné školy v rusínskych regiónoch na školy s vyučovaním rusínskeho jazyka.
Desaťročné skúsenosti s výučbou rusínskeho jazyka vo večerných školách rusínskeho jazyka pre deti a dospelých v rámci OZ Kolŷsočka – Kolíska (2013 – 2022) však svedčia o tom, že deti sú vo svojej podstate veľmi hravé a zvedavé a azbuku sa veľmi rady učia, nemajú s jej výučbou žiadne problémy, práve naopak. Zistili sme základný paradox výučby rusínskeho jazyka vo večerných školách spisovného rusínskeho jazyka pre deti a dospelých v rámci OZ Kolŷsočka – Kolíska. Problémy s výučbou rusínskeho jazyka mali skôr rodičia ako ich deti. Stávalo sa, že niektorí rodičia doslova zakázali svojim deťom chodiť do bezplatných večerných škôl rusínskeho jazyka, pretože oveľa dôležitejšie pre ich deti z rodičovského pohľadu sú všetky ostatné krúžky – anglický jazyk, rôzne odbory na základných umeleckých školách, šport, pričom výučba ich vlastného materinského jazyka je podľa nich nepotrebná nadstavba, ktorú ich deti nikdy v živote nevyužijú. Ak to oni sami vo svojom živote nepotrebovali, nebudú to potrebovať ani ich deti. Je pravda, že väčšina dospelých Rusínov na Slovensku v strednom veku (mladšom, strednom i staršom) nikdy počas celého svojho života nepoužívala a ani v súčasnosti nepoužíva svoj materinský jazyk v písomnej podobe, preto ani nepociťujú potrebu viesť svoje deti k pochopeniu dôležitosti ovládania materinského jazyka v jeho spisovnej písomnej podobe. Keď im počas celého doterajšieho života stačilo hovoriť nárečím svojich predkov, tak to bude prinajmenšom stačiť aj ich deťom. To, že ovládanie materinského jazyka ich môže obohatiť osobnostne, pretože im dovoľuje poznať bohatosť či tragiku vlastného národného osudu, ako aj bohatosť vyjadrovacích možností vlastného jazyka, im v podstate nič nehovorí. Celú túto strednú generáciu Rusínov, vzdelávanú zväčša buď po ukrajinsky, alebo oveľa častejšie po slovensky, možno ich vlastné deti prerastú v tom zmysle, že i napriek neochote rodičov zapíšu svoje deti na hodiny rusínskeho jazyka, ak tak budú možno v budúcnosti činiť sami. Takáto trajektória ich životov by sa naplnila len vtedy, ak budú v budúcnosti ešte nejaké rusínske školy fungovať. Opísaná skúsenosť mladých Rusínov v Bratislave v prvej kapitole tejto knihy nás vedie k optimizmu pri hľadaní ciest osvojovania si rusínskeho jazyka možno najskôr v hovorenej podobe a neskôr možno aj v písomnej forme, a to vtedy, keď to bude podľa mladých rusínskych rodičov atraktívne pre ich deti. Anglický jazyk zvládnu v školách už akoby automaticky, zvládnutie rusínskeho jazyka sa môže stať niečím novým a moderným. Bolo to heslo strany Náš kraj v roku 2011 pred sčítaním obyvateľov: *Byť Rusínom je moderné!* Bolo to na jej bilbordoch, no vtedy to nezafungovalo. Strana dostala v parlamentných voľbách v roku 2012 len 0,19 % hlasov.
Avšak v rokoch 2015 – 2020 (do pandémie Covidu 19) pri otvorení 35 večerných škôl rusínskeho jazyka bolo jasne cítiť narastajúcu ochotu rodičov alebo dokonca starých rodičov zapisovať deti/vnukov do večerných škôl rusínskeho jazyka pre deti i dospelých v rámci OZ Kolŷsočka – Kolíska, keď sa im taká možnosť predostrela. Pandémia však ochotu a dovtedajšie nadšenie učiteliek z výučby rusínskeho jazyka vo večerných školách zabrzdila. Učiteľky mali vtedy čo robiť, aby zvládli dištančné vyučovanie svojich vlastných predmetov počas vyučovacích hodín, po vyučovaní im už sily nestačili aj na online vyučovanie rusínskeho jazyka. Iným problémom bolo, že mnohí žiaci večerných škôl rusínskeho jazyka vtedy nemali dosť možností sa k online hodinám pripájať.
Vytvoril sa začarovaný kruh neochoty zriaďovateľov začleniť rusínsky jazyk do riadneho vyučovacieho procesu. Na základe argumentácie riaditeľov/riaditeliek škôl v rusínskom prostredí sa rusínsk jazyk v školách neučí preto, lebo ho deti nechcú navštevovať a rodičia taktiež nemajú záujem, aby sa ich deti

69 **Základná škola s vyučovaním jazyka národnostnej menšiny** znamená, že materinský jazyk je povinný predmet na škole a jeho dotácia je jedna hodina týždenne na 1. stupni ZŠ a dve hodiny na 2. stupni ZŠ.

daný jazyk učili. No ak by rodičia chceli zapísať svoje deti do rusínskych škôl alebo na nepovinný predmet rusínsky jazyk v riadnom vyučovacom procese, nemôžu, lebo rusínske školy sú len dve a nepovinný predmet rusínsky jazyk slovenské školy neponúkajú. Projekt večerných škôl spisovného rusínskeho jazyka pre deti a dospelých OZ Kolŷsočka – Kolíska poukázal na východiská z tejto patovej situácie. Ukázalo sa totiž, že ak sa ponuka vytvorí, vždy sa (na počudovanie skeptických riaditeľov/riaditeliek a starostov/starostiek) našiel dostatočný alebo aspoň minimálny počet záujemcov o výučbu rusínskeho jazyka. Rodičia Rusíni zareagovali zväčša promptne a pozitívne. Svoje deti na rusínsky jazyk zapisovali.

5.2 Historické okolnosti straty národnej identity Rusínov na Slovensku podľa deklarovanej národnosti

V rámci **tretej časti dotazníka** sa ďalší blok otázok priamo dotýkal vnímania vlastnej národnej, t. j. rusínskej identity respondentov, ktorí sa mali zamyslieť nad tým, ***prečo Rusíni na Slovensku strácajú povedomie svojej národnej príslušnosti a mnohí z nich sa považujú skôr za Slovákov ako za Rusínov***. Na mnohé zo zatvorených otázok tohto bloku dotazníka respondenti neodpovedali, pričom pri všetkých otázkach o príčinách straty národnej identity Rusínov približne pätina respondentov nebola schopná zaujať jednoznačný postoj. Napriek tomu sa však väčšina respondentov nad odpoveďami zamýšľala a na otázky v dotazníku odpovedala v dostatočnom rozsahu. Na vyššie uvedenú otázku zvýraznenú tučným písmom[70] boli respondentom predložené tieto možnosti odpovede:

1. pre historické okolnosti postavenia Rusínov v Československu po druhej svetovej vojne (strata vlastného územia Podkarpatskej Rusi a jej pričlenenie k ZSSR),
2. pre zákaz rusínskej národnosti a gréckokatolíckej cirkvi po roku 1950,
3. pre existenciu malého počtu historických postáv v dejinách Rusínov,
4. pre všeobecnú neznalosť vlastných dejín,
5. pre absenciu vlastného územia,
6. pre neexistenciu rusínskeho školstva v SR,
7. iný dôvod, uveďte aký.

Pri zisťovaní bariér v sebareflexii identity u Rusínov na Slovensku sme skúmali okrem iného aj názory respondentov na príčiny straty povedomia o vlastnej národnej príslušnosti prostredníctvom päťbodovej škály (od určite áno po určite nie). Zistili sme, že zo všetkých šiestich predložených faktorov asimilácie Rusínov je najviac respondentov (61,8 %, tri pätiny výberového súboru) presvedčených o tom, že stratu národného povedomia zapríčiňuje neexistencia rusínskeho školstva v SR. 22,1 % respondentov sa k danej otázke nevedelo vyjadriť a 13,1 % si nemyslí, že by to mal byť dôvod na stratu národného sebauvedomenia Rusínov (tabuľka 37). S absenciou rusínskeho školstva úzko súvisí podľa viac ako polovice respondentov aj všeobecná neznalosť vlastných dejín (55,7 %) (pozri viac kontingenčné, teda krížové tabuľky 37 – 40). Takmer polovica respondentov (48,5 %) sa priklonila k názoru, že Rusíni strácajú svoje národné povedomie pre historické okolnosti ich postavenia v Československu po druhej svetovej vojne (zákaz rusínskej národnosti i gréckokatolíckej cirkvi po roku 1950). Necelá polovica (alebo viac ako dve pätiny respondentov (46,9 %) výberového súboru) súhlasí s názorom, že stratu národného povedomia u Rusínov zapríčinila absencia vlastného územia a pripojenie Podkarpatskej Rusi k ZSSR. Najmenej a iba o čosi viac ako tretina (35,3 %) respondentov výberového súboru si myslí, že stratu národného povedomia spôsobil u Rusínov malý počet historických postáv v dejinách i v súčasnosti Rusínov (viac pozri v tabuľkách 37 – 40).

70 **Zatvorená otázka dotazníka** predkladá možnosti odpovede a respondent krúžkuje tú odpoveď, ktorá je jeho naturelu najbližšia. **Otvorená otázka v dotazníku** necháva respondenta samotného hľadať odpovede na zadanú otázku.

Tabuľka 37
Názory respondentov na neexistenciu rusínskeho školstva v SR ako príčinu straty povedomia o národnej príslušnosti z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov

Národnosť		Škála					Spolu
		určite áno	skôr áno	neviem	skôr nie	určite nie	
rusínska	počet	75	53	16	14	9	167
	% z riadka	44,9 %	31,7 %	9,6 %	8,4 %	5,4 %	100,0 %
ukrajinská	počet	3	5	8	1	3	20
	% z riadka	15,0 %	25,0 %	40,0 %	5,0 %	15,0 %	100,0 %
slovenská	počet	25	41	48	16	10	140
	% z riadka	17,9 %	29,3 %	34,3 %	11,4 %	7,1 %	100,0 %
iná	počet	0	1	0	0	0	1
	% z riadka	0,0 %	100,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	100,0 %
Spolu	počet	103	100	72	31	22	328
	% z riadka	31,4 %	30,5 %	22,0 %	9,5 %	6,7 %	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 86).
Po vylúčení kategórie *iná* je hodnota chí-kvadrátového testu štatisticky významná.
Chí-kvadrátový test nezávislosti: $\chi^2 = 47{,}83$, df = 8, p = 0,000 – **vzťah je štatisticky významný**.

Vo všetkých týchto prípadoch ide o štatisticky významné hodnoty týkajúce sa vzťahu medzi uvedeným názorom na faktor straty národného povedomia a národnosťou, ktorú si respondenti uviedli v našom dotazníku (vo výskume realizovanom v roku 2015).
Rovnaké poradie dôležitosti predložených šiestich faktorov pri strate povedomia o rusínskej identite ako v štatisticky významných vzťahoch pri prerátaní v kontingenčných tabuľkách sme preukázali aj percipovanou mierou tejto dôležitosti (tabuľka 38 a 39).
Vo vzťahu k priemerným hodnotám vnímanej miery straty národného povedomia u Rusínov na Slovensku môžeme na základe odpovedí respondentov zostaviť rebríček významnosti predložených príčin spôsobujúcich stratu národnej sebaidentifikácie Rusínov na Slovensku.

Tabuľka 38
Názory respondentov na všeobecnú neznalosť vlastných dejín ako príčinu straty povedomia o národnej príslušnosti z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov

Národnosť		Škála					Spolu
		určite áno	skôr áno	ani áno, ani nie	skôr nie	určite nie	
rusínska	počet	61	63	25	22	7	178
	% z riadka	34,3 %	35,4 %	14,0 %	12,4 %	3,9 %	100,0 %
ukrajinská	počet	3	7	9	1	1	21
	% z riadka	14,3 %	33,3 %	42,9 %	4,8 %	4,8 %	100,0 %
slovenská	počet	18	38	47	23	15	141
	% z riadka	12,8 %	27,0 %	33,3 %	16,3 %	10,6 %	100,0 %
iná	počet	1	0	0	0	0	1
	% z riadka	100,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	100,0 %
Spolu	počet	83	108	81	46	23	341
	% z riadka	24,3 %	31,7 %	23,8 %	13,5 %	6,7 %	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 84).
Po vylúčení kategórie *iná* je hodnota chí-kvadrátového testu štatisticky významná.
Chí-kvadrátový test nezávislosti: $\chi^2 = 41{,}00$, df = 8, p = 0,000 – **vzťah je štatisticky významný**.

Podľa respondentov je najzávažnejšou príčinou vytvárania pomyselných bariér v sebareflexii národnej identity Rusínov neexistencia rusínskeho školstva (priemer 2,29 sa najviac približuje odpovedi – *áno* a *skôr áno*, ostatné sa od týchto odpovedí postupne vzďaľujú, keďže na otázku, ktorá znela *Zamyslite sa nad tým, prečo Rusíni na Slovensku strácajú povedomie svojej národnej príslušnosti a mnohí z nich sa považujú skôr za Slovákov ako za Rusínov,* mohli respondenti odpovedať s využitím päťbodovej škály od 1 – *určite áno* do 5 – *určite nie*). Menej závažnou príčinou je všeobecná neznalosť vlastných dejín (priemer 2,47), po nej historické okolnosti postavenia Rusínov v Československu po druhej svetovej vojne (strata vlastného územia Podkarpatskej Rusi a jej pričlenenie k ZSSR), zákaz národnosti i gréckokatolíckej cirkvi po roku 1950 (priemer 2,56), po nej neexistencia vlastného územia (priemer 2,67) a nakoniec malý počet historických postáv v dejinách a v súčasnosti Rusínov (priemer 2,98) (tabuľka 39).

Tabuľka 39
Percipovaná priemerná miera straty povedomia o vlastnej národnej príslušnosti u Rusínov na Slovensku, keď mnohí z nich sa považujú skôr za Slovákov ako za Rusínov

Dôvody strácania národného povedomia	n	Minimum	Maximum	Priemer	Štandardná odchýlka
neexistencia rusínskeho školstva	330	1	5	2,29	1,20
neznalosť vlastných dejín	343	1	5	2,47	1,19
historické okolnosti (strata územia)	342	1	5	2,56	1,24
neexistencia vlastného územia	335	1	5	2,67	1,23
malý počet historických postáv	340	1	5	2,98	1,20

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 88).
Legenda kotvy škály: minimum 1 – určite áno, 2 – skôr áno, 3 – ani áno, ani nie, 4 – skôr nie, maximum 5 – určite nie.

Tabuľka 40
Názory respondentov na historické okolnosti postavenia Rusínov po druhej svetovej vojne – konkrétne na stratu územia Podkarpatskej Rusi a jej pričlenenie k ZSSR ako príčinu straty povedomia o národnej príslušnosti – z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov

Národnosť		Škála					Spolu
		určite áno	skôr áno	ani áno, ani nie	skôr nie	určite nie	
rusínska	počet	60	50	36	21	11	178
	% z riadka	33,7 %	28,1 %	20,2 %	11,8 %	6,2 %	100,0 %
ukrajinská	počet	1	4	12	0	4	21
	% z riadka	4,8 %	19,0 %	57,1 %	0,0 %	19,0 %	100,0 %
slovenská	počet	24	26	54	21	15	140
	% z riadka	17,1 %	18,6 %	38,6 %	15,0 %	10,7 %	100,0 %
iná	počet	0	0	1	0	0	1
	% z riadka	0,0 %	0,0 %	100,0 %	0,0 %	0,0 %	100,0 %
Spolu	počet	85	80	103	42	30	340
	% z riadka	25,0 %	23,5 %	30,3 %	12,4 %	8,8 %	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 83).
Po vylúčení kategórie *iná* je hodnota chí-kvadrátového testu štatisticky významná.
Chí-kvadrátový test nezávislosti: $\chi^2 = 37,55$, df = 8, p = 0,000 ..... **– vzťah je štatisticky významný**.

Zvláštnym úkazom vo výskume boli odpovede na otvorené otázky. Jednak na tieto otázky odpovedala veľká časť respondentov výberového súboru (čo nie je bežné v takýchto sociologických skúmaniach), jednak respondenti odpovedali (na počudovanie) veľmi obšírne. Prinášame zatriedenie a výber otvorených anonymných odpovedí respondentov na predložených päť faktorov straty národného povedomia u Rusínov.
Druhostupňovou analýzou prostredníctvom chí-kvadrátového testu bol identifikovaný signifikantný vzťah závislosti medzi národnosťou respondentov a ich názorom na proces straty povedomia o národnej príslušnosti Rusínov na Slovensku, na proces asimilácie s väčšinovým národom alebo možného vymierania Rusínov na Slovensku, pretože sa považujú viac za Slovákov ako Rusínov. Na túto otvorenú otázku odpovedalo vyše 150 respondentov. Ich odpovede sme rozdelili do niekoľkých skupín a zapísali sme ich presne tak, ako nám respondenti odpovedali, teda aj s chybami rôzneho druhu, aby ich výpovede boli autentické.
V prvej skupine odpovedí sa respondenti prezentovali jednoznačne ako Slováci, hoci všetci ich predkovia boli a sú Rusíni. Medzi typické odpovede v tejto skupine patrili odpovede typu: *„Lebo žijeme na Slovensku, sme Slováci!“* odpovedal respondent z Krajnej Poľany v okrese Svidník, kde žili jeho rodičia, starí rodičia i on sám. *„Slovenská národnosť vyjadruje príslušnosť k národu, ku krajine, v ktorej žijeme, hoci rozprávame po rusínsky. Úradným jazykom je slovenčina!“* Ďalší kolektívny názor z tejto skupiny podčiarkoval, že *„... úradným jazykom na Slovensku je slovenčina a materinským rusínskym jazykom sa rozpráva len v súkromí, preto necítim potrebu hovoriť rusínskym jazykom na verejnosti“*. *„Škola je dôležitá, ja som sa učil ukrajinčinu, je mi blízka.“ „Som Slovenka, iba so známymi rozprávam po rusínsky“* (respondentka je z Kamienky a aj obaja jej rodičia i všetci starí rodičia pochádzajú z Kamienky). *„Som Slovák“* (respondent takisto pochádza z Kamienky, ako aj celá jeho rodina). *„Pretože v škole som sa naučila hovoriť po slovensky. Nebola tak propagovaná rusínska identita ako teraz.“*

V druhej skupine odpovedí respondenti odpovedali tak, akoby sa ich silná asimilácia Rusínov so slovenskou majoritou netýkala, akoby sa ich netýkalo to, že ani oni nehovoria po rusínsky, akoby sa ich otázky dotazníka vôbec netýkali. Hovorili o Rusínoch v tretej osobe, lebo oni sa ako Rusíni necítia: *„Rusíni nemajú dostatočné sebavedomie. Nemajú záujem rozprávať na verejnosti po rusínsky. Hanbia sa priznať k svojej národnostnej menšine. Hanbia sa za svoju národnosť aj preto, že nepoznajú svoje dejiny a sú ľahostajní k tejto problematike. Neexistuje veľká iniciatíva, ktorá by bojovala za Rusínov, ku ktorej by sa mohli pridať. To je chyba rodičov, že nevedú svoje deti k tomu, aby sa nehanbili za svoj jazyk."*
V danej skupine sa mnohokrát opakovali odpovede tohto typu: *„Pretože sa hanbia za svoju rodnú reč, za svoj jazyk, za seba, hanbia sa hovoriť rusínsky na verejnosti, niektorí sa hanbia za to, že sú Rusíni, podceňujú svoj jazyk, hanbia sa za svoj pôvod, podceňujú sa a hanbia sa za svoju identitu. Majú pocit malosti, obdivujú iné národy, majú pocit, že ten ich nie je ‚na úrovni'."* *„Hanbia sa za svoju národnosť, lebo boli často terčom výsmechu v minulosti."* K ďalším názorom respondentov patria aj tieto: *„Rodičia si myslia, že musia so svojimi deťmi rozprávať po slovensky, aby ich deti neboli hlúpe. Postupne sa pokrvne premiešavajú so slovenskou väčšinou. Zmiešané manželstvá to spôsobujú a ich deti sa už cítia byť Slovákmi. Rusíni žijú vo väčších mestách, nie na dedinách, kde komunikujú po slovensky a majú strach, že deti nebudú vedieť po slovensky a nebudú ovládať slovenský pravopis. Boja sa aj zosmiešňovania zo strany Slovákov alebo aj bývalých Rusínov."* *„Pretože nevidia žiadne uplatnenie rusínskeho jazyka pri štúdiu ani v práci. Rusíni nevymierajú, len sa nehlásia k Rusínom z rôznych dôvodov."* *„Majú obmedzené možnosti svojho rozvoja v rusínskom jazyku a následne praktického uplatnenia v živote."* *„Nemajú žiadne národné povedomie, Rusíni sa nepovažujú za národ."* *„V každej sfére života – cirkev, škola, kultúra – sa slovakizuje!"* *„Kvôli neznalosti a nevedomosti,"* píše respondentka, ktorá si sama všade písala slovenskú národnosť aj slovenský materinský jazyk. *„Nepovažujú za dôležité dávať to najavo, každý má kopu ďalších problémov a starostí."* *„Lebo sa podceňujú, pretože v minulosti boli diskriminovaní."* *„Už v detstve v škole nám učitelia zdôrazňovali, že sme len hlúpi Rusíni."* *„Rusíni nemajú to, čo potrebujú na svoj rozvoj, sú diskriminovaní, ľudia sa z nich vysmievajú."* *„Tak ako vymizla reč latinčiny, aj reč dávnych Slovanov, tak mizne aj reč Rusínov – písmo však zostalo a zostane to aj po Rusínoch."* *„Lebo sa hanbia za to, že sú Rusíni, preto sa nehlásia k Rusínom. Niektorí už zabudli, odkiaľ pochádzajú, kde vyrástli, a zabudli aj na svojich predkov."* *„Nie je možnosť učenia sa materinského jazyka v školách."* *„Nerozprávajú so svojimi deťmi po rusínsky, pretože sa u nás doteraz nevyučoval rusínsky jazyk,"* píše respondentka, ktorá sa sama s deťmi rozpráva po slovensky aj po rusínsky. *„Sťahujú sa za lepšími podmienkami života, za prácou, bývaním do mesta."* *„Považujú vlastnú kultúru za nižšiu, vedia o nej veľmi málo, oveľa viac sa učia deti na ZŠ o Slovákoch, o Rusínoch vôbec nič."* *„Úradne sa rusínsky jazyk nepoužíva, preto mnohí Rusíni považujú za zbytočné učiť sa po rusínsky, napríklad v škole, písomne."* *„Je moderná doba, nepotrebujeme sa prezentovať rusínsky."* *„Rodičia málo rozprávajú so svojimi deťmi po rusínsky,"* uvádza respondentka, ktorá sa sama rozpráva so svojimi deťmi iba po slovensky. *„Lebo nevedia, že sú Rusíni."* *„Z dôvodu náboženských nezhôd."* *„Odchádzajú za školou, prácou mimo svojho rodného regiónu a splývajú s majoritou."* *„Mladí sa hanbia. Neidentifikujú sa so svojimi etnickými koreňmi. Nepotrebujú rusínčinu k životu."* *„Medzi Rusínmi dochádza až k hanobeniu svojej identity, svojho rodu, chýbajú základy jej výchovy v rodine."* *„Rodičia nemajú záujem vychovávať svoje deti po rusínsky, nerozprávajú s nimi po rusínsky, a tak nastáva rozkol medzi staršími a mladšími generáciami. A starí vymierajú."* *„Mnohí Rusíni nepoznajú svoju vlastnú identitu, svoje vlastné dejiny."*
V tretej skupine odpovedí si respondenti uvedomovali svoj rusínsky pôvod, no snažili sa nájsť objektívne dôvody asimilácie iných Rusínov (nie vlastnej asimilácie) so slovenskou majoritou, písali dokonca o násilnej slovakizácii, ktorá však nie je nikde zdokumentovaná, a respondent si možno pomýlil násilnú ukrajinizáciu s násilnou slovakizáciou. Jav asimilácie Rusínov so Slovákmi vyvolal vo výberovom súbore silné emócie medzi tými respondentmi, ktorí sa prihlásili k Rusínom. Mnohých z nich trápi osud ich národa s možnosťou jeho vymretia počas niekoľkých nasledujúcich desaťročí, preto na zadanú otázku o príčinách straty rusínskej identity napísali: *„Chýba osveta, školstvo!"* *„Nevymierajú, ale migrujú."* *„Hovoria len po slovensky, neovládajú svoju rodnú reč."* *„Ide o prirodzenú asimiláciu z dôvodu chýbajúceho školstva a slovakizácie cirkevných obradov!!!"* *„Z dôvodu tendencie rodičov*

viesť deti iba k slovenskému jazyku, potom deti nepovažujú za potrebné cítiť sa byť Rusínmi.“ „Staršia generácia sa radšej považovala za Slovákov ako za Ukrajincov v období zákazu rusínskej národnosti, pre mladšiu generáciu národnosť nie je prioritou.“ „Rusíni sa nemohli učiť rusínsky jazyk, mohli sa učiť len ukrajinský jazyk a ten bol Rusínom cudzí.“ „Lebo nám chýba hrdosť a sebavedomie.“ „Z dôvodu zmiešaných manželstiev“ (to bola mnohonásobne uvádzaná odpoveď). *„Lebo väčšina mladých ľudí zo Slovenska natrvalo odchádza – za prácou, za štúdiom a po rusínsky v cudzom prostredí zabudne.“ „V našom regióne je nedostatok škôl s vyučovacím jazykom rusínskym, nedostatočné povedomie o kultúre, histórii a jazyku Rusínov vplyvom ukrajinizácie v minulosti.“ „Ak chýba školstvo, potom nastáva prirodzená asimilácia.“ „Rusínsky jazyk sa nevyučoval, v médiách nebol priestor pre rozvoj rusínskej identity. Nie sú rusínske školy, je to čisto jazyk domácnosti, kuchynský jazyk, ktorým sa hovorí v rodnej obci, no nie v meste.“* K nedostatku rusínskych škôl viacerí respondenti dopísali aj ďalšie problémy: *„nízke sebavedomie, slovakizačná politika gréckokatolíckej cirkvi, nedostatok rusínskych škôl, nezáujem rodičov o výchovu k rusínstvu“.* Podľa ďalšieho respondenta tu bol na jednej strane *„historický útlak od väčšiny, ale na druhej strane tu bola, aj je veľká prispôsobivosť, malá znalosť svojej histórie, a preto nedostatok hrdosti na seba samých“. „V rusínskych regiónoch na severovýchode Slovenska je vysoká nezamestnanosť a s tým spojený odchod ľudí z domu, v mestách a v novom prostredí uzatvárajú manželské zväzky so Slovákmi, resp. cudzincami a prispôsobovanie sa ich kultúre, zvyklostiam.“ „Kvôli Rusínom, ktorí sa na Rusínov len hrajú.“ „Možno sme plachý a nepriebojný národ. Lebo Rusíni nemajú dostatočné sebavedomie a guráž.“ „Malá hrdosť rodičov na svoje rusínstvo a následne malá hrdosť detí na svojich rodičov.“ „Málo je ľudí, ktorí hovoria rusínsky, lebo ich v škole v minulosti presviedčali o tom, že sú Slováci, ale majú materinský jazyk rusínsky.“ „Kvôli zrušeniu výučby rusínskeho jazyka v školách.“ „Praktické dôvody. Kvôli nezáujmu ľudí hlásiť sa k menšine, veď byť väčšinou by malo byť lepšie, je to ľahšie ako byť menšinou.“ „Nesúhlasím, aby rusínske nárečie bolo považované za jazyk úradný. Som za Rusíni-Ukrajinci.“ „Lebo informácie sa šíria v inom úradnom alebo internetovom jazyku.“ „Chýbajú nasledovaniahodné rusínske elity.“ „Národnosť nie je prioritná hodnota pre mladých, ktorí odchádzajú do miest.“ „Kvôli viere.“ „Rusíni dali možnosť každému, im však nikto.“ „Antirusínsky postoj cirkvi a slovakizácia cirkevného obradu v gréckokatolíckej cirkvi“* (viacnásobná odpoveď v čase, keď biskupom gréckokatolíckej cirkvi v Prešove po roku 1990 bol Ján Hirka a po ňom bol dlhé roky arcibiskupom Ján Babjak). *„Nie sú investície zo strany štátu do rusínskych regiónov.“ „Výrok predsedu Matice slovenskej: Nevoľte menšiny!“ „Povojnová manipulácia s Rusínmi.“ „Prístup rodičov k svojim deťom je slovakizačný, učia deti iba po slovensky a deti už nevyrastajú v rusínskom prostredí, vychovávajú zo svojich detí Slovákov, ktorí odchádzajú za prácou a miešajú sa v manželstvách s majoritou.“ „Pretože rodičia už svoje deti neučia rusínčinu.“ „Pýšime sa cudzím a podceňujeme svoje.“ „Nedostupnosť literatúry v rusínskom jazyku, ťažší prístup k čítaniu rusínskej literatúry, azbuku sa deti neučia.“ „Aj keby čítali po rusínsky, najprv sa musia naučiť azbuku, čo sa neučia, a tým vzniká prekážka. Azbuka je málo propagovaná.“*

V štvrtej skupine sa vyskytli tautologické odpovede alebo odpovede bez obsahu vypovedajúce o tom istom, čo obsahovala samotná otvorená otázka, alebo len sucho konštatujúce odpovede bez hľadania príčin asimilácie. *„Pretože sa silne asimilujú so Slovákmi na základe straty národného povedomia.“ „Na to má vplyv veľa vecí. Je to viac dôvodov“* (o aké dôvody ide, však respondenti neuvádzajú). *„Jazyk je jeden z faktorov, ktoré určujú národné povedomie“* (či sa to však týka aj rusínskeho jazyka, nie je z podobných odpovedí jasné). *„Je to pohodlnejšie. Asimilujú sa, ide o prirodzenú asimiláciu a nízke národné povedomie.“ „Vymierajú.“*

V piatej skupine odpovedí prezentovali respondenti svoje tápanie a buď neochotu sa hlbšie zamyslieť nad zadanou otázkou, alebo vskutku neznalosť odpovede. Mnohonásobne sa objavovali odpovede typu *„Neviem, prečo je to tak.“*, *„Asi sa za to hanbia.“*

V šiestej skupine odpovedí menšina respondentov prezentovala svoj ukrajinský pôvod a zlostne napádala takmer všetky otázky dotazníka, ktoré sa týkali podstaty rusínskeho jazyka a jeho kodifikácie ako štátnej normy pre oficiálne používanie v písomnom styku Rusínov na Slovensku: *„Nepovažujem sa za Slováka ani za Rusína, ale za Ukrajinca.“ „Rusínčinu považujem za ukrajinské nárečie, rusínsky jazyk je v tej podobe nepotrebný.“*

Zaujímavé boli odpovede na otvorenú otázku o dôvodoch straty národnej identity Rusínov na Slovensku a o určení jedného z najrelevantnejších faktorov tejto straty. Odpovede mladých respondentov z rusínskych obcí, napríklad z Kamienky v okrese Stará Ľubovňa, boli nasledujúce. *„Je to neovládanie rusínskeho jazyka a ja neovládam rusínčinu, nie som teda Rusín. Mám síce rodičov Rusínov, no oni so mnou nehovorili po rusínsky, ale po slovensky, môj materinský jazyk je teda jazyk slovenský, hoc medzi sebou rodičia hovoria po rusínsky, so svojimi rodičmi hovoria po rusínsky, ale so mnou hovoria po slovensky, ja som už Slovák.“*

Veľmi podobná je odpoveď ďalšieho mladého respondenta z rusínskej obce na severovýchode Slovenska (z Kamienky v okrese Stará Ľubovňa): ***„Neovládam rusínsky jazyk, lebo moji rodičia so mnou od útleho detstva hovorili po slovensky, ergo mojím materinským jazykom nie je rusínsky, ale slovenský jazyk. Ergo som Slovák, hoc obaja moji rodičia sú Rusíni a rozprávajú medzi sebou po rusínsky. Mňa tak rozprávať nenaučili, tak sa zo mňa stal Slovák.“***

Zodpovednosť rodičov pri výchove detí za pocit národnej príslušnosti k tým predkom, z ktorých vzišli samotní rodičia, je nezastupiteľná a veľmi podstatná. Je potrebné rozumieť aj pragmatizmu rodičov, ktorí sa snažia chrániť svoje deti pred nezdarom v dospelosti, pred neprijatím väčšinovou spoločnosťou v budúcnosti, ak by neovládali jazyk väčšiny. Zároveň sú to však práve rodičia, ktorí nesú hlavnú zodpovednosť za rusínske povedomie u svojich detí, za ich chápanie príslušnosti k rusínskym predkom a k rusínskej kultúre alebo, naopak, za ich odrodenie sa od takého povedomia či chápania. Hlavne tým, či so svojimi deťmi komunikujú od detstva po rusínsky alebo po slovensky, im odovzdávajú odkaz svojich predkov.

Najsilnejším odkazom deťom by mohlo byť presvedčenie rusínskych rodičov, že ak by sa naše deti hanbili za svojich predkov, t. j. aj za nich samotných, tak to by bola ich najväčšia hanba. Hanba je hanbiť sa za svojich rodičov či starých rodičov, a nie za to, kým sme. Pomyselnú fakľu generačnej kontinuity rusínskej identity môžu rusínski rodičia s hrdosťou odovzdať svojim deťom alebo, naopak, neodovzdať.

Je to ako v tej rozprávke o drevenej miske. Keď ju pre svojho otca začne stružlikovať päťročný syn a otec sa ho s nepochopením pýta, čo to robí, jeho malý syn mu odpovie, že drevenú misku. A pre koho? Pre teba, keď budeš taký starý ako dedko, keď si mu včera dal jesť polievku z drevenej misky, lebo z porcelánového taniera ju nechtiac vylial a tanier rozbil.

Hovorí dedo: *„Ja som bol Rusín...“*
Na to reaguje jeho vnuk (pozri bublinu so slovenským textom).

Nazdávame sa, že jeden dôležitý dôsledok asimilácie Rusínov na Slovensku s majoritnou spoločnosťou uniká rusínskemu občianskemu sektoru, ale aj starostom a starostkám v rusínskych obciach. Zväčša sa sústreďujú viac na kultúrne oživenie rusínskych tradícií alebo na organizovanie festivalov ľudových piesní, zvykov a tradícií rôzneho druhu ako na zakladanie rusínskych škôl či na osvetu na poli prehlbovania demokratického zmýšľania rusínskeho obyvateľstva na severovýchode Slovenska a chápania podstaty liberálnej demokracie, vďaka ktorej sa od konca roku 1989 môžu Rusíni opäť bez strachu hlásiť k svojej národnosti. Za najvyšší stupeň asimilácie rusínskeho obyvateľstva na Slovensku so slovenskou majoritou považujeme prijatie slovenských nacionalistických, ba dokonca až neonacistických názorov na spoločnosť za svoje. Nejde len o to, že za Slovenskú národnú stranu (SNS) alebo politickú stranu Kotlebovci – Ľudová strana Naše Slovensko (ĽS NS) a v súčasnosti za politickú stranu Republika kandidovalo alebo kandiduje mnoho Rusínov na starostov či poslancov obecných zastupiteľstiev vo svojich rusínskych obciach na severovýchode Slovenska. Ide hlavne o voličskú základňu neonacistickej politickej strany ĽS NS (vedenú Marianom Kotlebom) a jej nástupkyne – strany Republika (vedenej Milanom Uhríkom) vo viacerých rusínskych obciach, ktoré boli počas druhej svetovej vojny úplne zničené práve nemeckými nacistickými vojskami alebo prechodom frontu druhej svetovej vojny v okresoch Svidník, Medzilaborce, Snina a Humenné. Za všetky uvedieme jeden príklad straty kolektívnej pamäti, a to volebné správanie voličov obce Tokajík v okrese Stropkov vypálenej na sklonku druhej svetovej vojny nemeckými nacistickými jednotkami.

Tokajícka tragédia sa udiala 19. a 20. novembra 1944 v katastrálnom území obce Tokajík ako odvetná akcia nemeckých jednotiek za pomoc miestneho obyvateľstva partizánom. 19. novembra 1944 najprv nemecké jednotky sústredili mužov z obce pri miestnom kostole a odviedli ich severne od obce, kde ich postrieľali. Pri tokajíckom masakri zahynulo 32 mužov. Dvom raneným sa podarilo masovú streľbu prežiť vďaka telám mŕtvych príbuzných, ktoré ich prikryli, padajúc na zem. Nasledujúci deň, 20. novembra 1944, nacisti obec vypálili a vydrancovali, ženy a deti rozohnali.[71] Telá mŕtvych mužov spočívali na lúke pri potoku nad obcou skoro dva týždne, kým ich nenašli sovietski partizáni.

Napriek tejto tragédii v danej obci v posledných štyroch parlamentných voľbách do Národnej rady SR volili niektorí obyvatelia dnešné slovenské nacionalistické a neonacistické strany. V roku 2012 volilo ĽS NS v tejto obci 2,81 % voličov a 4,22 % z nich volilo stranu SNS,[72] v roku 2016 to už bolo 12,06 % voličov ĽS NS (bola to druhá najsilnejšia strana po strane SMER-SD) a 6,89 % SNS,[73] v roku 2020 volilo ĽS NS 7,01 % tokajíckych voličov[74] a v predčasných parlamentných voľbách v roku 2023 volilo politickú stranu Republika, nástupkyňu ĽS NS, 6,15 % obyvateľov tejto rusínskej obce.[75] Akoby sa kolektívna pamäť o zverstvách nemeckých nacistov v ich rodnej obci postupne vytrácala z vedomia obyvateľov Tokajíka a ustupovala tak do úzadia potreba či povinnosť odovzdávania odkazu tejto tragédie z generácie na generáciu. Tieto strany totiž volia často mladí voliči alebo prvovoliči. Sú to práve mladí ľudia v tejto pôvodne rusínskej obci, ktorí vstupujú do dospelého života s tým, že sa nestotožňujú so svojou menšinovou rusínskou identitou. Postupné zahmlievanie kolektívnej pamäti, marginalizácia záujmov obyvateľov Tokajíka zo strany ponovembrovej politickej reprezentácie Slovenska, ale aj Prešovského kraja spolu so silnou manipuláciou a dezinformáciami zo strany dnešných vládnucich politických elít o liberálnej demokracii viedli k tomu, že vnuci a pravnuci zavraždených dedov a pradedov volili a volia dnes v Tokajíku slovenských nacionalistov a neonacistov. Neuvedomujúc si, že tým škodia najviac sebe. V neposlednom rade k strate kolektívnej pamäti v Tokajíku slúži aj vyľudňovanie

71 *Tokajícka tragédia.* [online]. [cit. 2025-12-15]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Tokaj%C3%ADcka_trag%C3%A9dia

72 *Parlamentné voľby 2012 – Tokajík*. [online]. [cit. 2025-12-15]. Dostupné na: https://volby.ta3.com/parlamentne-volby?rok=2012&obec=tokajik

73 *Parlamentné voľby 2016 – Tokajík*. [online]. [cit. 2025-12-15]. Dostupné na: https://volby.ta3.com/parlamentne-volby?rok=2016&obec=tokajik

74 *Platné hlasy odovzdané pre politické subjekty podľa územného členenia do NR SR 2020. Výsledky za obec Tokajík*. [online]. [cit. 2025-12-15]. Dostupné na: https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html

75 *Parlamentné voľby 2023 – výsledky. Tokajík*. [online]. [cit. 2025-12-15]. Dostupné na: https://www.aktuality.sk/udalost/volby-2023/vysledky/presovsky-kraj/stropkov-711/tokajik-527921/

obce. Odnárodňovanie či strata rusínskej národnej identity sa tu naplno prejavili v poslednom sčítaní obyvateľov v roku 2021. Z 90 obyvateľov obce si 85 (94,44 %) vybralo slovenskú národnosť a 5 obyvateľov obce (5,56 %) si napísalo rusínsku národnosť.[76] Na veľkých oslavách 80. výročia vypálenia obce v novembri 2024 za účasti prezidenta Petra Pellegriniho nezaznelo ani jedno slovo po rusínsky. Všetky prejavy politických reprezentantov, ako aj zádušná omša prebiehali v slovenčine.

5.3 Všeobecné postoje k národnostnej identite Rusínov na Slovensku v odpovediach na otvorené otázky dotazníka

Pri otázke o význame kodifikácie rusínskeho jazyka 27. 1. 1995 sa výberový súbor rozdelil na dve časti, pričom tú väčšiu tvorili respondenti bez jasného názoru na význam kodifikácie ich materinského jazyka, dokonca 8 % respondentov malo na ňu odmietavý názor.

Na otvorenú otázku ***Ak považujete kodifikáciu spisovného rusínskeho jazyka na Slovensku za dôležitý akt, napíšte prečo***, sa respondenti v rámci svojich odpovedí rozdelili do troch skupín. Prvá skupina respondentov považovala kodifikáciu za významný akt pre nárast národného sebauvedomenia Rusínov, v druhej skupine ju zatracovali a v tretej skupine sa k problému kodifikácie rusínskeho jazyka nevedeli alebo nechceli vyjadriť.

Odpovede v prvej skupine boli nasledujúce: *„Literárny, spisovný jazyk so svojimi pravidlami, rusínsky jazyk už nie je iba nárečím, stal sa vďaka kodifikácii jazykom!!!" „Je to dôležitý akt. Budeme lepšie ovládať jazyk. Jazyk sa musí a bude ďalej rozvíjať len vďaka kodifikácii." „Bolo to potrebné, aby pokračovali naše tradície, zvyky, kultúra, aby sme prežili." „Kodifikácia ovplyvňuje rozvoj školstva, identitu, tlač, kultúru, históriu, kultúru ako takú, históriu, teda rozvoj vlastnej identity." „Lebo konečne máme svoje písmo a štatút jazyka. Umožní ovládanie jazyka v písomnej podobe. Doteraz sme naším jazykom len hovorili." „Aby sa viac Rusínov priznalo k svojej národnosti." „Dvíha povedomie rusínskych obyvateľov v SR"* (viacnásobne opakovaná odpoveď). *„Lebo je to môj rodný jazyk a je krásny." „Je dôležité vzdelávať sa v rodnom jazyku, minimálne z pohľadu rovnoprávnosti." „Kvôli možnosti vzdelávať sa vo svojom rodnom jazyku, organizovať sa, zachovať svoj rod a rozvíjať tradície a kultúru." „Aby sme my a naše deti ovládali svoj materinský jazyk i v písomnej podobe." „Aj Rusíni musia ukázať, že sú niekto." „Je potrebná k nášmu prežitiu." „Kodifikácia akéhokoľvek jazyka je dôležitá, aby jazyk nezanikol, nevymizol"* (viacnásobne opakovaná odpoveď).

Odpovede v druhej skupine boli takéto: *„Nepovažujem ju za dôležitú"* (šesťnásobne opakovaná odpoveď). *„Ak ho Rusíni chcú mať kodifikovaný, nech ho majú, ale ja som Slovák." „Sporné, ktoré nárečie je to pravé, univerzálne."*

Odpovede v tretej skupine mali nasledujúci charakter: *„Neviem, čo to je. Neviem to posúdiť"* (desaťkrát opakovaná odpoveď).

Ďalšia otvorená otázka bola takáto: ***Ak ste Rusín/Rusínka, napíšte, prečo ste hrdý/hrdá na svoju národnú identitu.*** V odpovediach na ňu sa rozdelil výberový súbor na tri časti, na odmietanie vlastného rusínstva, na hrdosť na svoje korene a ambivalentný postoj.

Odmietanie vlastnej rusínskej podstaty alebo odpoveď neviem sa k tomu vyjadriť sa prejavili v nasledujúcich odpovediach. Šesťdesiatšesťkrát sa objavila odpoveď „Nie som Rusín/Rusínka", ako aj odpovede *„Nie som hrdý/hrdá na to, že som Rusín /Rusínka." „Máme pekné tradície a kultúru, ale žijeme na Slovensku, takže sme Slováci." „Neviem. Hanbím sa za to, že viem rozprávať po rusínsky, som Slovenka"* (respondentka z Kamienky v okrese Stará Ľubovňa). *„Som hrdý Ukrajinec, Rusíni sú Ukrajinci, rusínčina je nevyzretý jazyk a lahodí zopár chudákom, ktorí sú v rôznych obrodách a hrajú sa na národovcov." „Nie som na to hrdá!!!" „Som hrdá na seba preto, aká som, nie pre svoju národnú identitu."*

76 *Počet obyvateľov podľa národnosti v obci Tokajík k 1. 1. 2021*. [online]. [cit. 2025-12-15]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK041B527921/OB

Priznanie vlastnej rusínskej podstaty s pocitom hrdosti na ňu možno sledovať v nasledujúcich odpovediach. *„Som hrdá na to, že som Rusínka.“ „Lebo som čistý Rusín, telom i dušou.“ „Lebo som Rusínka.“ „Som hrdý, že som Rusín.“ „Lebo milujem svoj materinský jazyk, rusínsky.“ „Lebo Rusíni sú pracovití ľudia.“ „Lebo som sa tak narodil.“ „Lebo Rusíni sú dobrí ľudia. Máme to v povahe.“ „Lebo som Rusínka, je to moja mama, môj otec.“ „Som hrdý na svojich predkov, ich činy a skutky, ktoré nám zanechali, a vôbec to nie je o hovorovej reči!!!“ „Pretože tak rozprávali moji rodičia.“ „Narodila som sa ako Rusínka aj som vyrastala v rusínskej rodine.“ „Bo Rusyn jesm i Rusyn budu! – je to môj národ.“ „Lebo celý život rozprávam týmto jazykom, žijem rusínskou kultúrou, temperamentom.“ „Pretože naša národnosť má hlboké korene a nikdy sa nikto nehanbil za ne.“ „Pretože napriek tomu, že nemáme vlastné územie, máme kodifikovaný jazyk a vieme sa združovať, organizovať kultúrne akcie, navzájom si pomáhať.“ „Rodinná tradícia.“ „Lebo je to môj rodný jazyk a chcem, aby sa zachoval aj pre moje ďalšie pokolenie, lebo je krásny.“ „Každý by mal byť hrdý na svoju identitu.“ „Som hrdá na moju matku, ktorá je Rusínkou celým srdcom, a pritom veľkú časť života prežila v Bratislave.“ „Je to moja súčasť, časť zo mňa.“ „Sme temperamentní, priebojní a pohostinní.“ „Pocit demokratickosti – slobody uchovania a rozvíjania kultúrneho odkazu našich predkov!“ „Sme jedineční ľudia, chudobní, ale s nádhernou kultúrou (piesne, zvyky, kroje, ikony, obrady).“ „Lebo ma k tomu zaväzuje pôvod mojich predkov.“ „Lebo sme dokázali prežiť aj za nepredstaviteľného národnostného útlaku, lebo máme bohaté dejiny a skvelé osobnosti, lebo milujem našu kultúru, jazyk.“ „Lebo odmalička som vyrastala v rusínskej rodine a nikdy som sa za to nehanbila a nikdy som nezapierala svoju identitu.“ „Moja národnosť do roku 2001 bola ukrajinská, pretože nebola možnosť inej voľby, v roku 2011 už rusínska.“ „Nikdy som nemal slovenskú národnosť.“*
Ďalšiu skupinu tvorili **tí respondenti, ktorí prejavili hrdosť na svoje korene, no hlásili sa k slovenskej národnosti.** *„Som hrdý na svoje korene, aj keď si neuvádzam rusínsku národnosť!!!“ „Lebo je to moja národnosť (rusínska), som hrdý Rusín“* (odpovede tohto typu uvádzali i takí, ktorí vo všetkých sčítaniach napísali sebe i deťom slovenskú národnosť aj slovenský materinský jazyk).
Na ďalšiu otvorenú otázku ***Ak ste podľa pôvodu svojich rodičov Rusín/Rusínka (rodičia i starí rodičia hovoria po rusínsky), no v sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 ste si napísali slovenskú národnosť, mohli by ste napísať prečo?*** sme zaznamenali nasledujúce odpovede. *„Neviem to posúdiť.“ „Nepochopil som to vtedy.“ „Neviem“* (viackrát opakovaná odpoveď). *„Napísal som si rusínsku národnosť.“ „Neviem, nepamätám si, akú som si napísala v sčítaní národnosť.“ „Lebo žijeme na Slovensku, a nie v rusínskom štáte.“ „Nemohol.“ „Lebo sme Slováci!“ „Cítim sa viac Slovenka ako Rusínka.“ „Lebo mám dosť ‚Rusínov‘, ktorí si myslia, že hluchonemý človek nemôže byť Rusnák!“ „Nie som Rusínka kvôli predsudkom iných – urobte sčítanie znovu!!!“ „Tak som to vtedy cítila.“ „Mám rovnakú národnosť od narodenia.“ „Slovensko je naša krajina, naša vlasť.“ „Z politických dôvodov. Lebo mám od narodenia zapísanú slovenskú národnosť.“ „V ostatnom sčítaní som si napísala rusínsku národnosť, hoc predtým slovenskú.“ „Pretože som Slovenka“* (odpoveď respondentky z rusínskej obce Klenová v okrese Snina). *„Lebo tak to mám napísané v občianskom preukaze.“ „Lebo nevidím dôvod uvádzať si rusínsku národnosť.“ „Sme Rusíni (moja rodina), ale len vo vzťahu k našej rodine!!!“ „Lebo národnosť chápem ako príslušnosť ku krajine, v ktorej žijem.“ „Pretože rusínčina nie je kodifikovaný spisovný jazyk!!!“ „Stále píšem, že som Ukrajinec.“ „Len jeden z mojich rodičov je Rusín, teda mama je Rusínka, ale ja sa považujem za Slováka, otec je Slovák, tak aj ja som Slovák.“ „Mňa sa to netýka.“ „Pretože ja mám slovenskú národnosť v rodnom liste“* (viacnásobná odpoveď). *„Nie je to dôležité. Možno preto, že žijem na Slovensku.“ „Lebo sa necítim byť Rusínom, nepotrebujem to.“ „Moji rodičia mi napísali asi slovenskú národnosť, asi to nepovažovali za podstatné napísať mi rusínsku. Jazyk je jedným z najväčších faktorov určenia národnej identity, a ja neovládam rusínčinu, ergo nie som Rusín. Mám síce rodičov Rusínov, no oni so mnou nehovorili rusínsky, ale slovensky, to znamená, že môj materinský jazyk je slovenský, hoc medzi sebou rodičia hovoria rusínsky, so svojimi rodičmi hovoria rusínsky, ale so mnou hovoria slovensky, takže, ja som už Slovák“* (rodičia pochádzajú z Kružlova a Fričky). Tento typ odpovede sa opakuje u respondentov z rôznych rusínskych regiónov na severovýchode Slovenska. *„Škola je dôležitá, ja som sa učil ukrajinčinu, je mi blízka.“ „Som Slovenka, iba so známymi rozprávam rusínsky“* (respondentka je z rusínskej obce Kamienka v okrese Stará Ľubovňa a aj obaja jej rodičia i všetci starí rodičia sú z Ka-

mienky). „*Som Slovák*“ (respondent aj celá jeho rodina pochádzajú z Kamienky).
Tieto odpovede sú signifikantné pre postupnú stratu národnej identity Rusínov na Slovensku. Dôvody, že respondenti majú slovenskú národnosť zapísanú v rodnom liste či dokonca v občianskom preukaze, v ktorom sa už národnosť dlhšiu dobu neuvádza, alebo aj tvrdenie, že im slovenskú národnosť zapísali rodičia, je zvaľovanie zodpovednosti na rodičov, teda na iných, len nie na seba samého/seba samú. Sčítacie hárky v sčítaní sú anonymné a každý si tam píše národnosť sám za seba, zvlášť dospelí ľudia. Oveľa pádnejší dôvod na stratu vlastnej identity je, že respondenti komunikujú so svojimi deťmi po slovensky od ich narodenia.
Na otázku o tom, či si respondenti myslia, že **na Slovensku dochádza k asimilácii Rusínov so slovenským majoritným národom**, 42 % z nich odpovedalo, že k takejto asimilácii medzi Rusínmi na Slovensku dochádza, 49,7 % to nevie posúdiť a 8,2 % respondentov si myslí, že k procesu asimilácie Rusínov so Slovákmi na Slovensku vôbec nedochádza. Zväčša to boli odpovede tých respondentov, ktorí sa už dávno (najskôr od svojho detstva) považujú za Slovákov, hoc všetci ich predkovia sú Rusíni.

Tabuľka 41
Názory respondentov na proces asimilácie Rusínov s väčšinovým národom na Slovensku z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov

Národnosť		Dochádza k asimilácii			Spolu
		áno	nie	neviem to posúdiť	
rusínska	počet	**105**	11	**74**	190
	% z riadka	**55,3 %**	5,8 %	**38,9 %**	100,0 %
ukrajinská	počet	**7**	0	**16**	23
	% z riadka	**30,4 %**	0,0 %	**69,6 %**	100,0 %
slovenská	počet	**45**	20	**95**	160
	% z riadka	**28,1 %**	12,5 %	**59,4 %**	100,0 %
iná	počet	1	0	0	1
	% z riadka	100,0 %	0,0 %	0,0 %	100,0 %
Spolu	počet	158	31	185	374
	% z riadka	42,2 %	8,3 %	49,5 %	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 99).
Chí-kvadrátový test nezávislosti: $\chi^2 = 32{,}01$, df = 4, p = 0,000 – **vzťah je štatisticky významný**.

Druhostupňovou analýzou prostredníctvom chí-kvadrátového testu bol identifikovaný signifikantný vzťah závislosti medzi národnosťou respondentov a ich názorom na proces asimilácie Rusínov s väčšinovým národom na Slovensku. Viac ako polovica respondentov rusínskej národnosti (55,3 %) vyjadrila súhlas s názorom, že na Slovensku dochádza k silnej asimilácii Rusínov so slovenským majoritným národom, oproti necelej tretine respondentov s ukrajinskou národnosťou (30,4 %) alebo 28,1 % respondentov, ktorí si v dotazníku uviedli slovenskú národnosť. Ak sa Rusíni po svojich oboch rodičoch cítia Slovákmi, lebo s nimi odmala rodičia komunikovali iba po slovensky, tak si ani neuvedomujú, že sú to právo oni, pre ktorých dochádza medzi Rusínmi k silnej asimilácii s majoritným národom na Slovensku. Tí respondenti, ktorých nepokryte rozčuľovali otázky o rusínskom jazyku i hrdosti na ich rusínsku podstatu, pretože oni sa vnímajú ako Ukrajinci, nie Rusíni, takisto nepociťujú proces asimilácie so Slovákmi tak silne ako tí, ktorí sa považujú za Rusínov a vedia o svojich susedoch, priateľoch a známych, že sú po všetkých svojich predkoch Rusíni, no po rusínsky nehovoria ani sa za Rusínov nepovažujú a tento proces odnárodňovania ich ako hrdých Rusínov trápi. Zároveň

najviac respondentov s ukrajinskou národnosťou (69,6 %) zaujalo neutrálny postoj k danej otázke. Do dotazníka napísali, že nevedia posúdiť, či na Slovensku dochádza k asimilácii Rusínov so Slovákmi. Takú istú odpoveď napísalo 59,4 % respondentov, ktorí sa cítia Slovákmi na základe toho, že si píšu slovenskú národnosť (tabuľka 41).

Pýtali sme sa respondentov, ***či si myslia, že Rusíni na Slovensku vymierajú, a ak áno, čo považujú za manifestné znaky tohto vymierania***. Najviac respondentov (79,6 %, teda takmer štyri pätiny respondentov) za znak vymierania Rusínov na Slovensku označilo to, že **deti Rusínov nehovoria po rusínsky**, 8,3 % respondentov si to nemyslí a 12,2 % respondentov sa nevie k danej otázke jednoznačne vyjadriť.

Podľa odpovedí respondentov znakom vymierania Rusínov na Slovensku je i to, že **rodičia sa rozprávajú so svojimi deťmi doma po slovensky, hoc obaja sú Rusíni**. Myslí si to 77,6 % respondentov, 9,9 % respondentov si to nemyslí a 12,5 % respondentov nemá vyjasnený názor na túto otázku.

Na otázku o vymieraní Rusínov na Slovensku (tabuľka 42) odpovedalo 77,6 % zo všetkých respondentov a z týchto odpovedajúcich respondentov si 32,9 % myslí, že Rusíni na Slovensku nevymierajú, 37,9 % si myslí, že všetky vymenované znaky svedčia o ich vymieraní, a 29,2 % (teda takmer tretina) respondentov na danú otázku nevedelo jednoznačne odpovedať.

Tabuľka 42
Rusíni na Slovensku nevymierajú

	Počet	%
určite áno	39	13,1
skôr áno	59	19,8
ani áno, ani nie	87	29,2
skôr nie	51	17,1
určite nie	62	20,8
Spolu	298	100,0

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 102).
Odpovedalo 77,6 % zo všetkých 384 respondentov.

Pri zisťovaní názorov respondentov na **znaky vymierania Rusínov na Slovensku** sme zostavili poradie ich odpovedí podľa množstva respondentov považujúcich daný znak za dôležitejší oproti iným znakom.

1. Najviac odpovedajúcich respondentov výberového súboru (79,6 %, teda takmer štyri pätiny z nich) za hlavný znak vymierania Rusínov na Slovensku označilo to, že *deti Rusínov nehovoria po rusínsky*.
2. 77,6 % z nich sa priklonilo k názoru, že znakom ústupu počtu Rusínov na Slovensku, ktorý môže v konečnom dôsledku anticipovať ich vymieranie, je podľa nich zapríčinené tým, že *rodičia sa rozprávajú so svojimi deťmi doma po slovensky, hoci sú obaja Rusíni.*
3. To, že *niektorí Rusíni sa nehlásia v sčítaní obyvateľov, bytov a domov k rusínskemu jazyku ako k svojmu materinskému, ale za svoj materinský jazyk považujú slovenčinu, hoc obaja ich rodičia a všetci starí rodičia hovoria po rusínsky*, považuje 73,2 % respondentov za znak vymierania ich vlastného národa.

Ostatné znaky vymierania Rusínov na Slovensku považovali respondenti za menej dôležité:
4. neexistencia rusínskeho školstva (67 %),
5. zákaz rusínskej národnosti po roku 1948 (61,7 %),
6. Rusíni na Slovensku neovládajú svoj materinský jazyk v písomnej podobe (55,2 %),
7. zákaz gréckokatolíckej cirkvi v 50. rokoch 20. storočia (53,2 %),
8. strata vlastného územia v rokoch 1945/1946 pričlenením Podkarpatskej Rusi k ZSSR (49,2 %),
9. všeobecná neznalosť vlastných dejín (46,9 %).

Tabuľka 43
Vnímaná priemerná miera vymierania Rusínov na Slovensku podľa znakov

Znaky vymierania Rusínov	N	Modus	Priemer	Štandardná odchýlka
deti Rusínov nehovoria po rusínsky	337	1	1,85	1,04
rodičia s deťmi nehovoria po rusínsky	335	1	1,90	1,07
Rusíni sa nehlásia k rusínskej národnosti v sčítaní	339	1	1,94	1,07
uvádzajú si slovenčinu ako materinský jazyk, no rodičia sú Rusíni	345	1	1,97	1,07
uvádzajú si rusínčinu ako materinský jazyk a slovenskú národnosť	340	1	2,06	1,10
starí rodičia s vnukmi nehovoria po rusínsky, ale po slovensky	337	1	2,07	1,20
neexistencia rusínskeho školstva	334	2	2,17	1,08
zákaz rusínskej národnosti po roku 1950	340	1	2,20	1,09
neznalosť vlastných dejín	337	2	2,41	1,10
zákaz gréckokatolíckej cirkvi v 50. rokoch 20. storočia	340	1	2,45	1,24
Rusíni neovládajú jazyk v písomnej podobe	333	1	2,49	1,30
strata vlastného územia v roku 1945/1946	342	3	2,54	1,20
Rusíni na Slovensku nevymierajú	298	1	3,13	1,31

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 104). Legenda kotvy škály: minimum 1 – určite áno, 2 – skôr áno, 3 – ani áno, ani nie, 4 – skôr nie, maximum 5 – určite nie.
Modus znamená, že odpoveď je uvádzaná s najvyššou frekvenciou (častejšie ako iné).

Na základe odpovedí respondentov môžeme vo vzťahu k priemerným hodnotám vnímanej miery vymierania Rusínov na Slovensku (tabuľka 43) zostaviť rebríček ponúknutých znakov tohto procesu podľa priemerných hodnôt chápania ich dôležitosti respondentmi, keď mohli odpovedať s využitím päťbodovej škály od 1 – *určite áno* do 5 – *určite nie*. Podľa respondentov je najzávažnejším znakom vymierania Rusínov na Slovensku to, že deti Rusínov nehovoria po rusínsky (priemer 1,85 – odpoveď, ktorá sa najviac približuje odpovedi *určite* a *skôr áno*), čo je zapríčinené tým, že rodičia doma s deťmi nehovoria po rusínsky (priemer 1,90). Ostatných jedenásť znakov s ich priemermi je uvedených v tabuľke 43.
V **otvorenej možnosti *iné*** dopísali respondenti tieto znaky vymierania Rusínov na Slovensku: *„Rusíni sa hanbia verejne komunikovať rusínsky." „Hanbia sa za to, že sú Rusíni." „Umelo podsúvate gréckokatolícku cirkev ako dôvod, že jej zákaz mal dopad na stratu rusínstva. Ona je jedna z najsvätejších bojovníčok za ich stratu, za stratu identity Rusínov, ak už hovoríte stále o Rusínoch. Gréckokatolícka*

cirkev inklinuje k slovenskému jazyku, úplne zabúda na Duchnovičov odkaz, vy ju umelo spájate s dôvodom zákazu po 50. rokoch. Vaša neznášanlivosť sa prejavila v dotazníku neuvedením alternatívy voči Rusínom-Ukrajincom.“ „Slovakizácia cirkevných obradov. Väčšina gréckokatolíckych kňazov násilnou slovakizáciou obradov ovplyvňuje ľudí proti ich rusínskej podstate.“ „Móda, hlúposť, hanba, strach.“ „Odchod mladých Rusínov za prácou od zahraničia.“ „Zmiešané manželstvá s Nerusínmi.“ „Nie sme schopní obhájiť svoje ľudské práva.“ „Nevyužívame ponúkané možnosti na vlastný rozvoj a podporu.“ „Nepoznáme práva menšín.“ „Rusínska národnosť nie je pre mňa priorita.“ „Prirodzenou smrťou starších generácií Rusínov odchádza i naša kultúra.“ „Zánik tradícií, vymiznutie staroslovanskej cerkvi.“ „Správna národnostná politika by zabránila tomu, aby hocaká národnosť nevymizla.“ „Obmedzené praktické uplatnenie rusínskeho jazyka.“ „Prvé tri body nie sú znakmi vymierania, ale jeho príčinou!!!“ „Zlá ekonomická situácia v rusínskom regióne, vplyv majoritných médií.“ „Dnešná rusínska inteligencia spí na vavrínoch pseudokultúry podľa percentuálneho podielu zo sčítania obyvateľstva.“ „Nepoznanie vlastných dejín, nezaujímame sa o vlastné dejiny, ako ani o rozvoj rusínskeho jazyka a kultúry.“

5.4 Uplatňovanie alebo neuplatňovanie garantovaných ľudských práv na Slovensku vo vzťahu k Rusínom

Uplatňovanie alebo neuplatňovanie garantovaných ľudských práv na Slovensku vo vzťahu k Rusínom sme skúmali rôznymi otázkami v dotazníku.

Na otázku, ***akú hranicu počtu obyvateľov určitej národnostnej menšiny v konkrétnej obci by považovali respondenti za potrebnú na to, aby sa v danej obci mohla použiť dvojjazyčná tabuľa na označenie obce***, sa výberová vzorka rozdelila do troch väčších skupín. 28,2 % respondentov vyjadrilo názor, že pred a za obcou má byť tabuľa v jazyku národnostnej menšiny popri slovenskom názve vtedy, keď v nej žije 10 % prihlásených obyvateľov konkrétnej národnostnej menšiny v ostatnom sčítaní obyvateľov, bytov a domov. 19,5 % respondentov si myslí, že by to malo byť 15 % obyvateľov danej obce, a najviac respondentov (takmer polovica výberovej vzorky – 49,6 %) sa prihlásilo k názoru vychádzajúcemu z platnej legislatívy v roku 2015, že by to malo byť 20 % obyvateľov obce.

O situácii v označovaní národnostných obcí dvojjazyčnými tabuľami píšeme v úvode tejto knihy. Je potrebné konštatovať, že v porovnaní so situáciou v roku 2015 sa táto situácia v súčasnosti zlepšila nielen v tom, že sa zo zákona znížila hranica obyvateľov obce národnostnej menšiny na 15 % v dvoch po sebe desaťročných všeobecných cenzoch obyvateľstva a pre Rusínov to znamenalo navýšenie počtu obcí o 88 v porovnaní s rokom 2011, no zlepšila sa aj gramatická úroveň rusínskych názvov obcí na tabuliach pred a za obcami v súlade so štátnou normou spisovného rusínskeho jazyka.

Tabuľka 44
Rozloženie výberového súboru podľa odpovedí na otázku o legislatívnom rámci pre dvojjazyčné tabule obce (i v jazyku národnostnej menšiny)

Hranica pre tabuľu obce v jazyku národnostnej menšiny	Počet	%
10 %	107	28,2
15 %	74	19,5
20 %	188	49,6
50 %	2	0,5
50 % a viac	1	0,3
neviem	1	0,3
iné	6	1,6
Spolu	379	100,0

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 111).

V odpovediach polovice respondentov z výberovej vzorky (49,6 %) sa odrážajú nálady starostov miestnej samosprávy v rusínskych obciach. Korešpondujú s legislatívou štátu voči národnostným menšinám platnou v roku 2015. I títo respondenti rovnako ako starostovia vedia, že v rusínskych dedinách žije najčastejšie takmer 100 % Rusínov. Ich radosť z toho, že si v sčítaní obyvateľov, bytov a domov zapísalo rusínsku národnosť len 15 %, je antiproduktívna. Druhá, menšia časť výberového súboru uvažuje ústretovo voči svojej národnostnej menšine, preto by 47,7 % respondentov a respondentiek výberového súboru privítalo zníženie legislatívneho príkazu z 20 % na 15-percentnú hranicu (19,5 % respondentov) alebo na 10-percentnú hranicu (28,2 % respondentov) obyvateľov obce zapísaných v sčítacích hárkoch ostatných sčítaní pod rusínskou národnostnou menšinou.
Odmietajúce boli názory niektorých respondentov na tabule v jazyku národnostnej menšiny, konkrétne rusínskej, napriek tomu, že sa v dotazníku prezentovali ako Rusíni po predkoch, no cítia sa ako Slováci. Pre niektorých z nich sú tabule s názvom obce v jazyku národnostnej menšiny len nepodstatnou formalitou, a preto nepovažujú za potrebné, aby obec reprezentoval názov zapísaný aj v ich materinskom jazyku, aj keby obec na to mala právo. Dokonca sa medzi takýmito respondentmi vyskytol názor, že na Slovensku je úradný jazyk slovenčina, tak prečo by mali byť názvy obcí napísané v jazyku národnostných menšín. Tento názor vyslovil respondent, ktorý je podľa oboch rodičov i štyroch starých rodičov stopercentný Rusín a aj jeho manželka je Rusínka. Ďalší z týchto respondentov určil hranicu na použitie dvojjazyčnej tabule s názvom obce na 50 % prihlásených obyvateľov obce k rusínskej menšine v ostatnom sčítaní. Sú to zväčša respondenti, ktorí majú všetkých svojich predkov Rusínov, no rodičia ich vychovali ako Slovákov, aj oni svoje deti takto vychovávajú (v sčítaniach im píšu slovenskú národnosť, doma sa s nimi rozprávajú iba po slovensky, lebo úradný jazyk na Slovensku je slovenský).

Tabuľka 45
Názory respondentov na hranicu počtu obyvateľov konkrétnej národnostnej menšiny potrebnú na osadenie dvojjazyčnej tabule na označenie obce z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov

Národnosť		Hranica				Spolu
		10 %	15 %	20 %	neviem	
rusínska	počet	63	36	89	1	189
	% z riadka	**33,3 %**	**19,0 %**	**47,1 %**	0,5 %	100,0 %
ukrajinská	počet	5	5	11	0	21
	% z riadka	**23,8 %**	**23,8 %**	**52,4 %**	0,0 %	100,0 %
slovenská	počet	38	31	89	1	159
	% z riadka	**23,9 %**	**19,5 %**	**56,0 %**	0,6 %	100,0 %
iná	počet	0	1	0	0	1
	% z riadka	0,0 %	100,0 %	0,0 %	0,0 %	100,0 %
Spolu	počet	106	73	189	2	370
	% z riadka	28,6 %	19,7 %	51,1 %	0,5 %	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 113).
Po vylúčení kategórie *iná* je hodnota chí-kvadrátového testu štatisticky významná.
Chí-kvadrátový test nezávislosti: $\chi^2 = 33{,}37$, df = 6, p = 0,000 ..... **– vzťah je štatisticky významný**.

Druhostupňovou analýzou prostredníctvom chí-kvadrátového testu bol identifikovaný štatisticky významný vzťah závislosti medzi národnosťou respondentov a ich názorom na hranicu počtu obyvateľov národnostnej menšiny v obci, ktorá je potrebná na osadenie dvojjazyčnej tabule s označením obce. V tabuľke 46 sú uvedené rozdiely medzi respondentmi troch národností – rusínskej, ukrajinskej a slovenskej. Dvadsaťpercentnú hranicu by privítali viac respondenti ukrajinskej (52,4 %) a slovenskej národnosti (56 %) ako rusínskej (47,1 %). Desaťpercentnú, teda najnižšiu hranicu by privítali najviac respondenti rusínskej národnosti (tretina z nich – 33,3 %) oproti 23,8 % respondentov ukrajinskej a 23,9 % respondentov slovenskej národnosti. To, že Rusíni hlásiaci sa k svojej národnosti by privítali zníženie štátom určenej hranice na 10 % obyvateľstva v obci konkrétnej národnostnej menšiny, je fakt poukazujúci na uvedomovanie si skutočnosti uvádzanej vyššie. V rusínskych obciach žije takmer 100 % Rusínov podľa pripísaných znakov zvonku. Aj tí, ktorí majú zapísanú slovenskú národnosť, majú všetkých predkov Rusínov a všetci hovoria po rusínsky, lenže niekedy ani 10 % z nich nemá v rusínskych obciach zapísanú v dokumentoch rusínsku národnosť.
Uvedomenie si svojho nároku na používanie dvojjazyčných tabúľ v obci je dôležitým krokom k uvedomeniu si i ďalších národnostných práv, napríklad práva na vyučovanie v jazyku národnostnej menšiny v obecnej škole.
Na otázku, ***akú percentuálnu hranicu počtu obyvateľov národnostnej menšiny v obci pripúšťajú zákony SR v roku 2015 na označenie tabule obce v jazyku národnostnej menšiny***, ktorá v nej žije, odpovedalo 26,8 % respondentov správne (20 %), 18,4 % nesprávne, keď uviedli 10-percentnú a 15-percentnú hranicu, no viac ako polovica respondentov (54,9 %) sa nevedela k danej otázke vôbec vyjadriť. I takáto „banalita" (podľa názoru niektorých respondentov), ako sú tabule s názvom obce v jazyku národnostnej menšiny a vzťah samotných občanov rusínskych obcí k nim, je jedným zo znakov asimilácie Rusínov na Slovensku s väčšinovým národom. Ide hlavne o tých obyvateľov rusínskych obcí, ktorí sa už cítia Slovákmi, a preto aj odmietajú alebo znevažujú osadenie dvojjazyčných tabúľ s názvom ich obce. Oni na daných tabuliach uprednostňujú iba slovenský názov obce, lebo na Slovensku je sloven-

čina úradný jazyk. Sú zaznamenané prípady, keď rusínsky názov obce bol opakovane začiernený, a to v obciach, kde žijú v regióne kompaktne len Rusíni.

Viac ako polovica výberového súboru nepozná zákonné hranice na použitie tabúľ s názvami obcí v jazyku národnostnej menšiny. Počet respondentov, ktorí marginalizovali význam tabúľ s nápismi názvov obcí v ich materinskom jazyku, je vyšší ako počet respondentov s rusínskou národnosťou. Predpokladáme teda, že i niektorí z respondentov výberového súboru, ktorí deklarovali svoju národnosť vo výskumnom nástroji ako rusínsku, považujú podľa získaných odpovedí tabuľu obce napísanú v rusínskom jazyku za nepodstatnú vec.

Vo viacerých otvorených odpovediach respondentov zaznievala **potreba budovať rusínske školstvo** na Slovensku, aby Rusíni nezahynuli na Slovensku ako národnostná menšina. Na našu priamu otázku, aby uviedli, koľko základných škôl s vyučovacím jazykom rusínskym sa nachádza na Slovensku, odpovedalo 20,9 % respondentov (teda pätina výberového súboru) správne. Ide o dve takéto školy, v ktorých sa dotácia počtu hodín materinského jazyka rovná dotácii počtu hodín slovenského jazyka, prípadne iné vybrané predmety sa vyučujú v materinskom jazyku (najčastejšie výchovy). 14,2 % respondentov odpovedalo nesprávne (uviedli 5, 10, 30 takýchto škôl) a 64,9 % (viac ako dve tretiny výberovej vzorky) nevedelo na zadanú otázku odpovedať. Správna informácia (že rusínske školy sú na Slovensku len dve) by možno u niektorých Rusínov vyvolala potrebu zapísať i svoje deti do takejto školy.

Druhostupňovou analýzou prostredníctvom chí-kvadrátového testu nebol identifikovaný štatisticky významný vzťah závislosti medzi národnosťou respondentov a ich znalosťou o počte základných a materských škôl s vyučovacím jazykom rusínskym. Tabuľku 46 tu predsa len uvádzame, aby si čitateľ tejto analýzy urobil názor na to, ako národnosť respondentov rozdelila výberový súbor podľa toho, či vedia, koľko základných a materských škôl s vyučovacím jazykom rusínskym sa nachádza na Slovensku. Len necelá tretina respondentov rusínskej národnosti (29,8 %) pozná správny počet rusínskych národnostných škôl na Slovensku (dve školy). Správny počet uviedlo 17,4 % respondentov s ukrajinskou národnosťou a 12,4 % respondentov so slovenskou národnosťou. Viac ako polovica respondentov rusínskej národnosti (56,0 %), viac ako dve tretiny ukrajinskej národnosti (65,2 %) a takmer tri štvrtiny slovenskej národnosti (74,8 %) uviedli otvorene, že nevedia, aký je to počet. Zvyšok výberového súboru si počty týchto škôl vymýšľal.

Potešiteľný bol pre nás výsledok odpovedí na otázku, ktoré občianske združenie na Slovensku zakladá večerné školy rusínskeho jazyka pre deti a dospelých s finančnou podporou Úradu vlády SR, v ktorých sa môžu dospelí Rusíni alebo ich deti bezplatne učiť spisovný rusínsky jazyk v hovorenej i písomnej podobe. 40,6 % respondentov odpovedalo správne (OZ Kolýsočka – Kolíska). 13,9 % respondentov odpovedalo nesprávne (OZ Rusínska obroda na Slovensku, Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, OZ molodý Rusyný) a 45,5 % respondentov nevedelo na danú otázku odpovedať. Uvedený výsledok však bol do istej miery skreslený tým, že niektoré učiteľky večerných škôl spisovného rusínskeho jazyka pre deti a dospelých boli anketárkami tohto výskumu. Nebolo to však na škodu veci, aspoň sa respondenti o možnosti učiť sa spisovný rusínsky jazyk vo večerných školách dozvedeli práve vďaka niektorým anketárkam tohto výskumu.

Tabuľka 46
Názory respondentov na počet škôl s vyučovacím jazykom rusínskym z pohľadu skupín kategorizovaných podľa národnosti respondentov

Národnosť		Počet rusínskych škôl v SR					Spolu
		dve	päť	desať	tridsať	neviem	
rusínska	počet	56	11	16	2	108	193
	% z riadka	**29,0 %**	5,7 %	8,3 %	1,0 %	**56,0 %**	100,0 %
ukrajinská	počet	**4**	3	0	1	**15**	23
	% z riadka	**17,4 %**	13,1 %	0,0 %	4,3 %	**65,2 %**	100,0 %
slovenská	počet	**20**	10	8	3	**122**	163
	% z riadka	**12,4 %**	6,1 %	4,9 %	1,8 %	**74,8 %**	100,0 %
iná	počet	0	0	0	0	1	1
	% z riadka	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	100,0 %	100,0 %
Spolu	počet	80	24	24	6	246	380
	% z riadka	21,1 %	6,3 %	6,3 %	1,6 %	64,7 %	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 116).

Na tvrdenie v dotazníku, že ***Národná rada SR od roku 1990 doteraz neprijala zákon o národnostných menšinách***, a na otázku, či si respondenti myslia, že nastal čas prijať takýto zákon, odpovedalo 53,9 % respondentov pozitívne a 6,9 % negatívne (podľa nich takýto zákon Rusíni ani Slovensko nepotrebujú). 39,2 % respondentov sa k danému problému nevedelo vyjadriť.

Tabuľka 47
Názory respondentov na dôležitosť prijatia zákona NR SR o národnostných menšinách z pohľadu skupín kategorizovaných podľa veku

Vek		Je čas prijať zákon o národnostných menšinách v NR SR			Spolu
		áno	nie	neviem	
18 – 29 rokov	počet	30	7	17	54
	% z riadka	55,6 %	13,0 %	31,5 %	100,0 %
30 – 39 rokov	počet	32	9	36	77
	% z riadka	**41,6 %**	11,7 %	46,8 %	100,0 %
40 – 49 rokov	počet	45	4	40	89
	% z riadka	50,6 %	4,5 %	44,9 %	100,0 %
50 – 59 rokov	počet	54	3	39	96
	% z riadka	56,3 %	3,1 %	40,6 %	100,0 %
60 – 69 rokov	počet	29	2	10	41
	% z riadka	**70,7 %**	4,9 %	24,4 %	100,0 %
70+ rokov	počet	**15**	0	7	22
	% z riadka	**68,2 %**	0,0 %	31,8 %	100,0 %
Spolu	počet	205	25	149	379
	% z riadka	54,1 %	6,6 %	39,3 %	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 118).
Chí-kvadrátový test nezávislosti: $\chi^2 = 21{,}1$, df = 10, p = 0,020 **– vzťah je štatisticky významný**.

Druhostupňovou analýzou pomocou chí-kvadrátového testu bol identifikovaný štatisticky významný vzťah závislosti medzi vekom i národnosťou respondentov a ich názorom na dôležitosť prijatia zákona o národnostných menšinách Národnou radou SR. Získané údaje naznačujú, že vyššie vekové kategórie považujú prijatie takéhoto zákona za dôležitejšie pre stabilnejší a systémovejší rozvoj kultúry Rusínov ako mladší respondenti. Najmenej potrebným je tento zákon pre respondentov vo veku od 30 do 39 rokov a respondenti s rusínskou národnosťou takýto zákon považujú za potrebnejší ako respondenti s ukrajinskou a slovenskou národnosťou.

Na otázku, či ***je potrebné, aby deti Rusínov na Slovensku navštevovali školy, v ktorých je vyučovacím jazykom ich materinský jazyk***, odpovedala viac ako polovica respondentov (52,9 %) súhlasne, 15 % nesúhlasne a takmer tretina (32,1 %) nevedela k otázke zaujať jednoznačné stanovisko. Respondenti, ktorí vyjadrili názor, že je potrebné, aby deti Rusínov navštevovali školy s vyučovacím jazykom rusínskym, však vyslovili napríklad i obavy, ako deti do tých škôl získať. Podporujú však zakladanie takýchto škôl, pretože by sa v nich podporilo vytvorenie vlastnej národnej identity, ako aj väzby na minulosť aj budúcnosť.

Druhostupňovou analýzou pomocou chí-kvadrátového testu bol identifikovaný vzťah závislosti medzi vekom respondentov a ich názorom na dôležitosť budovania rusínskeho školstva na Slovensku. Získané údaje naznačujú, že vyššie vekové kategórie (70 rokov a viac a veková kategória 60 – 69 rokov) považujú potrebu škôl s vyučovacím jazykom rusínskym pre deti Rusínov na Slovensku za dôležitejší ukazovateľ prekonávania straty identity medzi Rusínmi a systémový prvok ich rozvoja ako mladší respondenti. Takmer tri štvrtiny (72,2 %) najstarších respondentov a o čosi viac ako dve tretiny (61,0 %) respondentov vo veku 60 – 69 rokov považujú otváranie škôl s vyučovacím jazykom rusínskym pre deti Rusínov na Slovensku za potrebné. Najmenej potrebné sú školy s vyučovacím jazykom rusínskym pre respondentov vo veku od 18 po 49 rokov. Je to práve generácia rodičov, ktorých deti do školy ešte chodia, ale aj tá generácia, ktorá už zväčša neovláda azbuku, preto by svojim deťom s jej nadobúdaním nevedela pomôcť. Respondenti vo veku od 50 do 59 rokov odpovedali najnerozhodnejšie. Takmer dve pätiny z nich (39,6 %) nevedeli uviesť odpoveď, či je otváranie škôl s vyučovacím jazykom rusínskym na Slovensku pre ich deti či vnukov potrebné.

V súčasnosti sú na Slovensku opäť len dve základné školy s materskými školami s vyučovacím jazykom rusínskym, a to v Kalnej Roztoke (1. stupeň, 1. – 4. ročník) a v Klenovej (plnoformátová základná škola s materskou školou) v okrese Snina. V obci Klenová sa daná základná škola pretransformovala zo slovenskej školy na rusínsku vďaka iniciatíve a vytrvalosti riaditeliek Marcely Ruňaninovej a Mariany Runčákovej. Okrem týchto dvoch škôl s vyučovacím jazykom rusínskym existuje aj päť škôl, v ktorých sa postupne zavádza buď formát výučby „s vyučovaním jazyka rusínskeho“ (ZDŠ v Radvani nad Laborcom, v Medzilaborciach na dvoch ZDŠ, a to na Duchnovičovej i Komenského ulici, a na Spojenej škole vo Svidníku, kde zavedenie vyučovania rusínskeho jazyka pomohlo škole prekonať problém nízkeho počtu žiakov), alebo krúžok rusínskeho jazyka na cirkevnej ZŠ vo Svidníku.

Stále je to však taký zanedbateľný počet škôl, že v porovnaní s inými vymierajúcimi národmi na svete sú v súčasnosti Rusíni z hľadiska absencie svojho národnostného školstva na Slovensku na tom horšie ako Indiáni v Amerike alebo aborigéni v Austrálii.

Tabuľka 48
Názory respondentov na potrebu škôl s vyučovacím jazykom rusínskym pre deti Rusínov na Slovensku z pohľadu skupín kategorizovaných podľa veku

Vek		Potreba škôl s vyučovacím jazykom rusínskym			Spolu
		áno	nie	neviem	
18 – 29 rokov	počet	25	**11**	17	53
	% z riadka	47,2 %	**20,8 %**	32,1 %	100,0 %
30 – 39 rokov	počet	39	16	22	77
	% z riadka	50,6 %	**20,8 %**	28,6 %	100,0 %
40 – 49 rokov	počet	42	18	29	89
	% z riadka	47,2 %	**20,2 %**	32,6 %	100,0 %
50 – 59 rokov	počet	52	6	**38**	96
	% z riadka	**54,2 %**	6,3 %	**39,6 %**	100,0 %
60 – 69 rokov	počet	25	6	10	41
	% z riadka	**61,0 %**	14,6 %	24,4 %	100,0 %
70+ rokov	počet	16	0	6	22
	% z riadka	**72,7 %**	0,0 %	27,3 %	100,0 %
Spolu	počet	199	57	122	378
	% z riadka	52,6 %	15,1 %	32,3 %	100,0 %

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 120).
Chí-kvadrátový test nezávislosti: $\chi^2 = 18,7$, df = 10, p = 0,045 ..... **– vzťah je štatisticky významný**.

Na otázku, či si respondenti myslia, že sa na Slovensku realizuje ústretová národnostná politika voči národnostným menšinám zo strany štátnych inštitúcií, hlavne vlády SR a Národnej rady SR, len 15,7 % respondentov odpovedalo kladne a 30,6 % záporne. 53,7 % respondentov sa k danej téme nevedelo vyjadriť. Niektorí respondenti si neodpustili komentáre k danej téme, hlavne v tom zmysle, že národnostná politika SR je ústretová iba voči niektorým národnostným menšinám, a to hlavne voči maďarskej a rómskej menšine, no vo vzťahu k ostatným menšinám (teda aj vo vzťahu k rusínskej menšine) nie je ústretová. O polovicu viac respondentov vyjadrilo negatívny (takmer tretina z nich – 30,6 %) ako kladný postoj k národnostnej politike vlády SR či Národnej rady SR (15,7 %) (tabuľka 49).

Tabuľka 49
Rozloženie výberového súboru podľa názoru na ústretovosť národnostnej politiky štátnych inštitúcií SR

Ústretová politika voči menšinám	Počet	%
áno	58	15,7
nie	113	30,6
neviem sa k danej otázke vyjadriť	198	53,7
Spolu	369	100,0

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 121).

Ďalší blok otázok v rámci poslednej, štvrtej časti dotazníka o napĺňaní ľudských práv v ich národnostnej podobe sa týkal ***dôvodov, na základe ktorých by Rusíni v súčasnosti na Slovensku mali alebo mohli získať politický status vymierajúceho národa***. Respondenti sa vyjadrovali k predloženým dôvodom, ktoré by mohli viesť k získaniu tohto statusu.

70,3 % respondentov si myslí, že by takýto status mali Rusíni získať *kvôli lepšiemu financovaniu rusínskej kultúry v SR*, 9,0 % respondentov si to nemyslí a 20,7 % sa k tomuto dôvodu vyjadrilo neurčito. 67,2 % respondentov požaduje získanie statusu vymierajúceho národa pre Rusínov, *aby Rusíni v SR a Európe nevymreli*, 10,2 % respondentov s takou požiadavkou nesúhlasí a 22,6 % ostalo neutrálnych pri odpovedi na túto otázku. 65,7 % respondentov si myslí, že status vymierajúceho národa by Rusíni na Slovensku mali získať najmä *kvôli lepšiemu financovaniu rusínskeho školstva*, 9,6 % respondentov si to nemyslí a 24,6 % respondentov sa nevie k danej otázke vyjadriť. 23,3 % respondentov v záverečnej odpovedi na otázku, či existujú dôvody, pre ktoré by Rusíni na Slovensku mali získať status vymierajúceho národa, odpovedá, že takéto dôvody na Slovensku neexistujú. 36,3 % respondentov je opačného názoru, podľa nich takéto dôvody existujú a 40,4 % respondentov nenachádza jednoznačnú odpoveď na otázku o potrebnosti získať status vymierajúceho národa v súčasnosti na Slovensku.
Vo vzťahu k priemerným hodnotám vnímanej miery existencie dôvodov, pre ktoré by v súčasnosti na Slovensku mali Rusíni získať politický status vymierajúceho národa (tabuľka 50), môžeme na základe odpovedí respondentov zostaviť rebríček predložených dôvodov. Podľa respondentov sú najzávažnejšie dôvody na získanie takého statusu predovšetkým financovanie rusínskej kultúry (priemer 1,98, keď respondenti mohli odpovedať s využitím päťbodovej škály od 1 – *určite áno* do 5 – *určite nie*), ďalším dôvodom bolo zabránenie vymieraniu Rusínov (priemer 2,03), ale aj financovanie rusínskeho školstva (priemer 2,08), keď odpovede respondentov k danej premise vyústili do presvedčenia, že existujú dôvody na získanie statusu vymierajúceho národa v súčasnosti na Slovensku (priemer 3,27).

Tabuľka 50
Percipovaná miera existencie dôvodov, pre ktoré by Rusíni na Slovensku mali v súčasnosti získať politický status vymierajúceho národa

Dôvody	N	Minimum	Maximum	Priemer	Štandardná odchýlka
financovanie rusínskej kultúry	343	1	5	1,98	1,09
zabránenie vymieraniu Rusínov	332	1	5	2,03	1,12
financovanie rusínskeho školstva	333	1	5	2,08	1,12
neexistuje dôvod	223	1	5	3,27	1,27

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 122).
Legenda kotvy škály: minimum 1 – určite áno, 2 – skôr áno, 3 – ani áno, ani nie, 4 – skôr nie, maximum 5 – určite nie.

V rámci otázky, či ***existujú dôvody, prečo by v súčasnosti na Slovensku mali Rusíni získať politický status vymierajúceho národa***, bola i otvorená možnosť, na ktorú respondenti odpovedali takto: *„Aby sa sami nezničili.“ „Kvôli rozvoju rusínskej kultúry.“ „Zvýšená pozornosť Európy – zrovnoprávnenie.“ „Malý priestor v médiách.“ „Ekonomická podpora rusínskeho jazyka.“ „Lebo sme v kritickej situácii“. „Podpora ekonomiky regiónov, kde žijú Rusíni.“ „Ignorácia slovanskej vzájomnosti.“*
V závere dotazníka nás zaujímal názor respondentov na to, či ***vnímajú svoje národnostné práva ako súčasť svojich základných ľudských práv***.
Podľa 93 % respondentov výberového súboru k základným ľudským právam každého občana SR patrí *právo na rovnaké zaobchádzanie z hľadiska pohlavia*, a to zo strany štátu i súkromných subjektov, a podľa 1,5 % respondentov toto právo k základným ľudským právam nepatrí, 5,5 % respondentov zaujalo k tomuto právu neutrálne stanovisko.

Právo na rovnaké zaobchádzanie z hľadiska príslušnosti k akémukoľvek národu alebo rase zo strany štátu i súkromných subjektov považuje za základné ľudské právo každého občana SR 92,4 % respondentov, 1,5 % respondentov ho za také právo nepovažuje, 6,1 % respondentov sa zdržalo jednoznačnej odpovede na túto otázku.
Právo na rozvoj kultúry každého národa a národnosti na území SR patrí medzi základné ľudské práva každého občana SR podľa 89,7 % respondentov výberového súboru, podľa 2,3 % medzi ne nepatrí a 8 % respondentov sa nevie k danej otázke vyjadriť jednoznačne, teda na miske váh súhlasu alebo nesúhlasu.
Právo na financovanie kultúry národnostných menšín zo štátneho rozpočtu SR podľa počtu prihlásených príslušníkov národnostnej menšiny v poslednom sčítaní obyvateľov (nie podľa starších sčítaní) považuje za základné ľudské právo 84,5 % respondentov výberovej vzorky, 6,3 % respondentov ho za také nepovažuje a 9,2 % respondentov sa necíti kompetentných na danú otázku odpovedať.
Právo na vzdelávanie vo svojom materinskom jazyku považuje za základné ľudské právo 81,3 % respondentov výberovej vzorky, 7,4 % respondentov ho za základné ľudské právo nepovažuje, 11,2 % respondentov sa nezaradilo ani na jednu stranu.
Vo vzťahu k priemerným hodnotám vnímania závažnosti národnostných práv ako súčasti základných ľudských práv (tabuľka 51) môžeme na základe odpovedí respondentov zostaviť poradie dôležitosti ponúkaných národnostných práv ako súčasti základných ľudských práv každého občana SR.

Tabuľka 51
Vnímaná miera národnostných práv ako základných ľudských práv každého občana SR

	n	Minimum	Maximum	Priemer	Štandardná odchýlka
rovnaké zaobchádzanie z hľadiska pohlavia	344	1	5	1,31	,657
rovnaké zaobchádzanie z hľadiska príslušnosti k akémukoľvek národu	343	1	5	1,38	,695
rozvoj kultúry každého národa	348	1	5	1,45	,751
financovanie kultúry národnostných menšín	349	1	5	1,62	,968
vzdelávanie v materinskom jazyku	348	1	5	1,67	1,000

Zdroj: Ľ. Kráľová (2015, s. 125).
Legenda kotvy škály: minimum 1 – určite áno, 2 – skôr áno, 3 – ani áno, ani nie, 4 – skôr nie, maximum 5 – určite nie

Podľa respondentov patrí medzi najzávažnejšie ľudské právo:

1. právo na rovnaké zaobchádzanie z hľadiska pohlavia zo strany štátu i súkromných subjektov (priemer 1,31, keď respondenti mohli odpovedať s využitím päťbodovej škály od 1 – *určite áno* do 5 – *určite nie*),
2. nasleduje právo na rovnaké zaobchádzanie z hľadiska príslušnosti k akémukoľvek národu alebo rase zo strany štátu i súkromných subjektov (priemer 1,38), čo znamená, že respondenti výberového súboru považujú toto právo za veľmi dôležitú súčasť základných ľudských práv vôbec,
3. potom právo na rozvoj kultúry každého národa a národnosti na území SR (priemer 1,45),
4. právo na financovanie kultúry národnostných menšín zo štátneho rozpočtu SR podľa počtu prihlásených príslušníkov národnostnej menšiny v poslednom sčítaní obyvateľov, nie podľa starších sčítaní (priemer 1,62),
5. právo na vzdelávanie vo vlastnom materinskom jazyku (priemer 1,67).

Ukazuje sa, že pre niektorých Rusínov vo výberovej vzorke je najmenej dôležitým národnostným právom právo na vzdelávanie vo vlastnom materinskom jazyku, čo môže byť príznačné i pre ostatných Rusínov na Slovensku. To, že respondenti veľmi mierne uprednostnili právo na rovnaké zaobchádzanie z hľadiska pohlavia (priemer 1,31) zo strany štátu i súkromných subjektov pred právom na rovnaké zaobchádzanie z hľadiska príslušnosti k akémukoľvek národu (priemer 1,38), bolo podľa nás vyvolané tým, že vo výberovej vzorke prevládali ženy nad mužmi.

K otázke základných národnostných práv ako súčasti ľudských práv každého občana SR bola dodaná možnosť otvorenej otázky, v rámci ktorej respondenti dopísali tieto národnostné práva: *„Vysielanie v TV, rozhlase podľa výsledkov sčítania obyvateľov.“ „Právo na väčší verejný priestor a zastúpenie v médiách“* (viacnásobná odpoveď). *„Garantovanie práv aj v cirkevnej sfére.“ „Vyjadriť svoju národnosť verejne a nestať sa terčom posmechu a ponižovania pre členov väčšinového národa.“ „Etablovanie profesionálnych inštitúcií.“ „Všeobecné uznanie rusínskeho národa, ktorý tu bol dávno.“ „V cirkevnej sfére právo používať slovo Božie v materinskom jazyku.“ „Stačia rovnaké práva, aké sú zapísané v Ústave SR.“ „Každý má právo slobodne rozhodovať o svojej národnosti. Zakazuje sa akékoľvek ovplyvňovanie tohto rozhodnutia a všetky spôsoby nátlaku smerujúce k odnárodňovaniu.“*

Tieto národnostné práva, dopísané respondentmi, boli zaujímavým komplementom k predznačeným možnostiam. Sústredenie sa na zastúpenie v národnostnom vysielaní rozhlasu a televízie môže znamenať, že respondenti ho vnímajú ako nedostatočné. Zároveň aj presadzovanie používania rusínskeho jazyka v cirkevných obradoch svedčí o nespokojnosti respondentov rusínskej národnosti s uplatňovaním ich národnostného, a teda aj ľudského práva v náboženskej oblasti na vedenie cirkevných obradov v ich materinskom jazyku, a nie v jazyku majority, čo bolo príznačné pre rok 2015, ale ako je napísané vyššie, situácia v gréckokatolíckej cirkvi sa zlepšila po nástupe vladyku Jonáša Maxima, arcibiskupa prešovského.

V tejto časti dotazníka bola postavená ďalšia otvorená otázka – ***Prečo je podľa vás dôležité vzdelávanie v materinskom jazyku pre všetky národy a národnosti na Slovensku, ak majú kodifikovaný svoj materinský jazyk ako spisovný?*** Odpovede respondentov sú takéto: *„Aby jazyk žil ďalej a nezanikol“* (viacnásobná odpoveď). *„Je to veľmi dôležité.“ „Aby deti nezabudli jazyk svojich predkov.“ „Aby jazyk existoval a národ nevymrel.“ „Aby sa jazyk ďalej rozvíjal.“ „Lebo je to náš materinský jazyk.“ „Aby sme ho poznali a ovládali.“ „Sebapoznanie – celkovo – poznanie svojej identity.“ „Pre zachovanie špecifickosti národa.“ „Aby nevymrel, nezanikol, zachoval sa jazyk našich prarodičov“* (viacnásobná odpoveď). *„Upevniť svoje postavenie ako Rusínov v spoločnosti na Slovensku.“ „Lepšie pracovné možnosti.“ „Bez rozvoja materinského jazyka nebude rozvoj národa.“ „Aby ostal zachovaný jazyk pre ďalšie generácie.“ „Deti sa majú vzdelávať v štátnom jazyku, lebo budú študovať väčšinou v školách slovenských a komunikovať so spoluobčanmi na Slovensku, a tiež ovládať ďalší jazyk, napríklad anglický, ktorý je jazykom príležitostí, biznisu.“*

Na záver zdôraznime názor jednej respondentky: ***„Na Slovensku sa majú deti všetkých národov a národností vzdelávať v štátnom jazyku, t. j. v jazyku slovenskom, ale aj vo svojom materinskom jazyku, ak je iný ako slovenský, aby sa zachoval ten jazyk a kultúra a aby sa tak zachovala kultúrna a jazyková rozmanitosť Slovenska!“***

Záver

Došli sme na záver analýzy výsledkov sociologickej sondy ponárajúcej sa do hĺbok asimilácie Rusínov na Slovensku, aby sme pochopili prekážky, ktoré im bránia identifikovať sa s vlastnou národnou podstatou, porozumieť jej, nehanbiť sa za ňu, ale práve naopak, nárokovať si asertívne od okolia, v ktorom prežívajú svoj každodenný život, rešpekt k svojej národnostnej odlišnosti.

Jednou z najväčších bariér v národnoidentifikačnom procese Rusínov je dlhodobá asimilácia s väčšinovým štátotvorným národom na Slovensku. Asimilácia rusínskej národnostnej menšiny so slovenským národom podľa nášho názoru prebieha na niekoľkých úrovniach.

Prvotná asimilácia Rusínov na Slovensku sa začala migráciou z ich autochtónnych vidieckych území do miest. Táto migrácia pretrváva dodnes a prejavuje sa v odchode mladej i strednej generácie do škôl a za prácou z pôvodných rusínskych území do viac alebo menej vzdialených miest alebo dokonca do zahraničia, kde sa prispôsobujú väčšinovému obyvateľstvu a strácajú pocit vlastnej identity.

Následne, počas **druhotnej asimilácie**, uzatvárajú zmiešané manželstvá, z ktorých zväčša vzídu deti ako príslušníci väčšinového národa, nehľadiac na to, či otcom rodiny je Rusín alebo matkou je Rusínka. Aj keď v rodine na Slovensku prevláda mierny patriarchálny princíp (ženy si berú meno po mužovi, deti i ženy odvíjajú svoju identitu od svojho otca a muža), na zmiešaných územiach v zmiešaných rodinách, kde jedným z partnerov či manželov je Rusín alebo Rusínka, národnosť dieťaťa i jeho materinský jazyk sa obvykle odvinie od národnosti toho z rodičov, ktorý patrí k väčšinovému národu, či už je to žena, alebo muž. No nebýva to tak vždy. Niektorí Rusíni sa i v zmiešaných manželstvách správajú asertívne. Ide však hlavne o rodiny v rusínskych obciach, kde sa dokonca so svojimi slovenskými manželmi, manželkami (partnermi, partnerkami) rozprávajú po rusínsky, ale najmä so svojimi deťmi komunikujú po rusínsky a odovzdávajú im časť svojho národného i rodinného dedičstva vo forme národnej hrdosti i uvedomenia si podstaty svojho pôvodu. Avšak v prostredí, kde prevláda majorita, sa tak zväčša nedeje.

Jedným z najvypuklejších prejavov **terciárnej asimilácie** je, keď rodičia komunikujú so svojimi deťmi v jazyku väčšinového národa, a nie vo svojom materinskom jazyku. Ak sa rodičia doma rozprávajú so svojimi deťmi po slovensky, pričom sú obidvaja Rusíni, čo znamená, že i všetci štyria starí rodičia sú Rusíni, ktorí sa takisto so svojimi vnukmi rozprávajú po slovensky, nie po rusínsky, potom deti a vnuci/vnučky nemajú od koho získať pocit národnej hrdosti a spriaznenosti s vlastnými predkami a národnými koreňmi. Takýmto spôsobom samotní rodičia Rusíni spôsobujú stratu identity a vyvolávajú pocit vykorenenosti u svojich vlastných detí, pretože ich vychovávajú ako Slovákov, a nie ako Rusínov.

Ak sa mama a otec rozprávajú so svojimi deťmi po slovensky, ba dokonca starí rodičia komunikujú so svojimi vnukmi po slovensky, je prirodzené, že deti a vnuci za svoj materinský jazyk považujú jazyk svojej vlasti, a nie jazyk svojich rodičov či všetkých svojich predkov. Tento postoj vyvolaný rôznymi okolnosťami (tragickou históriou Rusínov, životom v mestskom väčšinovom prostredí, zmiešaným manželstvom, negatívnou skúsenosťou s väčšinovým nacionalizmom atď.) však zväčša vedie k odnárodneniu vlastných potomkov. Kým tento neodškriepiteľný fakt Rusíni na Slovensku nepochopia, bude v ohrození zachovanie ich rodu čím ďalej, tým viac.

Príznačné sú slová jedného z mladých respondentov z rusínskej obce Kamienka v okrese Stará Ľubovňa: *„Neovládam rusínsky jazyk, lebo moji rodičia so mnou od útleho detstva hovorili po slovensky, ergo mojím materinským jazykom nie je rusínsky, ale slovenský jazyk, ergo som Slovák, hoc obaja moji rodičia sú Rusíni a rozprávajú po rusínsky. Mňa tak rozprávať nenaučili, tak sa zo mňa stal Slovák.“*

V sociologickom výskume sme zistili, že **používanie rusínskeho materinského jazyka medzi rodičmi a deťmi sa postupne vytratilo počas troch generácií z viac ako polovice domácností Rusínov, čo považujeme za dôležité zistenie poukazujúce na fakt vytrácania sa rusínskeho jazyka z bežnej komunikácie medzi rodičmi a ich deťmi, ale aj medzi starými rodičmi a ich vnukmi**. Môžeme len odhadovať, že ak tento trend bude pokračovať, môže priviesť Rusínov na Slovensku k ich úplnej asimilácii so slovenskou majoritou a následne k ich zániku.

Ďalším zo závažných prejavov pokročilej asimilácie Rusínov na Slovensku s väčšinovým národom je nevybudovanie rusínskeho školstva. Neexistencia rusínskych škôl v širšom rozmere (v súčasnosti existujú na Slovensku dve školy s vyučovacím jazykom rusínskym, päť škôl s vyučovaním jazyka rusínskeho a v jednej škole si môžu žiaci vybrať krúžok rusínskeho jazyka), kde by sa mladí Rusíni naučili používať svoj materinský jazyk v písomnej a spisovnej ústnej podobe, je príčinou i dôsledkom silnej asimilácie. Neexistencia potreby ovládať svoj jazyk v písomnej podobe môže viesť k jeho zániku vtedy, ak odídu poslední aktívni používatelia jeho ústnej formy. Podľa slovenského historika Dušana Kováča platí, že ak „národnostná menšina nemá vlastné školy, je odsúdená na zánik" (Kováč, 1993, s. 18).

Pozitívnym zistením analyzovaného výskumu je fakt, že respondenti deklarovali ochotu zapísať svoje deti na vyučovanie rusínskeho jazyka, ak by sa v škole v ich meste či dedine vyučoval rusínsky jazyk. Fakt, že viac ako dve pätiny respondentov prejavili záujem, aby ich deti ovládali spisovný rusínsky jazyk, možno považovať za pozitívny. Práve vedenia obcí aj škôl v rusínskom prostredí by ho mohli využiť a zúročiť zakladaním škôl s vyučovacím jazykom rusínskym. 62,5 % respondentov uviedlo, že by svoje deti zapísalo na vyučovanie rusínskeho jazyka, ak by bolo v ponuke v ich meste či dedine. Realita je však taká, že rusínske školy nie sú v širšom meradle k dispozícii tým deťom, ktoré by ich chceli navštevovať.

Podstatným prejavom ľahostajnosti Rusínov k vlastnej kultúre a zvlášť k spisovnému jazyku, ktorú potvrdil aj náš sociologický výskum z hľadiska bariér reflektovania národného povedomia Rusínov na Slovensku, je skutočnosť, že mnohí opytovaní Rusíni ani nevedia, že jedno z ich nárečí sa stalo základom ich spisovného jazyka 27. januára 1995 v Bratislave. Necelá tretina zo všetkých respondentov vedela, kedy bol kodifikovaný rusínsky jazyk po roku 1989. Rusíni na Slovensku zaujímajú ambivalentné postoje ku kodifikácii svojho jazyka. V širokej miere ho nerešpektujú z rôznych dôvodov, hlavne preto, že sa ho nikdy neučili v škole, ale aj preto, že podľa mnohých nevychádza práve z ich nárečia. Ak sa pri otázke o kodifikácii rusínskeho jazyka výberový súbor rozdelil na dve časti, pričom tú väčšiu tvorili respondenti bez jasného názoru na význam kodifikácie vlastného jazyka a 8 % dokonca predstavovali respondenti s odmietavým názorom na ňu, potom to je opäť ďalší z dôkazov slabej identifikácie Rusínov s vlastným jazykom v jeho písomnej podobe. Žiaden jazyk v modernej spoločnosti s veľkou migráciou obyvateľstva do miest a do iných krajín nemôže pretrvať do budúcnosti iba v ústnej podobe. Z výsledkov zaznamenaných v predloženom výskume je však zrejmé, že akt kodifikácie rusínskeho jazyka je významný hlavne pre respondentov, ktorí sa vo výberovom súbore prihlásili k rusínskej národnosti. Pozitívne prežívanie vlastnej rusínskej identity predsa len úzko súvisí s nárokmi, ktoré následne príslušníci rusínskej národnostnej menšiny majú voči štátu aj voči rusínskej inteligencii.

Z toho jednoznačne vyplýva, že Rusínom na Slovensku chýba vzdelanie v národnostných rusínskych školách, kde by sa takéto základné a pritom primárne skutočnosti o svojom národnom živote ovplyvňujúcom ich národnú identitu dozvedali. Len v škole sa nastupujúce generácie učia históriu svojho národa i jeho spisovný jazyk v písomnej podobe. Ak takéto školy Rusínom chýbajú, chýba im ich podstata – podstata výučby k sebauvedomeniu. **Práve chýbajúce rusínske školstvo je jednou zo základných bariér v sebareflexii národnej a jazykovej identity u Rusínov na Slovensku.**

Rusíni pritom i patria k najvzdelanejšej časti populácie na Slovensku spolu s ukrajinskou a českou národnostnou menšinou, poznajú však dobre jazyk vlasti, ale nie svoj materinský jazyk. Rusínska národnostná menšina sa v základnej, t. j. celej populácii na Slovensku odlišuje od dvoch väčších národnostných menšín (maďarskej a rómskej), ale i od majoritnej populácie lepšou kvalifikačnou štruktúrou obyvateľov. Okrem základného vzdelania prekračuje celoslovenský priemer pri všetkých ostatných typoch vzdelania s vyššou úrovňou kvalifikácie. **V čase, keď sú Rusíni najviac vzdelaní vo svojej vlastnej histórii, sa najviac odrodili od svojej menšinovej rusínskej etnicity a od svojho rusínskeho materinského jazyka.**

V našom výskume sa potvrdila hypotéza, v ktorej sme okrem migrácie do miest ako hlavnej príčiny asimilácie Rusínov so slovenskou majoritou predpokladali silnejúcu asimiláciu Rusínov a stratu povedomia o vlastnej národnej identite v radoch najmladších generácií Rusínov.

Náš predpoklad sa potvrdil aj v tom, že **národnosť, ktorú zapísali rusínski rodičia svojim deťom vo všetkých troch sčítaniach od doku 1990, bola štatisticky významne odlišná od národnosti, ktorú respondenti deklarovali ako svoju vlastnú. Výrazne v neprospech rusínskej národnosti**.

Zistili sme aj postupujúcu asimiláciu vo vybraných rusínskych obciach na severovýchode Slovenska, ktorá nás znepokojila. Samozrejme, je vecou interpretácie, ako zistené údaje uchopiť. Z nášho pohľadu robíme my Rusíni pre vlastnú záchranu málo, privykli sme si na pohodlný život väčšiny a pre svoje deti nepožadujeme vzdelávanie v materinskom jazyku ani učenie o vlastnej histórii. Mnohí respondenti nám vo svojich otvorených odpovediach odkázali, že keď žijeme na území Slovenska, sme všetci zákonite Slováci a máme dobre ovládať štátny jazyk a históriu Slovenska, no už nie rusínsky jazyk ako jazyk našich predkov ani aspoň základy vlastnej histórie. O slovenskom obrodení sa naše deti učia v slovenských školách, no nevedia skoro nič alebo vôbec nič o rusínskych buditeľoch a o troch rusínskych obrodeniach.

Ďalším zo závažných, ba až zvrátených prejavov asimilácie Rusínov so slovenskou majoritou je preberanie väčšinových nacionalistických a neonacistických názorov na spoločenskú realitu na Slovensku a vo svete. Voľbu nacionalistických a neonacistických strán (SNS a ĽS NS či Republika) v posledných štyroch voľbách do Národnej rady SR v rokoch 2012, 2016, 2020 a 2023 vo vybranej rusínskej obci Tokajík, vypálenej nemeckými nacistami v novembri 1944, považujeme za jeden z najbizarnejších a najnegatívnejších prejavov asimilácie Rusínov so slovenskou majoritou. Neuvedomovanie si samých seba ako predstaviteľov jednej z menšín na Slovensku, proti ktorým je namierená politika súčasných nacionalistických a neonacistických strán v našej krajine, je ďalším z dôkazov úplnej straty rusínskej identity zdedenej po predkoch. Takáto strata samých seba, nepochopenie dôležitosti uvedomenia si vlastnej menšinovej rusínskej identity, a naopak, stotožnenie sa s nenávistnou a diskriminačnou rétorikou, ale aj politikou voči menšinám ubližuje najviac práve menšinám, teda aj Rusínom. Prevzatie slovenskej identity a stotožnenie sa s jej neonacistickou odnožou v realite znamená, že vnuci a pravnuci mužov zavraždených v Tokajíku v novembri 1944 sa stali stúpencami vrahov svojich dedov a pradedov.

V poslednej časti knihy poukazujeme aj na vzťah Rusínov k ich spisovnému jazyku, ktorý v písomnej podobe ovláda malá hŕstka rusínskej inteligencie, ba dokonca deti Rusínov už neovládajú ani azbuku a presviedčajú samých seba, že postačuje písať latinkou a vymýšľať v latinke nové grafémy na zapísanie tých rusínskych. Na druhej strane sa mnohí Rusíni hrdia tým, že v religióznom slova zmysle sú nositeľmi cyrilo-metodského dedičstva, no nepožadujú od svojich detí, aby sa naučili rusínsku azbuku v školách vyvinutú z cyriliky, ktorú nám zanechali solúnski bratia Cyril (Konštantín) a Metod.

Pokúsili sme sa vo svojej práci nastaviť zrkadlo tomu, ako Rusíni na Slovensku vnímajú seba samých. Že to zrkadlo nie je úplne číre a že sa v ňom Rusíni vidia z rôznych uhlov pohľadu, je fakt, ktorý sprevádza všetky demokratické politické režimy. Žiaľ, práve v období, ktoré je Rusínom najprajnejšie (z materiálneho, no hlavne z politického hľadiska), najviac strácajú, pretože strácajú samých seba, a nie sú ochotní si to sebakriticky pripustiť.

Demokratické Slovensko uznalo Rusínov za samostatnú, autochtónnu národnostnú menšinu začiatkom 90. rokov 20. storočia, čo spustilo reťaz obrodných procesov, nazývaných dokonca tretím obrodením Rusínov v Európe. Rusíni sa odvďačujú svojej vlasti plnou lojalitou, niekedy však až na úkor samých seba, nepožadujúc od svojej vlasti dôsledné plnenie medzinárodných povinností signatára Európskej charty regionálnych a menšinových jazykov. Sami narúšajú tú povestnú fábryovskú rovnováhu medzi lojalitou voči vlastnému štátu, na území ktorého žijú, a požadovaním nielen plnej garancie, ale aj aplikácie svojich národnostných práv vo všetkých oblastiach rozvoja vlastnej kultúry, zvlášť v oblasti rozvoja národnostného školstva a následne vydavateľskej činnosti v rusínskom jazyku, na čo Rusíni na Slovensku najviac rezignovali. Ak aj vydávajú za štátne peniaze rusínsku literatúru, tak iba pre malý okruh čitateľov, lebo vo svojom materinskom jazyku si ju vie prečítať iba hŕstka rusínskej inteligencie, aj to v strednom, ale hlavne v staršom veku. Na severovýchode Slovenska zanikajú gymnáziá s vyše 60-ročnou tradíciou. Prešovský samosprávny kraj najskôr zrušil gymnázium v Medzilaborciach, následne postupne likviduje sekulárne gymnázium v Snine vo svojej zriaďovateľskej pôsobnosti

a ponúka rozvoj hlavne cirkevnému gymnáziu v tomto malom meste na severovýchode Slovenska. Vedenie Prešovského samosprávneho kraja rozhodlo aj o zrušení gymnázia vo Svidníku a podobne ako v ostatných spomínaných mestách ho pretransformoval do spojenej školy. Nejde iba o degradáciu gymnaziálneho, teda všeobecného stredoškolského vzdelávania, ale aj o absolútnu ignoranciu možnosti pretransformovať tieto gymnáziá na všeobecné stredné školy s vyučovacím jazykom rusínskym, keďže sa nachádzajú v rusínskych regiónoch severovýchodného Slovenska. Rusínskej menšine v týchto regiónoch, najmä mladým Rusínom, by takáto transformácia výrazne pomohla v prehĺbení sebaidentifikácie a v uvedomení si prináležitosti k rusínskym koreňom. To by však museli ich rusínski rodičia od vedenia Prešovského samosprávneho kraja požadovať transformáciu gymnázií so solídnou tradíciou na gymnáziá s rusínskym vyučovacím jazykom, čím by ich mohli v duchu Európskej charty menšinových a regionálnych jazykov zachrániť.

Ak si Rusíni na Slovensku uvedomia svoj význam pre rôznorodosť kultúr na svete a v tejto perspektíve svoje dôležité miesto v strednej Európe a na Slovensku zvlášť v súčasnom globalizovanom svete, potom sa im otvára celý vejár možností na revitalizáciu svojho starobylého jazyka a z neho vychádzajúcej rozmanitej kultúry. Mnohí Rusíni si svoj význam v Európe a vo svete uvedomujú a budujú tým zároveň svoje prirodzené národné sebauvedomenie, sebavedomie aj svedomie (Барна, 1994, s. 6).

Podstatným prejavom asimilácie Rusínov so Slovákmi potvrdeným naším sociologickým výskumom z hľadiska bariér reflektovania národného povedomia Rusínov na Slovensku je skutočnosť, že mnohí opytovaní Rusíni ani nevedia, že jedno z ich nárečí sa stalo základom ich spisovného jazyka 27. januára 1995 v Bratislave. 118 respondentov z celkového počtu 384 vedelo, kedy bol kodifikovaný rusínsky jazyk po roku 1995, teda len 30,7 % zo všetkých respondentov (necelá tretina z nich). K poznaniu novodobej histórie každého národa patrí zaiste i poznanie histórie a vývinu jeho spisovného jazyka. Každý kultúrny národ považuje akt kodifikácie svojho jazyka za významný počin a kodifikátorov glorifikuje. Bez ustanovenia jednej spisovnej normy písomnej formy jazyka by sa nerozvíjala kultúra národa vôbec. Rusíni na Slovensku zaujímajú ambivalentné postoje ku kodifikácii svojho jazyka. V širokej miere ho nerešpektujú z rôznych dôvodov, hlavne preto, že sa ho nikdy neučili v škole, ale aj preto, že podľa mnohých nevychádza práve z ich nárečia.

Nevedomosť o možnostiach výučby rusínskeho jazyka na Slovensku pre deti Rusínov vyplýva jednoznačne z toho, že Rusínov ako rodičov vo všeobecnosti nezaujímajú možnosti výučby materinského jazyka v školách pre ich deti. Rodičia argumentujú najčastejšie tým, že keď sa ich deti budú učiť po rusínsky, potom nebudú dobre ovládať slovenčinu, čo vychádza zo základnej neznalosti výhod bilingválnosti pre ich deti.

Strata vlastnej národnej identity nie je azda viac vypuklá pri žiadnom inom ukazovateli ako pri neochote rusínskych rodičov a následne ich detí vyberať si na základných a stredných školách rusínsky jazyk prinajmenšom ako nepovinný predmet. Rovnako neochota starostov/starostiek i riaditeľov/riaditeliek zakladať rusínske základné školy s materskými školami alebo ľahostajnosť Prešovského samosprávneho kraja pri zakladaní stredných škôl s vyučovacím jazykom rusínskym je toho silným prejavom. Táto neochota vyplýva jednoznačne z toho, že neexistuje žiaden tlak zdola (od rodičov na starostov/starostky rusínskych obcí ani na riaditeľov/riaditeľky škôl), aby v ich obciach a mestách zakladali školy s vyučovacím jazykom rusínskym. Tento tlak neexistuje preto, lebo rodičia terajších rodičov školopovinných detí na základných školách nemali možnosť navštevovať školy alebo triedy s vyučovacím jazykom rusínskym, z toho dôvodu sa u nich nevypestovala od ich školského veku potreba či návyk používať svoj materinský jazyk v písomnej podobe, a preto takúto potrebu neprenášajú na svoje deti a tie zas na svoje deti.

V reálnom živote je pre mnohých Rusínov pohodlnejšie a pragmatickejšie stať sa Slovákmi a vychovávať svoje deti ako Slovákov než presadzovať svoju etnickú inakosť oproti majorite. Deklarovať svoju odlišnosť v dnešnom zložitom svete a vyžadovať si k nej rešpekt zo strany okolia je zaiste namáhavejšie ako sa prispôsobiť väčšine a splynúť s ňou. Navyše, ak spoločenské okolnosti neprajú vytŕčaniu z radu a nepodporujú odlišnosť ako významnú hodnotu prehlbovania demokratického charakteru spoločenského usporiadania na Slovensku v zmysle radikálnej plurality postmodernej etiky a spo-

ločnosti, potom je asimilácia s väčšinou podľa mnohých Rusínov jediným a podľa nich správnym východiskom. Pre nich samotných, no hlavne pre ich deti.

Základná zásada zachovávania menších národných jazykov spočíva v tom, že ponuka musí byť vytvorená ešte pred vznikom dopytu, no na Slovensku sa to tak nedeje ani zo strany štátu, ani zo strany samospráv obcí a miest či zo strany Prešovského kraja, v ktorom žijú Rusíni na Slovensku koncentrovane už celé stáročia, a veľmi málo sa deje zo strany rusínskeho tretieho sektora. Začarovaný kruh nezáujmu o rusínsky jazyk na materských i základných školách, nieto na stredných školách, však možno odkliať, a to neúnavnou osvetovou prácou medzi rodičmi zo strany učiteľov/učiteliek či riaditeľov/riaditeliek základných a materských škôl v rusínskych obciach a v mestách, kde žije početná skupina Rusínov. Musí sa to však diať paralelne s tým, že väčšina Rusínov v tých obciach pochopí, že sú Rusíni, a nie Slováci, ako to zatiaľ väčšinou je.

Ak vieme, že obce s rusínskym obyvateľstvom v okresoch Snina, Medzilaborce, Svidník, Stropkov, Stará Ľubovňa, Bardejov či Humenné sú stopercentne rusínske, pretože tam všetci ľudia medzi sebou komunikujú iba po rusínsky, a potom v sčítaní sa tam k rusínskej národnosti prihlási iba 10 %, 14 % alebo i 22 % obyvateľov, tak tento stav neodráža skutočný počet Rusínov v daných obciach. Je však právo obyvateľov týchto obcí vybrať si v sčítacom hárku národnosť podľa svojho gusta, podľa svojho chápania vlastnej etnickej identity.

Pred všetkými sčítaniami od roku 1991 do roku 2021 rusínsky občiansky sektor vynakladal veľké úsilie na poli osvetovej činnosti, aby si obyvatelia rusínskych obcí a miest, kde žijú Rusíni, uvedomili svoju národnú podstatu a bez obáv a hanby sa k nej hlásili aj na verejnosti, aj vo svojich domácnostiach. Práca občianskych združení a neziskových organizácií je mravenčia, často nebadateľná, ale postupný nárast počtu Rusínov v sčítaniach obyvateľov po roku 1990 je ich jednoznačným úspechom.

Je zároveň dôležité, aby Rusíni začali vnímať lokálnu politiku svojich samospráv ako významnú pre pozdvihnutie svojej národnej kultúry a národného povedomia a boli kritickí k činnosti týchto samospráv práve v tomto zmysle, rovnako aj k národnostnej politike štátu. Iba 15,7 % respondentov vyjadrilo spokojnosť s ústretovosťou národnostnej politiky štátu voči menšinám. Myslíme si, že tento údaj je signifikantný, pretože medzi najväčšími národnostnými menšinami na Slovensku panuje nespokojnosť s modelom financovania národnostnej kultúry i spravovania národnostných vecí. Financovanie národnostnej kultúry výlučne prostredníctvom ročných grantov decimuje mnohé národnostné organizácie a neumožňuje im rozvíjať v dlhodobejšej perspektíve kultúru vlastnej národnostnej menšiny. Týka sa to zvlášť rusínskych organizácií. Neexistencia napríklad regulárnych redakcií v rusínskych národnostných novinách so stabilným príjmom redaktorov je krokom späť v rozvoji rusínskej národnostnej tlače i v porovnaní s obdobím pred rokom 1989, nieto ešte pred jedným desaťročím. Kultúra národnostných menšín je financovaná vo viacerých okolitých krajinách (Poľsko, Maďarsko, Srbsko) oveľa ústretovejšie a systematickejšie ako na Slovensku. Národnostné školstvo v susedných i vzdialenejších európskych krajinách je financované systematicky, keď ponuka štátu predstihuje dopyt rodičov a detí, k čomu sa Slovensko takisto zaviazalo vo viacerých medzinárodných dohovoroch uvádzaných v úvode tohto textu. Plniť tieto dohovory nanajvýš vydávaním učebníc pre rusínske národnostné školstvo a tým vytvárať ponuku bez reálneho dopytu v dôsledku nedostatku žiakov, ktorí by sa z nich mohli učiť, je z nášho pohľadu nateraz nedostatočné. Nie je možné vybudovať rusínske školstvo na Slovensku inak ako práve s otvorenejšou náručou štátu voči všetkým národnostným menšinám vrátane rusínskej. Máme na mysli napríklad zvýšenie normatívu na jedného žiaka v národnostnej škole a zníženie možného počtu žiakov v triedach národnostných škôl. Slovo menšina okrem iného predpokladá aj to, že obyvateľov národnostnej menšiny je menej ako obyvateľov väčšiny. Ústretová národnostná politika štátu by s tým mala rátať. Robiť osvetu medzi rodičmi, starostami a starostkami rusínskych obcí, ako aj medzi riaditeľmi a riaditeľkami základných a materských škôl nemôžu len predstavitelia tretieho rusínskeho sektora platení výlučne prostredníctvom ročných vládnych grantov. Hlavným garantom takejto osvety by mal byť štát. Ak k tomu priradíme existenciu kultúrnej národnostnej samosprávy v mnohých európskych krajinách tvoriacich ústretovú národnostnú politiku a jej neexistenciu na Slovensku,

potom je naozaj najvyšší čas prijať v Národnej rade SR zákon o národnostných menšinách, čo požadujú aj respondenti výberového súboru.

Preklad: *„Ujo, nepočuli ste, že je záverečná?*
Alebo mám zavolať nejakého národného buditeľa?“
Tabuľka, ktorá visí vpravo od opitého ujka, hlása:
„Všade dobre, v krčme najlepšie.“

PRÍLOHA 1

DOTAZNÍK

V súvislosti s realizáciou terénneho sociologického výskumu s názvom **Zisťovanie bariér v sebareflexii identity u Rusínov a ich súvislosť s (ne)uplatňovaním garantovaných ľudských práv na Slovensku**, ktorý uskutočňuje Združenie inteligencie Rusínov Slovenska s finančnou podporou Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, vás prosíme o vyplnenie predloženého dotazníka.

Dotazník je zameraný na skúmanie postojov Rusínov na Slovensku, zvlášť na severovýchode Slovenska, k strate ich národnej identity ako starobylého európskeho národa a k vlastnej asimilácii s väčšinovým národom. Etnická sebaidentifikácia Rusínov na Slovensku po roku 1990 začala nadobúdať obrodzujúce prvky (kodifikácia rusínskeho jazyka ako spisovnej normy na Slovensku, narastanie počtu Rusínov hlásiacich sa k rusínskej národnosti a k rusínskemu jazyku ako k svojmu materinskému jazyku počas posledných troch sčítaní obyvateľov, domov a bytov na Slovensku – 1991, 2001, 2011), no napriek tomu reálny počet Rusínov hovoriacich aktívne po rusínsky na Slovensku klesá tak, že v priebehu niekoľkých nasledujúcich desaťročí hrozí ich zánik. Po zverejnení výsledkov tohto výskumu to budete práve vy, kto pomohol ozrejmiť hĺbku asimilácie Rusínov na Slovensku so slovenským národom alebo, naopak, úroveň ich obrodenej sebaidentifikácie.

Dotazník starostlivo vyplňte, odpovedajte na každú otázku v ňom. **Dotazník je anonymný, preto ho nepodpisujte.** V dotazníku vám ponúkame obvykle viacero možností odpovede. **Označte zakrúžkovaním svoju odpoveď**. Vami vybrané číslo **v pravom stĺpci** bude tou možnosťou, ktorá zodpovedá vašim postojom. V prípade viacstupňovej škály si vyberte jeden stupeň, ktorý sa najviac približuje vašim názorom alebo vašej životnej skúsenosti.

Dovoľte, aby sme vám na záver týchto úvodných riadkov vyjadrili poďakovanie za porozumenie, ochotu a trpezlivosť pri vypĺňaní dotazníka.

Autori dotazníka

DOTAZNÍK

o bariérach v sebareflexii identity u Rusínov na Slovensku a ich súvislosti s (ne)uplatňovaním garantovaných ľudských práv na Slovensku

A/ Identifikačné osobnostné znaky

1.	Pohlavie – muž – žena	 1 2
2.	Miesto vášho narodenia	
3.	Miesto (mesto/dedina) vašej mladosti, kde ste vyrastali a kam ste chodili do školy	
4.	Vaše trvalé bydlisko: – Bratislava – Košice – Prešov – ..... (iné mesto – krajské, uveďte aké) – ..... (iné mesto – okresné, uveďte aké) – ..... (iné mesto – uveďte aké) – ..... (dedina, uveďte okres)	 1 2 3 4 5 6 7
5.	Prechodné bydlisko: – nemám, bývam s rodičmi v mieste štúdia/práce – na internáte v mieste štúdia/práce – v podnájme v mieste štúdia/práce – nemám, bývam vo vlastnom byte – nemám, bývam vo vlastnom dome – v zahraničí – uveďte, v ktorom meste a v ktorej krajine	 1 2 3 4 5 6
6	Aktuálny vek – ..... rokov	
7.	Rodinný stav: – slobodný/slobodná – spoločná domácnosť s partnerom (partnerkou) ako druh a družka – ženatý/vydatá – rozvedený/rozvedená – vdovec/vdova – iný	 1 2 3 4 5 6
8.	Počet detí: – nemám deti – jedno – dve – tri – štyri – päť – šesť – viac	 1 2 3 4 5 6 7

9.	Uveďte svoju profesiu:	
10.	Uveďte svoje najvyššie ukončené vzdelanie: – základné – stredoškolské bez maturity – stredoškolské s maturitou – vysokoškolské – bakalárske (1. stupeň) – vysokoškolské – magisterské/inžinierske (2. stupeň) – vysokoškolské vzdelanie 3. stupňa (PhD.)	 1 2 3 4 5 6
11.	Uveďte svoj sociálny status: – súkromný podnikateľ – manažér/manažérka v súkromnom sektore – manažér/manažérka vo verejnom alebo štátnom sektore – zamestnanec/zamestnankyňa v súkromnom sektore – zamestnanec/zamestnankyňa vo verejnom sektore – nezamestnaný/nezamestnaná – študent – dôchodca – materská dovolenka	 1 2 3 4 5 6 7 8 9

B/ Identifikačné znaky národnostnej príslušnosti

12.	Uveďte svoju národnosť: – rusínska – ukrajinská – slovenská – iná (uveďte aká).....	 1 2 3 4
13.	Uveďte národnosť svojich rodičov: – otec: rusínska – 1, ukrajinská – 2, slovenská – 3, maďarská – 4, česká – 5, iná – 6 – matka: rusínska – 1, ukrajinská – 2, slovenská – 3, maďarská – 4, česká – 5, iná – 6	
14.	Uveďte národnosť svojho manžela/manželky, partnera/partnerky, ak sa vás to týka. – rusínska – ukrajinská – slovenská – maďarská – česká – iná ..... – nemám manžela/manželku, partnera/partnerku	 1 2 3 4 5 6 7
15.	Uveďte svoj materinský jazyk. – rusínsky – ukrajinský – slovenský – maďarský – český – iný (uveďte aký)	 1 2 3 4 5 6

16.	Napíšte, akým jazykom sa rozprávate doma so svojimi rodičmi. rusínskym – 1, ukrajinským – 2, slovenským – 3, maďarským – 4, českým – 5, iným – 6	
17.	Napíšte, akým jazykom sa rozprávate doma so svojím manželom/partnerom, so svojou manželkou/partnerkou: rusínskym – 1, ukrajinským – 2, slovenským – 3, maďarským – 4, českým – 5, iným – 6 ....., nemám manžela/partnera/manželku/partnerku – 7	
18.	Napíšte, akým jazykom sa rozprávate doma so svojimi deťmi: rusínskym – 1, ukrajinským – 2, slovenským – 3, maďarským – 4, českým – 5, iným – 6 ....., nemám deti – 7	
19.	Uveďte materinský jazyk svojich rodičov: – otec: rusínsky – 1, ukrajinský – 2, slovenský – 3, maďarský – 4, český – 5, iný – 6 – matka: rusínsky – 1, ukrajinský – 2, slovenský – 3, maďarský – 4, český – 5, iný – 6	
20.	Uveďte materinský jazyk svojich starých rodičov: – stará mama z matkinej strany: rusínsky – 1, ukrajinský – 2, slovenský – 3, maďarský – 4, český – 5, iný – 6 ..... – starý otec z matkinej strany: rusínsky – 1, ukrajinský – 2, slovenský – 3, maďarský – 4, český – 5, iný – 6 ..... – stará mama z otcovej strany: rusínsky – 1, ukrajinský – 2, slovenský – 3, maďarský – 4, český – 5, iný – 6 ..... – starý otec z otcovej strany: rusínsky – 1, ukrajinský – 2, slovenský – 3, maďarský – 4, český – 5, iný – 6	
21.	Uveďte materinský jazyk svojho manžela/partnera, svojej manželky/partnerky: – rusínsky – ukrajinský – slovenský – maďarský – český – iný (uveďte aký) ..... – netýka sa ma to, nemám manžela/partnera/manželku/partnerku	 1 2 3 4 5 6 7
22.	Uveďte svoje vierovyznanie: – gréckokatolícke – pravoslávne – rímskokatolícke – bez vierovyznania – evanjelické – jehovista – slobodný vo viere – iné (uveďte aké)	 1 2 3 4 5 6 7 8
23.	Uveďte vierovyznanie svojich rodičov: – matka: gréckokatolícke – 1, pravoslávne – 2, rímskokatolícke – 3, bez vierovyznania – 4, evanjelické – 5, jehovista – 6, slobodný vo viere – 7, iné – 8 ..... – otec: gréckokatolícke – 1, pravoslávne – 2, rímskokatolícke – 3, bez vierovyznania – 4, evanjelické – 5, jehovista – 6, slobodný vo viere – 7, iné – 8	

24.	Akú národnosť ste si napísali do sčítacieho hárka v sčítaní ľudu v roku 1991? rusínsku – 1, ukrajinskú – 2, slovenskú – 3, maďarskú – 4, českú – 5, inú – 6	
25.	Akú národnosť ste si napísali do sčítacieho hárka v sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2001? rusínsku – 1, ukrajinskú – 2, slovenskú – 3, maďarskú – 4, českú – 5, inú – 6	
26.	Akú národnosť ste si napísali do sčítacieho hárka v sčítaní obyvateľov, domov a bytov v máji v roku 2011? rusínsku – 1, ukrajinskú – 2, slovenskú – 3, maďarskú – 4, českú – 5, inú – 6	
27.	Ak ste v roku 1991 mali nedospelé deti, akú národnosť ste im napísali do sčítacieho hárka v sčítaní ľudu v roku 1991? rusínsku – 1, ukrajinskú – 2, slovenskú – 3, maďarskú – 4, českú – 5, inú – 6 ..... – nemal/nemala som vtedy nedospelé deti – 7	
28.	Ak ste v roku 2001 mali nedospelé deti, akú národnosť ste im napísali do sčítacieho hárka v sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2001? rusínsku – 1, ukrajinskú – 2, slovenskú – 3, maďarskú – 4, českú – 5, inú – 6 ..... – nemal/nemala som vtedy nedospelé deti – 7	
29.	Ak ste v roku 2011 mali nedospelé deti, akú národnosť ste im napísali do sčítacieho hárka v sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011? rusínsku – 1, ukrajinskú – 2, slovenskú – 3, maďarskú – 4, českú – 5, inú – 6 ..... – nemal/nemala som vtedy nedospelé deti – 7	
30.	Ak boli vaše deti v roku 2001 dospelé, akú národnosť si napísali do sčítacieho hárka v sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2001? rusínsku – 1, ukrajinskú – 2, slovenskú – 3, maďarskú – 4, českú – 5, inú – 6 ..... – nemal/nemala som vtedy dospelé deti – 7	
31.	Ak boli vaše deti v roku 2011 dospelé, akú národnosť si napísali do sčítacieho hárka v sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011? rusínsku – 1, ukrajinskú – 2, slovenskú – 3, maďarskú – 4, českú – 5, inú – 6 ..... – nemal/nemala som vtedy dospelé deti – 7	
32.	Uveďte, odkiaľ pochádzajú/pochádzali vaši rodičia: – matka ..... – otec	
33.	Uveďte, odkiaľ pochádzajú/pochádzali vaši starí rodičia: – stará mama z matkinej strany ..... – starý otec z matkinej strany ..... – stará mama z otcovej strany ..... – starý otec z otcovej strany	
34.	Ak ste uviedli svoju národnosť ako rusínsku, chceli by ste, aby vaše deti ovládali spisovný kodifikovaný rusínsky jazyk? – áno – nie, nepotrebujú ho ovládať – neviem – neuviedol/neuviedla som svoju národnosť ako rusínsku – nemám deti	 1 2 3 4 5

35.	Ak by sa v škole/školách vo vašom meste/vašej dedine vyučoval rusínsky jazyk, zapísali by ste naň svoje deti? – áno – nie – nemám deti – neviem	 1 2 3 4
36.	Ak hovoríte po rusínsky, považujete za potrebné ovládať i písomnú podobu svojho materinského jazyka? – áno – nie – nehovorím po rusínsky	 1 2 3
37.	Napíšte, v ktorom roku bol kodifikovaný rusínsky jazyk ako spisovná norma pre Rusínov na Slovensku po roku 1990.	
38.	Ak neovládate písomnú podobu svojho materinského rusínskeho jazyka, pretože ste nemali možnosť sa ho vo svojom detstve či vo svojej mladosti nikde naučiť, poznáte súčasné možnosti jeho osvojenia? – v škole – na internete – večerné školy rusínskeho jazyka pre deti a dospelých – nepoznám – nepotrebujem ich poznať – ovládam	 1 2 3 4 5 6

C/ Všeobecné postoje k národnostnej identite Rusínov na Slovensku

39.	Keby ste vedeli o niekom, že je inej národnosti ako vy, zmenilo by to váš vzťah k nemu? – áno – nie – neviem – túto otázku považujem za irelevantnú, pretože ľudí nehodnotím podľa ich národnosti ani sa ich na ňu nepýtam
40.	Myslíte si, že príslušníci niektorej národnostnej menšiny na Slovensku zneužívajú jeho sociálny systém? – áno (uveďte, o ktorú menšinu ide) ..... – nie, príslušníci žiadnej národnostnej menšiny to nerobia – neviem sa k danej otázke vyjadriť – túto otázku považujem za neprípustnú, pretože zavádza – k netolerantnosti k národnostným menšinám na Slovensku vôbec nedochádza
41.	Myslíte si, že príslušníci niektorej národnostnej menšiny na Slovensku požadujú neoprávnene podporu na svoj rozvoj, a pritom nerobia nič pre rozvoj Slovenska? – áno (uveďte, o ktorú menšinu ide) ..... – nie, príslušníci žiadnej národnostnej menšiny to nerobia – neviem sa k danej otázke vyjadriť – túto otázku považujem za neprípustnú, pretože zavádza – k netolerantnosti k národnostným menšinám na Slovensku vôbec nedochádza

42.	Ak vychádzame z predpokladu, že Rusíni na Slovensku vymierajú, pretože sa považujú viac za Slovákov ako za Rusínov, zamyslite sa nad tým, prečo je to tak. – ..... – ..... – Rusíni na Slovensku nevymierajú.					
43.	Zamyslite sa nad tým, prečo Rusíni na Slovensku strácajú povedomie o svojej národnej príslušnosti a mnohí z nich sa považujú skôr za Slovákov ako za Rusínov. (K nižšie uvedeným výrokom odpovedajte v každom riadku zakrúžkovaním jedného stupňa z 5-stupňovej škály.) 1 – určite áno, 2 – skôr áno, 3 – ani áno, ani nie, 4 – skôr nie, 5 – určite nie					
		určite áno	skôr áno	ani áno, ani nie	skôr nie	určite nie
	– pre historické okolnosti a postavenie v Československu po druhej svetovej vojne (strata vlastného územia Podkarpatskej Rusi a jej pričlenenie k ZSSR, zákaz rusínskej národnosti i gréckokatolíckej cirkvi po roku 1950)	1	2	3	4	5
	– pre existenciu malého počtu historických postáv v dejinách Rusínov	1	2	3	4	5
	– pre všeobecnú neznalosť vlastných dejín	1	2	3	4	5
	– pre neexistenciu vlastného územia	1	2	3	4	5
	– pre neexistenciu rusínskeho školstva v SR	1	2	3	4	5
	– iný dôvod, uveďte aký	1	2	3	4	5
44.	Napíšte, či považujete kodifikáciu spisovného rusínskeho jazyka na Slovensku za dôležitý akt – áno – nie – neviem to posúdiť					
45.	Ak považujete kodifikáciu spisovného rusínskeho jazyka na Slovensku za dôležitý akt, napíšte prečo:					
46.	Ak ste Rusín/Rusínka, napíšte, prečo ste hrdý na svoju národnú identitu. .... – nie som Rusín/nie som Rusínka					
47.	Ak ste podľa pôvodu svojich rodičov Rusín/Rusínka (rodičia i starí rodičia hovoria po rusínsky), no v sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 ste si napísali slovenskú národnosť, mohli by ste napísať prečo?					
48.	Myslíte si, že na Slovensku dochádza k silnej asimilácii Rusínov so slovenským majoritným národom? – áno – nie – neviem to posúdiť					

49.	Znakom vymierania Rusínov na Slovensku je: (K nižšie uvedeným výrokom odpovedajte v každom riadku zakrúžkovaním jedného stupňa z 5-stupňovej škály.) 1 – určite áno, 2 – skôr áno, 3 – ani áno, ani nie, 4 – skôr nie, 5 – určite nie

	určite áno	skôr áno	ani áno, ani nie	skôr nie	určite nie
– strata vlastného územia v roku 1945 po pričlenení Podkarpatskej Rusi k ZSSR	1	2	3	4	5
– zákaz rusínskej národnosti po roku 1948	1	2	3	4	5
– zákaz gréckokatolíckej cirkvi v 50. rokoch 20. storočia	1	2	3	4	5
– neznalosť vlastných dejín	1	2	3	4	5
– neexistencia vlastného rusínskeho školstva	1	2	3	4	5
– rodičia sa rozprávajú so svojimi deťmi po slovensky, hoc obaja sú Rusíni	1	2	3	4	5
– starí rodičia sa nerozprávajú so svojimi vnukmi po rusínsky, hoc všetci sú Rusíni	1	2	3	4	5
– deti Rusínov nehovoria po rusínsky	1	2	3	4	5
– Rusíni sa nehlásia k rusínskej národnosti v sčítaní obyvateľov	1	2	3	4	5
– Rusíni sa hlásia v sčítaní obyvateľov k materinskému jazyku rusínskemu, no k národnosti slovenskej	1	2	3	4	5
– Rusíni sa nehlásia v sčítaní obyvateľov k svojmu materinskému jazyku rusínskemu, ale k slovenskému, hoc obaja rodičia hovoria po rusínsky	1	2	3	4	5
– Rusíni na Slovensku neovládajú svoj materinský jazyk v písomnej podobe	1	2	3	4	5
– iný znak, uveďte aký	1	2	3	4	5
– Rusíni na Slovensku nevymierajú	1	2	3	4	5

D/ Uplatňovanie alebo neuplatňovanie garantovaných ľudských práv na Slovensku vo vzťahu k Rusínom

50.	Akú percentuálnu hranicu počtu obyvateľov určitej národnostnej menšiny v konkrétnej obci by ste považovali za potrebnú na to, aby sa v danej obci mohla použiť dvojjazyčná tabuľa na označenie obce? – 10 % – 15 % – 20 % – neviem
51.	Uveďte, akú percentuálnu hranicu počtu obyvateľov národnostnej menšiny v obci pripúšťajú zákony SR na označenie tabule obce v jazyku národnostnej menšiny, ktorá v nej žije: – 10 % – 15 % – 20 % – neviem sa k danej otázke vyjadriť

52.	Uveďte, koľko základných škôl s vyučovacím jazykom rusínskym (dotácia počtu hodín materinského jazyka sa rovná dotácii počtu hodín slovenského jazyka a výchovy, prípadne iné vybrané predmety sa vyučujú v materinskom jazyku) sa nachádza na Slovensku: – dve – päť – desať – tridsať – neviem
53.	Uveďte, koľko škôl s vyučovaním rusínskeho jazyka (materinský jazyk je povinný predmet na škole a jeho dotácia je jedna hodina týždenne) sa nachádza na Slovensku: – tri – päť – desať – tridsať – neviem
54.	Ktoré občianske združenie na Slovensku zakladá večerné školy rusínskeho jazyka pre deti a dospelých s finančnou podporou Úradu vlády SR, v ktorých sa môžu Rusíni bezplatne učiť spisovný rusínsky jazyk v hovorenej i písomnej podobe? – Združenie inteligencie Rusínov Slovenska – Rusínska obroda na Slovensku – Občianske združenie Kolŷsočka – Kolíska – Molodŷ Rusynŷ – iné občianske združenie (napíšte ktoré) ..... – neviem sa k danej otázke vyjadriť
55.	Národná rada SR od roku 1990 doteraz neprijala zákon o národnostných menšinách. Myslíte si, že nastal čas prijať takýto zákon? – áno – nie – neviem
56.	Ak by NR SR prijala zákon o národnostných menšinách, v čom by podľa vás spočíval význam tohto zákona pre rusínsku národnostnú menšinu? .....
57.	Je potrebné, aby deti Rusínov na Slovensku navštevovali školy, v ktorých je vyučovacím jazykom ich materinský jazyk? – áno – nie – neviem
58.	Napíšte, prečo je podľa vás dôležité vzdelávanie v materinskom jazyku pre všetky národy a národnosti na Slovensku, ak majú kodifikovaný svoj jazyk ako spisovný: ..... – Na Slovensku sa majú deti všetkých národov a národností vzdelávať v štátnom jazyku, t. j. v jazyku slovenskom.
59.	Myslíte si, že sa na Slovensku realizuje ústretová národnostná politika voči národnostným menšinám zo strany štátnych inštitúcií, hlavne vlády SR a Národnej rady SR? – áno – nie – neviem sa k danej otázke vyjadriť

60.	Existujú podľa vás dôvody, prečo by v súčasnosti na Slovensku mali Rusíni získať politický status vymierajúceho národa? (Zakrúžkujte v každom riadku podľa vás správnu odpoveď.) 1 – rozhodne áno, 2 – skôr áno, 3 – ani áno, ani nie, 4 – skôr nie, 5 – rozhodne nie – pre lepšie financovanie rusínskej kultúry v SR 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – pre lepšie financovanie rusínskeho školstva 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – pre zabránenie vymieraniu Rusínov v SR a Európe 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – Uveďte iné dôvody ..... 1 – 2 – 3 – 4 – 5 – Neexistujú dôvody, pre ktoré by Rusíni na Slovensku mali získať status vymierajúceho národa. 1 – 2 – 3 – 4 – 5
61.	K základným ľudským právam každého občana SR patrí: (K nižšie uvedeným výrokom odpovedajte v každom riadku zakrúžkovaním jedného stupňa z 5-stupňovej škály.) 1 – určite áno, 2 – skôr áno, 3 – ani áno, ani nie, 4 – skôr nie, 5 – určite nie

	určite áno	skôr áno	ani áno, ani nie	skôr nie	určite nie
– právo na rovnaké zaobchádzanie z hľadiska pohlavia zo strany štátu i súkromných subjektov	1	2	3	4	5
– právo na vzdelávanie vo vlastnom materinskom jazyku	1	2	3	4	5
– právo na rovnaké zaobchádzanie z hľadiska príslušnosti k akémukoľvek národu alebo rase zo strany štátu i súkromných subjektov	1	2	3	4	5
– právo na rozvoj kultúry každého národa a národnosti na území SR	1	2	3	4	5
– právo na financovanie kultúry národnostných menšín zo štátneho rozpočtu SR podľa počtu prihlásených príslušníkov národnostnej menšiny v poslednom sčítaní obyvateľov, nie podľa starších sčítaní	1	2	3	4	5
– iné dôležité ľudské právo z hľadiska príslušnosti k národnostnej menšine	1	2	3	4	5

Vážený pane/vážená pani, ešte raz vám ďakujeme za ochotu a trpezlivosť odpovedať na otázky daného dotazníka.

Jeho autori

Realizované s finančnou podporou Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR v rámci dotačného programu Podpora a ochrana ľudských práv a slobôd LP/2015. Za obsah tohto dokumentu je výlučne zodpovedné Združenie inteligencie Rusínov Slovenska.

PRÍLOHA 2

Všeobecné postoje k národnostnej identite Rusínov na Slovensku v odpovediach na otvorené otázky dotazníka

(Ide o všetky odpovede respondentov na otvorené otázky, ktoré sme v odovzdaných dotazníkoch zaznamenali. Uvádzame ich v pôvodnej podobe, teda aj s chybami rôzneho druhu.)

Pri otázke o význame kodifikácie rusínskeho jazyka 27. 1. 1995 sa výberový súbor rozdelil na dve časti, pričom tú väčšiu tvorili respondenti bez jasného názoru na význam kodifikácie vlastného jazyka, 8 % respondentov vyjadrilo vo vzťahu k nej odmietavé stanovisko.
Na otvorenú možnosť v otázke ***Ak považujete kodifikáciu spisovného rusínskeho jazyka na Slovensku za dôležitý akt, napíšte prečo***, sa respondenti rozdelili do troch skupín vo svojich odpovediach. V prvej skupine považovali kodifikáciu za významný akt pre nárast národného sebauvedomenia Rusínov, v druhej skupine ju zatracovali a v tretej skupine sa k problému kodifikácie rusínskeho jazyka nevedeli alebo nechceli vyjadriť.
Odpovede v prvej skupine:
„Literárny, spisovný jazyk so svojimi pravidlami, rusínsky jazyk už nie je iba nárečím, stal sa vďaka kodifikácii jazykom!!!“ *„Je to dôležitý akt. Budeme lepšie ovládať jazyk. Jazyk sa musí a bude ďalej rozvíjať len vďaka kodifikácii.“ „Bolo to potrebné, aby pokračovali naše tradície, zvyky, kultúra, aby sme prežili.“ „Kodifikácia ovplyvňuje rozvoj školstva, identitu, tlač, kultúru, históriu, kultúru ako takú, teda rozvoj vlastnej identity.“ „Lebo konečne máme svoje písmo a štatút jazyka. Umožní ovládanie jazyka v písomnej podobe. Doteraz sme naším jazykom len hovorili.“ „Aby sa viac Rusínov priznalo k svojej národnosti.“ „Dvíha povedomie rusínskych obyvateľov v SR“* (viacnásobná odpoveď). *„Lebo je to môj rodný jazyk a je krásny.“ „Je dôležité vzdelávať sa v rodnom jazyku, minimálne z pohľadu rovnoprávnosti.“ „Kvôli možnosti vzdelávať sa vo svojom rodnom jazyku, organizovať sa, zachovať svoj rod a rozvíjať tradície a kultúru.“ „Aby sme my a naše deti ovládali svoj materinský jazyk i v písomnej podobe.“ „Aj Rusíni musia ukázať, že sú niekto.“ „Je potrebná k nášmu prežitiu.“ „Kodifikácia akéhokoľvek jazyka je dôležitá, aby jazyk nezanikol, nevymizol“* (viacnásobná odpoveď). *„Znalosť písať v rodnom jazyku je podstatná.“ „Treba vedieť hovoriť, čítať i písať v materinskom jazyku. Spisovný jazyk by mal byť jednotný.“ „Lebo sa tým sami Rusíni začali považovať na svojbytný národ. Každý národ musí mať svoj jazyk kodifikovaný, aby mohol byť považovaný za národ“* (viacnásobná odpoveď). *„Možnosť kultúrneho vzdelávania sa v rusínskom jazyku.“ „Pretože je to môj jazyk a záleží mi na ňom, aby neupadol do zabudnutia.“ „Jazyk je najdôležitejší nástroj zachovania kultúry, histórie národa.“ „Aby sa udržala rusínska národnosť a jazyk.“ „Aby nezanikol náš jazyk a kultúra“* (viacnásobná odpoveď). *„Pre zviditeľnenie Rusínov.“ „Dorozumievanie, literatúra, poznanie seba samých.“ „Zvýšilo to uvedomenie si svojej národnosti.“ „Ak to chce čo i len časť Rusínov, tak potom je to ich právo mať kodifikovaný jazyk.“ „Myslím si, že by to bolo prospešné pre Rusínov, aby sa viac rozprávalo v našom jazyku.“ „Podvihne sa národné povedomie Rusínov.“ „Pre jeho ďalšie zachovanie nielen v hovorovej podobe.“ „Používanie rovnakých slov, výrazov, aby Rusíni pri komunikácii z rôznych oblastí si aj rozumeli.“ „Konečne budem vedieť, ako mám písať v rôznych písomnostiach a prácach vo svojom rodnom jazyku.“ „Budem vedieť zapísať slová z nášho nárečia, budem vedieť čítať a písať rusínske texty.“ „Lepšie je niečo na úrovni napísať a odstrániť regionálnu nárečovú diferenciáciu.“ „Jazykom sa hovorí aj píše.“ „Aby sa zachovala spisovná norma rusínskeho jazyka.“ „Vytvára možnosť písomného prejavu.“ „Možnosť výučby v školách.“ „Získalo by to väčšiu autoritu a dôležitosť.“ „Aby sa o ňom vedelo a nezabudlo sa naň.“ „Aby sa ním rozprávali ďalšie generácie a aby nezanikol.“ „Norma na zjednocovanie jazykového prejavu.“ „Ide o jeden z hlavných znakov identity národa.“ „Lebo to je zjednocujúci faktor!“ „Zachovanie národnosti – národa. Neskoro, ale predsa!“ „Je dôležité, aby existovala ucelená forma spisovného jazyka združujúca svoje nárečia. Vy-*

užitie v literatúre a odborných publikáciách.“ „Kodifikácia rusínskeho jazyka je základom sebaidentity Rusínov.“ „Na pozdvihnutie povedomia a rozvoj jazyka národnosti“ (viacnásobná odpoveď). *„Aby sa naše potomstvo mohlo vzdelávať v našom materinskom jazyku, aby im zachutil rusínsky jazyk.“ „Jazyk je jeden zo základných znakov každého národa a jeden z predpokladov ďalšieho rozvoja. Je dobré mať jeden rusínsky jazyk, ale tolerovať aj nárečia.“ „Je to začiatok skutočného povedomia národa, ale je to ozaj ešte len začiatok.“ „Aby mal každý právo využívať nielen hovorenú, ale aj písanú formu jazyka.“ „Chcem, aby sa rusínsky jazyk zachoval aj pre ďalšie generácie.“ „Zviditeľnenie národa a jeho zrovnoprávnenie s jazykom slovenským.“ „Deti sa budú môcť učiť jazyk svojich starých rodičov, lebo ich rodičia s nimi väčšinou rozprávajú po slovensky.“ „Možno sa podchytia deti.“ „Pre lepšie poznanie minulosti našich predkov a zachovávanie, ako aj zdokonaľovanie rusínskeho jazyka.“ „Som hrdý Rusín, ak máme kodifikovaný náš spisovný jazyk.“ „Správnosť jazyka.“ „Áno, lebo tým vznikla možnosť jednotného ústneho a najmä písomného prejavu etnickej kultúry!“ „Konečne máme svoju identitu. Ide o zvýraznenie identity – každý národ má svoje atribúty, jeden z hlavných je jazyk.“ „Je to uznanie jeho existencie, s čím, žiaľ, musia Rusíni ešte aj v roku 2015 bojovať, napríklad Ukrajina neuznáva rusínsku národnosť.“*

Odpovede v druhej skupine:

„Nepovažujem ju za dôležitú“ (šesťnásobná odpoveď). *„Ak ho Rusíni chcú mať kodifikovaný, nech ho majú, ale ja som Slovák.“ „Sporné, ktoré nárečie je to pravé, univerzálne.“*

Odpovede v tretej skupine:

„Neviem, čo to je. Neviem to posúdiť“ (desaťnásobná odpoveď).

Ďalšou otvorenou otázkou bola táto: ***Ak ste Rusín/Rusínka, napíšte, prečo ste hrdý na svoju národnú identitu.*** V odpovediach na ňu sa rozdelil výberový súbor na dve časti – na tých, ktorí odmietajú svoje rusínstvo, a na tých, ktorí sú na svoje korene hrdí.

Odmietanie svojej rusínskej podstaty alebo odpoveď neviem sa k tomu vyjadriť:

Šesťdesiatkrát sme zaznamenali odpoveď *„Nie som Rusín/Rusínka.“*, ako aj odpovede *„Nie som hrdý/hrdá na to, že som Rusín /Rusínka.“ „Máme pekné tradície a kultúru, ale žijeme na Slovensku, takže sme Slováci.“ „Neviem. Hanbím sa za to, že viem rozprávať po rusínsky, som Slovenka“* (respondentka z Kamienky v okrese Stará Ľubovňa). *„Som hrdý Ukrajinec, Rusíni sú Ukrajinci, rusínčina je nevyzretý jazyk a lahodí zopár chudákom, ktorí sú v rôznych obrodách a hrajú sa na národovcov.“* ***„Nie som na to hrdá!!!“*** *„Som hrdá na seba preto, aká som, nie pre svoju národnú identitu.“*

Priznanie svojej rusínskej podstaty s pocitom hrdosti na ňu:

„Som hrdá na to, že som Rusínka.“ „Lebo som čistý Rusín, telom i dušou.“ „Lebo som Rusínka.“ „Som hrdý, že som Rusín.“ „Lebo milujem svoj materinský jazyk, rusínsky.“ „Lebo Rusíni sú pracovití ľudia.“ „Lebo som sa tak narodil.“ „Lebo Rusíni sú dobrí ľudia. Máme to v povahe.“ „Lebo som Rusínka, je to moja mama, môj otec.“ „Som hrdý na svojich predkov, ich činy a skutky, ktoré nám zanechali, a vôbec to nie je o hovorovej reči!!!“ „Pretože tak rozprávali moji rodičia.“ „Narodila som sa ako Rusínka, aj som vyrastala v rusínskej rodine.“ „Bo Rusyn jesm i Rusyn budu! – je to môj národ.“ „Lebo celý život rozprávam týmto jazykom, žijem rusínskou kultúrou, temperamentom.“ „Pretože naša národnosť má hlboké korene a nikdy sa nikto nehanbil za ne.“ „Pretože napriek tomu, že nemáme vlastné územie, máme kodifikovaný jazyk a vieme sa združovať, organizovať kultúrne akcie, navzájom si pomáhať.“ „Rodinná tradícia.“ „Lebo je to môj rodný jazyk a chcem, aby sa zachoval aj pre moje ďalšie pokolenie, lebo je krásny.“ „Každý by mal byť hrdý na svoju identitu.“ „Kultúra, sebaurčenie.“ „Pre lásku k svojim predkom.“ „Výchova.“ „Pretože aj moji predkovia boli Rusíni.“ „Lebo som hrdá na svoje tradície, zvyky.“ „Každý má byť hrdý na svoj materinský jazyk.“ „Rusíni majú krásnu reč a históriu.“ „Je to pre mňa samozrejmosť – lebo aj moji rodičia, aj starí rodičia sú Rusíni, žijem medzi Rusínmi.“ „Pretože som Rusínka.“ „Rodinné korene, tradície, spolupatričnosť k rusínskej menšine.“ „Moji rodičia sú Rusíni i moji starí rodičia sú Rusíni a ja budem tiež stále Rusínkou.“ „Tradície, rusínske piesne.“ „Lebo som Rusín“ (viacnásobná odpoveď). *„Rusíni sú originálni.“ „Tak hovorím od malička.“ „Som hrdá na náš folklór.“ „Krásne tradície, zvyky, obyčaje, folklór, piesne a tance“* (viacnásobná odpoveď). *„Som hrdá na svoje dejiny, kultúru i na svoj národ“* (viacnásobná odpoveď). *„Pre úctu k rodičom, prarodičom, krásne piesne.“ „Som hrdá na svojich rodičov a svoju kultúru.“ „Každý by mal byť hrdý na svoju identitu.“ „História, cirkev, rodičia.“*

„Je to moje, dorozumiem sa i s Ukrajincami, i s Rusmi.“ „Krásny jazyk, súdržnosť.“ „Je to národnosť prarodičov, rodičov, vyrastala som s tým jazykom.“ „Preto, že to je môj rodný jazyk!“ „Rusíni tvoria veľkú časť obyvateľov Slovenska, majú bohatú históriu.“ „Som človek hrdý na svojich rodičov, predkov, čo v celom svete dokázali.“ „Pretože sme dobrosrdeční a milí.“ „Som Rusín a na to by nikto nemal zabúdať, teda na svoj pôvod.“ „Považujem to za prirodzené povedomie prostredia, z ktorého pochádzam.“ „Lebo mi to vštepovali od detstva, som hrdá na našu kultúru, zvyky.“ „V čom som sa narodila, v tom žijem a na to som hrdá, na naše zvyky, spôsob života.“ „Špecifickosť jazyka, kultúry a podobne.“ „Pre jazyk a piesne, ktoré sú nenapodobiteľné.“ „Lebo ma k tomu viedli moji rodičia, lebo si myslím, že sme šikovní.“ „Mám rada našu kultúru, naše zvyky, pretože som sa tak narodila.“ „Rusíni nezačali žiaden konflikt, nebojovali proti svojmu osudu, ale prispôsobovali sa, sú radostní.“ „Sme tolerantní, veselí, prispôsobiví.“ „Lebo sa mi páčia rusínske zvyky, tradície, piesne a jazyk, ktorým rozprávam doma.“ „Sme jedným z článkov slovanskej kultúry.“ „Kvôli východnému cirkevnému obradu – jeho kráse a úprimnosti, sme dôležitý most medzi západnou a východnou kultúrou.“ „Lebo je to moja identita.“ „Som hrdá na moju matku, ktorá je Rusínkou celým srdcom, a pritom veľkú časť života prežila v Bratislave.“ ***„Je to moja súčasť, časť zo mňa.“*** *„Sme temperamentní, priebojní a pohostinní.“ „Som hrdá ako každý iný na svoj národ.“ „Lebo sme jedinečný, skromný a čestný národ, žiaľ, chýba nám hrdosť!“ „Rusíni majú svoju takmer 1 000 rokov starú históriu a osobitnú kultúru.“ „Rusyn jesm, byv i budu – je mi to najdrahší národ, mám rád svoj rodný kraj i prírodu v ňom.“ „Rusíni sú inteligentný národ.“ „Každý má právo na svoju svojbytnosť, je mi to blízke, páči sa mi to a myšlienkami ma to spája s tými, čo už tu nie sú.“ „Pretože Rusíni majú svoju históriu, len ju nepoznajú.“ „Pocit demokratickosti – slobody uchovania a rozvíjania kultúrneho odkazu našich predkov!“ „Sme jedineční ľudia, chudobní, ale s nádhernou kultúrou (piesne, zvyky, kroje, ikony, obrady).“ „Lebo ma k tomu zaväzuje pôvod mojich predkov.“ „Lebo sme dokázali prežiť aj za nepredstaviteľného národnostného útlaku, lebo máme bohaté dejiny a skvelé osobnosti, lebo milujem našu kultúru, jazyk.“*

Tretia skupina – prejavená hrdosť na svoje korene, no prihlásenie sa k slovenskej národnosti:
„Som hrdý na svoje korene, aj keď si neuvádzam rusínsku národnosť!!!“ *„Lebo je to moja národnosť (rusínska), som hrdý Rusín* (takúto odpoveď písali i takí, ktorí vo všetkých sčítaniach napísali sebe i deťom slovenskú národnosť i materinský jazyk uvádzali slovenský).

Ďalšou otvorenou otázkou bola táto: ***Ak ste podľa pôvodu svojich rodičov Rusín/Rusínka (rodičia i starí rodičia hovoria po rusínsky), no v sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 ste si napísali slovenskú národnosť, mohli by ste napísať prečo?***

Odpovede respondentov: *„Neviem to posúdiť.“ „Nepochopil som to vtedy.“ „Neviem“* (viackrát opakovaná odpoveď). *„Napísal som si rusínsku národnosť.“ „Neviem, nepamätám si, akú som si napísala v sčítaní národnosť.“* ***„Lebo žijeme na Slovensku, a nie v rusínskom štáte.“*** *„Nemohol.“* ***„Lebo sme Slováci!“ „Cítim sa viac Slovenka ako Rusínka.“*** *„Lebo mám dosť ‚Rusínov', ktorí si myslia, že hluchonemý človek nemôže byť Rusnák!“* ***„Nie som Rusínka kvôli predsudkom iných – urobte sčítanie znovu!!!“*** *„Lebo od malička som vyrastala v rusínskej rodine a nikdy som sa za to nehanbila a nikdy som nezapierala svoju identitu.“* ***„Tak som to vtedy cítila.“ „Mám rovnakú národnosť od narodenia.“ „Slovensko je naša krajina, naša vlasť.“ „Z politických dôvodov. Lebo mám od narodenia zapísanú slovenskú národnosť.“*** *„V ostatnom sčítaní som si napísala rusínsku národnosť, hoc predtým slovenskú.“ „Pretože som Slovenka“* (z rusínskej obce Klenová v okrese Snina). *„Lebo tak to mám napísané v občianskom preukaze.“ „Lebo nevidím dôvod uvádzať si rusínsku národnosť.“* ***„Sme Rusíni (moja rodina), ale len vo vzťahu k našej rodine!!!“*** *„Lebo národnosť chápem ako príslušnosť ku krajine, v ktorej žijem.“ „Lebo žijem na Slovensku a či budem zapísaný ako Rusín, tak to nie je podstatné.“ „Žijem a vyrastám v spoločnosti Slovákov.“* ***„Lebo žijem na Slovensku“*** (viacnásobná odpoveď). *„Neviem sa k tomu vyjadriť.“ „Pretože v školách sa vyučuje len slovenský jazyk, využíva sa všade.“ „Neviem.“* (v predchádzajúcej otázke respondentka napísala: *„Je to národnosť prarodičov, rodičov, vyrastala som s tým jazykom.“*). ***„Pretože rusínčina nie je kodifikovaný spisovný jazyk!!!“ „Stále píšem, že som Ukrajinec.“*** *„Len jeden z mojich rodičov je Rusín, teda mama je Rusínka, ale ja sa považujem za Slováka, otec je Slovák, tak aj ja som Slovák.“ „Mňa sa to netýka.“ „Moja národnosť do roku 2001 bola*

ukrajinská, pretože nebola možnosť inej voľby, v roku 2011 už rusínska.“ „Nikdy som nemal slovenskú národnosť.“ ***„Pretože ja mám slovenskú národnosť v rodnom liste“*** (viacnásobná odpoveď). *„Nie je to dôležité. Možno preto, že žijem na Slovensku.“ „Bolo to zaužívané pred rokom 2011 a je k tomu slabá osveta.“* ***„Nenapísala som si slovenskú národnosť“*** (pričom respondentka si v položke *národnosť* reálne napísala slovenskú národnosť – zatajovanie vlastnej národnosti pred sebou samou?). *„Neuvažoval som nad tým, aby som sa hlásil k Rusínom, všade sa píše slovenská národnosť“* (daný respondent pritom o riadok vyššie v dotazníku uviedol, že patrí k Rusínom, a na otázku, prečo je hrdý na svoju rusínsku identitu, napísal: *„Lebo som Rusín, patrím k nim a rozumiem rusínskej reči.“*). *„Myslím si, že pre mňa je aktuálne, ak by bola uvedená národnosť rusínsko-ukrajinská.“ „Rusínsky jazyk tak, ako je kodifikovaný, nie je mojím materinským jazykom, ani tak nerozprávam.“ „Pretože rodičia mali slovenskú národnosť“* (obaja rodičia sú z rusínskej obce Svetlice v okrese Medzilaborce, kde aj daná respondentka vyrastala, pričom žije v neďalekej rusínskej obci Zbojné v tom istom okrese). *„Rodičia mali slovenskú národnosť“* (píše ďalšia respondentka zo Zbojného a oboch rodičov má zo Zbojného). ***„Neviem“*** (viacnásobná odpoveď). ***„Lebo sa necítim byť Rusínom, nepotrebujem to.“ „Moji rodičia mi napísali asi slovenskú národnosť, asi to nepovažovali za podstatné napísať mi rusínsku. Jazyk je jedným z najväčších faktorov určenia národnej identity a ja neovládam rusínčinu, ergo nie som Rusín. Mám síce rodičov Rusínov, no oni so mnou nehovorili rusínsky, ale slovensky, to znamená, že môj materinský jazyk je slovenský, hoc medzi sebou rodičia hovoria rusínsky, so svojimi rodičmi hovoria rusínsky, ale so mnou hovoria slovensky, takže ja som už Slovák“*** (Rodičia respondenta pochádzajú z Kružlova a Fričky. Tento typ odpovede sa opakuje u respondentov z rôznych oblastí rusínskych regiónov na severovýchode Slovenska). *„Škola je dôležitá, ja som sa učil ukrajinčinu, je mi blízka.“ „Som Slovenka, iba so známymi rozprávam rusínsky“* (respondentka je z rusínskej obce Kamienka v okrese Stará Ľubovňa a aj obaja jej rodičia i všetci starí rodičia pochádzajú z Kamienky). ***„Som Slovák“*** (respondent takisto pochádza z Kamienky, ako aj celá jeho rodina). ***„Lebo mi ju napísali rodičia.“ „Lebo ju mám napísanú od narodenia.“ „Uviedol som ukrajinskú národnosť.“ „Lebo je to zaužívané od malička.“ „Lebo to mám po svojich predkoch. Tak to máme úradne vedené.“*** *„Mám vždy uvedenú ukrajinskú národnosť, myslím si, že je to v podstate jedno, či nie?“ „Nepíšem si slovenskú národnosť, lebo sa necítim byť Slovenka, len občianka SR.“ „Cítim sa byť Slovákom“* (respondent žije v rusínskej obci Kurima v okrese Bardejov, odkiaľ má i jedného rodiča a starých rodičov z jednej strany). ***„Pretože v škole som sa naučila hovoriť po slovensky.“*** *„Rusínsky jazyk neovládam, otec Rusín zahynul koncom druhej svetovej vojny.“ „Napísala som si rusínsku národnosť.“ „Rodičia i starí rodičia, naše deti si písali ruskú alebo rusínsku národnosť.“*

V ďalšej časti dotazníka bola postavená ďalšia otvorená otázka – ***Prečo je podľa vás dôležité vzdelávanie v materinskom jazyku pre všetky národy a národnosti na Slovensku, ak majú kodifikovaný svoj materinský jazyk ako spisovný?*** Odpovede respondentov boli takéto: *„Aby jazyk žil ďalej a nezanikol“* (viacnásobná odpoveď). *„Je to veľmi dôležité.“ „Aby deti nezabudli jazyk svojich predkov.“ „Aby jazyk existoval a národ nevymrel.“ „Aby sa jazyk ďalej rozvíjal.“ „Lebo je to náš materinský jazyk.“ „Aby sme ho poznali a ovládali.“ „Sebapoznanie – celkovo – poznanie svojej identity.“ „Pre zachovanie špecifickosti národa.“ „Aby bolo viac vzdelaných Rusínov v rusínskom jazyku.“ „Nezabúdať na korene svojich predkov, na ich kultúru.“ „Malo by sa vyučovať aj v slovenčine, aj v jazyku národnostnej menšiny.“ „Súhlasím s tým, že školské vyučovanie má prebiehať aj v štátnom jazyku, ale na školách v rusínskych regiónoch by mala byť možnosť aj pre vyučovanie detí v ich materinskom jazyku.“ „Popri štátnom jazyku by mal každý ovládať aj svoj spisovný jazyk.“ „Osobnostný rozvoj, sebapoznanie.“ „Pre rozvoj národnostnej identity a kultúry.“ „Nezabudnúť, čo bolo kedysi dobré.“ „Neviem.“ „Deti sa majú učiť svoj materinský jazyk aj v školách.“ „Aby sa národnosti hlásili k svojmu jazyku.“ „Mali by sme byť hrdí na svoj materinský jazyk.“ „Aby sa na rusínsky jazyk nezabudlo.“ „Z historického a kultúrneho hľadiska.“ „Aby deti vedeli hovoriť po rusínsky.“ „Aby sa mohli zdokonaľovať v materinskom jazyku.“ „Aby nezabudli, odkiaľ sú.“* ***„Aby nevymrel, nezanikol, zachoval sa jazyk našich prarodičov“*** (viacnásobná odpoveď). *„Zachovanie kultúry.“ „Lepšie poznať dejiny svojho národa.“ „Aby sa deti vzdelávali aj v rusínskom jazyku, nielen v štátnom.“ „Aby aj Rusíni mali svoju krásnu literatúru, pre všeobecnú vzdelanosť Rusínov.“ „Upevniť*

svoje postavenie ako Rusínov v spoločnosti na Slovensku.“ „Lepšie pracovné možnosti.“ „Aby nezabudli na svoj materinský jazyk.“ „Pre lepšie možnosti študijného i pracovného zabezpečenia.“ „Možnosť vzdelávať sa vo svojom jazyku je veľmi dôležitá pre zdravie každého národa, teda i nášho.“ „Zachovanie kultúry a jazyka ako jedného z mnohých v EÚ. Potom nevymrieme ako národnosť.“ „Spoznať a zachovať kultúru, históriu a tradície.“ „Bez rozvoja materinského jazyka nebude rozvoj národa.“ „Aby ostal zachovaný jazyk pre ďalšie generácie.“ „Rusínske školy nemusia vyriešiť problém zachovania rusínskeho jazyka.“ „Pre zachovanie kultúry, tradícií, náboženstva.“ „Pre zachovanie jazyka nielen v hovorovej podobe.“ „Aby Rusíni postupne nevymierali, ale posilňovalo ich to.“ „Aby vôbec vedeli, že existuje spisovný rusínsky jazyk. A tak by bola pre Rusínov väčšia šanca prežiť.“ „Aby sa ho správne naučili, poznali ho.“ „Aby sa vedeli v ňom vyjadrovať a písať.“ „Aby ho ovládali a zachovali sa.“ „Identita, povedomie, prínos.“ „Aby sa spoznali.“ „Jazyk a národnosť nevymiera.“ „Eliminovať asimiláciu a rozvíjať identitu rusínskeho národa.“ „Aspoň jednu alebo dve hodiny materinského jazyka týždenne.“ „Je to aj nevyhnutné, už Ľudovít Štúr to povedal i napísal ešte v časoch, keď sa kodifikoval slovenský jazyk!“ „Pretože ide o materinský jazyk.“ „Vzdelanie, udržanie a šírenie rusínskeho povedomia.“ „Na pomoc rodinám proti asimilačnému tlaku väčšiny.“ „Darmo budeme v škole učiť deti to, čo sme nerobili doma, v rodine. Ak doma budeme hovoriť slovensky, nikdy z detí Rusína nevychováme.“ „Pre osvojenie si a zdokonalenie sa v rodnom materinskom jazyku.“ „Poznanie gramatiky/spisovnosti.“ „Úradný jazyk má byť slovenský, ale možnosť učiť sa rusínsky jazyk by tu mala byť prítomná.“ „Poznanie seba samých seba, svojej histórie, a teda svojej podstaty.“ „Plnoprávne uplatnenie sa.“ „Pre svojbytnosť a kultúrno-spoločenský rast.“ Je to materinský jazyk, jazyk predkov.“ „Je to srdečná záležitosť.“ „Deti sa majú vzdelávať v štátnom jazyku, lebo budú študovať väčšinou v školách slovenských a komunikovať so spoluobčanmi na Slovensku, a tiež ovládať ďalší jazyk, napríklad anglický, ktorý je jazykom príležitostí, biznisu.“

Literatúra

1. ANDREJČÁKOVÁ, E., 2020. Herečka Alexandra Borbély: Na Slovensku po slovensky. Na tú vetu nezabudnem. Rozhovor. In: *TV oko/TV svet. Magazín SME s TV programom*. 24. 9. 2020, č. 39, s. 3 – 6. ISSN 1336-9369.
2. BARNA, F., ed., 1994. *Rusíni. Otázky dejín a kultúry./Русины: Вопросы історії і культуры*. Zborník referátov z vedeckej konferencie Rusíni v dobe slovanského obrodenia. (Bardejovské Kúpele, 15. – 16. 10. 1994). Prešov: Rusínska obroda. 136 s. ISBN 80-88769-11-6.
3. ČERNÝ, M., 2025. *Naučit se znovu mluvit*. Praha: Akropolis. 132 s. ISBN 978-80-74705-40-3.
4. ČERNÝ, M., 2022. *Němá planeta. Zpráva o našem umlkajícím světě.* Praha: Togga. 129 s. ISBN 978-80-7476-220-8.
5. DOLNÍK, J., 2013. *Všeobecná jazykoveda. Opis a vysvetľovanie jazyka*. 2. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 432 s. ISBN 988-02-2412-01-8.
6. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J., 2014. *Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove. 222 s. ISBN 978-80-555-1229-7.
7. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J., 2015. *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológie. Vysokoškolská učebnica*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. 286 s. ISBN 978-80-555-1294-5.
8. DUDÁŠOVÁ, J. − KOPOROVÁ, K., eds., 2016. *Dynamické procesy v súčasnej slavistike. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 3. – 4. novembra 2016 pri príležitosti 80. narodenín doc. PhDr. Vasiľa Jabura, CSc., a 20. výročia založenia lektorátu bulharského jazyka na PU*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. 362 s. ISBN 978-80-555-1638-7.
9. FÁBRY, V., 1995. *Trianon, Helsinky a menšiny. O menšinách pre menšiny*. Rusínska verzia. Bratislava: Ministerstvo kultúry SR, edícia Porozumenie, Pro Slovakia, vyd. Kubko Goral. 16 s. Registračné číslo MK SR: 1267/95 zo dňa 7. 6. 1995.
10. FONTAŃSKI, H., 2007. Aktualne problemy języka łemkowskiego (normalizacija pisowni). In: A. PLIŠKOVÁ, zost. *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku./Языкова култура і языкова норма в русиньскім языку.* Prešov: Prešovská univerzita, Ústav regionálnych a národnostných štúdií, s. 66 – 72. ISBN 978-80-8068-710-6.
11. GAJDOŠ, M. a kol., 2001. *Rusíni/Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia. K vybraným výsledkom historicko-sociologického výskumu v roku 2000*. Prešov: Universum. 148 s. ISBN 80-967753-9-1.
12. GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S., 1997. *Etnické minority na Slovensku*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV. 264 s. ISBN 80-967621-4-1.
13. GAJDOŠ, M. – KONEČNÝ, S., 2005. *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989 – 1995). Výber z dokumentov I*. Prešov: Universum. 210 s. ISBN 80-89046-34-7.
14. GAJDOŠ, M. – MATULA, P., 1997. *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV. 209 s. ISBN 80-967621-2-5.
15. GEIST, B., 1992. Akkulturace/Akkulturácia. In: *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, a. s., s. 19. ISBN 80-85605-28.7.
16. GETTING, P., 2025. Keď vymrú indiánske jazyky, zmiznú aj ich poznatky (Alarmujúca je situácia na celom globalizovanom svete). In: *Magazín Víkend. Príloha denníkov SME a Korzár*. 17. 10. 2025, č. 40, s. 24 – 31, ISSN 1335-440X.
17. HARAKSIM, Ľ., 1993a. *Národnosti na Slovensku*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Historický ústav SAV. 163 s. ISBN 80-224-0247-8.
18. HARAKSIM, Ľ., 1993b. Národnostná identita Rusínov na východnom Slovensku. In: Ľ. Haraksim, zost. *Národnosti na Slovensku*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Historický ústav SAV, s. 71 – 80. ISBN 80-224-0247-8.
19. HOMIŠINOVÁ, M. – BAČOVÁ, V. – FRANKOVSKÝ, M., 2004. Zo sociologicky a sociálne-psychologicky orientovaných výskumov národov a národností po roku 1989. In: Š. Šutaj, ed. *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov: Universum, s. 308 – 325. ISBN 80-89046-20-7.

20. HUBINGER, V., 1996. Etnicita. Etnikum. In: M. Petrusek, red. *Veľký sociologický slovník I*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, Sociologický ústav SAV, s. 276 – 278. ISBN 80-7184-164-1.
21. HŮRKOVÁ, J. – VODÁKOVÁ, A., 1996. Jazyk. Jazyk mateřský. Jazyk národní. In: M. Petrusek, red. *Veľký sociologický slovník I*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, Sociologický ústav SAV, s. 458 – 459. ISBN 80-7184-164-1.
22. ILKOVIČ, V. – DUBNIČKA, S., 2015. *Profesor Dionýz Ilkovič. Svetová osobnosť modernej fyziky*. Bratislava: Perfekt. 102 s. ISBN 978-80-8046-719-7.
23. KŁOSKOWSKA, A., 1967. *Masová kultura*. Praha: Svoboda. 271 s.
24. KONEČNÝ, S., 2015. *Náčrt dejín karpatských Rusínov. Vysokoškolská učebnica*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. 226 s. ISBN 978-80-555-1297-6.
25. KONEČNÝ, S. – BAUMGARTNER, F. – FRANKOVSKÝ, M. – GAJDOŠ, M., 2002. *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku.* Prešov: Róbert Vico. 128 s. ISBN 80-89041-64-7.
26. KOPOROVÁ, K., 2015. *Fonetika, fonológia a akcentológia rusínskeho jazyka*/КОПОРОВА, К., 2015. *Фонетіка, фонологія і акцентологія русиньского языка. Высокошкольскый учебник*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языка і культуры. 116 s. ISBN 978-80-555-1277-8.
27. KOVÁČ, D., 1993. Národnostné menšiny na križovatke medzi vnútornou a zahraničnou politikou. In: Ľ. Haraksim, zost. *Národnosti na Slovensku.* Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Historický ústav SAV, s. 9 – 18. ISBN 80-224-0247-8.
28. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2004. *Vybrané kapitoly zo sociológie*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Fakulta verejnej správy, Katedra sociálnych vied. 1. vydanie. 150 s. ISBN 80-7097-545-8.
29. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2006. *Vybrané kapitoly zo sociológie*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, Fakulta verejnej správy, Katedra sociálnych vied. 2. vydanie. 158 s. ISBN 80-7097-616-0.
30. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2007. *Sociálne inštitúcie (Politika, Náboženstvo, Rodina).* Prešov: KM-Systém, s. r. o. 255 s. ISBN 978-80-85357-05-9.
31. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2015. *Čemerica IV – Záverečná správa z terénneho sociologického výskumu s názvom Zisťovanie bariér sebareflexie vlastnej identity u Rusínov a ich súvis s (ne)uplatňovaním garantovaných ľudských práv na Slovensku.* Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska. 155 s. ISBN 978-80-971779-6-6.
32. *Krásnobrodský zborník*. Teologicko-historický časopis, 1998, 3 (1 – 2). Prešov: Blahovistnika. Rád sv. Bazila Veľkého na Slovensku. Vydané z grantu MK SR pod registračným číslom 1376/96.
33. LEKSA-PICHANIČ, V., 2013. Dionýz Ilkovič. Tri rovnice. In: *Vzdelaní príbuzní. Príbehy našich vedcov*. Bratislava: Perfekt, s. 148 – 153. ISBN 978-80-8046-601-5.
34. MAGOCSI, P. R., 1996a. Another Slavic Language in the Making. In: *The Slavonic and East European Review*, 74 (4), s. 683 – 686.
35. MAGOCSI, P. R., 1996b. *A New Slavic Language is Born. The Rusyn Literary Language in Slovakia/Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku*. New York: Carpatho-Rusyn Research Center, distributed by Columbia Press.
36. MAGOCSI, P. R., 1999. A New Slavic Nationality? The Rusyns of East Central Europe, s. 15 – 29./МАҐОЧІ, П. Р. Нова славяньска народность? Русины середнёвыходной Европы, с. 13 – 26. In: T. Trier., ed. *Focus on the Rusyns. International Colloquium on the Rusyns of East Central Europe*. Copenhagen: The Danish Cultural Institute. 91 s./Т. Трієр, ред. *Заміряне на Русинів. Меджінародный семінар о русиньскых меншинах/о Русинах у выходосередній Европі*. Даньскый інштітут культуры, Кодань. 89 с. ISBN 87 7429 094 0.
37. MAGOCSI, P. R., 2016. *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov: Universum. 595 s. ISBN 978-80-89046-97-3.
38. MIKUŠOVIČ, D., 2025. Lucia Molnár Satinská: Bratislava bola vždy viacjazyčná. In*: Denník N*. 23. 12. 2025, s. 20 – 21. ISSN 1339-844X.

39. MOLNÁR SATINSKÁ, L., 2025. *Maďarčina v Bratislave. Príbeh jazyka a viacjazyčnosti*. Bratislava: Slovart. 228 s. ISBN 978-80-556-6644-0.
40. MUŠINKA, M. – MUŠINKA, A., 2011. *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2001*. Prešov: Spoločnosť pre výskum a rozvoj minoritných skupín – Minoritas. 618 s. ISBN 978-80-89450-05-3.
41. ONDREJOVIČ, S., 2008. *Jazyk, veda o jazyku, societa. Sociolingvistické etudy.* Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra. 304 s. ISBN 978-80-224-0994-0.
42. PAŇKO, J./ПАНЬКО, Ю., 2012. *Slovensko-rusínsky slovník./Словацько-русиньскый словник. A – O*. Prešov: Rusínska obroda. 809 s. ISBN 978-80-89540-21-1.
43. PAŇKO, J./ПАНЬКО, Ю., 2015. *Slovensko-rusínsky slovník./Словацько-русиньскый словник. P – Ž*. Prešov: Rusínska obroda. 927 s. ISBN 978-80-89755-05-9.
44. PETRAŠKO, Ľ., 2016. *A svetlo bolo ako vo dne. V Prešove na konci vojny*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. 99 s. ISBN 978-80-55515-75-5.
45. PETRUSEK, M., 1996a. Adaptace. In: M. Petrusek, red. *Veľký sociologický slovník I*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, Sociologický ústav SAV, s. 40 – 41. ISBN 80-7184-164-1.
46. PETRUSEK, M., 1996b. Asimilace. In: M. Petrusek, red. *Veľký sociologický slovník I*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, Sociologický ústav SAV, s. 108. ISBN 80-7184-164-1.
47. PETRUSEK, M., 1996c. Koheze skupinová. In: M. Petrusek, red. *Veľký sociologický slovník I*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, Sociologický ústav SAV, s. 498. ISBN 80-7184-164-1.
48. PICHLER, T., 2004. Národ, iní a republika. Krátky náčrt. In: Š. Šutaj, ed. *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov: Universum. s. 78 – 82. ISBN 80-89046-20-7.
49. PLIŠKOVÁ, A., 2004. Rusínsky jazyk na Slovensku po roku 1989. In: Š. Šutaj, ed. *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov: Universum, s. 198 – 203. ISBN 80-89046-20-7.
50. PLIŠKOVÁ, A., 2005. Rusíni na Slovensku po roku 1989. In: Š. Šutaj, ed. *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov: Universum, s. 127 – 133. ISBN 80-89046-30-4.
51. PLIŠKOVÁ, A., 2007a. *Rusínsky jazyk na Slovensku, náčrt vývoja a súčasné problémy*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum v Prešove. 116 s. ISBN 978-80-8045-502-6.
52. PLIŠKOVÁ, A., zost., 2007b. *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku./Языкова култура і языкова норма в русиньскім языку.* Prešov: Prešovská univerzita, Ústav regionálnych a národnostných štúdií. 176 s. ISBN 978-80-8068-710-6.
53. PLIŠKOVÁ, A., zost., 2008a. *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. 264 s. ISBN 978-80-8068-867-7.
54. PLIŠKOVÁ, A., 2008b. Súčasný stav súčasného rusínskeho jazyka na Slovensku. In: A. Plišková, zost. *Rusínska kultúra a školstvo po roku 1989. (Zborník vedeckých a vedecko-populárnych príspevkov I.)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, s. 95 – 116. ISBN 978-80-8068-867-7.
55. PLIŠKOVÁ, A./ПЛЇШКОВА, А., 2015a. *Lexikológia a slovotvorba rusínskeho jazyka./*Лексіколоґія і словотворїня русиньского языка. Высоклошкольскый учебник. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языка і культуры. 193 s. ISBN 978-80-555-1299-0.
56. PLIŠKOVÁ, A., 2015b. Rusínsky jazyk v kontexte Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. In: К. Копорова, ед. *Русиньскый літературный язык на Словакії. 20 років кодіфікації. Rusínsky spisovný jazyk na Slovensku. 20. výročie kodifikácie. The Rusyn literary language in Slovakia. 20th anniversary of its codification. Зборник рефератів з IV. Міджінародного конґресу русиньского языка.* Пряшів, 23. – 25. 09. 2015. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові – Інштітут русиньского языка і культуры, s. 202 – 231. ISBN 978-80-555-1521-2.
57. POP, I., 2010, 2011 (limitovaná reedícia). *Malé dejiny Rusínov*. 1. vydanie. Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska. 139 s. ISBN 978-80-970354-4-0.

58. POP, I., 2020. *Malé dejiny Rusínov*. 2. vydanie. Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska. 240 s. ISBN 978-80-973455-1-8.
59. PROKOP, J., 1994. Hľadanie ciest porozumenia. In: F. Barna, ed. *Rusíni. Otázky dejín a kultúry./ Русины: Вопросы історії і культуры. Zborník referátov z vedeckej konferencie Rusíni v dobe slovanského obrodenia. (Bardejovské Kúpele, 15. – 16. 10. 1994).* Prešov: Rusínska obroda, s. 3 – 4. ISBN 80-88769-11-6.
60. RENAN, E., 2003. Co je to národ? In: M. Hroch, ed. *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 24 – 35. ISBN 80-86429-20-2.
61. RUSINKOVÁ, J., 2023. *Diskriminačná inštrumentalizácia jazyka.* Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.182 s. ISBN: 978-80-224-2038-9.
62. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001. Slovenská republika*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, Sekcia sociálnej štatistiky a demografie (marec 2004), s. 15 – 16. Dostupné na: https://slovak.statistics.sk/wps/portal/!ut/p/z1/rVJNc4IwEP01HmMWAiEcY50C1nEGKSi5dEKkNUU-VKptf31RO70p7Uxz2El239u8nX1Y4CUWlTzoF9nqupKb7p0K-hQ6ARuNDA7g2GMIJvE49CLXAAtwggUWqmqbdo3TOtvLNdoXqHnLBtCFjS6k0vkA5E6t9eEnowegKM2eV8CQNO0cWTmlyLWlQqAYU8olkmXk1LtReoXTX6EXfWJFV4Yrh8M3_87jvuVMAdjUsyHgfjx3Q0KAkzP_RvsL_8YHvXxxhtxS0DfDBcDDMIymSQJeYt5DQAwPZnEMMHd6AI8Up90UzlWZDyZeHHR-xHFV78rOIdEfl-QDnmChs3J4VOUQhobJHGqZhsVck3T3k-X063YreOerumrz9xYv_91Y0b7ATVky8qE1Kub-52iGvAXiXxzW6lo!/dz/d5/L0lHSkovd0RNQUxrQUVnQSEhLzROVkUvZW4!/
63. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021*. Národná analytická správa. Demografia a sociálne štatistiky. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, Sekcia sociálnych štatistík a demografie (jún 2023). 263 s. ISBN 978-80-8121-945-0. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/storage/app/media/dokumenty/SODB_Narodna_analyticka_sprava.pdf
64. SOUKUP, V., 1996. Akulturace. In: M. Petrusek, red. *Veľký sociologický slovník I*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, Sociologický ústav SAV, s. 47 – 48. ISBN 80-7184-164-1.
65. ŠATAVA, L., 1987a. *Autochtonní malá etnika v Evropě. Část 1. Zpravodaj sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku.* Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd – oborové středisko vědeckých informací. 89 s.
66. ŠATAVA, L., 1987b. *Autochtonní malá etnika v Evropě. Část 2. Zpravodaj sítě vědeckých informací pro etnografii a folkloristiku.* Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd – oborové středisko vědeckých informací. 103 s.
67. ŠATAVA, L., 1994. *Národnostní menšiny v Evropě. Encyklopedická příručka*. Praha: Ivo Železný. 387 s. ISBN 80-7116-375-9.
68. ŠATAVA, L., 1998. Rusíni – zrození národa? In: *Studia Ethnographica XI,* AUC, Philophica et Historica 5, s. 69 – 77.
69. ŠATAVA, L., 2009. *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace.* Praha: Sociologické nakladatelství. 215 s. ISBN 978-80-86429-83-0.
70. ŠATAVA, L., 2022. *Etnika bez státu a regionální jazyky v Evropě. Rozměry asimilace a revitalizace – 56 případů.* Praha: Nakladatelství Єpocha. 312 s. ISBN 978-80-278-0084-1.
71. ŠEBESTA, J., 2019. *Zakladateľ slovenskej fyziky. Život a dielo Dionýza Ilkoviča*. Bratislava: Slovenská technická univerzita. 477 s. ISBN 978-80-227-4879-7.
72. ŠOLTÉS, P., 2009. *Tri jazyky, štyri konfesie. Etnická a konfesionálna pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši.* Bratislava: Historický ústav SAV. 232 s. ISBN 978-80-970060-6-8.
73. ŠUTAJ, Š., ed. 2004. *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov: Universum. 328 s. ISBN 80-89046-20-7.
74. ŠUTAJ, Š., ed. 2005a. *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov: Universum. 307 s. ISBN 80-89046-28-2.
75. ŠUTAJ, Š., ed. 2005. *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov: Universum. 229 s. ISBN 80-89046-30-4.

76. ŠVORC, P., 1996. *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Prešov: Universum. 128 s. ISBN 80-967001-6-2.
77. TRIER, T./Трієр, Т., 1999. Introduction: Rusyns, Minority Rights and the Integration of Europe/Русины, права меншин і інтеґрація Европы. In: T. Trier, ed. *Focus on the Rusyns. International Colloquium on the Rusyns of East Central Europe*. Copenhagen: The Danish Cultural Institute, s. 1 – 13./Т. Трієр, ред. *Заміряне на Русинів. Меджінародный семінар о русиньскых меншинах/о Русинах у выходосередній Европі*. Кодань: Даньскый інштітут культуры, с.1 – 12. ISBN 87 7429 094 0.
78. TURČAN, Ľ. – KLOBUCKÝ, R., 2004. Prístupy sociológie k problému národa a nacionalizmu na Slovensku v 20. storočí. In: Š. Šutaj, ed. *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy.* Prešov: Universum, s. 83 – 97. ISBN 80-89046-20-7.
79. VRABLICOVÁ, P., 2025. Z východu na východ. Rozhovor s Dominikou Sakmárovou. In: *Nota Bene*, 10 (291), č. 291, s. 29 – 31. ISSN 1335-9169.
80. WELSCH, W., 1993. *Postmoderna. Pluralita ako etická a politická hodnota*. Praha: KLP. ISBN 80-901508-4-5.
81. WELSCH, W., 1994. *Naše postmoderní moderna*. Praha: ZVON. České katolícke nakladatelství. ISBN 80-7113-104-0.
82. ZIMA, P., 2002. Ekolingvistika. Jazyky jako organismy žijící prostřednictvím svých uživatelů. In: *Vesmír*, 81 (1), s. 45 – 47.

83. АНТОНЯК. А., 2015. *Вступ до теорії літератyры. Высокошкольскый учебник./Úvod do teórie literatúry a literárnej kritiky. Vysokoškolská učebnica*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языка і культуры. 182 s. ISBN 978-80-555-1291-4.
84. БАРНА, Ф., 1994. Передслово. In: F. Barna, zost. *Rusíni: Otázky dejín a kultúry./Русины: Вопросы історії і культуры. Zborník referátov z vedeckej konferencie Rusíni v dobe slovanského obrodenia.* (Bardejovské Kúpele, 15. – 16. 10. 1994). Prešov: Rusínska obroda, s. 5 – 7. ISBN 80-88769-11-6.
85. ВАРШОВА, К. – ҐАЙ, М. – ГРИБ, Я. – ЯСИКОВА, М., 2014. Русинькый язык про найменшых. Пряшів/Prešov: Обчаньске здружіня Колысочка – Kolíska/Občianske združenie Kolýsočka – Kolíska. 104 s. ISBN 978-80-971811-2-3.
86. ГРИБ, Я., 1994a. *Букварь про русиньскы дітy*. Пряшів: Русинька оброда. 88 s. ISBN 80-88769-04-3.
87. ГРИБ, Я., 1994b. *Чітанка про русиньскы дітy*. Пряшів: Русинька оброда. 1. vydanie. 56 s. ISBN 80-88769-03-5.
88. ГРИБ, Я., 2006a, 2015. *БУКВАРЬ про 2. класу основных школ із навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка./*HRÍB, J. *ŠLABIKÁR pre 2. ročník základných škôl s vyučovacím jazykom rusínskym a s vyučovaním rusínskeho jazyka*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 72 s. ISBN 80-88769-65-5.
89. ГРИБ, Я., 2006b. *Чітанка про русиньскы дїтy*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 56 s. ISBN 80-88769-66-3.
90. ГРИБ, Я. – МИГАЛЁВА, А., 1999. *Русиньскый язык про 2. а 3. класы ОШ*. Пряшів: Русиньска оброда. 88 s. ISBN 80-88769-18-3.
91. ГРИБ, Я. – ГИРЯК, М., 1999. *Чітанка про 3. класу основной школы*. Пряшів: Русинька оброда. 52 s. ISBN 80-88769-20-5.
92. ГРИБ, Я., 2007a. *Русиньскый язык про 3. класу основных школ із навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 96 s. ISBN 978-80-88769-74-3.
93. ГРИБ, Я., 2007b. *Чітанка про 3. класу основных школ із навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 64 s. ISBN 978-80-88769-76-7.

94. ГРИБ, Я., 2000. *Русиньскый язык про 4. класу основной школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русинька оброда. 72 s. ISBN 80-88769-21-3.
95. ГРИБ, Я. – ГИРЯК, М., 2000. *Чітанка про 4. класу основной школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русинька оброда. 87 s. ISBN 80-88769-22-1.
96. ГРИБ, Я. – ГИРЯК, М., 2003. *Хрестоматія про 5. – 9. класы основной школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русинька оброда. 136 s. ISBN 80-88769-46-9.
97. ГРИБ, Я., 2008a. *Русиньскый язык про 4. класу основных школ із навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 72 s. ISBN 978-80-88769-84-2.
98. ГРИБ, Я., 2008b. *Чітанка про 4. класу основных школ із навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 80 s. ISBN 978-80-88769-83-5.
99. ГРИБ, Я., 2001. *Русиньскый язык про 5. класу основной школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русинька оброда. 128 s. ISBN 80-88769-26-4.
100. ГРИБ, Я., 2009. *Русиньскый язык про 5. класу основных школ із навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 120 s. ISBN 978-80-88769-96-5.
101. ГРИБ, Я., 2002. *Русиньскый язык про 6. класу основной школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русинька оброда. 144 s. ISBN 80-88769-30-2.
102. ГРИБ, Я., 2010. *Русиньскый язык про 6. класу основных школ із навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 101 s. ISBN 978-80-89441-10-5.
103. ГРИБ, Я., 2003. *Русиньскый язык про 7. класу основной школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русинька оброда. 120 s. ISBN 80-88769-45-0.
104. ГРИБ, Я., 2011. *Русиньскый язык про 7. класу основных школ із навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 102 s. ISBN 978-80-89441-13-6.
105. ГРИБ, Я. – ГИРЯК, М., 2003. *Літературна выхова про 7. класу основной школы з навчанём русиньского языка.* Пряшів: Русинька оброда. 112 s. ISBN 80-88769-47-7.
106. ГРИБ, Я. – ГИРЯК, М., 2011. *Літературна выхова про 7. класу основной школы із навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка.* Пряшів: Русин і Народны новинкы. 112 s. ISBN 978-80-89441-14-3.
107. ГРИБ, Я., 2004a. *Русиньскый язык про 8. класу основных школ із навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 128 s. ISBN 80-88769-54-X.
108. ГРИБ, Я., 2004b. *Літературна выхова про 8. класу основной школы із навчанём русиньского языка.* Пряшів: Русин і Народны новинкы. 120 s. ISBN 80-88796-53-1.
109. ГРИБ, Я., 2005a. *Русиньскый язык про 9. класу основных школ із навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 128 s. ISBN 80-88769-63-9.
110. ГРИБ, Я., 2005b. *Літературна выхова про 9. класу основной школы із навчанём русиньского языка.* Пряшів: Русин і Народны новинкы. 128 s. ISBN 80-88796-62-0.
111. ҐАЙ, М. – ВАРШОВА, К., 2015, 2018. *Русиньскый язык про найменшых. Робочій зошыт*. Пряшів/Prešov: Обчаньске здружіня Колысочка – Kolíska/Občianske združenie Kolýsočka – Kolíska. 1. a 2. vydanie. 108 s. ISBN 978-80-972115-8-5.
112. ДУХНОВІЧ, А., 1850. Вручаніє. In: М. Ґай, 2010. *Музична выхова про І. і ІІ. ступінь основных школ із навчалным языком русиньскым і навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. Музика/Hudba: О. Кизим, Музична обработка/Hudobná úprava: В. Любимов, s. 76. ISBN 978-80-89441-09-9.
113. ДУХНОВИЧ, А., 2023. Вручаніє. In: А. Духнович. *Моя ліра і кимвал.* Будапешт: Столичноє Русиньскоє Національноє Самосправованя, Вседержавноє Общество Интеліґенції им. А. Годинкы – член Світового Конґреса Русинів, s. 55. ISBN 978-615-01-8425-8.

114. ІЛКОВІЧ, В., 2014. *Русиньскый новинарь*/ILKOVIČ, V., 2014. *Rusínsky novinár*. Пряшів: Сполок русиньскых писателїв Словеньска. 172 s. ISBN 978-80-89746-01-9.
115. КАПРАЛЬ, М., 2007. Якый язык мають кодіфіковати мадярьскы Русины? In: A. Pliško-vá, zost. *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku./Языкова култура і языкова норма в русиньскім языку.* Prešov: Prešovská univerzita, Ústav regionálnych a národnostných štúdií, s. 85 – 91. ISBN 978-80-8068-710-6.
116. КАПРАЛЬ, М., zost., 2017. *Русиньскый ортоґрафічный словарь (з ґраматичныма таблами).* Будапешт: Вседержавноє Русиньскоє Самосправованя. Русиньскый Научный Інстітут имени Антонія Годинкы./KÁPRÁLY, M., 2017. *Ruszin helyesírási szótár (nyelvtani táblázatokkal).* Budapest: Országos Ruszin Önkormányzat. Hodinka Antal Ruszin Tudományos Intézet. 223 s. ISBN 978963-89139-3-7.
117. КАПРАЛЬ, М., ред., 2021. *Зберька правил писаня и выговорёваня про Русинув Мадярщины.* Будапешт: Кроатика. Вседержавноє Русиньскоє Самосправованя. Русиньскый научный інстітут имени Антонія Годинкы./KÁPRÁLY, M., 2017. *Ruszin nyelvtani kódex. A Magyarországon élő ruszinok kiadványa.* Budapest: Croatica Nonprofit Kft. Országos Ruszin Önkormányzat. Hodinka Antal Ruszin Tudományos Intézet. 212 s. ISBN 978-615-6014-31-3.
118. КОНЄЧНІ, С., 2009. *Капітолы з історії Русинів на Словеньску в контексті розвоя карпатьскых Русинів од найстаршых часів./Kapitoly z histórie Rusínov na Slovensku v kontexte rozvoja karpatských Rusínov od najstarších čias*. 192 s. Пряшів: Русин і Народны новинкы. ISBN 978-80-88769-99-6.
119. КОПОРОВА, К., ed., 2009. *Studium Carpato-Ruthenorum 2009. Штудії з карпаторусиністікы.* Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языкы і культуры. 152 s. ISBN 978-80-555-0104-8.
120. КОПОРОВА, К., ed., 2010. *Studium Carpato-Ruthenorum 2010. Штудії з карпаторусиністікы 2.* Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языкы і культуры. 132 s. ISBN 978-80-555-0298-4.
121. КОПОРОВА, К., ed., 2011. *Studium Carpato-Ruthenorum 2011. Штудії з карпаторусиністікы 3*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языкы і культуры. *104* s. ISBN 978-80-555-0469-8.
122. КОПОРОВА, К., ed., 2012. *Studium Carpato-Ruthenorum 2012. Штудії з карпаторусиністікы 4.* Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языкы і культуры. 100 s. ISBN 978-80-555-0683-8.
123. КОПОРОВА, К., ed., 2013. *Studium Carpato-Ruthenorum 2013. Штудії з карпаторусиністікы 5*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языкы і культуры. 176 s. ISBN 978-80-555-0946-4.
124. КОПОРОВА, К., ed., 2014. *Studium Carpato-Ruthenorum 2014. Штудії з карпаторусиністікы 6*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языкы і культуры. 151 s. ISBN 978-80-555-1215-0.
125. КОПОРОВА, К., ed., 2015. *Studium Carpato-Ruthenorum 2015. Штудії з карпаторусиністікы 7*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языкы і культуры. 164 s. ISBN 978-80-555-1520-5.
126. КОПОРОВА, К., ed., 2016. *Studium Carpato-Ruthenorum 2016. Штудії з карпаторусиністікы 8*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языкы і культуры. Центер языків і культур народностных меншын. 148 s. ISBN 978-80-555-1754-4.
127. КОПОРОВА, К., ed., 2017. *Studium Carpato-Ruthenorum 2017. Штудії з карпаторусиністікы 9*. Пряшів/Prešov: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языкы і культуры. Центер языків і культур народностных меншын. 136 s. ISBN 978-80-555-1952-4.

128. КОПОРОВА, К., ed., 2018. *Studium Carpato-Ruthenorum 2018. Штудії з карпаторусиністікы 10*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языкы і культуры. 208 s. ISBN 978-80-555-2082-7.
129. КОПОРОВА, К., ed., 2019. *Studium Carpatho-Ruthenorum 2019. Штудії з карпаторусиністікы 11*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языкы і культуры. 128 s. ISBN 978-80-555-2330-9.
130. КОПОРОВА, К., ed., 2020. *Studium Carpatho-Ruthenorum 2020. Штудії з карпаторусиністікы 12*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языкы і культуры. 100 s. ISBN 978-80-555-2626-3.
131. КОПОРОВА, К., ed., 2021. *Studium Carpato-Ruthenorum 2021. Штудії з карпаторусиністікы 13*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Центер языків і култур народностных меншын. Інштітут русиньского языкы і культуры. 72 s. ISBN 978-80-555-2863-2.
132. КОПОРОВА, К., ed., 2022. *Studium Carpato-Ruthenorum 2022. Штудії з карпаторусиністікы 14.* Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Центер языків і култур народностных меншын. Інштітут русиньского языкы і культуры. 104 s. ISBN 978-80-555-3037-6.
133. КОПОРОВА, К., ed., 2023. *Studium Carpato-Ruthenorum 2023. Штудії з карпаторусиністікы 15*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Центер языків і култур народностных меншын. Інштітут русиньского языкы і культуры. 140 s. ISBN 978-80-555-3190-8.
134. КОПОРОВА, К., ed., 2024. *Studium Carpato-Ruthenorum 2024. Штудії з карпаторусиністікы 16.* Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Центер языків і култур народностных меншын. Інштітут русиньского языкы і культуры. 80 s. ISBN 978-80-555-3446-6.
135. КРАЙНЯК, Ф., зост., 1992. *Малый ґрекокатолицькый катехізм про русиньскы дітя.* Пряшів: Русинська оброда. 58 s./KRAJŇAK, F., zost., 1992. *Malyj grekokatolickyj katechizm pro rusinsky ďity.* Prjašiv: Rusinska obroda. 58 s.
136. КРАЛЁВА, Лю., 2025. Значіня кодіфікації русиньского языка дня 27. 1. 1995 про Русинів Словакії. In: *Русин/Rusín*, 34 (3), s. 5 – 11. ISSN 1339-5483, EV 328/08, MIČ 49 589.
137. МАҐОЧІЙ, П. Р., 1994. Русины на Словенську./MAGOCSI, P. R., 1994. *Rusíni na Slovensku.* Пряшів: Русинська оброда. 216 s. ISBN 80-88769-05-1.
138. МАҐОЧІЙ, П. Р. – ПОП, І., 2010. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів.* Ужгород: Видавництво В. Падяка. 853 s. ISBN 978-966-387-044-1.
139. МАҐОЧІЙ, П. Р., 2025. Одышов до вічности єден із двох главных кодіфікаторів русиньского языка на Словакії – Василь Ябур. In: *Русин*, 35 (1 – 3). ISSN 1339-5483.
140. МАҐОЧІЙ, П. Р., 2016. Жертвность і смілость: Василь Ябур і русиньскый язык. In: J. Dudášová – K. Koporová, eds. *Dynamické procesy v súčasnej slavistike. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 3. – 4. novembra 2016 pri príležitosti 80. narodenín doc. PhDr. Vasiľa Jabura, CSc., a 20. výročia založenia lektorátu bulharského jazyka na PU*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, s. 12 – 15. ISBN 978-80-555-1638-7.
141. МАЛЬЦОВСКА, М., 1994. *Манна і оскомина*. Пряшов: Русиньска оброда. 152 s. ISBN 80-88769-07-8.
142. МЕДВІДЬ, П., 2023a. Русиньскых означінь сел і міст буде веце. Влада схвалила нове наряджіня. In: *НН Інфо РУСИН. Народны новинкы Русинів Словакії*, 20 (1), s. 1 – 2. Пряшів: Русиньска оброда на Словеньску./*NN Info Rusín – Ľudové noviny Rusínov Slovenska*, 20 (1), s. 1 – 2. ISSN 2454-0013.
143. МЕДВІДЬ, П., 2023b. Меншыны суть меншы, покля іде о ґражданів. Помогли собі головно меншечісленны народности. In: *НН Інфо РУСИН. Народны новинкы Русинів Словакії*, *20 (17),* s. 8 – 9. Пряшів: Русиньска оброда на Словеньску./*NN Info Rusín – Ľudové noviny Rusínov Slovenska*, 20 (17), s. 8 – 9. ISSN 2454-0013.
144. МЕДВІДЬ, П., 2023c. Плоды властной роботы. In: *НН Інфо РУСИН. Народны новинкы Русинів Словакії,* 20 (17), s. 12. Пряшів: Русиньска оброда на Словеньску./*NN Info Rusín – Ľudové noviny Rusínov Slovenska*, 20 (17), s. 12. ISSN 2454-0013.

145. МЕДВІДЬ, П., 2023d. Русины святочно выголосили кодіфікацію русиньского языка в Будапешті. In: *НН Інфо РУСИН. Народны новинкы Русинів Словакії*, річник XX 32 (21), s. 6 – 7. Пряшів: Русиньска оброда на Словеньску./*NN Info Rusín – Ľudové noviny Rusínov Slovenska*, ročník XX, 32 (21), s. 12. ISSN 2454-0013.
146. ПАДЯК, В., 2007. Языкова сітуація на Підкарпатській Руси: проблемы и перспективы. In: A. Plišková, zost., 2007b. *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku./Языкова культура і языкова норма в русиньскім языку.* Prešov: Prešovská univerzita, Ústav regionálnych a národnostných štúdií, s. 73 – 84. ISBN 978-80-8068-710-6.
147. ПАДЯК, В., 2015. *Історія карпаторусиньской літературы и культуры. Драматурґія и національный театер на Підкарпатьскій Руси (1848 – 1989). Высокошкольскый учебник./História karpatsko-rusínskej literatúry a kultúry. Dramatická tvorba a národné divadlo na Podkarpatskej Rusi (1848 – 1989). Vysokoškolská učebnica*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языка і культуры. 186 s. ISBN 978-80-555-1298-3.
148. ПАНЬКО, Ю. і кол., 1994. *Орфоґрафічный словник русиньского языка*. Пряшів: Русиньска оброда, Інштітут русиньского языка і культуры. 304 s. ISBN 80-88769-10-8.
149. ПЛЇШКОВА, А., 2004. Соціолінґвістічный аспект. Пряшівска Русь. In: P. R. Magocsi, red. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык.* Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej, s. 331 – 348. ISBN 83-86881-38-0.
150. ПЛЇШКОВА, А., 2008a. *Русиньскый язык на Словеньску*. Пряшів: Світовый конґрес Русинів. 204 s. ISBN 978-80-88769-86-6.
151. ПЛЇШКОВА, А., 2008b. *Русиньскый язык меджі двома конґресами*. Пряшів: Світовый конґрес Русинів, Інштітут русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові. 240 s. ISBN 978-80-8068-896-7.
152. ПЛЇШКОВА, А., 2010. *Русиньскый списовный язык на Словеньску 1995 – 2010 і сучасна русиньскы література. Зборник рефератів з научного семінаря з міджінароднов участёв, 2. децембра 2010.* Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языка і культуры. 103 s. ISBN 978-80-555-0297-2.
153. ПЛЇШКОВА, А., 2015. *Лексікоґоґія і словотворїня русиньского языка. Высокошкольскый учебник/Lexikológia a slovotvorba rusínskeho jazyka. Vysokoškolská učebnica*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языка і культуры. 192 s. ISBN 978-80-555-1299-0.
154. ПЛЇШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ЯБУР, В., 2019. Русиньскый язык: Комплексный опис языковой сістемы в контекстї кодіфікації. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. 476 s. ISBN 978-80-555-2243-2.
155. ПЛЇШКОВА, А. – КОПОРОВА, К. – ЯБУР, В. і кол., 2019. Правила русиньского правопису з ортоґрафічным і ґраматічным словником. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. 544 s. ISBN 978-80-555-2323-1.
156. РОМАНЯКОВА. К. – РЖАГОВА, М., 2025. Співанкы нашой мамкы/ROMAŇÁKOVÁ, K. – ŘÁHOVÁ, M. 2025. *Pesničky našej mamičky*. Prešov: OZ Kolŷsočka – Kolíska. 116 s. ISMN 979-0-9010044-0-5.
157. СУХЫЙ, Ш., 2001. *Літературна выхова про 5. класу основной школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русинька оброда. 136 s. ISBN 80-88769-25-6.
158. СУХЫЙ, Ш., 2009. *Літературна выхова про 5. класу основной школы із навчалным языком русиньскым і з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 136 s. ISBN 978-80-88769-94-1.
159. СУХЫЙ, Ш., 2002. *Літературна выхова про 6. класу основной школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русинька оброда. 104 s. ISBN 80-88769-33-7.
160. СУХЫЙ, Ш., 2004. *АЗБУКАРНЯ. (Стишкова книжка з нотами про русиньскы дїти, помічный текст про основны школы з навчанём русиньского языка)*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 64 s. ISBN 80-88769-52-3.
161. ХАРИТУН, Ю., 1995. Гуслі з явора. Пряшів: Русиньска оброда. 96 s. ISBN 80-88769-13-2.

162. ЯБУР, В., 2015. *Морфологія і сінтаксіс русиньского языка. Высокошкольскый учебник./ Morfológia a syntax rusínskeho jazyka. Vysokoškolská učebnica.* Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языка і культуры. 190 s. ISBN 978-80-555-1296-9.
163. ЯБУР, В. – ПАНЬКО, Ю., 1994. Правила русиньского правопису. Пряшів: Русиньска оброда, Інштітут русиньского языка і культуры. 134 s. ISBN 80-88769-09-4.
164. ЯБУР, В. – ПЛЇШКОВА, А., 2004. Літературный язык. Пряшівска Русь. In: P. R. Magocsi, red. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русиньскый язык.* Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut filologii Polskiej, s. 147 – 209. ISBN 83-86881-38-0.
165. ЯБУР, В. – ПЛЇШКОВА, А., 2005. *Русиньскый язык в зеркалї новых правил про основны і середнї школы з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 128 s. ISBN 80-88769-61-2.
166. ЯБУР, В. – ПЛЇШКОВА, А., 2007. *Русиньскый язык про 1. – 4. класу середнїх школ із навчалным языком русиньскым і з навчанём русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинкы. 288 s. ISBN 978-80-88769-77-4.
167. ЯБУР, В. – ПЛЇШКОВА, А. – КОПОРОВА, К., 2007. *Русиньска лексіка на основі змін у правилах русиньского языка про основны і середнї школы з навчалным русиньскым языком і з навчанём русиньского языка*. (Правописный і ґраматічный словник). Пряшів: Русин і Народны новинкы. 348 s. ISBN 80-88769-69-8.
168. ЯБУР, В. – ПЛЇШКОВА, А., 2009. *Сучасный русиньскый списовный язык*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языка і культуры. 190 s. ISBN 978-80-555-0046-1.
169. ЯБУР, В. – ПЛЇШКОВА, А. – КОПОРОВА, К., 2015. Ґраматіка русиньского языка. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. 328 s. ISBN 978-80-555-1448-2.
170. ЯБУР, В. – КОПОРОВА, К. – ПЛЇШКОВА, А., 2016. *Морфологія і словотворїня русиньского языка. Высокошкольскый учебник./Morfológia a slovotvorba rusínskeho jazyka. Vysokoškolská učebnica*. Пряшів: Пряшівска універзіта в Пряшові, Інштітут русиньского языка і культуры. 188 s. ISBN 978-80-555-1691-2.

Internetové zdroje:

1. *191/1994 Z. z. – Zákon Národnej rady Slovenskej republiky zo 7. júla 1994 o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1994/191/20090901.html
2. *270/1995 Z. z. – Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 15. novembra 1995 o štátnom jazyku Slovenskej republiky.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1995/270/
3. *184/1999 Z. z. – Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 10. júla 1999 o používaní jazykov národnostných menšín.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1999/184/
4. *Analýza rozptylu.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/Anal%C3%BDza_rozptylu
5. *Arcibiskupský úrad. Metropolita Jonáš*. [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na:https://www.grkat-po.sk/arcibiskup-metropolita-jonas/
6. *Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín. Русиньскый язык про зачаточників*. [online]. [cit. 2025-07-12]. Dostupné na: https://www.unipo.sk/cjknm/hlavne-sekcie/urjk/vedecko-vyskumna-cinnost/publikacie/26871
7. *Deň otvorených dverí v Slovenskom národnom archíve, publikovanie sčítacích hárkov z decembra 1930.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.facebook.com/100064855565763/posts/10161345621012575/
8. *Deportácia Rusínov z Poľska do neznáma*. [online]. [cit. 2025-04-22]. Dostupné na: https://www.prohuman.sk/socialna-praca/deportacia-rusinov-z-polska-do-neznama

9. *Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove. O nás*. [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: https://www.divadload.sk/o-nas
10. *Druhý vatikánsky koncil*. [online]. [cit. 2025-06-30]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Druh%C3%BD_vatik%C3%A1nsky_koncil
11. *Duncanov test*. [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/Duncan%27s_new_multiple_range_test
12. *Etnická čistka pri slovenských hraniciach*. [online]. [cit. 2025-04-22]. Dostupné na: https://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/427756-etnicka-cistka-pri-slovenskych-hraniciach/
13. Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky. In: *Zbierka zákonov č. 588/2001. Čiastka 229*, s. 6055 – 6071. [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://cloud2n.edupage.org/cloud/EUROPSKA-CHARTA-regionalnych-alebo-mensinovych_jazykov.pdf?z%3APyV6EOdvB%2BZoS5dEuWjTU%2FWVfD%2BlHswiIu3SYlm2w49yiSD7ifT1uQSaj3TbGAvq
14. *Gorali (poľsko-slovenské pomedzie)*. [online]. [cit. 2025-04-22]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Gorali_(po%C4%BEsko-slovensk%C3%A9_pomedzie)
15. *Goralská komunita je novou národnostnou menšinou.* [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: https://www.minedu.sk/goralska-komunita-je-novou-narodnostnou-mensinou/
16. *Chí-kvadrát test*. [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/Ch%C3%AD-kvadr%C3%A1t_test
17. *Chí-kvadrát test*: *Pochopenie a použitie tohto štatistického nástroja*. [online]. [cit. 2025-07-15]. Dostupné na: https://mindthegraph.com/blog/sk/chi-square-test/
18. *Jonáš Maxim*. [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Jon%C3%A1%C5%A1_Maxim
19. *Kandráčovci a Dominka Novotná. Koly jasna zvizda*. [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=8DNnJ2_94e8
20. *Katolícka cirkev na Slovensku. Gréckokatolícka cirkev. J. E. Mons. Jonáš Maxim, prešovský eparchiálny arcibiskup metropolita*. [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/cirkevne-provincie/p/greckokatolicka-cirkev/c/mons-jonas-maxim
21. *Keď tá jasná hviezda.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://pesnicky.orava.sk/component/mjoosic/?view=song&id=11805:ked-ta-jasna-hviezda
22. *Kedi jasna hvizda z ňeba vichodzila – koleda, Ľudové piesne a koledy.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://hudba.zoznam.sk/akordy/piesen/kedi-jasna-hvizda-z-neba-vichodzila-koleda/
23. *Kedy jasna hvizda z ňeba višvicila.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://www.videorohal.com/text/kedy-jasna-hvizda-z-neba-visvicila/986
24. *Kollárovci – Na Kráľovej holi*. [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=2VXUITOgPhE
25. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2011. *Bieda sa do rusínskych obcí vrátila*. [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://lubakralova.blog.sme.sk/c/284132/Bieda-sa-do-rusinskych-obci-vratila.html
26. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2012. *Ako prichádzajú Rusíni o najväčšie bohatstvo – dedičstvo predkov*. [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://lubakralova.blog.sme.sk/c/287759/Ako-prichadzaju-Rusini-o-najvacsie-bohatstvo-dedicstvo-predkov.html
27. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2014a. *Sme Rusíni! Máme sa za to hanbiť? Komunálne voľby v Snine dňa 15. 11. 2014*. [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://blog.sme.sk/lubakralova/nezaradene/sme-rusini-mame-sa-za-to-hanbit-komunalne-volby-v-snine-dna-15-11-2014
28. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2014b. *Sú Rusíni na Slovensku pred zánikom? Večerné školy rusínskeho jazyka pokračujú 2. rok*. [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://lubakralova.blog.sme.sk/c/ 363056/su-rusini-na-slovensku-pred-zanikom-vecerne-skoly-rusinskeho-jazyka-pokracuju-2-rok.html?ref=viacbloger
29. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2024a. *Rozhovor Ľuby Kráľovej s pani Evou Potfajovou o jej otcovi Dionýzovi Ilkovičovi.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/rozhovor-luby-kralovej-s-pani-evou-potfajovou-o-jej-otcovi-dionyzovi-ilkovicovi/

30. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2024b. *Rozhovor Ľuby Kráľovej s pánom Vladimírom Ilkovičom, synom Alexeja Ilkoviča, a jeho manželkou Evou Ilkovičovou.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: *https://www.rusinskyjazyk.sk/rozhovor-luby-kralovej-s-panom-vladimirom-ilkovicom-synom-alexeja-ilkovica-%d0%b0-jeho-manzelkou-evou-ilkovicovou/*
31. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2025a. *Родина Іларіона і Іріны Ільковічовых, вызначна родина русиньской інтеліґенції.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/%d1%80%d0%be%d0%b4%d0%b8%d0%bd%d0%b0-%d1%96%d0%bb%d0%b0%d1%80%d1%96%d0%be%d0%bd%d0%b0-%d1%96-%d1%96%d1%80%d1%96%d0%bd%d1%8b-%d1%96%d0%bb%d1%8c-%d0%ba%d0%be%d0%b2%d1%96%d1%87%d0%be%d0%b2%d1%8b%d1%85-2/
32. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2025b. *Родина Іларіона і Іріны Ільковічовых, вызначна родина русиньской інтеліґенції – Алексій Ільковіч.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/%d1%80%d0%be%d0%b4%d0%b8%d0%bd%d0%b0-%d1%96%d0%bb%d0%b0%d1%80%d1%96%d0%be%d0%bd%d0%b0-%d1%96-%d1%96%d1%80%d1%96%d0%bd%d1%8b-%d1%96%d0%bb%d1%8c%d0%ba%d0%be%d0%b2%d1%96%d1%87%d0%be%d0%b2%d1%8b%d1%85-1/
33. *Minúta po minúte. 6. novembra 2023*, 11.47. [online]. [cit. 2023-11-06]. Dostupné na: https://dennikn.sk/minuta/3662882/
34. *molodŷ.Rusynŷ/молоды.Русины*. [online]. [cit. 2025-05-20]. Dostupné na: https://www.molody.rusyny.org/
35. *Na Kráľovej holi*. [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Na_Kr%C3%A1%C4%BEovej_holi
36. *Na Kráľovej holi – FS Šumiačan*. [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=zN-75vdMWcw
37. *Nariadenie vlády* č. *35/2023. Z. z. Nariadenie vlády SR, ktorým sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania Slovenskej republiky patriaci k národnostnej menšine tvoria najmenej 15 % obyvateľstva*. [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: https://www.epi.sk/zz/2023-35
38. *Objavte Poloniny*. [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://objavte.com/festival/objavte-poloniny-2025?language=sk
39. *Obyvateľstvo podľa pohlavia, vekových skupín (0 – 14, 15 – 64, 65+) a národnosti k 1. 1. 2021 na území SR*. [online]. [cit. 2025-06-30]. Dostupné na: https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2Fedcedb61-7c13-44e9-b81e-17b1c009c7b5&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk
40. *Obyvatelia – základné výsledky. Štruktúra obyvateľov podľa materinského jazyka v obci Čirč (okres Stará Ľubovňa) k 1. 1. 2021*. [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK041A526673/OB
41. *Obyvatelia – základné výsledky. Štruktúra obyvateľov podľa národnosti v obci Kamienka (okres Stará Ľubovňa) k 1. 1. 2021*. [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK041A526789/OB
42. *Obyvatelia – základné výsledky. Štruktúra obyvateľov podľa materinského jazyka v obci Kamienka (okres Stará Ľubovňa) k 1. 1. 2021*. [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK041A526789/OB
43. *Obyvatelia – základné výsledky. Štruktúra obyvateľov podľa materinského jazyka v obci Kolonica k 1. 1. 2021*. [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK0419520390/OB
44. *Obyvatelia – základné výsledky. Štruktúra obyvateľov podľa národnosti v obci Kolonica k 1. 1. 2021*. [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK0419520390/OB

45. *Obyvatelia – základné výsledky. Počet obyvateľov podľa materinského jazyka v obci Medzilaborce k 1. 1. 2021.* [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK0415520471/OB
46. *Obyvatelia – základné výsledky. Počet obyvateľov v obci Medzilaborce podľa národnosti k 1. 1. 2021.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK0415520471/OB
47. *Obyvatelia – základné výsledky. Počet obyvateľov podľa materinského jazyka v obci Snina k 1. 1. 2021.* [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK0419520802/OB
48. *Obyvatelia – základné výsledky. Počet obyvateľov v obci Snina podľa národnosti k 1. 1. 2021.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK0419520802/OB
49. *Obyvatelia – základné výsledky. Počet obyvateľov podľa materinského jazyka v obci Uličské Krivé k 1. 1. 2021.* [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK0419520942/OB
50. *Obyvatelia – základné výsledky. Počet obyvateľov podľa národnosti v obci Uličské Krivé k 1. 1. 2021.* [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK0419520942/OB
51. *Obyvatelia – základné výsledky. Počet obyvateľov podľa národnosti vo všetkých okresoch Prešovského kraja k 1. 1. 2021. ŠÚ SR, SODB 2021.* [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/KR/SK041/OK
52. *Obyvatelia – základné výsledky. Počet obyvateľov podľa materinského jazyka v obci Zbudská Belá k 1. 1. 2021.* [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-materinskeho-jazyka/OB/SK0415521078/OB
53. *Obyvatelia – základné výsledky. Počet obyvateľov podľa národnosti v obci Zbudská Belá k 1. 1. 2021.* [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK0415521078/OB
54. *Operace Visla.* [online]. [cit. 2025-04-22]. Dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/Operace_Visla
55. *OZ Kolysočka – Kolíska.* [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: https://www.facebook.com/kolysockakoliska/
56. *OZ Labirskŷ Rusynŷ/Лабірьскы Русины.* [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: https://www.facebook.com/Labirskyrusyny/
57. *Parlament schválil novelu zákona o štátnom občianstve dňa 16. 2. 2022.* [online]. [cit. 2025-12-17]. Dostupné na: https://www.minv.sk/?tlacove-spravy-8&sprava=parlament-schvalil-novelu-zakona-o-statnom-obcianstve
58. *Parlamentné voľby 2012 – Tokajík*. [online]. [cit. 2025-12-15]. Dostupné na: https://volby.ta3.com/parlamentne-volby?rok=2012&obec=tokajik
59. *Parlamentné voľby 2023 – výsledky: Tokajík*. [online]. [cit. 2025-12-15]. Dostupné na: https://www.aktuality.sk/udalost/volby- 2023/vysledky/presovsky-kraj/stropkov-711/tokajik-527921/
60. *Pieseň Koli jasna zvizda. 1699, staroslovienský text.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://gospel.spevy.sk/songs/1699/reflect
61. *Platné hlasy odovzdané pre politické subjekty podľa územného členenia do NR SR 2020 výsledky za obec Tokajík*. *Voľby do NR SR, 29. 2. 2020*. [online]. [cit. 2025-12-15]. Dostupné na: https://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2020/sk/data02.html
62. *Počet obyvateľov podľa národnosti v obci Tokajík k 1. 1. 2021*. [online]. [cit. 2025-12-15]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/ OB/SK041B527921/OB
63. *Poddukelský umelecký ľudový súbor. História*. [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: http://puls-slovakia.sk/?lang=sk&page=16-histria
64. *Podporujeme rusínsky jazyk. Neváhajte k nám zapísať svoje dieťa. Všetky informácie o škôlke.* [online]. [cit. 2025-06-20]. Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/#oz-kolysocka-koliska

65. Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR, č. 160/1998/Z. z. In: *Zbierka zákonov č.160/1998. Časová verzia predpisu účinná od 04. 06. 1998.* [online]. [cit 2025-04-10]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1998/160/
66. *Robert King Merton*. [online]. [cit 2025-04-22]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Robert_King_Merton
67. *Rozšírené výsledky SODB 2021 (RV_O_050) – regionálne štatistické územné jednotky. Obyvateľstvo podľa národnosti, náboženského vyznania, rodinného stavu a vzdelania k 1. 1. 2021 na území SR.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2F9858b08a-1a5f-4d86-bc14-b1d45180d6f1&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk
68. *Rozšírené výsledky SODB 2021 (RV_O_089) – regionálne štatistické územné jednotky. Obyvateľstvo podľa národnosti, vzdelania, súčasnej ekonomickej situácie a postavenia v zamestnaní k 1. 1. 2021 na území SR.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2F4ef4d506-42f7-4dc5-8f5d-7302d8fe2d91&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk
69. *Rozšírené výsledky SODB 2021 (RV_O_049) – regionálne štatistické územné jednotky. Obyvateľstvo podľa pohlavia, národnosti a materinského jazyka k 1. 1. 2021 v: Okres Snina.* [online]. [cit. 2025-06-30]. Dostupné na: https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2F7c09e9ba-eed8-4f33-b9d1-1d68cf0543a9&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk,%20v%C3%BDber%20%C3%BAzemnej%20jednotky%20%E2%80%93%20okres%20Snina
70. *Rozšírené výsledky SODB 2021 (RV_O_099) – regionálne štatistické územné jednotky. Obyvateľstvo podľa pohlavia, 5-ročných vekových skupín, národnosti, ďalšej národnosti, náboženského vyznania, vzdelania, zamestnania (ISCO triedy) a postavenia v zamestnaní k 1. 1. 2021 na území SR.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2F000011c5-84b3-44c1-a1d6-99b1aa66ae79&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk
71. *Rozšírené výsledky SODB 2021 (RV_O_054) – regionálne štatistické územné jednotky. Obyvateľstvo podľa pohlavia, 5-ročných vekových skupín, štátnej príslušnosti a národnosti k 1. 1. 2021 na území SR.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2F02650ba1-b31a-4561-abf1-5a3362b241e0&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk
72. *Rozšírené výsledky SODB 2021 (RV_O_027) – regionálne štatistické územné jednotky. Obyvateľstvo podľa pohlavia, vekových skupín (0-14, 15-64, 65+) a národnosti k 1. 1. 2021 na území SR.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://disem.scitanie.sk/SASVisualAnalytics/?reportUri=%2Freports%2Freports%2Fedcedb61-7c13-44e9-b81e-17b1c009c7b5&sectionIndex=0&sso_guest=true&sas-welcome=false&language=sk
73. *Rusínsky jazyk. Materská škola.* [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/materska-skola/
74. *Rusíni Slovenska. Kurz rusínskeho jazyka.* [online]. [cit. 2025-07-12]. Dostupné na: https://www.rusyn.sk/kurz-rusinskeho-jazyka/
75. *Rusínske piesne na Slovensku. Русиньскы співанкы на Словакії.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=x0QaCfHT_30&t=213s
76. *Rusínske trio – Zem spieva – Finále*. [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=hfrmg8sjby8
77. *Rusínsky jazyk. Večerné školy. Nezisková výučba*. [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: https://www.rusinskyjazyk.sk/vecerne-skoly/
78. *Sčítanie obyvateľov, bytov a domov 2021. Aktuality k téme SODB 2021*. [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/aboutus/office.activites/officeNews/vsetkyaktuality/2820dfb0-091d-4a8c-8d3a-5f18e4fea0cc/!ut/p/z1/tVFNU8IwFPwtHjiWvLR-

pG46BYWiROlJF2lyc9AtiactHLPLvTR0P6gyIB3N4Sd7s2307iziKEK9FK1dCyaYWG_2Puf-M8d306HGIGENyOwLd8bz5kISbYRMvvAHoXjsF_ZPeTcEowEBvxy_NPiCOe1mqr1ihuko-NYG4fSkHVhiFL1QBfZSnXS96vY6EcP2kOuyq8Nk5qQFQkYMMCZQQRNDZpZwrAL-THNS5ALStFPZpjJD8VXo5W-2O1dw5jDQ8_wDMpowj7gzADqb2OAzbxEO5pYFzPoE-XOCI9Q7u2R08jJatzI9oUTf7Sif18EeLHqAp4jKp-se06kMfU-pQAg62beLiAThd9vJlt-NMB-9TUKn9TKPrHhLScuQ9GwUrbEGrdKTQo-sGFoqu4ttWiotbJKItgbBGenI7s5h3o234x/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/

79. *Sčítanie obyvateľov, bytov a domov 2021 – obyvatelia, domy, byty, domácnosti.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/
80. *Slovenské národné múzeum – Múzeum rusínskej kultúry v Prešove.* [online]. [cit. 2025-06-20]. Dostupné na: https://www.snm.sk/muzea-snm/muzeum-rusinskej-kultury/muzeum-rusinskej-kultury/navstivte
81. *Slovenské národné múzeum – Múzeum ukrajinskej kultúry.* [online]. [cit. 2025-06-20]. Dostupné na: https://www.snm.sk/muzea-snm/muzeum-ukrajinskej-kultury/muzeum-ukrajinskej-kultury/o-muzeu
82. *Spolok svätého Jána Krstiteľa*. [online]. [cit. 2025-07-10]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Spolok_sv%C3%A4t%C3%A9ho_J%C3%A1na_Krstite%C4%BEa
83. *Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za rok 2012*. Úrad vlády SR, 2013. [online]. [cit. 2025-04-10]. Dostupné na: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3561/sprava_o_postaveni_a_pravach_prislusnikov_narodnostnych_mensin_za_rok_2012.pdf?csrt=15778783541504200785
84. *Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za rok 2013*. Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny, Úrad vlády SR, 2014. [online]. [cit. 2025-04-10]. Dostupné na: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3561/sprava_o_postaveni_a_pravach_prislusnikov_narodnostnych_mensin_za_rok_2013.pdf?csrt=15778783541504200785
85. *Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za rok 2014*. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, Úrad vlády SR, 2015. [online]. [cit. 2025-04-10]. Dostupné na: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3561/sprava_o_postaveni_a_pravach_prislusnikov_narodnostnych_mensin_za_rok_2014.pdf?csrt=15778783541504200785
86. *Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za rok 2015*. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, Úrad vlády SR, 2016. [online]. [cit. 2025-04-10]. Dostupné na: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3561/sprava_o_postaveni_a_pravach_prislusnikov_narodnostnych_mensin_za_rok_2015.pdf?csrt=15778783541504200785
87. *Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za rok 2016*. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, Úrad vlády SR, 2017. [online]. [cit. 2025-04-10]. Dostupné na: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3561/sprava_o_postaveni_a_pravach_prislusnikov_narodnostnych_mensin_za_rok_2016.pdf?csrt=15778783541504200785
88. *Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za obdobie rokov 2017 –2018*. [online]. [cit. 2025-04-10]. Dostupné na: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3561/sprava_o_postaveni_a_pravach_prislusnikov_narodnostnych_mensin_za_obdobie_rokov_2017_-_2018.pdf?csrt=15778783541504200785
89. *Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za obdobie rokov 2019 –2020*. [online]. [cit. 2025-04-10]. Dostupné na: https://www.narodnostnemensiny.vlada.gov.sk/site/assets/files/3561/sprava_o_postaveni_a_pravach_prislusnikov_narodnostnych_mensin_za_obdobie_rokov_2019_-_2020.pdf?csrt=15778783541504200785
90. *Starina – vodná nádrž.* [online]. [cit. 2025-05-15]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Starina_(vodn%C3%A1_n%C3%A1dr%C5%BE)
91. ŠKVARNA, D. (2025). Vládna svojvôľa. Prečo je uznanie Goralov za národnostnú menšinu chybou, ktorá sa nám môže vypomstiť. In: *Postoj* (7. 2. 2025). [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: https://www.postoj.sk/169898/preco-je-uznanie-goralov-za-narodnostnu-mensinu-chybou-ktora-sa-nam-moze-vypomstit

92. *Štatistický úrad SR. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011.* [online]. [cit. 2025-07-15]. Dostupné na: http://census2011.statistics.sk/tabulky.html
93. *Štatistický úrad SR. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Všeobecné informácie a multidimenzionálne tabuľky.* [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://udaje.statistics.sk/
94. *Štatistický úrad SR. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021. Obyvatelia – základné výsledky. Štruktúra obyvateľov podľa národnosti v obci Čirč (okres Stará Ľubovňa) k 1. 1. 2021.* [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/OB/SK041A526673/OB
95. *Štatistický úrad SR. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021. Žilinský kraj s najvyšším podielom slovenskej národnosti.* [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.scitanie.sk/zilinsky-kraj-s-najvyssim-podielom-slovenskej-narodnosti
96. ŠURÁBOVÁ, A. (2025). Gorali budú novou národnostnou menšinou, na Kysuciach ich nájdete v štyroch obciach. In: *MY Kysuce*. (29. 1. 2025). [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: https://mykysuce.sme.sk/c/23442752/gorali-budu-novou-narodnostnou-mensinou-na-kysuciach-ich-najdete-v-styroch-obciach.html#:~:text=Gorali%20s%C3%BA%20charakteristick%C3%AD%20%C5%A1pecifick%C3%BDm%20goralsk%C3%BDm,%C5%A1t%C3%A1tnych%20hran%C3%ADc%20Uhorska%20a%20Po%C4%BEska
97. *Tlačová kancelária Konferencie biskupov Slovenska. Pred 60 rokmi – 11. októbra 1962 bol otvorený Druhý vatikánska koncil.* [online]. [cit. 2025-06-30]. Dostupné na: https://www.tkkbs.sk/view.php?cisloclanku=20221005026
98. *Tokajícka tragédia*. [online]. [cit. 2025-12-15]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Tokaj%C3%ADcka_trag%C3%A9dia
99. TREBIŠOVSKÁ, M. (2019). Rusínska obroda zastupuje Rusínov na Slovensku. *Maget. Magazín Etnicum: magnet na zaujímavosti*. (24. 3. 2019). [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://maget.sk/rusinska-obroda-zastupuje-rusinov-na-slovensku/
100. *Ústava Slovenskej republiky*. In: *Zbierka zákonov č. 460/1992 Zb*. Časová verzia predpisu účinná od 01. 01. 2025 do 31. 10. 2025. [online]. [cit. 2025-04-10]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/
101. *Ústav rusínskeho jazyka a kultúry PU*. [online]. [cit. 2025-06-13]. Dostupné na: https://www.unipo.sk/cjknm/hlavne-sekcie/urjk/o-institute
102. *Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity v Prešove.* [online]. [cit 2025-04-22] Dostupné na: https://www.unipo.sk/en/taxonomy/term/45510
103. *Výnimočnosť, krása trojhlasu v rusínskych piesňach*. [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://www.rusyn.sk/vynimocnost-krasa-trojhlasu-v-rusinskych-piesnach/
104. *Výsledky volieb v meste Tokajík, okres Stropkov. Parlamentné voľby 2016.* [online]. [cit. 2025-12-15]. Dostupné na: https://volby.ta3.com/parlamentne-volby?rok=2016&obec=tokajik
105. *Артос – часопис Общества св. Йоана Крестителя*. [online]. [cit. 2025-07-15]. Dostupné na: https://artos.wbl.sk/
106. *Закарпатские колядки 2015. (Коли звізда ясна).* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=NpsdToTg6cw
107. *Колядка – Коли ясна звізда. Слова і ноти. Мирослава Копинець.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=YmkDyh_SuiI
108. КРАЛЁВА, Лю., 2014. Вечурнї школы русиньского языка. Internetové noviny. In: *РУСИН. Академія русиньской культуры в Словеньскій републіцї 17/2014.* [online]. [cit. 2025-12-25]. Dostupné na: http://www.rusynacademy.sk/cms/-1042;-1077;-1095;-1091;-1088;-1085;-1111;-1096;-1082;-1086;-1083;-1099;-1088;-1091;-1089;-1080;-1085;-1100;-1089;-1082;-1086;-1075;-1086;-1103;-1079;-1099;-1082;-1072;,1737.html

Bakalárske a diplomové práce:

1. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2020. *Rusíni na Slovensku v transformačných procesoch po roku 1989. Špecifické problémy jazykovej a národnej sebareflexie.* Bakalárska práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. 61 s.
2. KRÁĽOVÁ, Ľ., 2022. *Špecifické problémy jazykovej a národnej sebareflexie Rusínov v minulosti a súčasnosti.* Diplomová práca. Prešov. Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry. 90 s.
3. FEDOR, T., 2024. *Asimilácia rusínskeho obyvateľstva na východnom Slovensku v 2. polovici 20. storočia na príklade obce Banské.* Diplomová práca. Nitra. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta. 74 s.

Preklad rusínskeho textu: „*My Rusíni sme boli vždy chudobní, ale čestní. Dnes je to celkom naopak, chlapče: Sme čestní, ale chudobní.*“

„Je to boží muž. Na Veľký piatok sa opil na smrť,
ale na Veľkonočný pondelok vypil pár poldeci a vstal z mŕtvych.“

© Autorka: PhDr. Mgr. Ľuba Kráľová, Ph.D.
Špecifické problémy jazykovej a národnej sebareflexie Rusínov v minulosti a súčasnosti
Recenzentky: doc. PhDr. Anna Plišková, PhD.; PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.
© Autorom kresieb z dlhodobého rusínskeho seriálu Iľko Sova z Bajusova
je Fedor Vico (2020 – 2025).
Zodpovedná redaktorka: PhDr. Mgr. Ľuba Kráľová, Ph.D.
Jazyková redaktorka: Mgr. Stanislava Spáčilová, PhD.
© Technický redaktor, grafik, obálka: Sergej Pančák
© Vydalo OZ Kolýsočka – Kolíska ako svoju 18. publikáciu
s podporou SNM – Múzea rusínskej kultúry v Prešove.

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín, 2025.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja
na základe Zmluvy č. VV-MVP-24-0243.

Túto publikáciu ani žiadnu jej časť nie je možné reprodukovať bez súhlasu majiteľa autorských práv.
Vydanie: prvé
Tlač: Tlačiareň svidnícka, s. r. o.
Náklad: 150 kusov
Strán: 184
Prešov 2025

ISBN 978-80-8244-008-2